מאמרים

א.

פרץ בן משה סמולנסקין

מאמרים

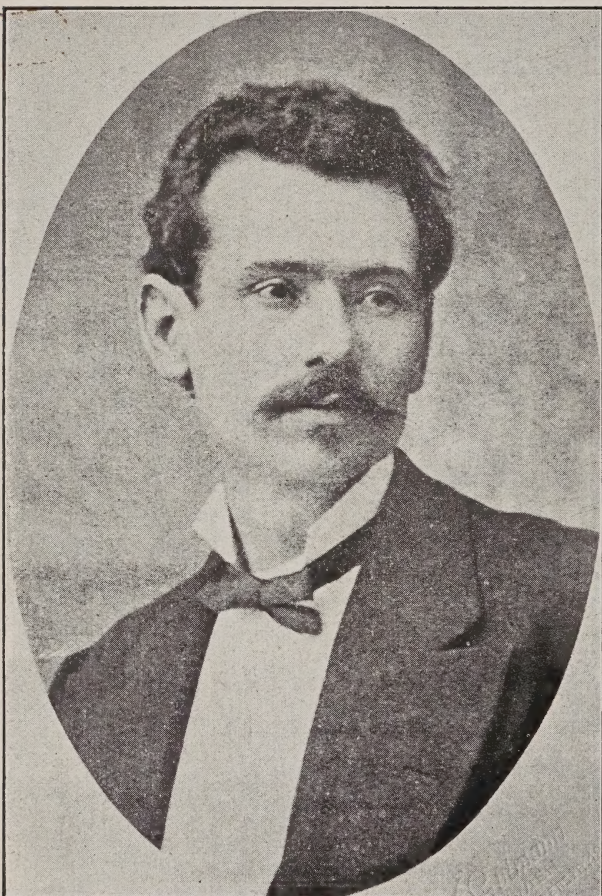
כרך ראשון

הוצאת „קרן סמולנסקין, ירושלם".

ירושלם

תרפ"ה.

קואופרטיב דפוס הפועלים, ירושלם.

ספרי פרץ בן משה סמולנסקין, היוצר הגדול של התנועה הלאומית בישראל, חדלים מלהיות ידועים לקהל הרחב. מאמריו שערכם כל כך חשוב בהתפתחות הרעיון הלאומי ושעליהם התחנך הדור הראשון לגאולה, הולכים ונשכחים. יצירותיו המפוזרות בחוברות „השחר" אין להשיגן. הדור של זמננו שומע וקורא על אדות סמולנסקין ואיננו יודע אותו ידיעה עמוקה ובלתי אמצעית.

הראשון מהח"מ — והוא משירי הסופרים שעבדו ב„השחר" — נסה לפני שנתים לעורר את הקהל על הנחיצות להוציא את הספורים והמאמרים פרי עטו של סמולנסקין. לקול הקורא הזה נענה ביחוד אחד ממוקירי שם הסופר — מר ישראל מיץ מאמריקא. הוא הסכים להשקיע בהוצאת הספרים אלף דולרים. זה עורר את הח"מ ליסד ועד להוצאת ספרי סמולנסקין. חבריו הם: מ. אוסישקין, ב. דינבורג, מב"ה הכהן, ד"ר יוסף לוריא וד"ר יוסף קלוזנר.

הועד מצא לנחוץ להסתפק בהוצאת מאמריו של סמולנסקין, אחרי אשר ספוריו מצאו להם גואלים שונים, ומאמריו הפובליציסטיים והבקרתיים לא זכו עד כה להדפס שנית זולת „עם עולם" שאזל מן השוק גם בהוצאתו המיוחדה.

הועד החליט לסדר קבוצה של בעלי מניות, חמש לירות מניה, והטיל על הח"מ להוציא את הענין אל הפועל.

מאמרי סמולנסקין יצאו בששה כרכים, מ-15 עד 18 גליון בכל כרך. רשימת המאמרים המלאה תבוא בכרך האחרון.

ירושלים, תמוז, תרפ"ה

מרדכי בן הלל הכהן

ד"ר יוסף לוריא

תכן הכרך הראשון

	דף
תמונת פרץ סמולנסקין	
מהמוציאים לאור	
מבוא:	
פרץ בן-משה סמולנסקין . . . ד"ר י. קלוזנר —	ג
על „עם עולם" והשפעתו . . . ב. צ. דינבורג —	לג
עם עולם (השחר, שנה שלישית)	1
עת לעשות (השחר, שנה רביעית)	164
עת לדבר (השחר, שנה שניה)	206

מבוא.

פרץ בן משה סמולנסקין.

לא כל היצירות הספרותיות הגדולות יש להן חשיבות שוה. יש מהן, שהן מאורעות ספרותיים, ויש מהן, שהן מאורעות חברותיים.

נטול לדוגמה את הסופר האירופי היותר גדול — את שֶקספיר, ואת יצירתו היותר גדולה—את „האמלֶט". אין ספק בדבר, שהופעתו של „האמלט" יש לחשוב למאורע גדול, אבל אך למאורע ספרותי, למאורע בדברי-ימיה של הספרות האנגלית, ואף של הספרות העולמית. על מהלך החיים החברותיים, על התהוותם והתפתחותם של השאלות הסוציאליות והאידיאלים החברותיים לא השפיע „האמלט" השפעה בלתי-אמצעית; על כל פנים לא ניכרה השפעתו מצד זה סמוך להופעתו. „האמלט" ודאי שהשפיע גם על החיים החברותיים; יצירות ספרותיות גדולות, שלא תהא להן השפעה על החיים הרחבים, אין במציאות. ואולם השפעה זו לא היתה חזקה באותה מדה, שתפול כחתף על החיים, — אם מותר לומר כך, — שתחדור אליהם בחוזק-יד ותשנה את דרכם בדבר-מלך-שלטון. יצירה זו לא יצרה מצדה רעיון חברותי חדש, שירַכז מסביב לו מפלגה או קבוצה של בני-אדם, שיהיו משתדלים לגשמה במעשה ולשנות את החיים על-פיה מצד ידוע. ודוקא יצירות, שערכן הספרותי הטהור אינו גדול כל-כך, מעין Nouvelle Héloïse של רוסו או „וֶרְטֶר" של גֶטה, הן מאורעות חברותיים. הן הצליחו לחדור אל עצם החיים ולפעול פעולה בלתי-אמצעית על מהלך-התפתחותה של החברה במַה שיצרו בתוכה כנסיה חדשה ושלמה של „רומאנטיקים", ששאפו לסול מסלה חדשה לחיים התרבותיים של אירופה כולה.

במובן זה היו כל העבודות המדעיות העמוקות של מ י ל א נ כ ט ו ן, חברו ויד-ימינו של ל ו ט ר, אך מאורעות גדולים במקצוע-התיאולוגיה. בעוד שהמחברת הדקה של לוטר עצמו: An den christlichen Adel teuscher Nation, מחברת, שאינה מצטיינת לא בעמקות ולא בבקיאות מדעית, — היא מאורע חברותי ממדרגה ראשונה, ראשיתה של תקופה חדשה בחיים הדתיים והשכליים של מערב־אירופה

היצירות הספרותיות של פ ר ץ ב ן מ ש ה ס מ ו ל נ ס ק י ן, הבֶּלֶטריסטיות כהפובליציסטיות, מלאות חסרונות. הרומאנים שלו ארכניים הם, בלתי-מעובדים הם, מלאים הם התפלספות, שאינה צריכה לגופם, וספורי-מעשיות משונים ומתמיהים. בתור צייר חסר הוא את הרגשת-המדה, אינו מכיר בגונים דקים ובאורות-צללים מדַמדמים, והוא משתדל לפעול על הקורא על-ידי תמונות קולניות, על-ידי צבעים מעובים, על-ידי מצבים משונים ובלתי-אפשריים ועל-ידי פעולות בלתי-טבעיות או בלתי מיוסדות במהותם הנפשית של גבוריו וגבורותיו. „הקירותיו" הארוכות, שאינן מן הענין, חדודיו השטחיים, העדר השתלשלות אטית ופנימית של המאורעות המסופרים ברומאניו ונטיתו המשונה להפתיע את הקורא בדברים, שלא פלל להם,—כל אלה ממעטים את הערך הציורי הטהור של רוב רומאניו הגדולים ומונעים מן הקורא המודרני אותה הנאה אֶסתֶטית, שהוא נהנה מיצירות ציוריות גמורות.

ואף ספריו ומאמריו הפובליציסטיים לא נִקו מחסרונות גדולים, אף בהם יש אריכות שלא לצורך, אף בהם אנו מוצאים לשון מדברת גדולות, ורעיונות שְוֵי-פרוטה הוא מרצה לפרקים כהתגלות הדשה. במקום שסמולנסקין רוצה להיות „מדעי", הוא על־פי רוב אך ז׳ורנאליסטן, במקום שהוא מנסה להתרומם עד גבהֵי הפילוסופיה, הוא נשאר אך פובליציסטן בעל כשרון. ספריו הפובליציסטיים-הפילוסופיים אינם מצטיינים לא בשיטתיות ולא בבהירות ודיוק. הרבה ממה שנאמר בהם אינו עומד בפני הבקורת הרצינה, הרבה מזה לא היה חדש ביותר אף בזמנו, ובזמננו יכולים כמה דברים שבהם להחשב למה שקורין הגרמנים: ein überwundener Standpunkt. ואף-על-פי-כן סמולנסקין הוא לא רק אחד מגדולי הספרות העברית של זמנו, אלא גם אחד מן

ההזיונות המבהיקים של דברי־ימי-ישראל כולם. כי הוא היה אחד ממסוללי מסלות הדשות לעם-ישראל. וכשהלך לבקש רֶוַח והצלה לאומיים לעמו מצא על דרכו את התנועה הלאומית-הציונית.

סמולנסקין לא היה לא כהן במקדשה של האמנות הטהורה ולא יוצר של שיטות פילוסופיות חדשות. הוא היה אַגיטאטור ונושא-דגל. ולפיכך אף חבוריו, כהבלטריסטיים כך אף הפובליציסטיים, הם לא מאורע ספרותי, אלא מאורע חברותי-היסטורי.

I.

סמולנסקין היה כעין ראש של יאנוס, שפנים כפולים לו: מצד אחד היה מופנה כלפי התקופה ההשכלית-השוללת של הספרות העברית ומצד שני — כלפי התקופה הלאומית-הציונית שלה.

הוא נולד בשושן-פורים תר״ב (8 למארס הרוסי, שנת 1842) בעיירה מונאסטירשצ׳ינה (פלך מוהילוב). ילדותו ונערותו חלות, אפוא, בתקופת ניקולאי הראשון. את אחיו הבכור חטפו ה„חוטפים" מזרועות-אמו ומסרוהו לעבודת-הצבא, בתור „קאנטוניסט". אביו, יהודי פשוט, מוכרח היה לברוח מעיר-מגוריו מפני שהעלילו עליו עלילה נוראה, שגנב צלב של זהב וטלית של כומר רוסי. (כך, לכל הפחות, מספר בריינין בשם אחיו של פרץ). כשמלאו לפרץ הקטן אך עשר שנים מת עליו משה אביו, ואמו הוכרחה לפרנס ולחנך ששה ילדים קטנים על-ידי מה שהיתה תופרת שקים, מוכרת ביצים ולוחשת על המכה. אפשר לנו לצייר לעצמנו, מה החנוך, שנתחנך הילד המלא חיים וכשרון. מלמד „פועל" ברצועה, שהיה מלעיט לילדים בני-שבע ענינים קרובים ללבותיהם כ„שור שנגח את הפרה" ו„ביצה שנולדה ביום־טוב" בלא שום שיטה ובלא תשומת-לב לא לגילו של התלמיד ולא לכשרונותיו— זהו „האמון הפדגוג", שבידו ניתן חנוכו של הסופר-לעתיד. לאשרו של סמולנסקין, דאג אביו, שהילד ילמוד גם תנ״ך ודקדוק, — שני ענינים, שהיו נחשבים אז—כמה מוזר הדבר בימינו! — ל„דברי-מינות" בעיניהם של היהודים הכשרים.

כשמלאו לסמולנסקין אך י״א שנה כבר אנו מוצאים אותו בְּ„ישיבה" שבעיר שקלוב, ששם נמשכו הלמודים של ה„חדר", אלא

שהתביעות היו שם יותר גדולות. אבל ב„ישיבה" זו נעשה סמולנסקין עד מהרה „אפיקורס": הוא התחיל קורא „ספרי-השכלה" עבריים ולמד לקרוא רוסית. ה„משגיח" של הישיבה וראש־הישיבה לא יכלו לסלוח לו „חטא" נורא זה — והוא הוכרח לעזוב את הישיבה ולבקש מפלט לו אצל החסידים. הוא הלך לעיר לובאוויץ, ששם „משל" אז ה„צדיק" המפורסם ר' מֶנדלי מלובאוויץ. אבל גם שם לא שהה הרבה: הוא התוודע אל החסידות בשעה שזו כבר היתה מתנוונה והולכת, בשעה שהאמונה הגדולה והשמחה-של-מצוה שלה, הפשטות והעמקות שבה וההרגשה העזה של קרבת האלהים אל האדם, שהונחה ביסודה, כבר נהפכו לעשית-„מופתים" ונטילת-„פדיונות". סמולנסקין עצמו נסתבך בעניניהם של חסידי-לובאוו׳ץ ונעשה כלי-שרת בידיהם. על-ידי כך עלה בידו להכיר את כל השפלות שבצבבועי-החסידים, וסוף סוף בא לידי קיצוניות ועצם את עיניו מלראות את השירה העמוקה, שהיתה עוד גם אז בבאי-כחה המעולים של החסידות. מסבה זו הוא מגנה בכל חבוריו את החסידים ואת החסידות כאחד.

כשעזב סמולנסקין את לובאוויץ, נעשה „משורר" אצל חזנים שונים ו„מגיד" נודד מעיר לעיר. בתור „מגיד" עבר את פלכי מוהילוב, יֶקאטרינוסלב, טאווריה וחֶרסון והיה מתפרנס אז על-ידי ה„מגידות" ברוחק גדול וכמעט שהיה מחזר על הפתחים!... וכך נתגלגל ובא לאודיסה (בשנת הרכ"ב — 1862). וכאן הוא מתחיל לחיות חיים חדשים.

כמעט בכל הערים, שעבר בהן עד שבא לאודיסה, ראה רק אדוקים וקנאים דתיים. אף הוא עצמו הוכרח לשים על פניו, בתור „משורר" ו„מגיד", מסוה של יראת-שמים; ודבר זה הרגיז אותו, כמו שהרגיז את כל ה„משכילים" שבימיו. ולפיכך היה מאמין באמונה שלמה, ככל ה„משכילים" בני-דורו, שכל הרעה המוצאת את ישראל אינה אלא תוצאתו של חוסר-„השכלה" ביניהם, — „השכלה" מיוחדת-במינה זו, שֶׁמַשְׁלֶמֶת בין ה„אמונה הצרופה" ובין ה„חכמה התמה". באודיסה ראה חדשות. אודיסה היתה באותם הימים העיר הרוסית היחידה, בעלת אוכלסים ישראליים מרובים, שהיהודים שבה היו בני-הורין גמורים במובן

האמונה. סבת הדבר היתה, מצד אחד, תכונתה האירופית של אודיסה מתחלת יסודה, ומצד שני — תכונתה המקובצת של זו, כלומר, מה שהיתה בה—והווה גם עכשיו—קהלה ישראלית מאוספת ממדינות שונות—מליטה, מפולניה, מווהליניה ופודוליה, מגאליציה ועוד. בתור עיר צעירה, מחוסרת מסורת ו„יחוס", נתנה אודיסה אפשרות לַכֹּל להשתמש בחירות דתית בלתי-מוגבלת: לא היתה בה עוד מה שקורין „דעת הקהל" ולרדיפות מצד הקנאים הדתיים לא היה זכר. וכך ראה כאן סמולנסקין לראשונה יהודים „נאורים" ו„בני־חורים" גמורים, ואף הוא עצמו התחיל נוהג בחייו מנהג של חירות, שהרי מ„משורר" ו„מגיד" נהפך למורה הלשון העברית—„משכיל" בגלוי, על-פי „אומנותו". אבל הוא ראה את היהודים ה„משכילים"—ונרתע לאחוריו. במקום קנאת-הדת מצא כאן לא חירות-הדעות במובן האמתי של מלה זו, אלא הפקרות וגסות ועם-ארצות, ובמקום אהבה נפרזה אל ה„תורה", שהרבתה את מספרם של הבטלנים בישיבות ובבתי־המדרש — העדר גמור של אידיאליות ושאיפה עצומה לעשות את ה„השכלה" הרשמית קרדום לחפור בה ופרה חולבת. ביחד עם יחזקאל הנביא היה יכול לומר על עם-ישראל שבזמננו: „את שני קצותיו אכלה אש, ותוכו" — אבל תוך — מהלכים באמצע—לא היה. ותוך זה רצה סמולנסקין לברוא לא בתור פשרה עלובה, אלא בתור סינתֶזה עליונה.

סמולנסקין נעשה סופר עוד באודיסה. זולת מחברתו הבקָרתית „בקורת תהיה"—נגד התרגום־העבוד של „פויסט" לגֶטה, שהוציא המשורר מאיר הלוי לטרים בשם „אלישע בן-אבויה", כתב והוציא שם סמולנסקין (בשנת תרכ"ז - 1867, שאז יצאה גם „בקורת תהיה") גם ספור מתורגם ומעובד על-ידו בשם „הגמול"—מימי המרידה הפולנית. תרגום-עבוד זה של סמולנסקין היה כעין מבשר הרומאן המקורי „גמול-ישרים", שכתב סמולנסקין לאחר כמה שנים ושעוד אדבר עליו למטה. עין חודרת יכולה להבחין אף ב„הגמול" ניצוץ של הרעיון הלאומי: כברומאן כך אף בספור עובד כחוט-השני רעיון זה: כמה שישתדלו היהודים לטובת אחרים—תשלום-גמולם יהיו חוסר-זכיות, בוז ושנאתם של שני הצדדים הנלחמים זה בזה כאחד.

ורגש לאומי, שעדיין לא הגיע לידי הכרה, מלא גם הרומאן הראשון של סמולנסקין, „שמחת-חנף", שאף הוא נתחבר עדיין באודיסה. הגבור הראשי של רומאן זה, שמעון, כבר הוא מהליט ואומר, שלא ההשכלה היא העיקר, אלא אהבת האומה הישראלית, ושעם-ישראל צריך לא רק ללמוד אל דרכי-העמים, אלא גם להורותם מדרכיו. מובן מאליו, שאף שמעון מצדד בזכותה של ה„השכלה" והוא „משכיל" גמור; אבל ראוי לשום לב אל העובדה, ש„מורדי-האור" אינם תופסים ברומאן זה מקום כל-כך חשוב כמו שהם תופסים בשאר שתי היצירות היפות של אותו זמן: ב„עיט צבוע" של מאפו וב„האבות והבנים" של שלום יעקב אברמוביץ. סמולנסקין הכיר והבין את כל הרעה שגורמים לעם-ישראל ההתבדלות מן החיים התרבותיים של אירופה והקפאון הדתי; אבל ביחד עם זה ראה והבחין, שנקודת-הכובד של הרעה מונחה לא בזה, אלא במקום אחר. דבר זה בֵּררה לו אודיסה היהודית. ובדבר זה נוכח ביותר לאחר שעזב את רוסיה (בשנת תרכ"ז—1867), לאחר שישב באודיסה חמש שנים רצופות (תרכ"ב — תרכ"ז), ונתישב במערב-אירופה.

ה„מערב" היה אז משאת-נפשם של ה„משכילים" מישראל. מקנאים היו משכילי-רוסיה באחיהם המאושרים — ביהודי גרמניה צרפת ואנגליה, שנשתחררו כל-כך מן האמונות התפלות. סמולנסקין מתוודע אל היהודים ה„מאושרים" הללו—והם משביעים אותו רצון כמעט עוד פחות מן היהודים ה„חשוכים" וה„אומללים" שברוסיה. יהודים גרמניים ואוסטריים אלה, שבתוכם יושב סמולנסקין עכשו, כבר השיגו אותו ה„אידיאל", ש„המשכילים" שביהודי־רוסיה רק שאפו אליו, — ומה היה ליהדותם, מה היה להם בתור יהודים? — קשה להם, ואף בושה היא להם, להקרא בשם „יהודי": הם קוראים לעצמם „גרמנים בני דת משה", ובזה רוצים הם להטעים את שייכותם אל הגרמנים בכל מה שנוגע להחיים המדיניים, הלאומיים והתרבותיים, ואך הדת עדיין מבדלת ביניהם ובין ה„עיקריים". האומה הישראלית אינה עוד במציאות; יש רק כנסת־ישראל — כנסיה דתית. ואם כן, אם היהודים נבדלים מן הגרמנים, הצרפתים, הפולנים, ועוד, אך על ידי הדת בלבד, הרי

הדבר מובן מאליו, שאין מן הצורך לטפל בלשון העברית המתה ולהשיבה לתחיה, והיעוד המשיחי העתיק, שעתיד ישראל להגאל מן הגלות, אינו אלא הבל, או גם חטא: כלום חושבים הגרמנים-הקתוליים מחשבות על ארץ־מולדת אחרת זולת גרמניה?

וסמולנסקין רואה בעיניו את אחדותה של האומה הישראלית הולכת ובטלה, את קשרי-האחוה, שלפנים היו מקשרים אלה לאלה את יהודי כל הארצות שבעולם, הולכים ומתרופפים ואת עם-ישראל הולך ונעשה מאומה אחת, יחידה ומיוחדת, שרגש-האחדות שלה הפליא גם את אוהביה וגם את אויביה,—גל משונה של קבוצות דתיות קטנות ומפורדות, שהן קשורות זו בזו בקשר רופף, שהרי גם הדת, שהיא היא כאילו מאחדת את כל „בני דת משה", בעצם אין לה עוד כח ושליטה על רובם של יהודי-המערב. לדבר זה גרמו הן סבות כלליות והן מה שמפני יחסם השלילי של יהודים אלה אל הלשון העברית, בתור לשון לאומית, פסקו מלינוק שפע-אמונה ממקורה ופסקו מלהרגיש את הקשר החי, שיש בין הדת הישראלית ובין החיים הישראליים הלאומיים-ההיסטוריים. תוצאותיו של אבדן הרגש הדתי החי היו — תנועת הריפורמאציה הדתית בקרב יהודי-גרמניה (ומהם עברה גם לאמריקה), שהיתה מכוונת ביחוד לתכלית זו: לפוצץ בחוזק-יד את השלשלת ההיסטורית הבלתי-פוסקת של עם-ישראל, שכל חוליותיה הן כל־כך מרותקות זו בזו. התלמוד נפרד באופן מלאכותי מעל התנ"ך, באופן שאך מה שכתוב בתורה הוטל פחות או יותר להובה על אדם מישראל, ואילו על מה שכתוב בתלמוד מותר להוסיף, וביחוד אפשר לגרוע ממנו. סבתה של הפרדה זו לא קשה להבין: התנ"ך קדוש הוא גם לנוצרים... והשאיפה לדחות את השבת ליום-הראשון כבר יש בה נטיה גלויה להקוי. להמצע הלאומי־ההיסטורי של האמונות והמצוות הדתיות לא הושם לב. כל מה שהיה נראה לרבני־המערב בלתי־נאות בשעה זו ובמדינה זו הושלך ככלי אין חפץ בו. וקודם כל הושמט, כמובן, כל מה שמתיחס אל תקות-הגאולה של ישראל בתור אומה מיוחדת וכל מה שמזכיר את הקשר האמיץ שבין אומה זו ובין ציון. מתוך חשבונות „פאטריוטיים" שנו רבנים אלה בקלות-דעת את התפלות

ואת האמונות והדעות הישראליות, שנתקדשו בקדושתה של מסורת בת אלפי־שנים. והלשון העברית לא רק פסקה מלהחשב ללשון לאומית, באופן שהיצירה העברית חלילה היה לה להתלבש בלשון זו מכאן ואילך: אפילו להתפלל לאלהי־ישראל הייבים היהודים לא בלשון „מתה" זו, אלא בלשון החיה של אותה הארץ, שבתושביה העיקריים רצו להתבולל עד גמירה כל אותם ה—„X"ים בני דת משה"... וכדי להציל מן היהדות ההולכת וכלה, לכל הפחות, משהו, השתדלו ה„ריפורמיים" ליַפות ולקשט את „עבודת-האלהים" שלהם בכל פאר והדר. ועל מקום הרגש הדתי הפנימי באה היפעה החיצונית: נבנו בתי-כנסיות מהודרים בתבנית ה„טֶמפלים" הגרמניים, הוכנו „מטיפים" מלומדים, שהיו מלובשים כ„פאסטורים", הונהגה מקהלה מעורבת של אנשים ונשים, עוגב, ועוד. וכדי למלא את הריקנות, שבאה לרגלי ההתכחשות להלשון הלאומית ולהספרות העצמית, יוצרים חכמי-ישראל שבמערב את „חכמת־ישראל",— הכמה, שיש לה חשיבות מרובה בתור חלק מן העבודה הלאומית הרוחנית, בתור אמצעי להבנת העבר הלאומי, שיצר את החיים הלאומיים ואת ההכרה-העצמית הלאומית של ההווה, אבל שמאבדת את השיבותה הלאומית בה בשעה שהיא רוצה להיות הכל, כלומר, לבוא בההלט על מקומם של היצירה הרוחנית ההדשה והחיה ושל כל חייה התרבותיים של האומה בהווה עם כל שאיפותיה ותקוותיה לעתיד.

וסמולנסקין הצעיר בן כ"ה השנים רואה את כל אלה — ורעדה אוחזתו. האומנם אל אידיאל כזה שואפים טובי סופרי־ישראל ברוסיה כגורדון, ליליינבלום, ועוד, שאף הם דנו באותן השנים על תקונים בדת,—אמנם, על תקונים לא קיצוניים כל-כך ?—הוא מבקר את פראג, ווינה, ברלין, פארים ולונדון, מסתכל בעיון ביהדות המתוקנת— ומוצא, שהיא אינה אלא צורה בלא תוכן, פרחים בלא פירות,—ופרחים מלאכותיים, שאין בהם מזון לא ללב ולא למוח. הוא רואה את ה„טֶמפלים"—והנה הם ריקים: חלף ועבר מהם הרגש הדתי ההם והתמים, שבלבו של כל יהודי פשוט הוא מקושר ברגש הלאומי; המטיף־ה„פְּרֶדיגֶר" מבאר בדרשותיו את מהות הפוליטיקה של ביסמארק, והמשורר התיאטרוני בתפקיד של הזן־„קאנטור", המשוררות הנוצריות

היפות והעוגב מהפכים את בית-הכנסת לאולם של קונצרטים. הוא מכיר את הדבר היותר חשוב, שיצרה היהדות המערבית במאה הי״ט — את „חכמת-ישראל״; אבל אף היא אינה מניחה את דעתו. כי הוא שואל את עצמו: וכי אפשר לעם גדול לחיות רק על העבר בלבד, בלא תקוה לעתיד מזהיר, וביחוד בשעה שהוא חושב את עצמו לא לאומה מיוחדת, אלא לעדה דתית?

ורעיון עולה על לבו. אם היהדות המערבית, למרות מה שהיא משתדלת בכל יכלתה להראות עצמה אך כחלק מן האומה העיקרית, להשכיח את הלשון העברית ואת היעודים העבריים-הלאומיים — אף-על-פי־כן אינה מתבוללת באומות השליטות, אם אף-על-פי-כן עדיין היא מוצאת ענין בעבר הישראלי, משתתפת בצערם של ה„אחים המדוכאים שבמזרח״ ומיסדת „חברות כל ישראל חברים״, — כלום אפשר הדבר, שכל זה יהא פרי הרגש הדתי בלבד? — הרי הנוסח ההגיוני „בני דת־משה״ אי־אפשר לו בשום אופן לעכב את ההתבוללות הגמורה: המחזיקים בנוסח זה דוקה רחוקים הם מלהאמין ב„דת-משה״ ולקיים את מצוותיה. ואם כן אין נוסח זה אלא סופיסמוס פשוט, שיש בו צורך מנקודת-המבט התועלתית־האופורטוניסטית: חוששים הם יהודי־המערב, שמא בלא זה היה העם העיקרי חושב אותם לזרים ולא היה מסכים לזכותם בזכיון גמור. ואולם באמת מעכב את טמיעתה הגמורה של היהדות המערבית לא נוסחים הגיוניים, אלא רגש עמוק פנימי, מורשת דורות הרבה, רגש עז, שאין לנצחו בשום סופיסמוס, רגש טבעי וחי, — רגש השייכות אל האומה הישראלית כאל אומה יחידה ואחדותית, צריך אך לקרוע את רשת-השקר הדקה, שנלכדה בה היהדות המערבית ושאף להיהדות המזרחית ככנה צפויה להלכד בה. צריך להלחם בהשקפות האנטי־לאומיות של האינטליגנציה הישראלית, שאין לה יהדות, אלא יש לה דת בלבד, לא פחות מבקנאות ושנאת-ההשכלה של האורתודוכסיה, שאף היא רואה את כל עצם היהדות בדת ובמצוותיה המעשיות. שתי הקצוות מתאחדות אף כאן: את הרעיון הלאומי העברי דוחים גם ה„נאורים״ הקיצונים שביהודי-המערב, וגם האדוקים הקיצונים שביהודי-המזרח.

.II

וסמולנסקין מיסד בשנת תרכ"ח (1868) את הירחון „השחר", שערך והוציא עד יומו האחרון. ובמאמר-הפרוגרמה של ירחונו זה („פתח דבר" להחוברת הראשונה) כבר הוא קורא למלחמה בלא פחד על שני המחנות המתנגדים של היהדות אז. מצד אחד הוא מתנפל על הצבועים והקנאים, שמעכבים את מהלך-התפתחותו הנכון של עם-ישראל על־ידי מה שאינם נותנים לו להשתחרר מן האמונות התפלות ולהשתתף בחיים התרבותיים של אירופה כולה, ומצד שני—על אותם המתבוללים, שכופרים במציאותה של האומה הישראלית ובנחיצותה של הלשון העברית הלאומית. ביחוד הוא מתמרמר על המתבוללים:

„כל העמים יציבו להם מצבות-אבנים, יבנו מגדלים, ישפכו דמם כמים לבל ימח שם עמם ושפתם מקרב הארץ, המה ייחלו בכליון-עינים ליום ישועה עת תשוב הממלכה להם, ואם ירחק חוק היום ההוא לא יחדלו מצפות, ואנחנו, אשר אין לנו לא מצבה ולא ארץ, לא שם ולא זכר, רק המצבה האחת, הזכרון האחד הנשאר לנו מחרבות מקדשנו, היא השפה העבריה, והמה יבושו או ימאסו בה — לכן המואסים בשפת-עבר ימאסו בהגוי כולו, לא שם ולא זכר להם בקרב בית ישראל, בוגדים הם לעמם ואמונתם!

„הנה אומרים לנו: נהיה ככל הגויים! — גם אני אשנה אחריהם: נהיה ככל הגויים לרדוף ולהשיג את הדעת, לעזוב דרך רשע כסל, להיות הושבים נאמנים בארצות פזורינו, אך גם נהיה ככל הגויים לבלתי נבוש במקור ממנו הוצבנו, נהיה ככל הגויים להוקיר שפתנו וכבוד עמנו! לא לבושת ולא לחרפה לנו האמונה, כי יבוא קץ לגלותנו, כי יבוא יום ותשוב הממלכה לבית-ישראל, כאשר לא יבושו כל העמים, אשר בצפיתם יצפו לפדות נפשם מידי זרים. פנינו לא יחורו אם נחזיק בידי השפה הזקנה, אשר התהלכה אתנו מגוי אל גוי, אשר בה שוררו משוררינו וחוזי-עמנו בעת ישבו במנוחות שאננות

על ארצם, ואשר בה שפכו כמים לבם אלפים מאבותינו עת נשפך דמם כמים לעיני השמש. כאשר לא יחורו פני כל העמים המחזיקים בשפתם בכל מאמצי כה, כי השפה תחזיק במעוז הלאום, ואם היא תרד נשיה, אז יסוף גם זכר הגוי כולו מקרב הארץ; ואלה המדיחים אותנו מאחרי שפת־עבר המה רעה יחשבו על עמנו ועל כבודו. לכן ידעו כולם מראש: כי כאשר נטיתי ידי על המתקדשים החנפים, אשר יתכסו בבגד־קודש והמה החת שואה יתגלגלו להשבית דעת מבית־יעקב, כן גם ארים ידי על המתחכמים הצבועים, אשר ידיחו את בני ישראל בחלקת־לשון מאחרי ירושת־אבותיהם".

זו היתה הפרוגראמה של סמולנסקין בשנת תרכ"ח, בעצם תקופת-ההתבוללות. אכן, יותר מאומץ לב נצרך היה אז לכך, שידבר סופר עברי דברים כאלה על מעוזי-הלאום, על ערכה הלאומי של הלשון העברית וביחוד על ה„אמונה, כי יבוא קץ לגלותנו, ויבוא יום ותשוב הממלכה לבית-ישראל". אמנם, מה שסמולנסקין יָשב בווינה, בירת-אוסטריה,— זו הארץ הקלאסית של מלחמת-העמים בעד לאומיותם (מלחמה, שהתחילה עוד קודם לשנת תרכ"ו) ומה שכתב את דבריו לאחר שחרורה של איטליה מעולה של אוסטריה והתאחדותה של „איטליה השבה לתחיה", - שני אלה מבארים במדה ידועה, כיצד בא סמולנסקין אל הרעיון הלאומי ואל תקות הגאולה המדינית בזמן מוקדם זה. אבל סוף-סוף מכל הסופרים העבריים שבאותו זמן — אולי זולת שד"ל, בן איטליה המשתחררת,— היה סמולנסקין האחד והמיוחד, שדבר על שני דברים ברורים כאלה ושדברים אלה לא היו אך פראזה מקרית ועוברת בלבד—דבר זה יוכיח לנו שירו של סמולנסקין „אהבת ארץ-מולדת", שהדפיס באותה הוברת ראשונה עצמה, שבה נדפס מאמר-הפרוגראמה שלו. בשעת „חג-הרובים" (Schützenfest) בווינה, בשעה שעיר-המלוכה האויסטרית הגדולה הָמְתָה מרוב המון חוגג ועליז, מרגיש את עצמו סמולנסקין הצעיר, שמטייל בגן-הפראטער בתוך קהל-עליזים, כהלוים על נהרות-בבל. אין הוא יכול לשמוח בשמחה הכללית. כאבל בין החתנים הוא. „זכרון ירושלים בעת מועדיה עולה על לבו", והוא זוכר גם את המצב המעציב של אומתו המפוזרת והמפורדת עתה:

אָמְלָל! אֻמְלָל! אֵיפֹה אַרְצְךָ, אֶרֶץ־מוֹלֶדֶת?
אַיֵּם אַחֶיךָ, אַיָּם? –לְצָרָה יֻוָּלֵדוּ!
כָּל הָעַמִּים יַעֲלוּ, וּבַת־עַמְּךָ יוֹרֶדֶת,
הַגּוֹיִם יִתְאֶחָדוּ, וְאַחֶיךָ יִפָּרֵדוּ.
מֵאָז בַּגּוֹלָה הָלָכוּ, אַרְצָם שָׁכָחוּ,
הֵפֵרוּ בְּרִית־אַחִים, אַחֲוָה וְשָׁלוֹם זָנָחוּ...
הָהּ, לוּ בַּמִּדְבָּר יָשַׁבְתִּי, בְּאֶרֶץ־צִיָּה,
אִם אַךְ בַּמֶּרְחָק אֶרֶץ־מוֹלֶדֶת לִי הָיְתָה –
מִשְּׂבוֹע בְּטוּב־הַתֵּבֵל בְּאֶרֶץ־נָכְרִיָּה,
כָּל עוֹד מַמְלָכָה וְאֶרֶץ מֵעַמִּי שָׁבָתָה.
גַּם אִם בְּהֵיכְלֵי־שֵׁן אֵשֵׁבָה, בִּזְהַב־פַּרְוָיִם,
אֶשְׁכַּח מֵאֱכוֹל לַחְמִי אִם אֶשְׁכָּחֵךְ, יְרוּשָׁלָיִם!

כך כתב סמולנסקין כמעט לפני ששים שנה!

III.

כבר ראינו, שבמאמר-הפרוגראמה שלו הודיע סמולנסקין, שילחם גם בריאקציונרים-האדוקים וגם ב„משכילים" המדומים, ובזה נָקָה מיד את הלאומיות שלו מן היסודות הריאקציוניים של יחיאל מיכל פינס בן-דורו, למשל; וכך הניח יסוד להמפלגה הלאומית-הפרוגרֶסיבית העברית, שהיה מן הצורך, שתקדם להציונית ותכשיר את הקרקע בשבילה, אבל יותר משהיה סמולנסקין יוצרה של מפלגה זו, היה נושא-דגלה. כי סמולנסקין לא היה תיאורֶטיקן מעמיק כל כך; הוא היה זורנליסטן ביותר, ואי-אפשר היה שיברא תורה פילוסופית חדשה לגמרה ויבסס אותה על יסודות עיוניים חזקים ועמוקים כל צרכם. ואולם אותם הרעיונות הלאומיים, שסגל לעצמו מתוך מלחמת-הלאומים באוסטריה ומתוך מלחמת-החירות ומלחמת-ההתאחדות באיטליה, — עליהם ידע להגן בהתלהבות ובעזוז, שהם אפשריים אך מתוך אמונה עמוקה עד לקנאות בדבר, שהוא נראה להמֵּגֵן כחידוש גמור. אכן, לסמולנסקין היתה אמונה כזו והוא יָדע לנטוע אותה בלבבות! הוא ידע לשנן ולחזור ולשנן לקוראיו את רעיונותיו החדשים, בלא ששָם

לב להכפלות ולאריכות. וכמה מוזר הדבר: מה שהיה ארכן ולא היה עמקן ביותר,—הסרונות אלה דוקה נעשו לרובו המכריע של קוראיו יתרונות עצומים. מאמרים עמוקים ו„מכוּוָצים" ביותר לא היו משפיעים על הקוראים העברים של אותו זמן. סמולנסקין פעל על הצעירים בני-דורו לא כפילוסוף, אלא כאגיטאטור, שמתרומם עד לידי גובה פילוסופי; יותר נכון, כמטיף-נביא. מאמריו לא פעלו כל-כך על ההגיון כמו שהיו מושכים את הלב, מדליקים אש בנפש, מְחַשְׁמְלִים את הרוח. והרי אך באופן כזה מתְיַצְּרוֹת מפלגות חדשות.

כדאי לשום לב לרְשום אחד בעבודתו הכפרותית של סמולנסקין. הוא כתב גם ספורים ורומאנים וגם מאמרים וספרים פובליציסטיים ובִקָרתיים. והנה בעוד שבספוריו ורומאניו תופסים את המקום היותר חשוב תאור דרכי-החיים של היהדות הישנה לכל צדדיה האפלים ומלחמה עזה ב א ד ו ק י ם הקנאים, מוקדשים הספרים והמאמרים הפובליציסטיים והבקרתיים שלו כמעט אך למלחמה ב מ ת ב ו ל ל י ם מעל המינים. דבר זה מוכיח, כמה הכיר סמולנסקין בתעודתו הספרותית. היצירה הציורית חייבת לקחת לה לחומר את החיים, שחי הצייר עצמו,—וסמולנסקין בלה את מבחר שנותיו בין האדוקים. להראות את כל הרקבון שבחיי הגטו הרוסי-הפולני, שמתנוונה והולך, אפשר היה אך על-ידי הצגת החיים הישנים והרקֵבים בכל מערומיהם. ואך על-ידי ציור החיים הישנים הללו כמו שהם הצליח סמולנסקין להוציא לאויר העולם החדש אלפי בחורי ישיבה ובתי-מדרש, לְמָאֵס עליהם את הסדרים והמנהגים הישנים ולעורר שיבקשו אור ודעת. ואולם את המאמרים הפובליציסטיים ומאמרי המחקר והבקורת צריך היה להקדיש למלחמה לא בחיים המתנוונים והכלים-מאליהם האלה, אלא בכח הרש ומאַיים, שגזל מידי האדוקים עמדה אחר עמדה והשתדל לשעבד לעצמו את האינטליגנציה הישראלית, שאז הלכה ונתרבתה במספרה והלכה וגדלה בחשיבותה ובהשפעתה. הרי זו זכותו היתרה של סמולנסקין, שבשעה שכל הסופרים העברים המתקדמים, כולם בלא יוצא מן הכלל, נלחמו אך באדוקים בלבד ובזבזו את כל כחותיהם על „גברים קטוּלִים" אלה,—הבין והכיר אך הוא בלבד, שהאורתדוכסיה הישראלית פסקה מלהיות מסוכנת ביותר בשביל היהדות של סוף שנות-הששים

ותחלת שנות-השבעים, מפני שבאותו זמן היתה מסוכנת הרבה יותר ממנה תורת-ההתבוללות, שיצר המערב היהודי. ובלא שפסק מלהלחם באדוקים שלח את כל מגפותיו ללבותיהם של המתבוללים. וראוי לזכור, שבעוד שבמלחמתו בקנאים היו לו בעלי-ברית הזקים כ ג ו ר ד ו ן, ל י ל י י נ ב ל ו ם, ב ר א נ ד ש ט ט ר, ועוד, היה במלחמתו בהשכלה המדומה „אחד על שדה-קרב" ממש. ומצד זה היה סמולנסקין יוצר גמור. כי רק מי שנלחם יהידי בכל, מי שמכניס רעיון חדש לתוך הספרות ולתוך החיים, יוצר מעט-מעט מחנה שלם של לוחמים בעד רעיון זה ועומד בראשם,—רק סופר כזה, אחת היא, אם יהיה היקר גדול או לא-גדול כל-כך, צייר אמן או לא כל-כך אמן, ראוי לתואר-כבוד זה,

וסמולנסקין נשא את הדגל הלאומי העברי ברמה מן הצעד הראשון, שצעד על במת-הספרות. המאמר הארוך הראשון, שהדפיס בשם „אבן-ישראל" לרגלי הופעת ספרו של המטיף והחכם אהרן י ֶ ל י נ ק: Der Jüdische Stamm, כבר התוה את דרכו לעתיד. על השאלה מהו מקור השנאה הכללית אל עם-ישראל?—משיב סמולנסקין, שאין מקורה של שנאה זו לא הקנאות הדתית בלבד ולא הקנאה הכלכלית בלבד, ואף אינה מיוסדת אך על מיעוט-ההשכלה של ההמון העברי. אילו היתה כאן הדת העיקר, לא היו היהודים סובלים משנאתם של הפשיים בדעות כ ו ו ל ט י ר. אילו היו סבותיה קנאה אֶקונומית והתחרות כלכלית, היו שונאים את היהודים אך סוחרים ובעלי-מלאכה, ואילו היה הפקיד חשוב בשנאה זו להתרחקות מן ההשכלה, לא היו רודפות את היהודים ממלכות ואומות חשוכות. והלכך בא סמולנסקין לידי מסקנה ש ה י ה ו ד י ם ש נ ו א י ם ה ם מ פ נ י ש ה ם ח ל ש י ם ב ת ו ר א ו מ ה, מפני שאין להם לא ממלכה ולא ארץ-מולדת, שיהיו יושבים על אדמתה, מפני שהם נעים-ונדים, מיותרים בכל מקום וזרים בכל מקום. ועל-כן תפסוק השנאה אל עם-ישראל אך אם יֵעָשה חזק ועצום ככל העמים — כשיעמוד על רגליו ויחיה.

במאמר זה אין סמולנסקין מדבר בפירוש על שאיפה לתחיה לאומית כעל תכלית מעשית, שיש לכוון אליה את הפעולה הלאומית, ואפילו לא כעל אידיאל רחוק. ואף-על-פי-כן התשובה הציונית על

שאלת-היהודים הסבוכה ברורה היא כאן כשמש בצהרים. „אבטואֶמאַנציפאַציה" קרא לתשובה זו ד"ר י"ל פינסקר, שאף הוא ראה את סבתה של האנטישמיות כמעט במה שראה סמולנסקין — שלש-עשרה שנה קודם לכן.

ובין כך וכך הגיעה שנת תרל"א (1871), והשמועה הנוראה על הפרעות שפרעו היוונים ביהודי-אודיסה, נתפשטה במהירות-הברק באירופה כולה. כל סופרי-ישראל של אותו זמן ראו בפרעות אלו רק מקרה בלבד. סמולנסקין הזהיר את העם והחליט, שעננה הרת-חזיונים מתקבצת על פני השמים הבהירים המרומים של עם ישראל. מעין נבואה נזרקה מפיו. אבל שום אדם לא האמין בדבריו, שום אדם לא רצה אף לשמוע להם. תרופה נגד הסופה ההולכת וקרבה ראה בהתאחדותם של יהודי כל העולם כולו. ועל-כן צדד בזכותה של „חברת כל ישראל חברים", שהטעים את תכונתה הישראלית הכללית. ואף על דעתו לא עלה אז, שלאחר שנים מועטות יהא מוכרח הוא עצמו להלחם בתכונה האנטילאומית ובמגמות הטמיעה של חברה זו.

בשנת תרל"ב (1872) הוא כותב את המעולה בספרי-המחקר שלו: „עם-עולם". עיקר תכליתו—לברר את ערכם של התקונים בדת שעסקו בהם אז רבני-ישראל שבמערב וסופרי ישראל שבמזרח. הוא מתיחס אל התקונים בשלילה; אך יחסו זה לא בא מתוך קונסֶרוואַטיביות דתית, אלא מתוך השקפה לאומית חדשה. קודם-כל הוא מברר את צד-החקוי שבתביעת התקונים בדת-ישראל. המתקנים הישראליים מחקים את הפרוטֶסטאנטים, שתקנו את הקתוליות. ואולם היהדות שונה מן הקתוליות בתכלית. הקתוליות נטלה הרבה מאמונותיה ומנהגיה מן החוץ, והרבה אף הוטל עליה בעל-כרחה. ביהדות בא הכל מבפנים ונתקבל ברצון ולא באונס, ולשם קיום-האומה: הרי זה כאלפים שנה, שאין ליהודים שלטון מדיני, שהיה יכול לבוא לעזרתה של הדת ולסעדה בכח-הזרוע. וכך ברור הדבר, שאף המנהגים והאמונות הדתיים הישראליים שנראים לנו קשים מנשוא ופעמים אף מחוסרי-טעם, נבראו על-ידי תביעות-החיים של עם-ישראל בגלותו ונתפשטו בתוכו רק על-ידי הספר וההטפה. והלכך ראוי לבטל רק את אלה מהם, שהחיים עצמם בטלו את יפוי-כחם ואת ערכם; ולבטלם ראוי לא באופן מלאכותי, על-פי

החלטות של אספות-רבנים, אלא באותה דרך, שבה נתקבלו: על ידי הספר וההטפה. צריך להפיץ בישראל את ידיעת הלשון העברית; ודבר זה יגרום להכרת הדת הישראלית במקורה; ועל-ידי כך יֵדע כל אחד מישראל, מה יש בדתו מן העיקרי וההשוב ביותר לקיום האומה הישראלית ומה יש בה מן המקרי וממה שקבל ישראל על עצמו מהמת הרדיפות והגירושים. ואז לא יהא צורך בתקונים מלאכותיים. כי הדת הישראלית מצטיינת ביחוד, כעם-ישראל עצמו, במה שהיא מתפתחת המיד ותמיד היא מסתגלת לתנאי הזמן והמקום. בעצם הדבר היא יותר תורה מוסרית-פילוסופית, שכוללת את תמציתה של כל יצירת הרוח הלאומי הישראלי, משהיא דת במובן הרגיל. כדי להוכיח דבר זה עובר סמולנסקין על כל התקופות של ההיסטוריה הישראלית לאחר שהתחיל בקדומה שבהן; וכך יצר מעין היסטוריוסופיה עברית, כלומר, פילוסופית ההיסטוריה הישראלית. הוא משתדל להוכיח, שהיהדות היא „תורת-חיים": רחוקה היא מן הסַגפנות (האַסְקֶטיות) כמו שהיא רחוקה מן החמרנות (המאטיריאליות). היהדות לא פרשה מן החיים מעולם. היא התלכדה בחיים הלאומיים של ישראל, שיצר אותה מעט-מעט ובהדרגה היסטורית. ולפיכך יש לראות ביהדות לא דוגמתיקה דתית יבשה, אלא הסתכלות-בעולם לאומית, והתהדשות-היהדות תלויה לא בתקונים דתיים, אלא בהתהדשותו של עם-ישראל, שהיא אפשרית רק על-ידי הפצת הלשון העברית ושמירת התקוה ההיסטורית, תקות-הגאולה.

וסמולנסקין מקדיש ל„תקות-ישראל" פרק שלם מספרו „עם-עולם", —פרק, שהוא אחד מן המעולים שבספר זה. בפרק זה מבוררת מהותו של היעוד המשיחי, שהלהיב את לבה של האומה בימים היותר קשים של הגלות. התקוה זו נעשתה דמיונית ביותר מפני שהמסתורין הדתיים הטביעו עליה את חותמם. אבל אפשר לנקותה מן ההויות של הקבלה ואז תהא אור בהיר לנתיבתנו האפלה בגלות המרה. סמולנסקין מדבר בפרק זה בדברים ברורים על האפשרות של תקומת מדינת-היהודים בארץ ישראל, ולראיה הוא מביא את שחרור היוונים, הסרבים והמונטי-

נגרינים, שאירע בימיו [1]). ובמכתב אחד, שכתב, כנראה, קרוב לאותו זמן לבראנדשטטר, ששלח לו מאמר מתלוצץ באמונת-המשיח— וסמולנסקין לא הדפיסו, הוא מדבר על רעיון-התחיה ואפשרות-התגשמותו דברים ברורים עוד יותר:

„האם בעבור השוטים, אשר קלקלו לחזות מחזות שוא ומדוחים, תֵעקר האמונה הטהורה מלב-ישראל,–האמונה בביאת־המשיח, אשר תחיה רוח-העם וגם תתן כבוד לעם, אשר בתוחלתו יחזיק ימים רבים? יבמה נופלים אנו מכל העמים, אשר שבו לקרא ממלכה? האם לא טובים אנו כהשודדים היונים (רמז להפרעות של שנת תרל״א), כהמרצחים הרומנים, כרועי-החזירים בני סערביא, אשר יעשו מלוכה עתה אחרי כי שבתה ממלכה מארצם ימים רבים? — והנה אודה בפה מלא, כי גם אני מהמאמינים במשיח וביום־גאולה הנני. גם אני אחכה לגאולה, ולא רק אחכה כי אם בשמחת-לב שפכתי דמי ואחזתי גם בחרב לוא קמו אנשי־לב מקרב עמי להציל כבודו מידי גוזליו. ובאמונתי אחזיק, כי עוד יבוא יום־גאולה, וגם אם ירחק-חוק״ [2])

וכך מתברר הדבר, שציוניותו של סמולנסקין, שהיא מבצבצת ועולה מבין שורותיהם של חבוריו היותר מוקדמים, לא היה רק הלך-נפש מקרי, אף-על-פי שציוניות זו עדיין לא לבשה אז במוחו צורה בהירה ולא נעשתה פרוגראמה של עבודה, כמו שלבשה בספריהם ונעשתה בחייהם של הרב קאלישר והסוציאליסטן משה הס.

ואולם, אם לא היתה אז עדיין לסמולנסקין תכנית-של-עבודה ציונית, — תכניתו הלאומית היתה ברורה. היא כללה את המלחמה בהתבוללות,—שלפי דעתו של סמולנסקין היתה תוצאה הכרחית של הורדת האומה הישראלית למדרגת כת דתית,—על-ידי איחוד יהודי כל הארצות, שמירת תקות-הגאולה והפצת ידיעתן של הלשון העברית,

---

1) עיין „כל כתבי פרץ סמולנסקין״, הוצאת „חובבי שפת-עבר״ בפטרבורג. פטרבורג תרמ״ט, ח״ב, עמ׳ 301.

2) עיין „מכתבי פרץ בן משה סמולנסקין״ (מאה מכתבים). אספם וערכם ר. ברייני ן. וורשה תרס״ה. מכתב ע״ח, עמ׳ 131.

הספרות העברית וההיסטוריה הישראלית. על כל אמצעי-ההלאמה האלה הוא מדבר באריכות ב„עם-עולם" ובמאמרים שקדמו לו, ואולם במלחמה בעד רעיון הלאומיות הישראלית אך נגע ב„עם-עולם", אבל בפרטות ובבהירות דבר עליה בספר-המחקר השני במעלה ל„עם-עולם", שהתחיל לפרסם משנת תרל"ו ואילך בשם „עת לטעת".

כבר ראינו, שסמולנסקין ראה ביהדות לא דוגמתיקה דתית קבועה וקפואה, אלא הסתכלות-בעולם לאומית חיה, מתפתחת בלי הרף ומשתנית בלא הפסק, שיש לה מצע דתי. ולפיכך אי-אפשר היה לו בשום אופן לראות בדת הישראלית את זכות-הקיום היחידה של האומה הישראלית. בעיניו אין דת-ישראל סבת-הקיום של עם ישראל, אלא תוצאת-קיומו של זה. וכך היתה תהום רובצת בינו ובין ה„משכילים" שבזמנו. בעיניו היתה הדת הישראלית רק אחד מגורמיהם של החיים הישראליים הלאומיים,—גורם, שאמנם השפעתו על חיים אלה היא חשובה מאר, אבל שהוא עצמו עלול מצדו להיות מושפע מתנאי-החיים המשתנים; בעוד שבעיניהם של המשכילים מישראל היתה הדת הישראלית הסבה היחידה והיסוד היחידי של החיים הישראליים המיוחדים, ולפיכך קורא סמולנסקין למלחמה גלויה על השקפה זו, שבסבתה פסקו המשכילים שבישראל דוקה מלחשוב את ישראל לפרט לאומי, לאומה בין האומות. ומאחר שבהשקפה זו החזיקו יהודי-המערב ביחוד, שהשכלתם מתחלת עם משה בן-מנחם (מנדלסזון), מתנפל סמולנסקין בכל חמימות-מזגו על הפילוסוף הברליני ועל כל „השכלת-ברלין". ומתוך התלהבות יתרה הוא מאשים את בן-מנחם שלא בצדק, כאילו הוא הוא שיצר את תורת „בני דת משה" וכפר בלאומיות הישראלית. באמת אין למצוא ב„ירושלים" של מֶנדֶלסזון לא הורה זו ולא כפירה זו. כמו-כן לא צדק סמולנסקין כשעשה את מנדלסזון אחראי על כל מה שאירע ליהדות במשך כל שנות המאה הי"ט: הוא שאף להשפיל בזה את בן-מנחם—ובאמת הפליג בזה בערכו. אבל בדבר אחד צדק סמולנסקין: מנדלסזון לא הבין, שהיהדות היא דבר שנתהוה במרוצת-ההיסטוריה ושהולך ומתפתח גם בימינו; אף

הוא, כ„משה השני״, שהשוו אותו אליו (הרמב״ם), לא השיג אז את מושג ההתפתחות ההיסטורית. ולפיכך החשיב יותר מדאי את החלק הדוגמתי של הדת הישראלית ואת ערך המצוות המעשיות שלה. דבר זה ביחד עם קיום כל המנהגים הדתיים, שפילוסוף שכמותו אי-אפשר היה שלא יכיר, שאין חשיבות-כולם לקיום-האומה שָׁוָה, מוכרחים היו להעלות על דעתם של תלמידיו-מעריציו ותלמידי-תלמידיו את הרעיון, שהעיקר הוא ביהדות —לא ההכרה-העצמית הלאומית, לא שתוף העבר ההיסטורי, שתוף הלשון והספרות ושתוף תקות-הגאולה, אלא אך ורק—הדת: העקרים והמצוות המעשיות. וכשפסקה חשיבותם של כמה עיקרים דתיים על-ידי לחץ החיים החדשים והתפתחות המחשבה האנושית, והרבה מן המצוות נעשו מחוסרות-טעם וקשות-להתקיים, באה היהדות הגרמנית עד משבר: המרת-הדת נעשתה בחוגי המחזיקים בדעותיו של בן-מנחם, ואפילו בתוך משפחתו ובתוך תלמידיו היותר קרובים אליו, חזון נפרץ ורגיל כל-כך עד שאחד מבני-הדור שאחר מנדלסזון מדבר על Taufepidemie („מגפת-השמד״)...

סמולנסקין מרעיש עולמות ב„עת לטעת״ על בן-מנחם ותלמידיו, מראה את כל ההפסד העצום שהביאה ליהדות ה„השכלה-המדומה הברלינית״, ובכלל, מזהיר הוא מן האמונה היתרה ב„אירופה״ וב„פרוגרס״ שלה בתור רפואה בדוקה לשאלת-היהודים. ובאותו זמן עצמו הוא נלחם גם בניהיליסטים ובסוציאליסטים הישראליים של שנות-השבעים על שקודם-כל עזבו את עמם ולעגו לקדשיו הלאומיים.—כל מלחמה זו באידיאות הפרוגרסיביות והמודרניות של אז, וביחוד התנפלותו על בן-מנחם, העלו עליו את חמתם של ה„משכילים״, ואחד מזקניהם, המשורר א. ב. גוטלובר (מהללאל), יסד ירחון מיוחד בשם „הבוקר אור״, שתכליתו העיקרית היתה—להלחם ב„השחר״ ולהגן על בן-מנחם. וכך נראה היה הדבר, כאילו אבד סמולנסקין את חנו גם במחנה־ה„אפיקורסים״, לאחר שהאדוקים, שחשבו אותו עצמו ל„ראש-האפיקורסים״, ראו בו זה כבר את אויבם היותר עז. ולהשקפתם זו של האדוקים על סמולנסקין גרמו ביחוד ספּוריו ורומאניו.

IV.

זולת ספוריו הקטנים, שאחד מהם („ילדת-הרוח") זכה להתרגם לארבע לשונות (רוסית, גרמנית, פולנית ואנגלית), חבר סמולנסקין שבעה רומאנים גדולים. על אחד מהם („שמחת-חנף") כבר דברתי למעלה. היותר גדול בכמותו וחשוב בתכנו הוא „התועה בדרכי החיים" (ארבעה חלקים); היותר ציורי שבהם הוא „קבורת-חמור". החסרונות העיקריים של רומאני-סמולנסקין הם: אריכותם, ההתפלספות שבהם, אי-הטבעיות שבהתפתחותו של ספור-המעשה, החדודים השטחיים והמליצות של הסגנון. אבל כאן חזר ונשנה הדבר, שראינו בשעת נתוח של חבוריו הפובליציסטיים: החסרונות של רומאניו נעשו יתרונות בשביל קוראיו. התפלספות זו שבין הפרקים ודמיוניות זו של ספור המעשה — דוקא הם זעזעו את מחותיהם של קוראיו ולקחו את לבותיהם שבי. ואולם יש לרומאניו של סמולנסקין גם מעלות חיוביות גמורות. לסמולנסקין היה דמיון עז, עין חדה ולב מלא אש. הטפוסים שתאר הם מרובים ושונים, והשדרות, המעמדים, המצבים והמומנטים שתפס כמעט אין מספר להם, במקום שהוא מצייר ציורים מן החיים הישנים והחולפים ומן הסדרים הרקבים של הגֶטו הישן אנו מתפלאים ומשתוממים על אמתיותם וריאלותם של ציורים אלה; קלישות ורפרוף אנו מוצאים אך בציור החיים החדשים של היהדות המערבית ובתאור הטפוסים האירופיים של היהודים המשכילים. כי חיים אלה לא חיה סמולנסקין; הוא רק הסתכל בהם ועבר בצדם. על-כן לא הצליח לציירם כהוגן.

את „חָזְקוֹ" זה של סמולנסקין וגם את „רפיונו" אנו מוצאים ביחוד ב„התועה".

הגבור הראשי של רומאן בעל-ארבעה־חלקים זה הוא—נער יתום, יוסף שמו, שעל-פי מסבות-הגורל ובחסד אנשים „טובים" הוא מתגלגל לתוך חוגים שונים ומשונים של החברה הישראלית, „תועה בדרכי החיים", מבקש לו כל ימיו דרך שילך בה — ואינו מוצא. לפנינו מתגוללת תמונה נוראה של דרכי-החיים באמצע שנות המאה שעברה. כל העיירות הנדחות הללו של ה„תחום" מתיצבות לפנינו בכל אגמיהן העומדים. זה אחר זה עוברים לפנינו ראשיהן ומנהיגיהן הרוחניים והחברותיים בכל הקפאון

שבהשקפותיהם ובכל צמצום השגותיהם ושנאתם לכל חדש ולכל מה שמחוץ לד׳ האמות של הגטו. הנער-היתום בא בידיו של „מלמד" נבער ואכזר — וה„חדר" העברי הישן נראה לפנינו בכל כיעורו החיצוני ובכל חסרונותיו הפנימיים. אחר־כך גלוה יוסף היתום אל קבוצה של קבצנים נודדים, — וחייהם המנוולים בהומר וברוח, אבל בני החורין והעליזים מתוך ההרפתקאות הממלאות אותם, מתוארים כאן, אמנם, לא באמנות הגדולה של מֶנדלי מוכר ספרים ב„ספר-הקבצנים" שלו, אבל בקוים קצרים ומתרשמים. מן הקבצנים עובר יוסף אל „בעל-שם" „עושה-נפלאות", והוא רואה תעלולים מגונים, שמתכסים במסוה-הקדושה. וזמן-מה מתגלגל היתום, שבינתים כבר נעשה „בחור", בבתי-מדרש שונים ומתפרנס על-ידי „אכילת-הימים", כלומר, על-ידי מה ש„בעלי-בתים" שונים נותנים לה„סטודנט" וה„אקדימיקן" העברי (הרי ה„ישיבות" ובתי-המדרש שלנו היו האוניברסיטאות והאקדימיות של ישראל!) לאכול כל יום בשבוע בבית אחר, באופן שה„בחור העני" מתבזה כל יום במקום אחר... אחר-כך נעשה הבחור „משורר" אצל חזן נודד—ועוד פעם לפנינו חיים משונים, שאך הגטו הישראלי יכול היה ליצרם. עובר עוד זמן ידוע—והבחור כבר הוא ב„בית-הישיבה",—וסמולנסקין מתאר לפנינו באמנות מפליאה את החיים העלובים של הישיבות ו„בחוריהן", חיים שהם תוצאה הכרחית ממה שבישיבות אלו עוסקים התלמידים כל הימים וכל הלילות רק בלמוד אחד ויחיד וממה שהם מתבזים על ידי „אכילת-הימים".—על גבורו של התועה עוברות גם כל התלאות של תקופת-„החוטפים",—ועל עושק-משפט נורא זה, שלא היה בעולם כדוגמתו, מדבר סמולנסקין דברים שההתמרמרות מעורבת בהן בדמעות-דם. כשֶׁבָּגַר היתום הוא מתגלגל אל תוך „קהל-חסידים"—וסמולנסקין מראה את כל תועבותיהם של הצבועים והחשוכים האכזרים שבחסידים: כמו שכבר ראינו, לא ראה את המעלות שבחסידות כלל, שאמנם, בימיו כבר היתה מתנוונה והולכת, לאחר המון מאורעות משונים ולאחר ש„התועה" מתקבל לתוך חבורתם של משחקים נודדים, הוא בא ללונדון, ושם הוא מכיר את היהדות המערבית, שנשתחררה מכבלי הלחץ החיצוני והשעבוד להכתב הדתי, אבל ביחד עם זה אִבדה את החיים הלאומיים העצמיים

והמלאים. ולסוף מת הגבור כשהוא מֵגֵן על עמו מפני היוונים הפורעים בפרעות האודיסיות של שנת תרל״א.

וכך אנו רואים, שאין כמעט הוג מחוגי-החיים של ישראל, שלא נגע בו סמולנסקין ברומאן גדול זה, לא להנם קדמו את הופעתו בתהלות וברכות–שלשים ושנים עתונים בלשונות שונות (זולת —בלשון העברית שבה עברו עליה בשתיקה...). למרות כל חסרונותיו, הוא — מאורע ספרותי גדול, יתר על כן: הוא מאורע בהיים הישראליים הלאומיים וההברותיים, ערכו גלום לא בכחו הציורי — הוא נתגלה בחלקים שונים במדה שאינה שוה כלל וכלל!—אלא בבקורת הקשה, שבקר מחברו את כל סדרי-ההיים הישנים של ישראל. לא להנם הרבו בני־הנעורים לקרוא את „התועה״ עד לשכרון, הברו „פירושים״ לכל מלה ולכל שם שבו, למדו על־פה עמודים שלמים ממנו,—והאדוקים דנו ספר זה לשרפה, רדפו את כל מי שנועז לקרוא בו והחרימו את מחברו בתור אפיקורס שבאפיקורסים. הרגישו האדוקים ש„התועה״ אינו סתם יצירה ציורית, אלא הוא מחאה עזה כלפי כל חייהם, כלפי כל הגטו הישן, סדריו שלפני המבול והסתכלותו-בעולם המצומצמת והמיושנת.

כלפי ההיים הישנים מכוון גם הרומאן „קבורת-חמור״, שאינו מרובה-כמות ומרובה תוכן כל כך, אבל הוא הרבה יותר ציורי. לפנינו כאן טראגידיה עמוקה של היהיד האוהב חיים כשהוא מתנגש בהיי הצבור המוצקים, הקבועים והקפואים בזדונם ועריצותם, בצמצום-אפקם ובשליטה הבלתי-מוגבלת, שיש עליהם להדת המאובנת. יעקב חיים ה י ה י ד מנסה להלחם ב„קהל״ של ימי נ י ק ו ל א י ה ר א ש ו ן, ב„קהל״ העברי, שהיה אז מושל יהידי בד׳ האמות המצומצמות של הגטו,—והוא נופל חלל, ואשתו ובתו יוצאות לשמד... האומה, שאין לה ממלכה ואין לאישיה שלטון כל שהוא בשום פנה של החיים המדיניים והאזרחיים, מקנאת קנאה גדולה להצל של שלטון פנימי, שנשאר לה בצורת ה„קהל״, והיא אינה מוותרת מתקנותיו כלום ולא תנקה את כל הנוגע אפילו במנהג קל שבקלים ממנהגיה...

ואולם סמולנסקין לא ידע מטבעו מה זו „אמנות לשם אמנות״. וכל רומאן שלו היה בתפוסתו השלמה ה ט פ ה לאיזה רעיון. הרומאנים הראשונים של סמולנסקין, „שמחת-חנף״, „התועה בדרכי-ההיים״ ו„קבורת-

חמור״, עדיין הם נלחמים בעיקרם מלחמת ההשכלה בבערות. הרומאנים האחרונים שלו כבר הם עומדים על קצה גבול ההטפה לתחיה לאומית. כאלה הם „גמול-ישרים״ ו„הירושה״.

„גאון ושבר״ הוא באמת לא רומאן, אלא קבוץ של ספורים קטנים, שברובם הם מלאים דמיונות ומקרים מפתיעים כספוריו של דימא-הבן, ואחדים מהם (למשל, „נוחם-שוא״) מצטיינים ביפי-הצורה ובעמקותו של הנתוח הפסיכולוגי, שבהם מצוינים גם הספורים הקטנים של סמולנסקין, שנדפסו בתור פיליטונים בעתון השבועי „המביט״, שערך והוציא סמולנסקין במשך ט׳ הדשים בשנת תרל״ה (ובהם גם הספור „יללת-הרוח״, שכבר הזכרתיו ושאגב חקה אותו דוד פרישמאן, שכל-כך הרבה לגנות את סמולנסקין, בספורו הראשון: „ביום-הכפורים״).

המסכת, שעליה נרקם כל הרומאן „גאון ושבר״, היתה—המשבר הגדול של הבורסה בשנת תרל״א, וברומאן זה לא עוד מַסר סמולנסקין את האדוקים ואת ה„מלמדים״ ואת ראשי-הישיבה, אלא את „כהני־הבורסה״ ואת המשחקים והמשחקות מישראל, שראשית-„השכלתם״ היא—לבגוד בעמם ובכל קדשיו, בתכנים וטפוסים כאלה היה סמולנסקין הראשון בספרות היפה בלשון עברית.

את הרומאן „גמול-ישרים״ כבר הזכרתי למעלה. תכליתו היתה להוכיח, שאין לנו לסמוך על „חסד-לאומים״: „הפולנים בני דת משה״ מסרו את נפשם על טובתם של הפולנים האמתיים בימי המרידה הפולנית האחרונה, ומה ה„גמול״, שגמלו להם „אחיהם״, הפולנים בני הדת הקתולית?—הקורא רואה, שסמולנסקין נגע כאן בשאלה שאינה מתישנת לעולם — היחסים היהודיים-הפולנים בימי-המלחמה העולמית יוכיחו!—ושהוא קרוב ברומאן זה עד מאד לאותה ההשקפה, שהיתה ליסודה של המחברת אבטואֶמאנ-ציפציה״: „אם אין אני לי — מי לי״? —.רומאן זה אינו מצטיין בציוריות יתרה; אבל בו נשתקף יפה הלך רוחם של טובי יהודי-רוסיה בסוף שנות השבעים. וברומאן זה מופיע לראשונה בספרות העברית טפוס היובי של מתבולל בצורתו של אֶמיל,—אדם טועה בהשקפותיו על עתידות ישראל, אבל אדם כשר, בעל נפש יפה ואוהב את ישראל עמו על-פי דרכו (ההפך מ„אמיל״ של מאפו ב„עיט צבוע״, שהוא מופקר

וריקני). וביחד עמו נצטייר כאן טפוס של לאומי היובי בצורתו של ישעיה, שיש לו ההכרה הברורה, שעם-ישראל רשאי לתבוע לעצמו זכות של הגדרה-עצמית לאומית ושהאינטרסים של ישראל אינם נבלעים כלל וכלל באותם של העם העיקרי, שבתוכו הוא יושב.

הרומאן „הירושה", שגמר סמולנסקין זמן מועט קודם פטירתו, כשהיה מוטל על מטת-המות ממש, כבר יש לו סיום ציוני גמור. ואולם אף רומאן זה עדיין הוא עוסק במראות הנגעים שבחיים העבריים. עולים על הבמה בורים שנתעשרו ופרנסים הדיוטים, שואפי-תענוגות ורודפים אחר הכבוד, מורים מופקרים ו„משכילים" מדומים. אין מפלגה בישראל, שאין סמולנסקין מניף עליה את שוט-בקרתו ושבט-התוליו. וכך קונה לו סמולנסקין אויבים מכל המפלגות הישראליות. האדוקים שונאים אותו על ציוריו השנונים מחיי הישיבות ובתי-המדרש, וה„משכילים" — על שגם אותם, את ה„מתקדמים" וה„נאורים", שחשבו אז את עצמם לסולת-האומה, לא נקה, וביחוד על שהתקומם למשה בן מנחם ול„השכלת-ברלין", שנעשו בימים ההם לה„משכילים" דברים שבקדושה ממש. ו„השחר", שבו הדפיס סמולנסקין את כל ספוריו ומאמריו ושקשה לצייר את כל ערכו להתפתחות הספרות העברית החדשה, „השחר" שנעשה כלי-קבול למבחר היצירות של טובי הסופרים העבריים כגורדון, לילינבלום, יהל"ל, בראנדשטֶטֶר, ד"ר רובין, דוד כהנא, ועוד, במשך כל ימי-קיומו (תרכ"ה—תרמ"ה, 1868—1885), נעשה אף הוא מטרה לחציהם של שתי המפלגות השליטות בישראל והמתנגדות זו לזו בימים ההם. הגיע הדבר לידי כך, שבסוף שנות השבעים רפו ידיו של סמולנסקין — זה אמיץ הלב בגבורים, שלא חָת מפני כל, — והוא פוסק מלכתוב ומשתקע במרה-שחורה. דומה, כאילו כבר גמר את חשבונותיו עם הספרות, וקול-קריאתו לעורר את ההכרה-העצמית הלאומית היה קול קורא במדבר...

אבל פתאום נפל דבר בישראל, שהשיב לסמולנסקין את עוז-רוחו ואת אמונתו בכחותיו.

V.

יותר מחמש עשרה שנה (תרכ"ח—תרמ"ה, בהפסקות מועטות),

ערך והוציא סמולנסקין את „השחר". במלחמתו בעד קיום ירחונו נתגלו עוז ואומץ־לב והקרבה-עצמית במדה, שמוכשרים לה רק אישים בעלי תכונת-גבורים ממש. הוא היה עורכו, מוציאו, עוזרו העיקרי (כמעט תמיד הוא ממלא שליש מכל חוברת במאמריו וספוריו), ואפילו האֶקְסְפֶּידִיטוֹר שלו, ואף-על-פי-כן היה מפסיד בירחונו. ולא כל-כך מפני מעוט הותמים כמו מפני שרוב הותמיו של „השחר" היה ברוסיה, והסוכנים הרוסיים היו מפחיתים את מחיר-החתימה עד מאד, ואף מחיר מועט זה לא היו ממציאים לסמולנסקין במועדו. סמולנסקין הוכרח לחיות על שכרו בתור מנהל בית-הדפוס, שבו היה נדפס „השחר", ואת הרומנים וספרי-המחקר שלו היה כותב על-פי רוב בשעה מאוחרת בלילה, ומיד—פעמים אף קודם שתקן אותם ואפילו קְרָאָם שנית—היה מוסרם אל המסדרים, על-ידי כך יש לבאר כמה וכמה לקויים שבחבוריו.

ובכן ב„השחר" אך מפסיד היה סמולנסקין; אבל הוא היה מרויח בספריו, וביחוד ב„התועה", וכשהתחילו מתנפלים על „השחר" מכל צד, ועסקי „השחר" הורעו ביותר ואף העתון השבועי „המביט" לא הצליח והוא לא הוציא שנתו (תרל"ה—1878) וסמולנסקין כבר היה אז מטופל במשפחה גדולה,—שם כל תקותו בהוצאה הדשה של „התועה", שהשקיע בה כמה אלפים ונעשה על-ידה בעל-חוב עצום. אבל על „התועה" הלשין אחד מאלה שהתחרו ב„השחר" (יש ידים לשער, שזה היה המשורר גוטלובר), והגנראל-גוברנאטור הווארשאי החרים את כל ההוצאה. סמולנסקין היה בצרה גדולה. הוא הוכרח לשלוח את אשתו וילדיו לפטרבורג, אל אבות-אשתו, והוא עצמו, שנשאר בווינה ולא ראה עזרה והשתתפות בצער משום צד, בא לידי יאוש ופסק מלכתוב— הוא, שלא נפרד מעטו במשך כמה שנים אף יום אחד!—הוא חשב שעבר זמנו או — עדיין לא הגיעה שעתו... דבר זה אירע בשנת תר"ם (1880). כדי לעשות סך-הכל לעבודתו הספרותית עלה על דעתו להוציא את כל כתביו, פרי כל חייו, ובשנת תרמ"א (1981) הוא הולך לפטרבורג לשם קבוץ חותמים על הוצאה זו.

והימים, שבהם בא סמולנסקין לרוסיה, היו ימים קשים מאד. כבר הורגשה באויר הריאקציה שלאחר הריגתו של אלכסנדר השני

ואף פחד של פרעות היה מרחף בחלל-הארץ. ולעומת זה נעשה רעיון-הלאומיות יותר קרוב ויותר מובן לבני-הנעורים המשכילים מישראל על-ידי מלחמת רוסיה וטורקיה (תרל״ה—תרל״ט) ושחרור העמים הבאלקנים. פה ושם כבר היו חובבי הלשון העברית גם בין הסטודנטים, שקודם לכן היו מתיחסים בבוז אל ה„לשון המתה — והקדושה״; וסטודנטים כ א ל ה היו, כמובן, ממעריציו של סמולנסקין—היותר ראדיקאלי והיותר מקורי שבין כל הסופרים העבריים, שאז היתה להם שפה אחת ודברים אחדים: הפצת השכלה ומלחמה ב„מורדי-אור״. וכך הכיר סמולנסקין מיד אחר שבא לרוסיה, שעבודתו הספרותית לא עלתה בתהו, שיש לו מעריצים הרבה ושמלחמתו בהתבוללות ובעד רעיון הלאומיות העברית מצאה לה מעריכים ותומכים בתוך החלק הפרוגרסיבי של בני-הנעורים מישראל דוקה. קבוצה של סטודנטים ושל סופרים צעירים, שהכירה בסמולנסקין בבית-הכנסת הפטרבורגי הגדול לאחר שקרא שם ר׳ אברהם אליהו ה ר כ ב י הרצאה על ר׳ י ה ו ד ה ה ל ו י, עשו לו פתאום כבוד גדול ונשאו אותו על כפים. ובמשתה, שעשו טובי הקהלה הישראלית בפטרבורג לכבודו של סמולנסקין, הטעים בא-כחם של בני-הנעורים המשכילים מישראל, הסטודנט ש״ז ל ו ר י א, בדרשתו על הכוס, שבני-הנעורים נותנים כבוד לא כל-כך להסופר מטיף-ההשכלה כמו להסופר מטיף-הלאומיות. ולוריא אמר בפירוש, שסמולנסקין הוא יוצר תקופה חדשה בישראל, תקופת-התחיה.—מעין זה אירע לסמולנסקין גם ב מ ו ס ק ב ה. אף שם קדמו הסטודנטים את פניו של סמולנסקין בברכה ותהלה והגישו לו עט-זהב ועליו—כ ת ו ב ת צ י ו נ י ת ג מ ו ר ה: „ופדויי ה׳ ישובון ובאו ציון ברנה״. וזה היה כמה חדשים קודם הפרעות וקודם שנעשה רעיון חבת-ציון לרעיון-הישוב...

כשחזר סמולנסקין ל ו ו י נ ה ובידיו סכום מסוים של דמי-חתימה ובלבו אמונה חדשה בכחותיו, הרש את „השחר״ ונגש להוצאת כל כתביו,—ופתאום נתקבלו שמועות נוראות מרוסיה בדבר פוגרומים, שיצאו תכופים ודחופים, והאחד נורא מחברו... אף-על-פי שסמולנסקין חוה אותם מראש, ובכן לא הפתיעוהו כל-כך, — נשבר לבו בקרבו. והוא, שתמיד עבד במיץ-עצביו, התחיל לכתוב מעתה בדמי לבו הפצוע.

כבר ראינו, שהוא היה ציוני עוד בשנת תרכ״ח. אבל עד הפרעות של שנת תרמ״א מתירא היה להכניס את הגשמתה של „תקות־ישראל״ להוך הפרוגראמה הממשית של עבודת המפלגה הלאומית־המתקדמת, ששאף לברוא. וכשיצא אליעזר בן־יהודה במאמרו „שאלה נכבדה״ ב„השחר״, תרל״ח, בהטפה „להשיב את הממלכה לבית־ישראל״ בציון בפועל וראה בזה לא תקוה רחוקה, אלא תעודה קרובה, העריך, אמנם, סמולנסקין את כל חשיבותו של הרעיון, אבל מפקפק היה, בהערתו למאמר זה של בן־יהודה, אם ראוי להסכים להצעה החדשה: מתירא היה, שמא לא תצליח הגשמתה בחיים, ואז גם התקוה העלה בתוהו. ואולם כשהתחוללו הפרעות, כשהאסון הלאומי דרש במפגיע פתרון לשאלת־היהודים, כשעמדו רבבות נודדים על פרשת־דרכים וצפו לתשובה על השאלה האיומה: „לאן?״, — אז יכול היה סמולנסקין להשיב אך תשובה אחת: להראות באצבע על ארץ־הקדם. פתרון אחר לשאלת־היהודים לא היה בשבילו במציאות.

כי בעצם ימי־הפרעות סתר את האילוזיה האחרונה של סופרי־ה„השכלה״. אלה האחרונים הוסיפו לחטוף אף בימים הנוראים האלה, שתשועת־ישראל ברוסיה תבוא אך אם יהודי־רוסיה יעזבו את אמונותיהם התפלות ויתקשרו בתרבות הרוסית בקשר אמיץ: יעסקו במדע, באומנות ובעבודת־האדמה ברוסיה גופה. ואולם סמולנסקין הוכיח במאמר מפורט, שנקרא בשם: „שאלת־היהודים—שאלת־החיים״, שלא ההח ולא מיעוט ההשכלה, ואפילו לא מיעוט עובדי־אדמה עבריים ברוסיה עומדים לשטן על דרך תיקון הישראלי, אלא החיים, חיי אחרים, חייהם של ה„עיקריים״... הוא הטעים עוד אז, שאין זכויות־אנושיות נִתָּנות בתור פרס בעד „הנהגה־טובה״, בעד מעלות או מעשים טובים, אלא ראויות הן בצדק לאדם באשר הוא אדם. ואם מאתנו, היהודים, גוזלים את הזכויות הראויות לנו בחוזק־יד, לא תועיל נגד עושק־משפט זה שום השתדלות להתרפס לפני ה„אדון״ ולמצוא חן בעיניו. כלום נשאר אחר השקפה כזו מקום לפתרון אחר של שאלת־היהודים זולת הציונות?

וסמולנסקין החולה המסוכן, המדוכא ביסורים גופניים, שגם נפשו קרועה לקרעים מתוך יסורים רוחניים, כותב מאמר אחר מאמר בחום,

בהתלהבות ובמריצות, שאך מי שחייו קשורים ברעיון, שהוא מטיף, מסוגל להם. יש בהשתפכות-הנפש הסוערת הזו של הלב הכואב משהו מן הנבואה. כל מאמר ומאמר שלו הוא עולה-כליל, שהוא מקריב על מזבחה של האומה. חולה בשחפת־הגרון ויודע מחסור חמרי נורא, הוא לא רק עורך את „השחר" וכותב את מאמריו, אלא אף כותב בלילות (ביום טרוד הוא ב„השחר" ובספריו), על-פי רוב לאחר חצות-לילה, מכתבים למאות, שנוגעים בשאלות היציאה לארץ-ישראל וישוב-הארץ, מחבר תזכורת (מימוראנדום) בלשון גרמנית ומוסר אותה לחברת „כל ישראל חברים" ב פ א ר י ס ו ב ו ו י נ ה, משתתף ביסוד האגודות הלאומיות „אהבת-ציון" ו„קדימה" ב ו ו י נ ה (השם „קדימה", שמרמז גם על ה ת ק ד מ ו ת וגם על ארץ-ה ק ד ם, של סמולנסקין הוא—ס מ ל ל כ ל ע ב ו ד ת ו), בא בדברים עם הובב-ציון האנגלי הידוע סיר א ו ל י פ א נ ט, חושב מחשבות להוציא אורגאן ציוני בלשון גרמנית בשם Palästina וביחוד הוא משתדל ביסוד חברה כלל-ישראלית שצריכה לבוא במקום חברת „כל ישראל חברים". חברה זו, שלפני שנים אחדות היתה קדושה ממש בעיני סמולנסקין, לא עמדה בתחלת שנות-השמונים על מרום תעודתה. הרגע הגדול בחיי-האומה דרש פתרון ע מ מ י - כ ל ל י של שאלת-היהודים, וחברת „כי"ח" פתרה אותה על דעת-עצמה. היא לא קראה ל ק ו נ ג ר ס ע ב ר י, כמו שדרש סמולנסקין, ולא שמה לב לדעת־הקהל העברית. אלפים מיהודי רוסיה ורומניה נשלחו על-ידה לאמריקה, ושום אדם לא הביא בחשבון לא את חפצם של הנודדים ולא את דעתם של באי־כחם האמתיים. סמולנסקין ראה בזה זלזול בכבודו של עם-ישראל, התקלסות באידיאל הלאומי שלו — ובחמה שפוכה התנפל על חברה זו, שבני דורו לא נועזו אף לנגוע בה. הוא לא שם לב לא לעשרם ולא למצבם המדיני החברותי הרם של ראשיה. בכל מה שהאשימו ה ר צ ל, נ ו ר ד ו י ו ז נ ג ו ו י ל את יק"א לאחר כמה שנים, האשים סמולנסקין את הברת „כל ישראל חברים". עוד אז, בשעה שהמפלגה הציונית היתה אך „בתקופת-ההתהוות", הכיר סמולנסקין, שאך היא בתור המפלגה היותר לאומית בהוך כל המפלגות הישראליות, היא באת-כחה של האומה כולה ויש לה רשות לדרוש דין וחשבון מכל המוסדות הישראליים המיוחדים.

ולא רק במאמרים נלחם סמולנסקין את מלחמת-הציוניות („חבת ציון" קראו לה אז). חולה מסוכן הוא כותב ספור ציוני בשם „נקם-ברית"—הספור הציוני הראשון. הפרק הראשון של ספור זה יש לו תכונה פובליציסטית יותר מספורית, המחבר מעלה על הבמה באי-כה שונים של הסטודנטים העבריים, וויכוחיהם הארוכים מבררים את הרעיון העיקרי של סמולנסקין עצמו: שתשועת-ישראל תבוא לא על-ידי ההשכלה, אלא על-ידי שחרור־עצמי, בשאר הפרקים מצייר סמולנסקין את המלחמה הפנימית האיומה, שנתלקחה בנשמותיהם של בני-הנעורים המתבוללים שלנו כ„שהרעים הרעם", ואת הפרוצס הפסיכולוגי המורכב, שהביא את המעולים שבהם—את הבילוי״ים—אל חבת-ציון. מעולם לא הבריק כשרונו הציורי של סמולנסקין בזיו מסמא כמו שהזהיר בפרקים אלה של ספורו האחרון. כאילו נשמתו ההולכת וכבה שפכה עליהם את כל יתר הפליטה של נוגה-זרחה.

מחלתו הלכה וקשתה, ומיד אחר גמר „נקם־ברית" שלחו אותו הרופאים למיראן (בטירול), מקום-המרפא להולי-השחפת. אבל גם שם לא עזב את עריכת „השחר" והוסיף לכתוב את מאמריו. אף-על פי שאסרו עליו הרופאים את הכתיבה באיסור המור, היה מחבר מאמרים עוסקים בסדור היציאה לארץ־ישראל ובשאלות-הישוב בשביל כל חוברת וחוברת של „השחר", בלא ששם לב כלל לְמַה שֶׁכָּל מאמר ומאמר עלה לו בדמים ממש, לא על דרך ההשאלה... כאילו מתוך הרגשה, שמלאך-המות כבר יושב ואורב לנפשו, היה ממהר בכתיבת מאמריו: מתירא היה, שמא איזה רעיון מרעיונותיו ימות עמו יחד. הוא גמר על מטת-המות—לשבת אל שלחן הכתיבה לא היה עוד בכחו—את רומאנו הגדול האחרון „הירושה", שכפי שראינו, כבר יש לו סיום ציוני: רומאן זה סיים רק ימים אחדים קודם פטירתו. עד הרגע האחרון לחייו (הוא מת בט"ז שבט תרמ"ה—יאנואר 1885 — במיראן בודד ועזוב) לא הניח את עטו מידו, לא פסק מלהלחם מלחמת התחיה הלאומית.

אפשר להתיחס בבקורת אל חבוריו הפובליציסטיים והבלטריסטיים. אפשר להחליט, שהראשונים אינם עמוקים כל צרכם והאחרונים אינם

ציוריים ככל הדרוש. אבל דבר אחד אי-אפשר להכחיש: סמולנסקין הוא הסופר הלוחם, הסופר-האגיטאטור היותר גדול, שהיה להספרות העברית החדשה בזמן מן הזמנים. אפילו „אחד-העם", שהוא עולה עליו בעמקות ומקוריות, נופל ממנו בנידון זה. כי סמולנסקין היה לא כל-כך סופר כמו שהיה נושא דגל של רעיון חדש. ואם יש בכחן של יצירות ספרותיות להצמיח ולגדל תנועות חברותיות ולאומיות, שנתרקמו, אמנם, מסבות היסטוריות היוניות שונות,—יש לנו רשות להשוב את הרעיון הלאומי הישראלי של עכשיו— וגם את הרעיון הציוני המיוסד עליו – במדה מרובה למעשי-ידיו של— פרץ בן משה סמולנסקין.

ד"ר יוסף קלוזנר.

על „עם עולם" והשפעתו

I.

ספרו של סמולנסקין „עם עולם" נתפרסם ב„השחר" שנה ג' (שנת תרל"ב) בחוב' א—ד, ז'—י"ב, ועשה בשעתו רושם רב על קהל הקוראים ונחשב עוד עד עתה, ובצדק, לאחד הספרים היסודיים של ספרותנו החדשה, שהשפיע בהרבה על התפתחותה של המחשבה הצבורית העברית וכוונה, „עם-עולם" היה בזמן ידוע לסמלה של התנועה הלאומית: בשמו נקראו אגודות ונתחברו הימנונים לאומיים... ולא במקרה. בודאי, ספרו של הס, רומא וירושלים, קדם ל„עם עולם". ולא רק בזמן. ועוד עשר שנים לפני סמולנסקין נאמרו הדברים הללו:

„בארצות המבדילות בין הים והקדם, ברוסיה, פולניה, אשכנז, אוסטריה ותוגרמה חיים רבבות אחינו, אשר יומם ולילה לא יתנו דמי להם, רק ישפכו את שיחם לפני אלהי אבותיהם כי יחונן את ארצם וישיב בנים לגבולם. המה שמרו את משמרת לאומיותם, את רוח החיים שביהדות, רב יתר מאשר עשו זאת אחינו המערביים, אשר בחפצם להחיות את כל העצמות היבשות שבגוף הדת לא שמו את לבם אל הנשמה אשר בקרבה, אל התקוה בתחיתנו הלאומית, אשר היתה אותה ואשר חזקתה ואמצתה בכל סערות הזמן שהתחוללו עליה"[1]). ובודאי שאין למצוא ב„עם עולם" דברים חודרים וקולעים בעמקותם כדברי הס: „עוד יתר מן העמים המתענים תחת ידי לוחציהם בארץ מושבותיהם מוכרחת שה פזורה ישראל להקדים את יציאתה לרשות עצמה לכל דבר אחר, וארץ מולדת משותפת לכל בניה היא להם התנאי הראשון להשגת ארחות חיים מתוקנות במיטב עבודה המפרנסת את בעליה"[2]). אמת הדבר, שעוד החל משנת הרכ"ג (המגיד, גליון י"ד: „בשובה ונחת הושעון"), לא חדל דוד גורדון לעורר את הלבבות במאמריו המרובים, שהשפעתם היתה הרבה יותר גדולה ממה שאנו רגילים לחשוב. נאמנה עלינו עדותו של יל"ג[3]) ש„דבריו (של ר"ד גורדון) מלאים זיו ומפיקים נגה, וראוים להכתב באש שחורה ע"ג אש לבנה וראוים הם שכל איש מישראל ישימם בפיו ובלבבו והיו עמו וקרא בם כל ימי חייו ושנן אותם לבניו ולבני בניו, עד בוא מועד אשר יחון ה' את עמו".

ונכון גם הדבר, כי עוד מימי קרוכמל, שציין כי „ספו תמו גם הכמתם

---

1) רומא וירושלם, התרגום העברי, עמ' 33.

2) שם, עמ' 97.

3) אגרות יל"ג, ח"ב, עמ' 174; במכתבו לסמולנסקין משנת תרל"א.

(של יהודי אלכסנדריה) ורוב חבוריהם, ולא נשארו לנו כ״א אוד מוצל מאש הכליון — בלי ספק לעונש להם על עזבם את השפה הקדושה מורשה. יראה דור אחרון, ויקח מוסר״, [1]) לא פסקה הדאגה בספרות העברית לגורלה של האומה לרגלי הזנחת הלשון העברית. ובחלקים האחרונים של „עיט צבוע״ וביחוד בבית האחרון של השיר: „למי אני עמל?״ ליל״ג [2]) אנו שומעים כבר צלילי חרדה לאומית שתקפה את טובי הסופרים:

הוֹי, מִי יָחוּשׁ עֲתִידוֹת, מִי זֶה יוֹדִיעֵנִי
אִם לֹא הָאַחֲרוֹן בִּמְשׁוֹרְרֵי צִיּוֹן הִנֵּנִי
אִם לֹא גַם אַתֶּם הַקּוֹרְאִים הָאַחֲרוֹנִים?!״

ואם העמיד סמולנסקין בראש התקונים וכתנאי הכרחי להצלחתם את הדאגה להפצת הלשון העברית, הרי היה בזה לפה למחשבות ודעות כל בני הדור אשר ישבו בפנים. „הן קולה (של השפה העברית) לישורון תקרא לאמר: הקבצו בני יעקב יושבי קצוות והאחזו בעמוד התוך, כי עת היא להודיע ולהודע. כי אתם עם גוי מעולם; ועתה למה יבוש יעקב הן שפתו עוד אתו רבת העלילה מדור דור ורוחה היא קבצם, ואם הרחיקו בניה ללכת, איש לעברו תעו, היא תשיב נדחים לבצרון — והיתה לרוח העם המחיה אותם וליתד תקועה במקום נאמן״[3]) וכשבא סמולנסקין למעון ב„עם עולם״ ש„מן הנמנע לחדש הדשות ולתקן תקנות בלתי אם כל ישראל או רובם יהיו בעצה אחת״; „ואם אמנם אין ביד העם להכביד אכפו על כל נוטה מני דרך הדת להשיבו אל דתו בחזקת היד ואין להם גם רשיון לעשות כזאת, אך בידם לחשוב את כל נוטה מדרכם לעין השמש ונותן חקים חדשים נגד דרכם כמפר ברית וכבן עם אחר״,—לא היה גם בזה מן המחדשים לגמרי, אלא הלך בדרכי הקודמים לו, ואפילו כשבא ס. להוכיח ולבסס את דבריו אלה ומסביר לנו: „הן הרשות נתונה לבני חבורה אחת, אשר גזרו אומר ויחליטו לתת אות על בגדיהם למען יכירו גם בהתאספם יחדיו, כי על החבורה הזאת יספחו, לגרש מחברתם את אחד או אחדים אשר ימאנו לתת על בגדיהם את האות הזה״ (עם עולם) - הרי הוא רק ירושה של האידיאולוגיה שהיתה רוחת בחוגים ידועים של

1) מורה נבוכי הזמן, שער י״ב; הוצ׳ ורשא עמ׳ 153.

2) נתפרסם בהשחר שנה ב׳ חוב׳ ח׳; ובנוגע למאפו השוה הקדמתי לחלק שלישי של עיט צבוע: דבר אל קוראי (מכ״ז תמוז תרכ״ג) ופרק ג׳ וד׳ בחלק הרביעי.

3) ממכתבו של מפו לליאון רוזנטל, תולדות חברת מרבי השכלה בישראל, ח״ב, עמ׳ 40. המכתב הוא משנת תרכ״ד והשוה שם עמ׳ 56.

המשכילים וכ"ענה לקיום המצות המעשיות [1]) אלא שנתן לדברים צורה יותר נוחה וגמישה, יותר מודרנית... וגם כשבא סמולנסקין לעורר על הצורך הגדול „לחזק אגודת כל העם ולתת לו אחדות שלמה, אשר תאחד ותאגד לב כל בני ישראל באשר הם שם" לא דבר על דברים חדשים, בלתי ידועים, כי אם טען לקים ועומד, לחברת כל ישראל חברים, להסתדרות הלאומית העברית הראשונה, שנוסדה עוד שתים עשרה שנה לפני זה.—

ברם, זאת היא גדולתו של סמולנסקין. גם ב„עם עולם" לא תעה בדרכי התורה, כי אם ב„דרכי החיים"... ולא „מלבו הוציא מליב", כי אם ידע להתבונן בעיין פקוחה למחרקם, לתפוס את ההולך ומתרחש, לצרף צרופי־מחר מרמזי־„היום", להרגיש את ה„מחר" על יסוד הצרופים הללו וללחום בעדו בכל ע"ז אישיותו המפליאה של תלמיד־החכם יליד המזרח שהיה לאיש מלחמה בנדודיו במערב...

II.

ואמנם, דומני, שבכל ספרי סמולנסקין ובמאמריו, אין כ„עם־עולם" ספר או מאמר שיכול להעמידנו על אפיו הספרותי־והצבורי של סמולנסקין ולהסביר לנו את סוד השפעתו המרובה והמתמדת.

יליד העירה וחניך הישיבה, נער מעורב בין חסדי ליובויץ (צבועאל) וצעיר ממשכילי אודיסה (אשדות) וגאוריה, אורח בן־בית בבירות המערב וער לתנועותיו וזעזועיו המדיניים של העולם הגדול, יוצא ונכנס בחוגי חכמי ישראל במערב ומלא ענין לחקירותיו ודרישותיו של „מדע היהדות"—הרגיש סמולנסקין את עצמו תמיד כאזרח הראשון בישראל, היורע את חיי האומה ומכיר את מכאוביה באתר ואתר, המרגיש את הויתה ודופקה מדור לדור... מעולם לא נגש סמולנסקין לפתור ישר את השאלות שהוא דן עליהן, לא נכנס מעולם תיכף ומיד „אל עצם הענין", in medias res, נדמה, שצר היה לו על כל שיחה נאה ודבור מתאים ששמע בחייו, על כל הסתכלות קלה שלא יצאו לבטלה... את כל פרי נסיונו מ„דרכיו בחיים" שהרבה לתעות בהן היה מכנים לענין; את כל קשרי־המחשבות ושתופי־הרעיונות שהיו עולים על לבו, מ„מרחק הביא לחמו"... ולכן ידע סמולנסקין תמיד להעמיד את השאלות שהוא דן עליהן בהיקף בלתי מצוי בספרות העברית. בשלשת הפרקים הראשונים של „עם־עולם" דן סמולנסקין על „גוי ואדם", החל מההבדלים שבין עם לעם, מהמלחמות וסבותיהן, מהקדמה הגדולה בעולם המדע (ביחוד מדעי הטבע) ובחיים המדיניים, וכלה בריב שבין מצדדי החפש והכהונה ו„בחפץ שבכל הארץ להפריד בין הממשלה והאמונה" וב„דעות ההפוכות שבין המאספים אוצרות ובין האומרים כיס אחד

7) השוה, למשל, אביעזר לר' מרדכי אהרן גינצבורג פרק ט"ז. והדברים לקוחים שם מתולדות שלמה מימון ח"ב פרק י"ב.

יהיה לכל בני האדם"... ואתה מכיר בכל שורה ושורה את הקורא הותיק של העתונות הליברלית בגרמניה בראשית שנות השבעים. - ואולם כל זה מתמזג עם הערות-הארות של מסתכל בעל עין פקוחה, שיש לו ענינים שלו ועולם מיוחד שלו שמתוכו הוא צופה ומסתכל בעולם ורואה את אשר הוא רואה... וזה מטביע חותם של עצמיות וחדוש על כל הדברים הללו ונותן להם גון מיוחד; זה מושך אותך, מעורר את רצונך לעמוד אתו יחד באותה נקודה שהוא עומד עליה ולראות את הדברים כמו שהוא רואה אותם. והקורא העברי שנכנס לפרדס זה בין אם היה מ„פורצי הגדר" במזרח בין אם היה מ„השרידים-יחידים" במערב היה בבחינת בן־כפר שראה את המלך...

על יד מדת ההיקף ראויה לתשומת לב תפיסת-הענינים המיוחדת: לכאורה תפיסת-חיים כללית ואידיאלית, שאינה אוהבת להכנס לפרטים, שאינה מתבוננת להוי, אלא תופסת את העיקר, את התמצית ועליהם היא בונה את עולמה. אולם מצד אחר, מטיבה היא תמיד למצוא את הפרט הנכון והפשוט, שיש בו להאיר על הכלל... מזיגה זו של תפיסה כללית-אידיאלית וטפוסית-ריאלית הובלטה ביחוד בשלשת הפרקים ההיסטוריים (י"א-י"ג), המכילים בקרבם שפע של נסיונות נועזים להעמדת גשרים בין מערכת „השחר" בוינא לישיבות ירושלם ויבנה, קרטבה וקרקוי, על יסוד הסתכלות והתבוננות ברבני שקלוב, ומשכיליה... [1]) וצריך להודות, שגם במובן ההיסטורי יש הרבה מן האינטואיציה המפליאה והחוזרת בנסיונות הללו.

עוד יותר מאשר במדת היקף הענינים ואפני תפיסתם מצאה לה אישיותו של סמולנסקין את בטויה המלא בדרכי ההבעה. סמולנסקין מרבה, לכאורה, להסביר; ברוב דברים ובכפל לשון. אולם לאמתו של דבר אין הרצאתו של סמולנסקין מסבירה, אלא מַפְעִילָה. רוח כבירה ורצון נועז מחיה את רוב הדברים הללו. לא להגיוננו ושכלנו ידבר סמולנסקין, כי אם רצוננו יטה ברוב לקחו ויכוף עלינו את ההר כגיגית: זו הדרך ובה עליכם ללכת...

ויש מן הנשגב בהתוית-דרך זו, בכפית ההר ברוב דברים... אכן, לא רק גשרים נטה סמולנסקין ב„עם עולם" בין מזרח למערב, לא רק נתיב התוה בו לאחרות האומה והתחיל בסלילת דרך לתקונה הכללי והגמור—לא רק זאת, הוא רצה להוליך את העם דרך גשריו, רצה ע"י „עם-עולם" להכריחהו ללכת בנתיבות שהוא התוה לו. לא לנטות ימין ושמאל. לא רק ראשון לגושרים היה סמולנסקין ב„עם-עולם", כי אם בעיקר ראש וראשון לַמַפעילים.

1) כידוע השתמש פרישמן בתאור זה של שלשת הרבנים בשביל ספורו "שלשה שאכלו".

כ"ט תמוז, תרפ"ה, ירושלם.

ב. דינבורג.

עַם עוֹלָם.

פתח דבר.

על דבר התקונים וההדשות אשר יעשו ואשר יחפצו לעשות בימינו.

אל תהי בז לכל אדם ואל תהי
מפליג לכל דבר שאין לך אדם
שאין לו שעה ואין לך דבר שאין
לו מקום (אבות פ״ד מ״ג).

לפי מעלליו יְהֻלל איש ולפי התוצאות אשר תצאנה מדעה חדשה יֵעָרך ערכה. בינת לב האדם קצרה מהבין מראשית· כל האחרית ולחשוב את כל התולדות אשר תולדנה מדעה חדשה בראשיתה, כי המקרים אשר יִלָוו לפעולות האדם יתנו להן תאר ודמות, דעה טובה וטהורה תֵּהפך לפעמים לרעה בצאתה לפעולות ידים, כי העמלים בה לא בקשו או לא הבינו מה טוב, ודעה רעה תצמיח טובה וישועה אם המחזיקים בה בקשו הטוב. ויען כי המקרים אשר ישלטו באדם ומעשיו ישנו פני כל דבר לפי דרכם, והאותיות כספר חתום המה לאדם אף אם כביר כח לבו, לכן יקרה בדור ודור כי חכמי לב יעמידו חזון בראותם כי רוח חדש עבר על בני דורם ונכשלו, וגם על כן יקרו דברים רבים בחיי איש ואיש אשר לא ישים אליהם לבו כי כאַל נחשבו בעיניו, וברבות הימים יראה כי גדל ערך הדברים האלה אך לא ידע ערכם, ולהפך; וכן יקרה בקורות עם ועם,

לפעמים נמלא שחוק פינו בראותנו כי עם קטן ודל ילבש עוז לדבר בשער את עם גדול ונורא ובאחריתו יהיה מנון. איש אחד יתעורר לחדש חדשות ולסל מסלה חדשה לבני דורו ובני דורו לא ישימו אליו לבם, וברבות הימים תפרץ הדעה הזאת בתבל ותשנה פני דרכי כל הדור ואמונתו וחקרי לבו. דברי ימי עולם יורונו זאת למדי עד כי אחשוב למותר להביא עֵד, כי מי לא ידע ראשית כל האמונות והדעות אשר מצאו מסלות בלבב בני האדם? ראשית האמונה השלטת כראשית

אמונת מחמד כראשית הרעפארם היו מצער מאד אך באחריתן השגו חיל. ובעינינו נראה דברים כאלה בבקר בבקר: ארץ פרייסען ממלכה שפלה לפני חמשים שנה הרימה ראשה ותך פעמים רבות ממלכות גדולות ועצומות, ובמשך עשר שנים שברה בריהי דענעמארק והקרע ממנה רב, הכתה את ארץ עסטערייך שוק על ירך ותורידה משאתה, אבדה ושברה מבצרי ארץ צרפת אשר בגבורתה התהללה ותדכאה תחת רגליה. ואת אשר פעלה ארץ אטאליה הלא מודעת, ולעינינו בארצנו יעשו עתה מעשים אשר לא האמינו כל יודעי משפט ממלכה לו ספרו להם זאת שתי שנים לפנים, כי אחרי אשר השפילה ארץ עסטערייך גאותה על ידי המכות אשר הֻכתה ותבוש מקדושיה אשר לא לעזור ולא להועיל היו לה ביום עברה ותפקחנה עיני הממשלה לראות כי אך בתתה אור וחופש לבני ארצה, אך בהסירה את עול הכהנים מעל צואריהם ותתנם ללמוד ולהשוב כהעולה על רוחם רק אז תקנה למו לבם ותצלח למלוכה, ופתאם היה אור לכל הארץ וכל אוהבי אור ודעת וחופש ראו ששו ויאמרו בלבם: הן לנצח נשברה זרוע הכהנים והאצילים השואפים על עפר לפסוע בראש דלים ולמוץ חיל עם הארץ אשר בזעת אפו יביא לחמו ולריבות שפתי בני באֶהמען, אשר אהבו להביא צוארם בעול הכהנים והאצילים, בוז, לעגו, ועתה ההפך הגלגל ובני באֶהמען עם בעלי בריתם הכהנים והאצילים נשאו ראש וידרכו ברגל גאוה על כל החוקים אשר שמו בארץ בשנים האחרונות ויצלחו למלוכה. ודי לנו אותות כמו אלה אשר בעינינו ראינו לבל נהי נמהרים במשפטנו ולבל נבוז או נפליג לכל דבר ודעה.

והנה גם בחדשות והתקונים אשר יאמרו כעת לעשות בישראל ישגו רבים במשפטם, רבים מאלה אשר ימאנו בכל חדש וכל אשר בידיהם הוא קדוש בעיניהם, יאמרו: שלום שלום לנו ולדרכינו, אל נירא ואל נֵחת כי המחדשים כאשר באו כן ילכו ובחשך שמם יְכֻסה, לא נשית לב למעשיהם ודבריהם כי אם נשחק נלעיג להם ולחלומותיהם. אמנם לא כראותם אראה אני, כי לא אל האנשים אשר יאמרו לחַדש אביט כי אם אל הרוח הדובר בם. בכל עת ועת כאשר יתעורר רוח חדש בלבב בני האדם ימצא לו בתחלה אך מתי מספר המדברים בשמו,

ואחת היא אם הם ראשי העם ונכבדיו או בסתר המדרגה נולדו, כי הרוח אשר עוררם לפעולה לא ישקוט כי יעבור ויהלוך על המון רבה מבלי אשר נראה ונתבונן ויעשה מעשהו למרות רצון מנגדיו וימצא מנבאים בשמו וימצא אזנים קשובות, ואם לא בפי גייגער ישמיע דברו ימצא לו פה איש אחר וידבר מתוך גרונו, כי חק הוא אשר מאפס לא יצא דבר, ואם כן כאשר נראה כי רוח החופש בא ודעות התקונים מצאו מסלות בלבב האנשים (ואם גם מעט מספרם) אות הוא כי זרעו בו למינו, וכי בדרכי העבר שרשיו יסבכו וברבות הימים אולי ישלח פארות וישא ראש. ולכן לא על האנשים הדוברים בשמו תהיה תלונתנו, כי רוח הוא באנוש אשר יפלס נתיב למחשבותיו ודרכיו, וכאשר מנגדי החדשות יצדקו בקראם עליהם מלחמה יען כי רוח אמונתם דובר בם וישים דבריו בפיהם, כן גם המנבאים לחדשות לא יאשמו כי רוחם יברא להם ניב שפתים לדבר בשמו. ואחר אשר נדע כי לא לעתים רחוקות תהיה האבן אשר מאסו בה הבונים לראש פנה או לאבן קלע לשבר זרוע ולמהץ ראש, לכן נבין כי גם הרוח הזה, רוח החדשות, לא כרוח קל יעבור ויהלוך ויכלה מהצי לעג אשר ישלחו בו אנשי עברתו, ומי יודע מה יביא עוד בכנפיו? ועלינו לאזור חלצינו, לא בחצי לעג, כי אם במשפט ודעת, בחקר ושים לב, להתבונן בשרשו ודרכיו למען נדע אם עלינו לבנות חיץ לעצור בעדו או לתת אותו ללכת שובב בדרך לבו מבלי שטן ומעצור, כי גם זאת לא נכחד ממנו כי לפעמים תמצא דעה קלה והלושה און ועוז לה רק מאשר כי מצאה לה לוחמים ועל ידי המלחמה תפרץ ותעשה לה שם. על כן עלינו להביא את הרוח במשפט אם נכון הוא להלחם אתו או לחדל, והיה אם נחליט כי רק רע בקרבו אז נסתיר פנים ממנו ולא נדבר עוד בו ובמדברים בשמו, רק אם נוציא משפט כי יש ידים לרוח הזה או נביא מעשי המדברים בשמו במשפט לראות אם צדקו במעשיהם ואם ב י ו ש ר ל ב ב יצאו לפעלם או אין.

ממאמרי ב„השחר" בשתי השנים אשר חלפו ראו הקוראים למדי כי רוחי לא נאמנת את המחדשים חדשות, אף כי לא בסתר אומר כי תקונים רבים דרושים במאד מאד לישראל; אך על זאת התפלאו רבים בקראם את דברי כי פעם יראוני מדבר ברוח

חופש באלה המבקשים חדשות ופעם אשוב ואדבר כאיש אשר כל חופש וחקר זרו לרוחו, גם רבים שאלוני: אל מי תפנה? או פוסח הנך על שתי הסעיפים? כי כן הסכינו הרבים לאחוז אך בקצה האחד ולהחזיק בו בכל מאמצי כח ואין להם דרך אחרת בלתי אם לשמוע בקול ההלכה הפסוקה מפי בעל חתם סופר ור״ש קלוגער, או לחשוב את גייגער וסיעתו כאחרוני הפוסקים ואחרי דברם לא ישנו, וכי יראו כי אחשוב את גייגער ולעזו לחכמים גדולים ואת הפרופעסור לאצארוס לאיש גדל דעה ואוהב עמו הנה ישתוממו וישאלו: ומדוע לא תאמר גם אתה טוב לאשר יאמר הדבק הזה טוב הוא? וכי ישוב וישמע מפי כי כל אלה אשר יאמרו „ישראל חדל מהיות עם מעת אשר שבתה ממלכה מארצו" אלה אשר יאמרו כזאת בוגדים המה לעמם, ישובו ויתפלאו וישאלוני: ומדוע לא תלך במקלך ותרמילך אל הילדעסהיימער לשמוע תורה ואמונה מפיו? ולא יבינו כי יש ויש לאל ידי לחשוב את גייגער ומרעיו לחכמים גדולים מבלי אשר אבקש דרכי אמונה מפיהם ואת הילדעסהיימער לבעל אמונה מאין כמהו מבלי אשר אמצא בו תורה וחכמה, כי אמנם כן הוא: רוח החדשות לא זר לי רק דרך המחדשים לא מצא חן בעיני.

במאמרי „עת לדבר" *) דברתי והשמעתי כבר בשפה ברורה את חפצי ומטרתי וכל קורא את הדברים האלה יראה נכוחות כי לא מאלה אשר יחפצו להאיר פנים לכל מפלגה הנני, כי יודע אני וכן השמעתי כי אין ביד איש אשר לא יחפץ עשות שקר בנפשו לעשות זאת. על נקלה יחליק איש חנף את לשונו ויצמיד חנֹף בדברו את כל אחת ואחת מהמפלגות ולקרוא שלום לכלן, לא כן הכותב דבריו ומשמיעם בשער אשר כלם יחד יראו את הדברים הנאמרים, לו מן הנמנע להחליק לשון ולמצא חן בעיני שני בעלי הריב גם יחד. ויהיה להפך כי שני בעלי הריב גם יחד יקדישו מלחמה על האיש אשר לא בדרכיהם ילך. המחדשים לא יקרבו דברי כי אגיד לא בסתר כי פעולתם לא רצויה בעיני ומנגדיהם לא ימצאו במו חפץ כי ברוח חופש אשר לא ידע מתג ורסן נכתבו, זאת ארע נאמנה אך לא אשים את לבי כי אחת דברתי

*) „השחר" חברת ראשונה שנה שניה.

ולא אשנה: כאשר הרשות נתונה לאיש ואיש לחשוב כהעולה על לבו כן לא יאשם אם ישמיע מעלת רוחו, ונהפוך הוא כי בהכחידו דעתו תחת לשונו מיראת אדם יחטא חטאה גדולה להאמת ולרוח הדעה וליוצר הדעת, כי אך זה מותר הוא לאדם כי הדִבּר בו לדבר ולהורות, ועל כן יבין כל איש כי לא מאהבה או מיראה החרשתי ולא דברתי עד הנה בדבר ההדשות אשר יאמרו לחדש בישראל גם לא מאשר כי לא נחשבו בעיני, כי אם מדעתי כי לא בדברים מעטים אוכל להרויח משפט. הנקל למצטדק להכות אויביו אחור אך בשתים שלש מלים, „פורצים, הורסים, רשעים" יאמר להם ויחשוב בלבו, כי כבר יצא ידי חובתו בלהמו מלחמת מצוה, ועל נקלה ישיבו הנעלבים הרפתם לחיק מחרפיהם בקראם אחריהם מלא „בוערים, אוילים". אך מאלה לא יצא משפט ואחרי מלחמה כזאת לא יבא השלום כי אם מצה ומריבה תרבינה והפרץ יגדל באין כל תכלית ותועלת. כי גם זאת היא רעה חולה בבני האדם, עת כי ינצו יחד בדבר דעה או חק ומשפט והיה בהִפָּרץ הריב ישכחו את הדבר והמשפט אשר אדותו נלחמו וילחמו איש באחיו, לא את דעותיו יבקש עוד להשפיל כי אם את לוחמו יבקש להכריע ויתן את שמו לשמצה וישא עליו חרפה, ועל כן האמת נעדרת ולא יצא לנצח משפט מדברי ריבות. ומדעתי זאת ומאשר כי בלבי אין כל קנאה ושנאה לא למפלגה האחת ולא להצד שכנגדה, כי אם כל ישעי וכל חפצי אך לדבר משפט בתם לבב, מבלי משוא פנים לאיש אשר כרוחי ידבר ומבלי קצוף על האיש אשר לא כלבי לבו, ואחרי כי קצרה ידי מְדַבר משפט, כי עתותי לא היו בידי, לכן החרשתי, ועתה באה העת לדבר.

א.

התקונים והחדשות בכלל.

החפץ נטוע בלב האדם לחדש חדשות, לפעול פעולות חדשות לבקרים, יען כי חלק הוא במכונת הבריאה והיא גם היא תשנה פניה לרגעים אחרי כי אך קבוץ הפכים היא אשר יחד התלכדו: כחות מחזיקים וכחות מפריעים, אופנים הולכים קדימה ואופנים

הולכים אחורנית, לכן לא תחדל הפעולה כל עוד לא ישבתו חייה, או חייה יאריכו כל עוד אשר הכחות המתנגדים ישוו בה, ובהגבר יד אחד על רעהו ותשבת המלחמה אז תחדל הפעולה ויתמו החיים ואפס כל יצור. אך האדם באשר הוא אדם, חלק מהבריאה העשויה מהפכים בעלי מלחמה, לא יבין את האפס וכח שכלו לא ישיגהו, כי כל אשר יסודו בהיים ופעולותיו לא יחוש את היסוד אשר לא לו הוא, כאשר לא יחושו הדגים החיים ביבשה ויצורי היבשה החיים במים, לכן בחפצו חיים חפצו ומגמתו לפעול, וכל פעולה הלא תצמיח חדשות. אמנם אם כי גם כל חי יפעל פעולותיו בכל זאת לא ישוו מעשיו למעשה האדם אשר יבין תולדות פעולותיו ויבקש אותן, ובבקשו לבא עד מטרתו יורה דעה גם לרעיו לעשות כמהו, וזאת היא לאדם יתר על כל חי כי הדִּבֵּר בו להבין ולהורות ועל כן כל תאותו אך ל ל מ ו ד ו ל ל מ ד , כי אך בלָמְדו ובלַמדו יש לאל ידו לבוא עד תכלית מטרתו.

החפץ ללמוד וללמד היה לראש תאות בן אדם וְיֵרָאה בכל פעולותיו, בבנותו בית, בערכו כלי מלחמה, בצאתו לצוד, בלכתו, בצאתו ובבואו, בשכבו ובקומו, בכל אלה יבקש אך ללמוד וללמד ועל כן לא ישבת ממעשיו ויוציא המון מעשים רבים לפעולות אדם גם מבלי אשר אכף עליו המחסור את אכפו לעשות אותם ויולד למודים לאין ספורות לא רק במלאכת מחשבת אשר בה ימצא און לו להקל ממשא העבודה אשר העמיסו החיים על צוארו ולהמעיט זעת אפו באכלו לחם, כי אם גם בדברים אשר לא יועילו לו ולא יצילוהו ביום רעה, לא ימלאו כרסו בעת ירעב, בדברי ר ו ח אשר רק הרוח יתענג עליהם, והרוח יתענג על כל אשר הסכין בו ולולא הסכין בו כי אז לא מצא בו נחת וחפץ, ומי הוליד את החפץ הזה? הלא רק התאוה ללמוד וללמד.

ללמוד וללמד לא יתכן בלתי אם אנשים רבים ישבו יחד על כן יבקש האדם אך להתרועע למען יהי לאל ידו לשמוע או להשמיע. אמנם החפץ הזה אשר יחיה את רוח כל בני האדם יִגָּלה באיש ואיש לפי דרכו; מצב האחד ותכונת גויתו ודרכי חנוכו מנעוריו יעוררו את האחד ללמוד כנפשו ורוחו ואת השני כנפשו ורוחו. האחד ימצא ידים במלחמה והשני ירבה עצמה בקסת הסופרים, זה בשיר וזמרה וזה

במלאכת ידים וכהנה רבות הנה דרכי בני האדם לפעולותיהם, ואיש איש יבקש להוסיף עצמה בדרכיו ומחשבותיו ולמשוך אחריהם לב רב אדם ובהם ישים כל כבודו (המניע הראשי לפעולות בני האדם) ואחרי כי ירבה כבוד הלומד מן הבלתי לומד וכבוד המלמד מהלומד, לכן יבקש כל איש ללמוד ואחרי אשר למד (או יאמין כי למד) יתחרה ללמד. ואחרי כי לפי תכונת רוחו או כאשר למדוהו מנעוריו יחזיק איש בלמוד אחד לכן יחזיק בו ויגבר חילים להשמיע תהלתו ולתתו עָל על כל יתר הלמודים, כי בהשפילו כבוד יתר הלמודים ירבה כבוד למודו, וזאת שנית כי לדעת ערך כל למוד נחוץ לבוא בראשונה עד תכליתו, והאיש אשר בלמוד אחד בלה כל ימיו הלא הלמודים האחרים זרו לו ועל כן ידמה כי מאפע המה, כאשר אלה אשר לא ידעו דרכי למודו יחשבוהו לאין ואפס. ועל כן התפרדו דעות בני האדם בדבר הלמודים מדור לדור, אלה נתנו היתרון להלמודים אשר יביאו ענג (או תועלת לפי דברי לומדיהם) לרוח, ורעיהם הרבו תהלות הלמודים אשר יתנו ענג או תועלת לגויה, וכל מורה מצא לו שומעים בקולו ומחזיקים בלמודו.

כאיש פרטי בתהלוכותיו ודרכיו כן גם עם כלו. גם לעם כלו תכונת הגויה ומצב הרוח, גם לעם כלו ימי ילדות ונוער וזקנה, גם לעם כלו ימים אשר בהם ילמד וילַמד, ועם מעם יפָּרד בחפצו ותאותו לרוחו, ואת אשר האחד יקרב ירחק השני כי רוח אחרת אתו, הארץ והאויר והמאכלים והשפה ודרכי הממלכה כל אלה יבדילו בין עם לעם. ועל כן יתנשאו בני עם אחד על בני עם אחר ויחשבום כבוערים יען כי התפרדו בדרכי למודיהם והאחד לא ידע את אשר ידע רעהו. וכן גם דור ודור ישים דפי בדור אשר לפניו יען כי בחר בדרכים חדשים ולמודים חדשים, ונדע נאמנה כי לו קם הדור אשר היה לפנינו מקברו ויראה את מעשינו כי גם הוא מלא שחוק פיו וילעג לנו ולדרכינו ודעותינו. אמנם אף אם לא על נקלה נוכל להוציא משפט בין שני עמים בריבם על אדות חכמתם ולאמר למי לתת היתרון, בכל זאת לא נשגה במשפטנו בשפטנו את הדורות ובתתנו היתרון לאחרונים על הראשונים, כי אם אמנם לא נצדק אם נאמר כי כביר כח לב הדור החי מן הדורות הראשונים, אך הצדק אתנו לאמר כי רבה דעתו יען כי הדעות אשר חלפו כספר פתוח

לפניו וידע לקרב ולרחק. ואמנם גדולות פעלו הדורות האחרונים! ימים רבים חלפו עברו עת אשר בני האדם יגעו בדי ריק לבקש נסתרות ממרומי שחקים ומתחתית שאול. כה ידיהם לא ידעו ולא הבינו כי בידם לעשות את הטבע לכלי יוצר להם וזו כחם היה למלאכי מעלה ולשדי שחת ויחתרו לבוא עד תכלית הבריאה ראשיתה ויוצרה ובוראה, מקימה ומניעה, ויחזו למו מראות אלהים, מחזות שוא ומדוחים ראו ביוצר הכל בטרם הכינו לבם לחקר היצורים, אל משטרי כחות הבריאה לא הביטו, אל מעשי ידי הטבע אשר יורנו לעשות לא התבוננו, כי אם נתנו לבם כלב אלהים להפוך חקות עולם, להוציא זהב מאבן ורפואה משבועת הבל, וכה בלו ימיהם בהבל מבלי אשר היטיבו לנפשם ולרעיהם. אמנם הדעת והחקר אשר פרצו ויעברו מארץ לארץ גלו חדשות רבות. עיני האדם נפקחו לראות כי הארץ נתונה לו לעבדה ולשמרה ויחל להתחקות על שרשי רגלי הטבע ולשים כל מעינו בארץ וצאצאיה, ומני אז השיב אל לבו כי השמים שמים לה׳ ואחת היא לו אם יקראו בשמו בשם אלוה, יופיטער, צעאוס, בראמא, או הטבע יכנוהו, כי אין כל תכלית ותועלת לאדם להגות בדברים נשגבים מדעתו, לחקור בחקר אלהים מי ומה הוא אחרי כי נסתר מעין כל חי יען כי הי הוא: יצור בלול מהפכים, ואיך ישיג את האחד השלם אשר אחד הוא בתכלית, בכחו, בחכמתו וחייו, בלי חלוף ותמורה, בלי הפכים וכחות שונים, ועל כן עזבו את המחקר הזה אשר יבלבל את הדעות וישומם את הלב וישימו פניהם למצוא דרכי-התבל בפעולותיה ויעשו ויצליחו ויושיעו לאדם רב, וחכמת הטבע היתה לחסן ישועות גם לחכמה ודעת להקל ממשא החיים. ומה רמו ונשגבו פעולות החכמה הזאת! היא נפחה רוח חיים באף כל האדם, ולא לבד כי נתנה לו את כחות הטבע לעבדים נאמנים עושי מלאכתו ומוליכיו למחוז חפצו, כי אם גם השיבה לו את גויתו ונפשו אשר לא לו היו, היא נתנה לרבבות אלפי בני אדם חפש וחיים, כי היא אשר הורתהו כי בידו לשלוט בכחות הטבע נתנה את רגש החפש בלבו בהראותה לו מה רב כחו אם עליהם ישען. היא פקחה עיניו לראות כי לא אלה המה בני המעלה אשר בכבוד אבותיהם יתימרו ולא אלה אשר בגבורת ימינם לשפוך דם

יתהללו, גם לא אלה אשר בשם אלהים ידכאו רב אדם תחתיהם, לא אלה המה בני האדם המעלה, כי אם אלה אשר ייטיבו לאדם רב, ובחכמת לבו ירום האדם ונשא גם אם בסתר נולד ובשפל המדרגה ישב. ויתעוררו אלפי בני האדם אשר עבדי מושלים היו הם ואבותיהם ולא ידעו כל חפץ וכל רגש החיים, כי אם חפץ האחד אשר משל ממשל רב היה להם לקו, ויגרע חלקם מחלק בהמות יער אשר להמם לנפשם יביאו והמה פעלו מבלי להם, עמלו ולא אכלו, עבדו ולא ראו טוב בעמלם כי לאיש אחר יתנהו, לאיש אשר בחסד אלהים הוקם על למשול בגוי ואדם ולדכא לאלפים תחת רגליו, או לאיש אשר כהן לאל ובשמו עשה עושק והצליח וגם עבדיו רדו בפרך בהמון הרב ואיש לא השיב אל לבו „הלא אב אחד לכלנו, הלא אל אחד בראנו, מדוע נבגד איש באחיו?" לא המדכא ולא הנדכה השיבו כל אלה אל לבם, המדכא בגבה אפו חשב את הנדכאים כבהמות שדה ואת נפשו כיצור נעלה, כי כן למדוהו אבותיו, והנדכאים חשבו בלבם כי כל אלה טוב בעיני אלהי המשפט אשר קרא בשם בחיריו מרחם ויקדשם לאכול חיל רבבות עבדיהם, ולא התבוננו כי להם הצדקה וכי להם הכח לפרוק עלם מעל צוארם. הצדקה והכח היו להם אך הדעת חסרה להם להבין את זאת ועל כן לא בא גם החפץ בלבם לעשות כזאת וישאו ויסבלו עד אשר באה חכמת הטבע ותפקח עינם ויחלו להרים ראש. ואם כי עד היום הזה עוד לא צלחה בידי בני האדם למצוא את כל אשר נִתַן להם מידי הטבע ואחיהם גזלו מהם בזדון לב ובזרוע רמה, ואם כי עוד גם היום ילחמו המרעים בכל מאמצי כח לשלוט בארץ ויפרשו חתחתים ומכשולות לרגלי המדברים ישר בשער, בכל זאת עשו הרבה ובצדק נוכל להתפאר ולקרוא: הימים האלה טובים מהראשונים.

דעת החפש אשר באה בלב בני האדם רפתה את כח האמונה, כי האמונה בכל דבר תשלט כגבירה רק בלב איש אשר לא רצון ולא חפץ לו, אשר לא ידע כי חפשי הנהו במעשיו ודרכיו, הוא יטה אזנו לשמוע כל אשר ישמיעוהו ויטה שכמו לסבול כל אשר יעמיסו על צוארו, כי יאמין כי זה הוא רצון בוראו לתתו עבד לבחירו רצתה נפשו

בו. אך מעט אשר החל לראות כי גם הבחירים האלה אך אנשים המה, אנשים לא טובים ממנו בכח וחכמה גם נופלים ממנו בצדקה ואהבת חסד, ויחדל מתת אמון לדבריהם, מהעת ההיא רפה כח האמונה וכהניה לא יעצרו עוד כח לעשות מלוכה, להכין מטבה ולהעמיק מדורה לרב אדם אם לא ישמעו בקולם. אך הארונים האלה אשר ימאנו עוד הוציא בלעם מפיהם ויאזרו שארית כחם לכבוש את המתפרצים מתחת שבט ממשלתם, יקראו כל היום לריב ומצה, ועל כן מלחמה תמיד לאוהבי החפש את מטיפי האמונה, כי יזכרו את המכות אשר הֻכו מידי מוריהם אלה, גם יפחדו מהם פן תעלה עוד ידם לדכא ארץ, ותהי גם האמונה להם לחגא בזכרם כי בשמה נִתנו למרמס כטיט חוצות.

אמנם לכל נִתן גבול, לים הושם חק, לרוח מדה אך לא לרוח האדם, הוא בפרצו יפרוץ ויעבור כל חק ומדה וגבול. מהקצה אל הקצה סובב הולך רוח האדם גם באהבתו גם בשנאתו. ימים רבים יעברו לפעמים על בני האדם מבלי בקש וחפש רק באשר בידם יספיקו וכל עמלם אך לבאר ולחזק את דעות הדורות החולפים ובעמלם זה ישימו כל חכמתם וכבודם וכל אשר יבקשו ימצאו בדברי החכמים הראשונים מבלי אשר יהיבו עז בנפשם להשמיע חות דעתם ומשפטם כמשפט אמת וכל חדש יזרו הלאה, ופתאם לפתע יתעורר רוח חדש ויעורר את החושבים מחשבות ויתן בלבם אמץ ועז להיות למורי דרך לבני דורם והבאים אחריהם, ומבלי משים יחלו לקצות בכל ישן ורק החדש יקח לב ובעשותם מלחמה להדעות החולפות לא יכירו פנים גם לטובות שבהן ויחד את הרעות יזרו אותן הלאה, ועל כן מלחמה תמיד ועד תכלית האשר משוש דרכי האדם והפץ לבו לא יגיע. ואם כי בראשית קום דעה חדשה לא יֵראה כחה והמעוררים אותה לא יחפצו לגרש כלה את הראשונות אשר הסכינו עליהן מנוער ואולי פחדו ורהו גם המחדשים בנפשם לו ראו כל התוצאות אשר תצאנה מדבריהם וייראו מהשמיעם בקהל, אך ברבות הימים ישכחו גם את המעוררים והמחדשים יוסיפו לחדש עד כי גם דעות המחדשים הראשונים כדעות ישנות ונשחתות תֵרָאינה בעיני הדור הבא אחריהם.

ב.

מלחמת הדעות.

האדם הגדול מאחיו, אשר בו נִתּן רוח חכמה ורחב לב להשכיל אל אשר לפניו ולהביא מעשי מוריו במשפט למען יבחין ויבדיל בין טוב לרע, יחל לגרש רק את הדעות הרעות למען היטיב לבני דורו, אך אחריו יחרו יהזיקו אנשים אשר לא מרוב חכמתם כי אם מתאותם לעשות להם שם יצאו בעקבותיו, ובלכתם לתור אחרי חדשות יבקשו אך לבלע ולהשחית כל אשר היה לפניהם, כי לבלע ולהשחית נקל מבנות ונטוע, ותאות הכבוד להתרומם ולהתחשב כאדם המעלה בעיני המון העם, אשר לא יבין מה בנין ומה הריסה ויחשוב את המהרס לכביר כח אחרי כי פעולותיו נראות לעין הרבה יותר מפעולות המחזק והבונה כאשר יכירו יותר מעשי המות ממעשי החיים, התאוה הזאת תפיח לא לעתים רחוקות רוח עועים בלב רבים אשר לא לזאת נוצרו ולא להם קרא הזמן כי יהיו למורים ומלמדים [1]) ומזה תפתח הרעה, כי גם המה כהולכים לפניהם יבקשו להביא דעותם בלב בני דורם בחזקת היד ויריעו על כל איש אשר לא בדרכיהם יבחר, והשומעים בקולם מרעה אל רעה יצאו, כי בעת אשר יסירו סבל הישנות מעל שכמם יביאו צוארם בעל אדונים חדשים אשר גם המה יכבידו עליהם עֻלם, וכה ישאו ויסבלו את הכבלים החדשים עד כי כשל כח הסבל ואז יתפרצו מפני אדוניהם לשמוע בקול חדשים מקרוב יבואו, כי ההמון אשר לא ברוחו יפלס נתיב לו בחיים יאמין על נקלה בכל אשר תשמענה אזניו, ולא לעתים רחוקות ישק את היד אשר תכהו במוסר אכזרי. ואם נשים עין על ראשית כל אמונה ודעה נראה כי כן היה. מה רחקו דברי השליח פאול מדברי פטר ויעקב אשר עיניהם ראו את מוריהם. ומה רחקו דרכי הכהנים והאפיפיורים מדרכי אבותיהם הראשונים. איך הפך לוטהער

1) כמו האנס באהמע רועה צאן אשר קם כחמשים שנה לפני לוטהער להרש ויגבא לאדם רב בשבּ אם המשיח אשר נגלתה אליו בחלום לילה והעוררהו להטיף לעם והוא לא ידע כל חכמה ומדע וישרף באש על פי משפט הכהנים, ורבים כמהו. קרא בספר Ulmann, Reformatoren vor der Reformation, Hamburg. 1841.

את הקערה על פיה ולא שעה ולא התבונן לדברי החכמים אשר היו לפניו ואשר סללו לו מסלה לחדש חדשות. כמאה שנים לפני לוטהער קמו אנשי לב בארץ אשכנז להורות דעות חדשות, להשמיע תורת האדם (הומאניסטען) ולהסיר מפניהם תורת השאלאסטיקער, תורת שוא ופלפול של הבל, וראשית מלאכתם היתה להורות דעת בשפת עבר, אשר היתה כקוץ מכאיב בעיני הכהנים אשר המסו התורה וישביתוה מטהרה וידברו בשמה כזב ועל כן פחדו פן תִגָלה מרמתם בקהל בהוָדע התורה הנאמנה אשר היתה שמורה וצרורה בידי היהודים אשר שמו עליה משמר לבל ישהיתו פניה, וזה האיש רייכלין הגדיל בכתבו תורת לשון שפת עבר ובהעתיקו שירי תהלים כאשר הם בידי היהודים לא בתאר ודמות אשר נתנו להם הכהנים ויעורר את האהבה בלב בני דורו לשפה הקדושה אשר בה דבר אל ובה דברו הוזיה את שרפי מעלה פנים אל פנים[1]) ועל ידיו עזרו רבים להביא חכמה בלב העם ולא לתת אמונה חדשה אשר תפיח ריב ומצה ותשים שמות בארץ, ומי יודע אם לא היטיבו לבני דורם? אך אחריהם קם לוטהער אשר לא בדרכם אחז כי אם לתת אמונה הדשה היה כל הפצו וגם הוא בקש כי בני דורו יקדישו דעותיו ודבריו כאשר בקש האפיפיור[2])

1) Johann Reuchlin, sein Leben und seine Werke, von Dr. Ludwig Geiger, Leipzig, 1871.

2) Bei allen Urteilen und Arbeiten über die Reformationszeit ist immer das am wichtigsten, dass diejenigen Neu-Protestanten, ohne es selbst zu wissen, auf einem ganz anderen Grunde stehen, als die Reformatoren. Freie Forschung und Fortschrift, wovon man jetzt so fest überzeugt ist, daß das die Grundsätse des Protestantimus sind, würden Luthern ein Gräuel gewesen sein. Aber das wird nun nicht mehr beachtet, daß Luther seinen Glauben so unentweglich für den allein wahren hielt, wie die alte Kirche den ihrigen. (Böhmer, Leben und Briefe).

גם כותב תולדות רייכלין אשר הזכרתי לעיל ידבר בדברים נכוחים להראות כי לב רייכלין לא הלך אחרי לוטהער והמחרשים באמונה ומביא את הדברים האלה לעד.

ומה הועיל בזה? הלא אך שבר מוסרות ישנות למען תת אחרות תחתן, כבלים חדשים אשר לא כתגו שבתו, ויגרש את רגשי החפש מלב בני האדם לימים רבים. וגם נראה בעינינו כי בארצות אשר ישכנון בני אמונת הקטולים המה ידעו ויבקשו חפש הרבה יותר מבני אמונת לוטהער, לא כאשר כי אמונת לוטהער הכביד את אכפה ביתר שאת על המחזיקים בה ותגרש רגשי החפש יותר מאמונת הקטולים, נהפך הדבר: אמונת לוטהער פתחה מעט הרצבות העבדות ולא תחרים כל חכמה וחקר, אמנם על כן לא יתחרו מחזיקיה לבקש יותר כי ידמו כי חפשים הנם, כי הכבלים אשר שם עליהם עוד חדשים המה ועוד לא באה העת להלחם בזרוע נטויה לשברם כליל; לא כן הקטולים אשר לא חדלו מני אז ועד היום להלחם נגד כהניהם, המה יבקשו חפש בכל לבבם לפי רוח העת החיה הדורשת הרבה מאד.

מיראבא (ורבים כמהו) אשר אמר לקרוא ישועה לעמו מתחת סבלות מלכיהם לבית בורבאן אשר היו ככלי משחית בידי הכהנים לחבל ארץ ויקריב כל ימי חייו על מזבח אהבת אחיו, נחשב אחרי בן בעיני העם כפושע ובוגד, יען מה? יען כי חכמתו יסרתו מפרוץ כל גבול בדעתו כי מרה תהיה אחרית העם אם יפול בידי האנשים אשר אך להרוס כל תאותם, וגם כן באה ונהיתה אחרי כן, כי אלה אשר בראשונה עזרו להעם להלחם לחפש ודרור המה שמו מועקה במתני הגוי כלו וישפכו דם רב כמים בזדון לב ובאכזריות מאין כמוה, ותחת כי בתחלה לחמו בחזקה למען לפרוק על הכהנים מעל צוארם לבל יכבידו עליהם אכפם לבקש אמונה מפיהם, היה להפך, כי נתן צו לבל יהגה איש אמונה ולבל יקרא בשם אלוה עוד, וגם את האיש אשר האמין אמונה אמן ביוצר ואלוה לא נתנו לשפוך לפניו שיח[1]) ואת אשר פעלו בני הקאמונע בפאריז הלא באזנינו שמענו זה לא כביר.

השנאה העזה לבני עם אחר ואמונה אחרת מצאה בלבות העמים קן לה בימים אשר חלפו, כי כן למדום מנער לשנוא את כל בן ארץ אחרת למען יהיו למפץ בידי המושל עת כי ישאף לכבוש ארצות זרים

1) הדברים האלה נודעים למרי לכל איש אשר קרא דברי הימים ועליהם נוכל לאמר דרשת החכמים על ושחפה שמים העמיקו.

ולדכא יושביהם תחת רגליו, השנאה הזאת חלפה לה מעת אשר האהבה למושלים לא תוסיף לקחת לבם, והנה זה באה דעה זרה ומוזרה תחתיה, הדעה הזאת היא לאהוב רק את כל בני האדם בכלל ולא את אנשים פרטיים כמו בני הבית וקרוביו, משפחתו ובני ארצו [1]. ואם אמנם לא נכחד מעיני כל משכיל כי ראשית הדעה הזאת נשגבה ונעלה במאד מאד, כי זה הוא כל ישע וכל חפץ האדם המעלה לעבוד עבודתו לרבים, למען כל בני האדם, ונראה בעינים כי כל אשר יעלה האדם מעלה מעלה כן תרחב ותתפשט אהבתו אל הכלל, האדם אשר הוא כפרא לא למוד ידאג רק לנפשו ככל הבהמה, האיש אשר ידע דרכי בני האדם ידאג גם לנפשות בני ביתו, וכאשר תרבה דעתו יעמול לטובת עדתו ועמו, והאדם הגדול אשר עיניו למרחוק תצפינה ישים אל לבו הצלחת הדור כלו. אך מה נואלו אלה אשר יאמרו לתת את הדעה הזאת כחק ומשפט לפני כל העם. האם כל ההמון יהיה לבני מעלה, ואם יחדל חסר דעת לעולם? הלא נראה כי רק ברב דעת יבוא איש עד הדעה הזאת ורק בדעתו יש לאל ידו להיטיב לכל בני דורו לא רק בפעל כפים, והאם כל בני האדם יושיעו לנפשם ולרעיהם בדעת? הלא כל ההמון הרב איש לדרכו ולמלאכתו כל היום ובמלאכתו מן הנמנע כי יחשוב להצליח את כל בני האדם. ומה תהיינה התוצאות אשר תצאנה מדעה כזאת אם כל בני האדם יחזיקו בה? הלא אך עצלות ושפלות ידים המולידות כל און ודעה רעה. הן גם עתה כאשר יעמול איש לפיהו או לבני ביתו אשר כנפשו המה בעיניו נראה כמה וכמה עצלים, וכמה וכמה אשר יתאוננו על העבודה הרבה אשר נטל עליהם הזמן ולו מצאה ידם כי אז טמנו אותה בצלחת, וכמה וכמה גנבים וחומסים ואנשי מרמה אשר יעשו כל עול, אף אם זרוע המשפט נטויה עליהם בכל עת, רק למען השבת ממלאכה, ומה גם אז עת אשר בני ביתו לא יהיו עליו למשא ואם גם הוא ימשוך ידו מעבודה לא יירא חרפת רעב כי סמוך לבו בטוח כי רבים המה הדואגים למען הכלל,

1) Qui ne se subordonne pas à sa patrie, sa patrie au genre humain, et le genre humain à Dieu, n'a pas plus connu les lois etc. (Bernardin de Saint-Pierre.)

הלא אז ישב ויחבק יד בצלחת מבלי עשות כל מאומה ואיך יחפוץ לעבוד עבודה לזרים לרוחו? ומי זה יכביד עליו אכפו אם לא יחפוץ לעבוד עבודה? הלא למען הכלל יעבוד, ואם ישיב אל לבו: הן הכלל יחיה וימצא כל אשר יחסר לו גם מבלעדי, מי ישיבנו מדעתו זאת? ואם אמר נאמר כי נושיב שופטים ושוטרים בעיר ועיר כי יפקחו על המלאכה הלא אז בטל החפש, וטוב טוב לנו לעבוד עבודה מחפץ רוחנו מאשר ינהלונו בשוט ומתג לעבוד עבודה, ואם החפשה תנתן הלא יהיה ביד העצלים להשבת ממלאכה, ואם ירבו העצלים הלא יחדל כל מפעל וסר כל חפין. ואם גם נאמר כי כל בני האדם יהיו ישרי לב אך איך יהיה לאל יד איש ואיש להיטיב לכל בני האדם? הן הוא לא יראה ולא יחוש רק אשר הסכין בו מעודו וכל אשר יחשוב לטוב לנפשו יחשוב גם לטוב לרעיו ומבשרו יחזה כל אשר יחזה, גם את אלהיו גם את אבותיו הדורות החולפים בדמותו כצלמו יראה ולא יבין רק אשר טוב הוא לו, ואיך יעבוד למען כלל בני האדם אם לא ידע מה טוב הוא להם? הן כעת נראה בעינים כי אהבת עצמו תעורר את כל האדם לעבודה ומעשה ואם יעבוד גם למען משפחתו וקרוביו הוא מאהבתו לנפשו וישמח בכל אשר לו הצדקה לאמר: לי זאת! אשתו ובניו לו המה, ארצו ועמו ארצו ועמו המה, ועל כן האיש אשר יאהב נפשו יאהב בני ביתו אשר יתנו שמחה בלבו ויתרועעו אתו, יאהב את בני ארצו כי דבר לו עמהם תמיד ושפה אחת להם ובטוב לארצו ייטב גם לו, לא כן האיש אשר לא יאהב נפשו הוא לא יאהב בני ביתו ולא בני ארצו ועמו ולא יתר בני האדם. ולו הטיפו המטיפים לאהבת בני האדם בכלל כי יאהבו את כל בני האדם מבלי אשר יחדלו לתת היתרון לנפשם כי אז צדקו מאד ודעה נשגבה השמיעו לעם, אך המה לא כן יעשו כי נלאו נשוא את השנאה אשר היתה בין עמים שונים ותקרא מלחמות רבות ותשם שמות בארץ וארץ, לכן יעמלו לא לבד להסיר את השנאה הזאת כי אם גם את האהבה לארץ מולדתם יבקשו להסיר מלבם ולהביא אהבה אחרת תחתה, רחוקה ממנה כרחוק מזרח מן המערב, ועל כן לא יצלחו, באחת כי שומע לא יהיה להם, כי בני

האדם לא יעזבו את רגשותיהם ואהבתם ושנאתם על נקלה, וזאת שנית כי מן הנמנע הוא כאשר אמרתי. אמנם שתי הדעות האלה, אשר לפי דברתם שונות אשה מרעותה מהקצה אל הקצה, התאחדו יחד לו בקשו להם דרך ישרה בהוציאם אותן לפעולות אדם, ורק מאשר כי המה יבקשו להם דרך רחוקה בהוציאם אותן מהדעה אל הפועל לכן תרחק הדעה הזאת מהדעה הראשונה אשר מצאה קן לה מימות עולם, דור ודור, בלב בני האדם.

ג.

אהבת ארץ מולדת ואהבת בני האדם.

אם נשים עין ולב על שתי הדעות האלה הנראות כרחוקות אשה מרעותה, נראה כי תכליתן אחת היא וכי אל מטרה אחת תלכנה, אם אך האנשים המחזיקים בהן יבקשו את המטרה הטובה ובדרך טובה ילכו. הן מה יבקשו אלה אשר יטיפו לעם להסיר כל אהבת ארץ מולדתם ועמם מלבם ולשים תחתה אהבת בני האדם בכלל? הלא לאחד לב כל בני האדם יחד, לבל יתגרו מלחמה עם בעם וארץ בארץ, ולבל יכבידו את העל על בני ארץ אחת בחפצם ללכת אל ארץ אחרת, למען יוסרו הגבולות וחפשי יעברו העוברים מארץ לארץ, למען יסירו מעל שכמם סבל חיל הצבא אשר יאכל בכל פה כל חיל הארץ ועמל העמלים, כי על ידו ירבו המסים והמשתכר משתכר אל צרור נקוב. למען יעזרו איש את רעהו בחכמה ומלאכה ולא תקנא ארץ בארץ וממלכה בממלכה, כי אם אשה מרעותה תלמד לעשות אך הטוב, ושלום יהיה בכל הארץ ועל ידו תרבה הדעת, כי אך בעתותי שלום תשגה הדעת. הנה המטרה הזאת טובה ונעלה היא עד מאד. אך נשוב ונראה מה תהיה המטרה אשר יבקשו אוהבי ארץ מולדתם באמת, אשר יעמלו להיטיב ל ע מ ם, (לא כאשר הסכינו בימים אשר עברו, ימי החשך, לחשוב את אהבתם למושל הארץ כאהבה לארץ מולדת וכל עמלם היה רק למענו כי אם למען עמם יעמולו למען היטיב מצבו בכשרון ודעת) הלא גם המה יבקשו להסיר גבולות הארץ לבל יהיו לאבני נגף למסחר הארץ וסוחריה, יבקשו להסיר חיל הצבא לבל ימוץ לשד הארץ, יבקשו

להקל ממשא מלך ושרים, מנטל המסים העמוסים משא לעיפה על שכמם, יבקשו את השלום וירדפוהו למען תת ידים לבני הארץ ללמוד ולעשות, ואם אך זאת יבקשו כל בני הארצות השונות איש איש בארצו הלא אז יבואו עד המטרה אשר יבקשו גם המטיפים לאהבת כל בני האדם. ואם כן תכליתם ומטרתם אחת היא, רק דרכיהם שונות מאד; בעלי אהבת עמם יבנו מגדליהם על אדני הדעות הראשונות ועל הרגשות אשר מצאו כבר מסלות בלבות בני האדם, רק ישנו תואר פני הדעות והרגשות. איש ואיש הסכין לאהוב נפשו ובני ביתו ועמו ועל כן יאמרו: אהב כאשר אהבת עד הנה, מחשבתך רצויה אך פעולתך לא היתה רצויה, עד הנה חשבת למשפט כי באהבתך לעמך עליך להתגרות מלחמה את יתר העמים, אך הסכלת עשו, כי המלחמה תשים שַׁמות בשתי הארצות, בארץ הנכבשה וגם בארץ המנצחת, כי המלחמה תבלע הון עתק, היא תשבית בני האדם מעבודה ותרגילם לאכול לחם עצלות, היא תפיח רוח גאה וגאון בלב המנצחים ומנהליהם לרדות בעם, היא תבער אחרי הדעת והחופש, היא תמלא דרכי המסחר במכשלות וחתחתים, וכהנה רבות. ואם באמת תאהב ארצך ועמך בקש שלום בבית ושלום כל העמים לטוב לכם כל הימים. אם כזאת ידברו על לב העם יבין כי מישרים ידברו ויתחרה לעשות כדברי מוריו. אך אם נבוא פתאם ונפתח שפתינו להשמיע להמון הרב: עזוב דרכיך, רגשותיך ומאויי לבך, הסר כל אהבה מלבך לאלה אשר אהבת עד הנה, אל תקרב את בני ביתך ומשפחתך יתר מיתר בני האדם, הלא כל השומע דברים כאלה ישחק ולא ישים אליהם לבו. אמנם כן הוא, המטרה אחת היא לבני שתי הדעות, אך בעלי הדעות מאהבת העם יציגו סלם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה ויעלו עליו מעלה עדי יגיעו למרום קצו, והדעה מאהבת הכלל תחפוץ לדלג השמימה בפעם אחת ולכן ההולכים אחריה יפלו ונוקשו ונלכדו וישחיתו גם את המטרה הטובה, כי המון העם יראה כי לדבריהם ולפעולתם אין ידים ויסור מהם ויחזיק בכל אשר החזיק עד הנה מבלי שמוע גם בקול הדובר מישרים.

וכן הוא בשתי הדעות ההפוכות בין המאספים אוצרות ובין האומרים כיס אחד יהיה לכל בני האדם; אחרי כי רבים הִצליחו לעשות

עושר אשר לא עמלו בו כי אם מעמל העובדים עבודתם כשכירי יום, וישתררו עליהם בגובה אפם כמושלים כי הכסף יענה את הכל וממנו כל עונג החיים וכל כבוד נמצא, ואלה אשר בעמל כפיהם יעבדו כל היום יגועו לא לעתים רחוקות בזלעפות רעב, עת כי יחלו או כי יחלה איש בבני ביתם ואין לאל ידם לעבוד עבודה, והעשירים אבירי לב המה, לא ירחמו עני לא יחמלו על יתום ותרע עינם לשלם לעובד כפי עבודתו, לכן באה המחשבה בלב רבים מהעובדים לפרוק עול העשירים מעל צוארם, ויבז בעיניהם רק לבקש שכר יותר לעמלם, כי אם להשבית כל עושר ולחלק את הכסף בין כל בני האדם, כעובד כאשר איננו עובד, כהעמל בלב חכמה וביד הרוצים כאיש אשר לא הכמה ולא כשרון לו, ולא השיבו אל לבם כי העושר הוא המניע והמעורר לכל פעולה ומעשה ורבים מאלה אשר יעמלו עתה בזעת אפם למען למצוא טרף לביתם יחבקו ידים בעצלתים אחרי כי לא יקוו לעושר, כי כאשר אמרתי, הרבים בבני האדם יעבדו עבודה לא מחפץ לב כי אם מאשר אכף עליהם המחסור, ואיך ישוה החכם לכסיל? החרוץ לעצל? כל אלה לא השיבו אל לבם כי לא העמיקו חקור ולא בקשו למו דרך נכונה אשר בה יוכלו להגיע עד חפצם על נקלה, כי אם כאשר ראו את הקצה האחר הרע מהרו להחזיק בקצה השני אשר גם הוא רע כמהו או עוד רע ממנו ועל כן לא יצליחו. ועוד זאת רעה חולה כי לא כל המשמיעים דברי יושר יחשבו כן בלבם, כי רבים המה אשר רק למען מצוא כבוד או חפץ אחר יתבוללו בין הישרים וישחיתו כל עמלם ורבים ידברו יושר רק למען ימצאו שכר אמת אחר כן כאשר יתנו יד למרעים, כאשר יקרה בבקר בבקר, ועל ידיהם יקלעו בני האדם בכף הקלע מהקצה אל הקצה מבלי זכור ראשונות ומבלי התבונן אל האותיות אשר תקרינה וכל מחדש כחכם לב יחשב אם בדעת והשכל ביושר ובתם לבב יעשה מעשהו, או רק מתאות הכבוד ולא יבין עד מה, זאת לא יביאו במשפט שומעי בקולו עת להדישות תאוה נפשם ועל כן נראה כי דעות רבות נכוחות וטובות אשר כבר נשמעו בין החיים אך בשכבר הימים נשכחו, תקומנה כמו חדשות ועליהן ישישו מבלי דעת כי כבר היו בימים שלפנינו, וגם על כן לא תסוף מלחמת הדעות וגם נראה תהפוכות בה

כי בני המלחמה ישנו פניהם מרגע לרגע, ועל כן יקרה כי אנשים אשר שמם היה לחגא לפני ימים לא כבירים יִנָשאו על כפים ויהללו בשערים מעשיהם לעת כזאת[1]).

אמנם אחרי כל אלה המלחמות האלה נחוצות הנה במאד מאד, כי הנה תעירנה את הרגשות והמחשבות בלבות בני האדם ותעוררנה אותם לעבודה ומעשה, ומכל המלחמות האלה, אף כי המון הלוחמים לא ימצאו את כל אשר יבקשו, בכל זאת ימצאו הרבה, ומצב בני האדם היום לא כמצבם ארבע או שלש מאות שנים לפנים, לא עוד יֵחת גוי ואדם משאון קול האב ברומא, לא עוד תאחזנו פלצות למראה העורבים השחורים (יעזואיטען) אשר יתגודדו למוץ דם המון עם, לא עוד נשמע זמר עריצים בדכאם ארץ, ולא עוד נראה מדורות אש הוכנו לבני בלי אמונה. וכל אלה פעלו ועשו המלחמות האלה, הרוח החדש, רוח החופש, אשר בא בלב בני הדורות האלה ויפח באפם עוז וגבורה, שִׁבר זרוע עריצים, גדע קרן הכהנים ועוד ידו נטויה לעשות גדולות ובצדק נכנהו בשם „רוח חיים".

אך בעת אשר נִתֵּן צדק לפעולות המלחמות האלה ובהשמיענו תהלת התוצאות אשר יצאו מהן ונשמח עליהן ונקוה כי עוד תצמחנה טובות רבות לבני האדם, חלילה לנו משכוח שני המשפטים האלה:

א) כי הנסבה למלחמות האלה היא גזל המשפט אשר שׂרר בארצות ויושביהן דִכאו מזרוע עריצים, ולולא העריצים והכהנים כי אז לא לבד כי המלחמה לא הביאה כל תועלת כי אם גם כרעה רבה נחשבה.

ב) כי גם אחרי כל אלה, אף כי רק להנצל מעקת אלה אשר שררו ולא במשפט יצאה המלחמה, בכל זאת גם היא לא כדרך טובה

1) למרי נראה כאלה בדברי הימים וגם בימינו נראה כי הזמן השפיל כרגע הגבוה ואת השפל הגביה, את נפוליון הוריד עד דכא וביסמאַרק אשר היה לשמצה בפי בני ארצו, נשא על כתף ויכבדוהו בכבוד אלהים. דעלינגער, אשר המשורר היינע כנהו בשם „דער ניעדערטראַכטיגע פפאף", יושב עתה ראש בסוד המחדשים והוא ראש מריבי הבעל ברומא, וכהנה רבות נחזה אך רק לעתים רחוקות נתבונן.

וישרה תחשב בעינינו אשר רק על ידה נקוה לרְוח והצלה, כי יש דרך טובה וישרה ממנה להצמיח ישועה לאדם רב ולהביא הופש ודרור למבקשיהם בהשקט ובטחה מבלי אחוז בקצה האהרון, ומבלי עורר חמת מנגדיה להלחם נגדה בכל מאמצי כח. הדרך הזאת הטובה והישרה באמת, האחת אשר המחזיקים בה ילכו בטח ולא יכשלו, היא ללמד את כל המון העם דעה, לא להשמיעהו דעות רמות ונשגבות אשר לא הסכין לשמוע עד הנה ולכף עליו הר כגיגית כי יוציאן כרגע לפעולות אדם, כי אם להשכיל לבו, להורותו דעת ודרך תבונות למען ידע בנפשו מה לקרב ומה לרחק, לבל יהיה עוד כחמור אשר יהיה לכלי חפץ לכל איש אשר ידע לשים עליו מתג ורסן ויטהו לחפצו, לא להטות שכם לסבול עול כל עריץ, אך גם לא להשבית כל ממלכה ומשרה, לא לעבוד עבודת עבד לאיש אשר יבקש למלא אוצרותיו מעבודת זרים, אך גם לא להשמיד ולאבד את כל העושר, לאהוב את כל בני האדם, אך לבלי לחדול מאהוב נפשו ומתת היתרון לקרוביו ובני ביתו ואז כאשר כל העם מקטן ועד גדול ידע דעת ומשפט, אז העריצים כליל יחלופו, כי העם אשר ידע ויבין את דרכו לא יטה שכמו לסבול עול איש אשר לא ידע משפט ולא יחפוץ בו, ולא יטה אזנו לשמוע בקול מתעה, אם בשם האמונה או בשם אהבת בני אדם ידבר שקר, ומבלי כל מלחמה הצליחו לבוא עד מטרתם, כי גם רבים מאלה אשר יקומו היום לשטן לאוהבי החופש לא התגרו בם מלחמה ואולי עזרו עוד על ידם לו ראו כי בדרך טובה ילכו. וכל איש לבב יודה בפה מלא כי בתי הספר לכל העם הם המה הארמונות הנשגבים והמצודות הבצורות לסוכך ולהגן על כל העם לבל תעלה בידי איש אם הוא אזור בקשת גבורים או בלבוש הכהנים לגזול חפשם והצלחתם מהם, ולו בקשו באמת רק הצלחת בני האדם אלה אשר כעת יאספו אספות ויתגודדו ויעשו חבורות וירימו במרום קולם להשמיע כי רק אושר העם תאות נפשם, כי אז עזבו בתי אספתם וארצות נדודיהם וישובו איש לעירו ולארצו, להורות דעה ולהרבות בתי ספר לנערים, והדור הבא אשר ידע משפט ימצא ידים לבקש משפט וימצאנו כי מי זה יערב לבו ללחום את כל העם?

מהדברים האלה נראה, וכל איש לבב יודה, כי אלה אשר כל חפצם אך להורות את העם דעה ולהרבות בתי ספר למען כל העם, המה יעשו טובה רבה לבני האדם בכלל ולעם ועם בפרט, באחת כי ישברו זרועות עֲוָל לבל ידכא ארץ, כי העם אשר ידע דעת ויבין מה הופש לא יטה שכמו לסבול עול עריץ, וזאת שנית כי אחרי אשר יעמוד רֶוח והצלה לבני האדם מעקת המושלים אז לא יבלו עוד את עתם בהבל, להלחם את שונאיהם מבני האדם, כי אם ילחמו את המקרים והפגעים העומדים לשטן לבני האדם על כל מצעדי רגליהם מידי הטבע, וכל תאותם תהיה אך להשתלם בלמודים ובכשרון המעשה (כלי המלחמה נגד הפגעים), מלחמה אשר תפארת היא לבני האדם ותרבה הצלחתם. ורק מאשר כי תכונת רוח רוב בני האדם לא תתנם לראות את הדרך הטובה כתכלית ויחזיקו בכל עת רק בקצה אחד לכן נחוצות המלחמות האלה לבל יישנו באולתם שנת עולמים, ולבל יאמרו בלבם: מתוקה השֵנה בזרועות הכהנים אשר ישירו באזנינו שירי אמונה למען נשכב נרדם ולא נוסיף קום, כי המלחמות האלה תעוררנה את הישנים מתרדמת אולתם ועצלותם למען יעבדו ויפעלו כבני אדם, איש איש לנפשו ולרעיו ולא ל א ד ו נ י ו.

ותהיינה התוצאות אשר תצאנה משני המשפטים האלה:

א) כי רק אלה אשר נשאו ויסבלו זמן כביר עול כהניהם ומושליהם יצדקו במלחמתם, אך העמים בארצות אשר כהניהם ומושליהם לא הכבידו עֻלם, אם גם המה יקראו מלחמה נגד המושלים והמורים בעם רק למען לצעד בעקבות העמים האחרים, תהיה פעולתם הבל ומאפע ותועיל רק להותם.

ב) כי החובה על כל חכם לב הדורש טובת עמו באמת לבקש לשבת מריב וכל אשר בכחו יעשה למען תשבת מלחמה כזאת, מלחמת האדם באדם אשר לא תובילנו אל השלום, יען כי על הרוב יחזיקו בעלי המלחמה בקצה האחרון ומנגדיהם יוסיפו אומץ להחזיק בקצה אשר בידם; ורק כאשר אין דרך אחרת לנטות אז יקדשו מלחמה.

ג) כי הדרך הטובה והנכונה להעלות את כל העמים על במתי

ההצלחה היא דרך הדעת, ללמד את כל העם יחד מנעוריו ארחות חיים למען ידע לבור לו דרך ישרה.

ד) כי כל אלה אשר לא יבקשו לעשות כזאת, אלה אשר לא יעמלו להרבות הדעת, כי אם למשוך אחריהם לב ההמון בכח שפתם או בכח ידיהם, לא טובים המה בפעולתם מהעריצים, אף אם ברוח חופש ידברו והצלחת העם בפיהם, כי גם המה יבחרו בדרכי היעזואיטים הנלוזים אשר יאמרו „המטרה תקדש את המעשים".

אמנם אחרי אשר רוב העמים אשר בארצם ישבו ומושליהם מקרבם המה נשאו וסבלו זמן כביר (וגם עד היום בארצות רבות) עול מושליהם אשר נתנו יד למטיפי האמונה למען יחזיקו הממשלה בידם, ויעשו ויצליחו לכבוש רצון כל העם תחתם ויהפכו הות נפשם למשפט ותאותם לחק, כי הכהנים לא רק ישמרו את התורה ולא יחכו עד אשר יבקשו אותה מפיהם, כי אם ביד רמה ובמוסר אכזרי יטו ידם על כל איש אשר ימאן להקשיב בקולם, וכל היוצא מפיהם שמו כתורת אמונה לפני העם [1]) ובידם לתת חקים ועקרי אמונה חדשים לבקרים ולקדש את כל איש אשר יבחרו בו כי יהיה קדוש מבלי שאל את פי העם, יען כי תורת האמונה רק בידיהם ואין לו רשות לאיש זר להתערב בתוכם ולחות דעתו, ולא רק לאמונה עיניהם כי אם גם בשבט המשרה שלחו יד ויטו את משפט האמונה לחפצם, — רק על כן אכף ההכרח את אכפו על הנדכאים תחת העול הכבד להתפרץ מפני אדוניהם אלה ביד רמה

*) די ויותר ימצא הקורא בספר הנפלא History of Civilisation in England בחלק הרביעי והחמישי ואך דברים אחדים מספורים אשר ישמיעונו כמו אלה אביא לעד: „הכהנים פקדו פקידים לשוטט ברחובות קריה ולבוא פתחי הבתים ולראות פן ישב איש בביתו ולא יבקר את בית התפלה בערב ובבקר" (Select from the records of Abordeen, p. 26).

הכהנים שפטו איש אחד, הזשעמם באל שמו, במשפט קשה על אשר נזרקה מפיו: „שני אוילים נפגשו עת כי יפגש כהן את בנו" (Select from the registers of Lanark, p. 30).

„אם סור תסור מאמרי פי מיראת אדם או מאהבתם, או כי תבקש לך תענוגי התבל, תיוסר במוסר אכזרי", כן הורה אחד הכהנים. (Butterford's Relig. lett.)

ובזרוע נטויה. ומזה יצא החפץ בכל הארץ להפריד בין הממשלה והאמונה, לבל ימצאו עוד הכהנים ידים לשלוט ולרדות בעם כמקדם, ולא לפלא הוא כי בהקדישם מלחמה ישימו שמות גם באשר לא הרע להם, כי כן דרך הנלחמים, המה מדי עברם יבערו וישחיתו גם חלקה טובה וכרם חמד, אף כי אלה לא עשו להם רעה, וכן יִרְאו כל אלה אשר יבקשו להפריד בין האמונה והממשלה כאויבי האמונה, ועל הרוב המה אויביה באמת וכל חפצם וכל ישעם לרפות כחה מבלי שים לב כי האמונה לא הרעה להם כי אם הנביאים הנבלים הדוברים בשמה, ולוּ היתה האמונה טהורה כמו בשנים קדמוניות, אשר לא כאבן מעמסה להכביד על שומעי בקולה נִתנה כי אם ככוס ישועות להמציא מנוחה ונחמה לנפש תדרשנה, ולוּ היתה הממשלה ביושר ומשפט, אשר לא להכביד על עבדיה היה כל חפצה כי אם להגן עליהם ולהושיעם בצר ולדרוש שלומם וטובתם כל הימים, לוּ היו שתיהן כבשנים קדמוניות, כי אז אין טוב לעם בלתי אם התאחדו יחד למען הצליח את שומעי בקולם, רק יען כי השביתו את האמונה מטהרה ויעשוה לכלי חפץ ואת הממשלה עשו להרב נוקמת, עד כי בצדק נוכל לגזור אומר כי אמונה כזאת לא אמונה היא כי אם אבן נגף וממשלה כזאת לא ממשלה היא כי אם אבן מעמסה, ובהתחברן יחד עוד יגדל השבר, לכן אין טוב לאלה אשר יבקשו מנוחה וחופש בלתי להפריד בין הדבקים האלה לבל יכבד המשא, ועל כן פשט החפץ הזה בכל הארץ במקומות אשר בעזרת הכהנים נכונה הממשלה בידי המֹושלים, ואף גם לארצות אשר שם קצרה יד הכהנים מעשות רעה ישלח שלוחותיו.

וגם בבני ישראל מצא החפץ הזה מסלות, בני ישראל אשר על הרוב בדעתם ארחות חיים יבחרו לצאת רק בעקבות העמים ויחזיקו לא לעתים רחוקות בדעותיהם ומנהגיהם וימהרו לטעת אותם על אדמת עמם מבלי בקש השבונות רבים, ואף אם זמורת זר היא ולא תצלח לשאת פרי על אדמת ישראל, ואולי תשחית עוד את העצים השתולים שם מימים קדמונים, לאלה לא ישיתו לב, לכן לקח גם החפץ הזה לב רבים מעמנו וירוממוהו תחת לשונם ויקראו גם המה מלחמה בשער על אמונתם

וכהניהם, המה הרבנים, ולא ישיבו אל לבם כי לא ככל העמים בית ישראל, לישראל אין מלך ושר אשר יכבידו עליו אכפם להחזיק בתורה אשר ישימו כהניו לפניו, וגם כהנים שומרים התורה אין לו, כי היא מורשה קהלת יעקב, על כל העם לדעת התורה ורוב העם ידענה, ואם ימאן העם לקבל עליו חקים חדשים אין מצוה עליו במפגיע לעשות כזאת, כי מהפיץ לבו קבל את תורתו ובחפצו יוכל להסירנה באין מכלים דבר, ואם כן לא לעזור ולהועיל יהיה לו לבחר בדרכי העמים ולהקדיש מלחמה על חקי דתו, לא לו לאמץ חיל להפריד בין הממשלה והאמונה אחרי כי אין לו ממשלה, לא לו לקום בפני כהניו אחרי כי אין לו כהנים, ואת מי ילחמו? האם את העם כלו? הלא אם יחפץ העם בתקונים יעשם ואין מוחה בידו, ואם לא יחפץ אולת יד איש אחד או אנשים אחדים לתתם לפניהם, ונראה ברור כי אם יאמרו המחדשים בישראל לצעד בדרכי המחדשים בעמים, כי פעולתם תהיה הבל אחרי כי לא יבינו ולא ישכילו אל מצב העם אשר יאמרו לתת לו חקים ומשפטים. כי אמנם ראשית דעת המחוקק היא לדעת דרכי העם ודעותיו וחפץ לבו ומעלות רוחו ובלעדי אלה יהיה כרופא אשר יאמר לגהות מזור מחולה אשר לא ידע מחלתו. ועל כן גם עלינו לחקור ולדרוש אחרי מחלת העם וסבתה בטרם נביא מעשי הרופאים במשפט, אם יצלחו להעלות לה ארוכה ומרפא או אין. ואחרי אשר העם הזה עם עולם הוא, ימי חייו לא למאות כי אם לאלפים ימנו, ותהפוכות לאין ספורות עברו עליו, לכן עלינו לחדור בעין חודרת במצבו ודעותיו בכל העתים והזמנים אשר עברו עליו, לראות איזה הדרך הועיל לאשרו ואיזה דרך הועיל להותו, באיזה דעה החזיק בחפץ לב ואיזה דעה הרחיק ממנו בכל העתים בימי אשרו ובימי מצוקתו, וכאשר נתבונן בכל אלה אולי נדע מה טוב לו, ואם נחפוץ טובתו באמת נשים לפניו רק הטוב לפניו. הטוב אשר נראה לטוב בעתים שונות ובמעמדים שונים.

ד.

חדשות בישראל.

אמנם בטרם נחל להעביר לפנינו מעשי דור ודור בעם הזה

למען נדע באיזה הדרך נבור לנו לצעד בה בחפצנו לחדש חדשות או לתקן הישנות, עלינו לשים עין בתחלה על התקונים אם נחוצים הם לישראל, כי בטרם אשר נחרוץ משפט כי התקונים נחוצים המה הלא יעלה בתהו כל עמלנו לבקש דרך להתקונים האלה.

התקונים באמונה יתפרדו לשני ראשים, יען כי הנסבות אשר תעוררנה את החפץ בלב שרידי העם לתקן שתים הנה, האחת רוחנית והשנית גשמית.

הנסבה הרוחנית היא, עת אשר עמודי האמונה ירופפו, יען כי לב העם נטה בצר לו אחרי הבלים ויטה מני דרכו לתעות בדרכי אמונות אחרות, או כטוב לארצו גבה לבו ותאותו הדיחתו לשכוח חיי עולם מפני חיי שעה ועל כן פנה עורף לדרכי אמונתו ודתו, בעתות כמו אלה יתעוררו בעלי אמונה, יראי אלהים, אשר יקנאו לכבודו ותורתו ויקומו לגדור פריץ ויפתחו שפתם להטיף מוסר לעם ולחזק מוסרות הדת ויתקנו תקנות חדשות אשר תהיינה כגדר וסיג לכרם האמונה לבל יבואו בו מחללים וחללוהו, למען תקצר יד המפיר חק אשר ישלח להפוך כרם האמונה משרש מעשות כזאת יען כי גדר גדרו. אך מתקנים כמו אלה לא ישלחו יד להסיר הקים אחדים למען יחזקו את החקים האחרים בידיהם, באחת כי המתקנים אשר רק לאמונה עיניהם יקדישו את כל אשר נחלו מאבותיהם ולא ירהבו עוז בנפשם להבדיל בין משפט למשפט, וזאת שנית כי לו עשו כזאת לא הצליחו, כי האיש הפורק עול האמונה מעל צוארו לא ישוב ויביא בו צוארו אף אם כפתיל נעורת דק יעשוהו, אלה אשר ישליכו אחרי גֵום אמונת אבותיהם לא יבקשו השבונות רבים איזה עון יֵחשב כעבות העגלה ואיזה פשע יהיה כפתיל תכלת, כי אם כלם יחד יזרה הלאה, ומה יועיל עוד אם יחלקו אז את הדת למהצה לשליש ולרביע? הן גם את הרביע לא יקבל. ועל כן לא המעיטו החכמים כי אם הוסיפו גדר על גדר ברצותם לחזק מוסדות האמונה למען תקצר יד איש מגעת עד לב האמונה. תקנות כאלה נעשו בכל עת ובכל זמן (עד אשר רבו הגדרים ויעצמו במאד מאד ויכסו גם פני האמונה עד כי לא תֵראה עוד בטהרה לעין רואים) על ידי המתקנים אשר היו מורי העם, שומרי התורה, מבקשי האמונה, אשר חרדו על כבודה לבל יחֻלל.

והנסבה הגשמית היא להפך, ועל הרוב היא תולדת הנסבה הראשונה; עת אשר החקים רבו ויעצמו במאד מאד וכשל כח הסבל לשאת את כל הדינים הרבים אשר עליהם אבד כלה, יען כי לדור ראשון ובארץ אחרת נִתְּנו ולא יועילו כי אם יכבידו אכפם חנם על הדור החדש. ואמנם כן הוא; כאשר אכף עלינו להחליף שמלותינו מעת עד עת בעברנו בארצות שונות לפי אוירן, ובאלכסנדריה לא יוכל איש ללבוש את הבגדים אשר לבש בקאמטשאטקא, כן לא יוכל איש לסבול חקי ארץ ההו בשבתו באייראפא. וכן ישנו גם חקי הדת והאמונה את פניהם לפי מצב העת. האמונה היא האויר אשר נשאף אל קרבנו, כי היא תתן לנו בעת הזאת חיי האומה, והחקים המה הבגדים אשר לפי ערך החום והקור כן נחליפם; בעת אשר חום האמונה ירד במעלה אהורנית אז יתנו לנו חקים הדשים למען יֵחם לבבנו וגם נוכל לקבלם, אך כאשר יגדל החום מרוב הבגדים אז נבקש להסירם, ועל כן כאשר ירבו החקים ויהיו לאבן מעמסה על העם כי ישביתוהו ממלאכתו וחפצי חייו, וירבו מכשולות על דרכיו, אז יתעורר החפץ בלב העם להסיר סבלם מעל שכמם לבל יהיו לאבן נגף על דרכם בחיים[1]. אכן החקים לא ביד המורים והרבנים יֻקחו כאשר ינתנו על ידם. באחת כי הרבנים אשר ישבו ספונים בבתיהם ודבר אין להם עם העמלים בארץ לא ידעו ולא יבינו את המועקה אשר ישימו ההקים הרבים. וזאת שנית כי איש ואיש יאהב מלאכתו ומעשה ידיו, ואיך יעלה על לב המורים והרבנים אשר מלאכתם היא לשמור דרכי האמונה, להסיר חקים אשר כבר קימו וקבלו עליהם הדורות הראשונים? וגם חלילה לנו מבקש זאת מידם, כי

1) גם בימי החכמים הקדמונים נמצאו רבים אשר רוחם לא היתה נוחה מהגדרים: בגזרת י״ח דבר אמר ר׳ יהושע בו ביום מחקו סאה משל לה״ד לעריבה מלאה דבש נותן לתוכה רמונים ואגוזים והיא מקיאה (שבת קנ״ג:) ובאבות דר״נ פ״ב מתוך שבחו אשר שבה את הסיג בא לידי גנותו כי בסיום דברין יוכית כי אדם הראשון חטא על כי עשה סיג ועל ידו הטאה חוה והדטיאה אותו. מי ג״ם לנגיעה זו הסיג שעשה אדם מכאן אמרו אל יוסיף אדם על דברים ששומע. ר׳ יוסי אומר טוב עשרה טפחים ועומד ממאה ונופל. וכן אמר ר״א ב״ח (נדרים כ״ב:) אלמלי חטאו לא נתן להם אלא תורה ויהושע. והרבה כאלה.

לו חפצו לעשות כזאת אז עשו מלאכתם רמיה, העם אשר יבחר לו מורים ורבנים יבקש תורה מפיהם, התורה כמו שהיא בעת נתנה לרועים ולא תורה חדשה אשר יאמרו לתת על פי שכלם, ואין להם הצדקה לעשות כזאת, וגם אם נערמו כמו נד ברבות הימים חקים זרים ומוזרים גם משפטים רעים ויכסו את פני המקור הטהור, גם אז לא בידי הרבנים להסיר את הזרות לפי מעלות רוחם, כי מי זה האיש אשר יוכל לאמר: אני לא אשגה? ומאין נדע כי הרבנים בגשתם לזרות ולהבר הטובים מן הרעים אם די חכמה בלבם לדעת מה טוב ומה רע, אחרי כי המה לא יחושו את המועקה אשר ישימו החקים היתרים? ואם כן עליהם להניה את כל החקים כמו שהם, הטובים והרעים, ואין כל פחד לנגד עינינו פן ישחיתו הרעים את הטובים (כאשר יאמרו רבים) כי הרוח לא גויה היא והרעיון לא עצם; העצמים בהתחברם יחד יפעל האחד פעולתו על השני לטוב או לרע, והעצם הנשחת, אבר אשר עלה רקבון בו, ישחית בפועל, כי יביא רקב גם באבר הבריא ולא תועיל לנו הדעת לבדה כי הרע רע הוא כי אם נסירהו כליל לבל ישחית בקרובו, לא כן ברעה ורעיון, הרעיון הרע לא ישחית את הטוב, למשל אם ימצאו שני רעיונות בספר אחד, האחד טוב והשני רע, לא ירע הרע להטוב אף כי בספר אחד המה, וכן אם שני רעיונות רע וטוב מצאו מסלות בלב אדם אחד לא ישחית הרע את הטוב, כי אם יהיה רע בפני עצמו, וכאשר נפקח עיני האיש לראות ולהבדיל בין טוב לרע, אז לא לבד כי הרעיון הרע לא ירע לו עוד כי אם יחזיק עוד כח הטוב אחרי כי בלעדי הרע לא נבין מה טוב[1]). ועל כן על המורים היודעים מה רע ומה טוב לא להסיר את הרע כליל (פן יעלה עוד הפעם על לב הדור הבא אשר לא ידעו כי הרעיון הזה כבר היה לעולמים אך בחלו בו) כי אם להורות ולהבדיל וידע העם להזהר, וזאת פעולת הלמוד בדעות, כשקוי לחולי הגויה כן הלמוד רפואת תעלה לחולי הנפש[2]) ואם כן

1) כבר דברתי בדבר הזה במאמרי „עת לדבר“ (בהשחר שנה שניה חוברת א׳).

2) וכן עשו החכמים הקדמונים בהשאירם דברי יחיד למען דעת הדור

הוא ברעיון אשר נאמר עליו כי הוא רע בהחלט, ואף כי ברעיון אשר לא נוכל לגזור אומר ולהחליט כי רע הוא, כמו בדבר החקים אשר המה למעמסה על העם, אותם לא נוכל לכנות בשם רע מוחלט, אחרי אשר דורות רבים לא מצאו בהם כל רע, וגם בדור הזה ימצאו רבים בהם חפץ, אות הוא כי לא רע מוחלט המה כי אם לפי מצב העת והמקום יְשֻׁנה ערכם. ואל יוכח איש כי החפצים בחקים האלה חסרי דעת המה ואין להביא מהם ראיה אחרי כי אין שוטה מרגיש, כי עוד לא הָראינו לדעת במופתים כי החקים אשר לא טובים המה בעיני המחדשים רעים המה באמת, וכי המחזיקים בהם שוטים המה. ואם גם ברעיונות רעים אין לנו בלתי אם להשמיע ולהורות כי רע המה והבוחר יבחר לפי דעתו ורק בלמוד ולא בפועל נקום להשמידם ואף כי בדבר אשר לא נדע עוד ברור אם רע הוא על אחת כמה וכמה כי אין רשות להמורים והרבנים להשביתם, ואם כן על הרבנים אשר מורים המה לבית ישראל החובה רק להורות ולא לבטל. ואחרי אשר הרבנים לא ידעו איזה חק ישביתנו ממלאכתנו ויהיה לנו לאבן נגף בחיים, לכן לא נחכה כי המה יחלו להקל מהעול, כי אם מאת העם תהיה שומה לתקן ולבטל, ואם החקים המכבידים עֻלם רעים המה באמת אז יפלו מאליהם, כי העם יעלים עיניו מהם לאט לאט וכה ילכו ויצערו מלב העם עד כי לא ידעו עוד מה המה, וברבות הימים יהיה בטולם מנהג ומנהג ישראל תורה הוא [1]) ואז כאשר רוב העם יבטלו את החקים בפועל אז יש לאל יד הרבנים להורות כי החק הזה רע הוא יען כי נבטל מאליו, וגם אלה אשר לא יחפצו להקל יוכרחו לעשות כזאת מפני מוטב שיהיו שוגגין, וכן היה בימים שלפנינו, אשר על כן רבו המנהגים השונים בבני קהלות שונות ואת אשר לקהלה האחת מנהג כדין לא נודע לקהלה האחרת [2]). אך לא קם שאון בעם בהֵעשות התקונים,

---

הבא כי כבר ידעו את הדעה הזאת והרחיקוה: ולמה מזכירין דברי שמאי והלל לבטלן ללמד לדורות הבאים שהרי אבות העולם לא עמדו על דעתם (עדיות פ״ד).

1) מנהג מבטל הלכה (מסכת סופרים פרק יו״ד).

2) אין קצה להמנהגים השונים בדה בקהלות השונות למשל בארצות רוסיה ופולין יחמירו במאד מאד בתערובת דגים ובשר לא כן בארצות אשכנז

באחת כי כל העם שמו מבטחם ברבניהם, וזאת שנית כי רוב התקונים אשר נעשו עד היום יצאו מהסבה הרוחנית, מהאהבה העזה לאמונה ודת, ומהחפץ לחזק אשיותיהן הרבו לתקן ולא למען הקל מעול העם, ועל כן היתה רוח הרבנים נוחה מהתקונים, וגם העם קבלם ברצון יען כי אז מצא בחקים הרבים חפץ, אז עת אשר כל העמים הרבו הבל על הבל באמונתם שמח גם ישראל כעמים אל החקים הרבים, ועוד כי לא עת חיים וחפץ היו הימים האלה לישראל, כי לא נתנוהו לחיות כחפצו, ובעת אשר גזלו ממנו כל חמדת התבל מצא נחומים לו במשפטי דתו הרבים אשר קוה למצוא גמול טוב בעולם הבא מחיר כל חק וחק, ואז לא נראתה יד ההכרח לתקן תקונים להקל כי אם להחמיר! לא כן בימינו, עתה יבקשו המתקנים להקל מהעול וגם מעמד כל העם עתה יבקש זאת, באחת כי בשלש מאות שנים האחרונות רבו הקים ומשפטים אשר לא שערום אבותינו ויעצמו למעלה ראש, עד כי מן הנמנע כי יעשה אותם האדם וחי בהם, ולו על פי הפוסקים האחרונים נחיה כי אז אין לנו לעשות מאומה בלתי שבת כל היום בבית המדרש ולאכול רק אבנים וגחלים למען נבטח בלבנו כי לא יהיה בהם אף ספיקא דספיקא דאיסורא, והנם באמת לאבני נגף לכל העם, וזאת שנית כי צרכי העת הזאת מרובים, ולא על נקלה ימצא איש לחם חקו כי אם ברוב דעת ובכשרון ישיגנו, ואם לא ישים העם כלו את לבו לדעת ארחות התבל אז נבול יבול וידל מאד ויהיה עדי אובד, ובשלישית כי המורים לקחו להם קרנים ולא במשפט, וגם המה למדו ארחות

ובאהמען לא נזהרים אף היראים מזה, ורוב העם לא ידעו אף שמץ דבר מזה, ובפומבי יעלו דגים ובשר יחד בתבשיל אחד. ובדיני בדיקת הריאה אין קצה להשנוים אשר בין הקהלות השונות, ובמגנצא מקילים מאד (עיין במהר״י סג״ל באו״ה ד׳ צ״ב ותי׳ מהרי״ל דף צ״ו ע״ב) ובדיני נפיחת הריאה מחמירין בא״י יותר מחו״ל (עיין חוט המשלש בתשובה סי׳ ד׳ והרשד״ם הלק יו״ד סי׳ י). ועוד הרבה, כמו בדיני אכילת אורז ודוחן בשר יבש וגבינה יבשה ושמן שומשמין בפסח אשר אין להם כל סמך ויסוד, ובדיני חמאת עכו״ם אשר במקומות רבים יקלו (שו״ג חלק י״ד והריב״ל ח״ג סי׳ י״ד) ובדיני המראה והלעטה בעופות אשר ברוב עָרי רוסִיה אִין חוששִין להם וּביתר הארצות יחשבו זאת לאיסור גמור. וכהנה רבות.

כהני עם ועם למשול בזרוע רמה¹), ולא רק הרבנים יודעי התורה ימשלו ממשל רב בעם כי אם גם ראשיהם ומנהליהם, אשר רק בכספם ולא בחכמתם יקחו להם קרנים, והמה עושים מה שלבם חפץ אך על אביוני העם יטו ידם לבל ירימו ראש, וברביעית כי עת רצון העת הזאת אשר רובי העמים יטו אלינו חסד ועת היא לרדוף ולהשיג אהבתם למען נחיה ככל האדם, כל אלה יכבידו עתה אכפם על העם להסיר חקים רבים ולהקל מהעול הכבד אשר ידכא את כל העם. וגם צעקת רבים נשמעה כבר הקוראים בהוקה: ידינו אסורות בכבלי הדינים הרבים ולא נצלח למלאכה, כי על כן התעוררו גם המחדשים לחדש חדשות להיטיב מצב העם. ואם כן יהיו התקונים אשר יאמרו לתקן בימינו ממין השני, היינו לא ממקור אהבת האמונה וההפץ לסוכך עליה יצאו, כי אם מהחפץ להסיר חקים רבים אשר הכבידו עליהם. ועל המתקנים להודות כי כן הוא, כי אם אמור יאמרו כי למען החזיק האמונה יעשו מעשיהם יצמידו חונף ויענו סרה בנפשם. יצמידו חונף, כי רק אלה אשר יאמינו אמונה אומן בכל אשר נחלו מאבותיהם יבקשו להחזיק במעוזי האמונה, והמה לא ירהבו עוז בנפשם להסיר חקים ומשפטים אשר הם הם גם עקרי האמונה, כי נדע נאמנה כי האיש אשר לא יאמין בעקר אחד לא יאמין גם בשני, כי הספק לא יבקש חשבונות רבים, וגם אין לו להביא עדים ומופתים לאמין דבריו, כי אם די לו להטיל ספק בכל דבר אשר אין לו עדים ומופתים להוכיח אמתתו, ואין עקר אחד באמונה אשר נוכל לתת מופתים על אמתתו, כי בדבר אשר נוכל להראות אמתתו לא נ א מ י ן עוד כי אם נ ד ע ה ו, ואם כן האיש אשר מאן להאמין בעיקר אחד אות הוא כי חדל מהאמין בו ויבקש לדעת אותו, ואחרי אשר המחדשים יאבו לבטל

---

1) אם אמרי לספר החרמות והנדוים אשר הרבו הרבנים לעשות לבלי זעמם תקצר היריעה מהכיל, ודי יהיה אם אעיר לקרוא בספרים האלה: ב"י ססי' רס"ג בשם שבלי הלקט בשם ר"ת, נחלת שבעה סי' ע"ד, שבנה"ג סי' ש"ז. הגב"י אות ה', מ"ז סי' של"ד סק"ב, פרי האדמה ח"ג ד"ה סע"ג (נאמן שמואל סי' ה' פסק הלכה למעשה) בדיני נדוי ומכות ומרדות ומלקות, על חלול שבת ויו"ט או אף יו"ט שני במזיד, או אף בשוגג.

גם עקרים מהדת כמו האמונה בביאת המשיח נוכל לגזור אומר כי לא מאהבתם לאמונה יעשו מעשיהם כי אם למען הקל מהעול חפצם[1].

וגם יענו סרה בנפשם אם יאמרו כזאת, כי בזה יֵראו לעין כל כי לא במשפט יעשו מעשיהם; הן לחזק מוסרות האמונה לא להעם לעשות כזאת כי אם לנבחרים מהם והמה הרבנים יודעי כל התורה אשר הוקמו על מטעם העם לשמור משמרת האמונה, ולא לאלה אשר לא ידעו התורה ודרכי האמונה לחות דעת איך לחזק מוסרות האמונה, ואחרי כי בקהל המחדשים לא רק מורים ורבנים ויודעי תורה יבואו כי אם גם אנשים אשר לא ידעו מה דת ומה תורה (והמה הרבים) לכן עליהם להודות כי הסבה השניה עוררה אותם למעשה הזה, ואז יצדקו מאד בהביאם בחברתם רבים מהמון העם, וגם החובה עליהם לשמוע ולקבל דעת איש ואיש מההמון הרבה יתר מדעת הרבנים, אחרי כי הרבנים

1) אם יאמרו להשיבני כי גם המה אך לחזק מוסרות האמונה לבל ימוטו חפצם ועל כן יבקשו להקל מהעול למען תהיה לאל יד החפצים באמונה להחזיק בה בכל לב אחרי כי לא כאבן מעמסה תהיה עוד, על זאת אשיב:

א) לו כדבריכם כן היה כי אז לא נגעו גם בעקרי אמונה, כי אחרי אשר נגעו גם בעקרים אז שומע לא יהיה להם מאת אלה החפצים באמונה כי אם מאת אלה החפצים להקל מעולם.

ב) מי נטה קו על העקרים לאמר העקר הזה טוב והשני רע, אשר על כן נוכל לקרב ולרחק כאות נפשנו? —

ג) ביד מי יחזיקו האמונה? אלה אשר למדו התורה וידעו עקריה, המה יבחרו וימאסו כנפשם, כי יודעים המה כי התורה מורשה קהלת יעקב ולא ירושת פליטה להרבנים, ואם אלה יעזביה אז לא יועיל עוד אף אם יבואו ויעמידו את כל התורה על אחת, כי גם האחת הזאת תהיה כקוץ מונד בעיניהם, ואלה אשר לא ידעו מאומה ולא יחפצו ללמוד תורת האמונה הלא המה לא ידעו גם אם יקלו אלף פעמים כי גם זאת לא ילמדו ואיכה יחזקו האמונה בידיהם?

ד) ואם באמת חפצם לחזק האמונה היה להם להביא כל משפט במשפט ולראות הטוב הוא אם רע, והיה במדה אשר יחפצו להסיר את המשפט הרע במדה הזאת עליהם להחזיק במשפט הטוב ולהזהיר עליו, ואחרי כי לא נראה אף משפט אחד מכל משפטי בני ישראל אשר יזהירו לקימו כדת ודין והלכה, הלא אין עוד נפשם לחזק האמֻנה, ובמְרוצת הדברים עוד אברר את הדבר יותר.

לא ישערו בנפשם את העול הכבד, והסוחרים ובעלי המלאכה ודומיהם ידעו ויחושו בנפשם.

וכן גם עתה כאשר אדבר בדבר התקונים אשר יאמרו לעשות לא אחשב את האספה כאספת רבנים כי אם כאספת העם אשר הסבה השניה נתנה בלבם לחדש. ובחפצם לתקן ולחדש יצדקו מכל וכל, כי אמנם כן הוא, דברים רבים זרים ומוזרים נלוו ברבות הימים אל משפטי האמונה וחקים על חקים וגזרות על גזרות פרו וישרצו ובימים אשר עברו לא הבינו כי המה כאבני נגף, אך עתה כאשר נשתנו העתים יראו כי המה עומדים לשטן להם, ועוד זאת כי לא כל החקים חקי הדת המה, כי אם רבים בהם המה אשר קימו וקבלו עליהם קהלות שונות מחפץ לבם, כי מצאו אז חפץ במו וברבות הימים התקדשו ויהיו כיסודי הדת ומהם תצא עתה רעה לרוב העם, ועל כן כאשר יחפצו עתה לבטלם או לתקנם הרשות בידם, כי בבית ישראל לא בידי הכהנים נתנה התורה כי אם מורשה היא לקהלת יעקב ובידה לעשות בירושתה כחפצה, והרבנים המה רק הנבחרים מאת העם ועליהם לעשות ככל אשר יבקש מהם, ואם כן אם יחפוץ כל העם לתקן או לבטל הרשות בידו ואין ביד איש למחות בו.

ה.

למי הצדקה לתקן ומה ראוי לתקון.

הנה גזרתי אומר כי ביד העם לעשות את חקי דתו כחפצו ובזה טוב חלקו מחלק כל העמים כי אין אדונים לו באמונתו והוא אדון לעצמו ועל כן אין לו להלחם ולריב את איש ברצותו לתקן. אך תחת זאת עליו להזהר ביותר ויותר בדרכו לבל ישגה ויעשה מדחה, כי כל זכות לא תהיה לו בעשותו זאת. המחדשים בעמים אם ישגו ירחצו בנקיון כפיהם כי מלחמה להם ולא עת להם להביא כל מעשיהם במשפט, אך המחדשים בישראל אשר יש לאל ידם לעשות מעשיהם בשובה ונחת, אם המה יהיו נמהרים וישחיתו בפעלם, המה עתידים לתן את הדין.

ואחרי אשר התקונים האלה המה להקל מהעול ולא בידי הרבנים כי אם בידי ההמון יֵעשו לכן החובה על החפצים לתקן לזכור שלשה

דברים אשר המה יהיו כאבני פנה להתקונים, ואם לא עליהם יכוננו אדני תקוניהם אז פור יתפוררו ורוח ישאם, ואלה המה:

א) אחרי אשר הדת בישראל היא האגודה האחת אשר תאגד ותאחד לב בני ישראל בכל מקומות מושבותיהם, לכן עלינו לחשוב אותה לא רק כדת האמונה, כי אם כארץ וממלכה ושפה וכל יתר המוסרות, אשר יקרבו לבות יתר העמים לעשות אותם לעם אחד, ועל כן בחפצנו לתקן בה תקונים חלילה לנו מנגוע באחד מיסודותיה פן ערער יתערער כל הבנין ולא תשאר כל אחרית ושם להעם הזה, ונהיה כבוגדים לא רק לאמונה כי אם לעם כלו. ועלינו החובה לגשת באהבה וחבה יתרה אל המלאכה ורק אשר ירע לעם בפועל נורה הלאה וביותר אל תגע יד.

ב) אחרי אשר נִתן הכח להעם לחדש חדשות בדתי אמונתו, לא ככל העמים אשר רק הכהנים יחוקקו חקים, יען כי בית ישראל ממלכת כהנים היא והתורה מורשה לו ובידו לעשות בירושתו כחפץ לבו, לכן מן הנמנע לחדש חדשות ולתקן תקונים בלתי אם כל ישראל או רובם יהיו בעצה אחת, ולהתקונים יהיה תוקף ועוז רק אם כל ישראל יחפצו בהם, כי הירושה הזאת לא לחלק נִתנה כי אם לכל העם יחדו, ואם כן אין לאחדים הרשות לחדש דבר. אחדים יוכלו לאמר בפה מלא: אין לנו חלק ונחלה בירושת אבותינו, ואז יצאו נקיים ויעשו מה שלבם חפץ, אך לחדש חדשות בכל הנחלה לא נִתנה רשות בלתי לכל היורשים יחד, ורק כאשר יסכימו כל קהלות בני ישראל על החדשות אז הרשות נתונה להמחדשים לחדש, ואם לא יסכים כל העם או רובו עליהן, אז לא לבד כי התקונים לא תקונים המה ולא יועילו מאומה, כי אם גם הצדקה לכל העם לגרש את המחדשים מהסתפח בנחלת אבותיהם ולחשוב אותם כבני עם אחר. ואם אמנם אין ביד העם להכביד אכפו על כל נוטה מני דרך הדת להשיבו אל דתו בחזקת היד ואין להם גם רשיון לעשות כזאת, אך בידם לחשוב את כל נוטה מדרכם לעין השמש ונותן חקים חדשים נגד דרכם כמפר ברית וכבן עם אחר. וכל איש לבב יודה כי המשפט הזה משפט צדק הוא. הן הרשות נתונה לבני חבורה אחת, אשר גמרו

אומר ויהליטו לתת אות על בגדיהם למען יכירו בם בהתאספם יחד כי על ההבורה הזאת יספחו, לגרש מהברתם את אהד או אהדים אשר ימאנו לתת על בגדיהם את האות הזה, ומה יעשה האיש אשר יאמר להסיר את האות הנבזה בעיניו מבלי להבדל מההברה? הלא אז ישמיע דעתו באזני בני חברתו ויראם לדעת כי חרפה היא להם לשאת אות כזה, או כי רעה תבוא עליהם לרגלו, ואם יודו רובם כי צדק בדבריו ויגמרו אומר להסירו אז יסירוהו כלם יחד והחברה תעמוד כמקדם, אך אם יקום אחד או אחדים ויסיר את האות נגד רצון החברה אז לא יֵחד עוד כבוד העושה זאת בקהל החברה (ואף אם האות יהיה הבל ורעות רוח) ואין לו כל צדקה להקרא עוד בשם איש-החברה או לדבר בשמה, ואם יעשה כזאת יחשב כאיש מרמה וכחש, ועל אחת כמה וכמה כי הצדקה לעם כלו לגרש מקרבו אנשים אשר יאמרו לעשות חקים חדשים ולא רוחו ולהשבם כבני נכר. והמשפט הזה יהיה משפט צדק אף אם החדשות תהיינה טובות ונכוחות, ומה גם אם על אדני תהו יכוננו באין כל הכרח ומניע.

ג) אחרי כי התקונים יֵעשו מאת העם ולא מאת יודעי התורה ולמען הקל מהעול הכבד, לכן אין להמחדשים (אף אם כל העם יהיה עמהם בעצה אחת) לנגוע רק בדברים אשר יכבידו עֻלם על העם רק אותם יבטלו או יתקנו לפי הפץ העם, והלילה להם לנגוע גם בחקים התלוים בדעות אשר לא יהיו למכשול להעם בדרכי החיים ויניחו את התקונים בחקי הדעות (אף אם צריכים הם לתקון) ליודעי התורה והמה הרבנים. ועל כן עלינו להעביר את כל החקים במשפט ולראות איזה מהם יעיקו תחתנו עד כי נבקש להתפרץ מהם. והנה מבלי לעבור ולספור את כל החקים והמשפטים והמנהגים אשר לאלפים המה נוכל לחלק את כל החקים לשתי מחלקות:

המחלקה האחת, הם המשפטים התלוים בדעות אשר לא בפועל יֵעשו ולא יֵראו לעין זר בעשׂות אותם.

המחלקה השניה הם המשפטים התלוים במפעל ומעשה. ועל פי זה נחלק גם את התקונים לשתי מחלקות ונכַנם בשם: א) תקונים באמונה, היינו בדברים שבלב, ב) תקונים בדרכי העם, היינו במעשה. מהמשפטים

התלוים בדעות יולדו התקונים באמונה, ומהמשפטים התלוים במעשה יֵצאו התקונים בדרכי העם. ואחרי אשר חרצנו משפט כי רק העול הכבד נתן בלב המחדשים לחדש, ואחרי אשר הדברים התלוים בדעה לא יכבידו אכפם על העם ולא יפרידו בינו ובין העמים ולא יהיו לשטן לו בדרכי החיים, אחרי כי המה רק במחשבות איש ואיש ולא בפעולותיו, למשל אם יאמין איש בביאת המשיח ובקרבנות ודומיהם בכל זאת לא יחדל מסחר במסחר הארץ ולבנות בתים ולקנות כרמים (אם אך תתן אותו הממשלה לעשות כזאת) ולהיות כבן נאמן לארצו כאשר נראה בדברי ימי ישראל, כי גדולי ישראל אשר בכל נפשם ומאדם קוו לגאולה העתידה ובכל זאת עבדו באמונה למלכם וארצם, גם נראה עתה כמוהם ברוב ערי פולין ורוסיא (וגם בארצות בריטאניה צרפת ואשכנז), לכן מן הנמנע הוא כי המשפטים האלה קשים מנשוא וכי המה נתנו את הדעה בלב המחדשים לחדש, כי אם בעברם בדרך הלוכם פגעו גם בהם וישלחו במו יד לשנות פניהם, ובאמת אין להם כל רשות לנגוע בהם, וגם אין תועלת בתקונם ולהפך כי רעה תצא מתקונים כאלה לעם כאשר עוד אדבר בזה. לכן אשים עתה עיני רק במשפטים ממחלקה השניה אשר בהם הרשות ביד העם או באי כחו לחדש, היינו במשפטים התלוים במפעל ומעשה, ואשר מהם יולדו התקונים בדרכי העם, ואדותם אדבר עתה. אכן גם התקונים בדרכי העם יפרדו לשני ראשים:

א) תקונים חיצונים, היינו להיטיב דרכיו ביחוסו אל העמים האחרים.

ב) תקונים פנימים, היינו להיטיב מעמדו ומצבו בְקרבו.

התקונים בדרכי העם החיצונים הלא המה ללמד את איש ואיש דעת דרכי הארץ אשר ישב בה ושפת עמה למען יהיה לכלי חפץ לה, להקריב לבו אל העמים שכניו, להסיר כל שנאה מלבו ויתקע לו יתד ביניהם, לבל יעשה מעשים אשר יתנוהו לחרפה בעיני עם הארץ ויבוש כל העם בעבורו, למען ידע עת ומשפט החיים, וכהנה רבות, ולהבינהו כי דברים כאלה עת לעשות לה׳ ולכל העם המה, ואם גם יבוא לפעמים להפר דבר אשר היה כתורה בעיני הדורות אשר חלפו, לא ישים לב [1].

1) כאשר התירו לבית רבי לגדל בלורית וכהנה רבות בתלמוד.

והנה תקונים כאלה נחוצים במאד מאד, כי נשתנו העתים ולא כאשר חיו בימים אשר עברו יוכלו לחיות עתה מבלי הָרֶעַ לנפשם, ובאמת באה העת לשים לב לדברים האלה, כי הורמו המכשולות אשר פרשו לרגל בן ישראל בארצות רבות ויש לאל יד העם לעלות מעלה מעלה בכל דבר הכמה וכשרון וימצא שכר לעמלו, ואם יקומו החקים אשר נִתנו לו בימי הרעה לשטן לו, נסירם ולא נשים אליהם לב.

אמנם גם בתקונים האלה לא יוכלו בני ישראל לצעד בדרכי המתקנים ביתר העמים. התקונים בדרכי עם ועם המה רק במשפטי הארץ אשר עלימו אבד כלח ולא יביאו עוד ברכה לדור נולד, ועל כן יתעוררו האוהבים את עמם והיודעים משפט העת לתקן תקונים לרוח הזמן וילחמו נגד המחזיקים בישנות, אשר המה על הרוב הכהנים אשר יפחדו מפני כל דבר חדש כאשר יפחדו העטלפים מפני אור שמש, ועל ידם יחרו יחזיקו האצילים אשר העבר הוא משוש תפארתם כי רק בכבוד אבותיהם יתימרו, ואשר על הרוב ימצאו בדרכים הישנים טובה לנפשם, כי אז בטרם ידעו עוד מה משפט האדם היו המה נדיבי העם ושליטיו ומעמל העם פרים נמצא, ועל כן יקומו גם היום לסכל עצת כל מתקן אשר יאמר להיטיב לעמו, פן יגרע מחלקם, ורק על כן החובה על כל יודעי נפש עמם ללחום בחזקה כי לצדק ומשפט יערכו מלחמה. אך לא כן בישראל אשר משפטי הארץ אין לו, כי איש ואיש למשפט ארצו יעמוד, והתקונים אשר נאמר לעשות בדרכיו המה לא נגד המושלים והכהנים כי אם רק להשיבו מדרכים לא טובים אשר דרך בהם בימי הרעה, עת רֻדַּף על צואר ולא נתנו לו ידים למצוא חית ידו בכבוד מפרי חכמתו או מעמל כפיו, ואזרחי הארץ רחקו מעליו ויזרוהו כמו דוה, ועל כן עתה בהפתח לו שערים לא נפתחו מלפנים ויהי לו אור במושבותיו והוא לא עוד ידע ויבין את זאת וידמה בנפשו כי עוד בחשך ישב ולא יתעורר לפעולה ולמעשה, לכן על אנשי לבב המצוה להעירם ולעוררם מתרדמתם ולקרוא להם: קומו ולכו לעבודתכם, בקשו דרך חכמה, בקשו נתיבות מלאכה, בקשו מסחר בכבוד ויושר, למדו בניכם לדעת שפת הארץ אשר תגורו בה לבל תהיו כאלילים אלמים, בקשו קרבת העמים אשר יושיטו לכם יד ועמלו עמהם להיטיב לארץ מגוריכם

לבל תהיו אוכלים מטוב הארץ ואינם עושים דבר לטובתה, למדו ידיכם לעבוד עבודת האדמה אשר עליה תשבו למען תמצאו מחיה בכבוד, צאו מבור כלאכם, ברחו מחורי עפר אשר נחבאתם בם, למען תהיו לאנשים, למען תיטיבו לנפשותיכם ולאדם רב, לבל תהיו כנושי טובה למבקשים טובתכם, למען תֵּראו לעם הארץ כי עם חפץ הנכם ובצדקה ובכשרון תנהלו ביתכם בלחם, ומחרפיכם יבושו.

ואם כן בתקונים האלה אין לנו לגזור גזרות ולאסוף אספות אספות כי אם איש איש בארצו יעשה, וגם יעשו אגודה אחת וכזה וכזה ידברו על לב אחיהם אשר עוד אהבו לנום כי לא יכירו בקר וישחרום מוסר באמרי רצון, בשפת אמת ובלב מתנה, ואם כזאת יעשו אז יצליחו למצוא אזנים קשובות וייטיבו לעמם, כי העם יראה מה טוב לו, והחקים הרעים אשר למכשול המה לו מאליהם כליל יחלפו, כי העם לא ישית עוד לבו לחק מפריע בלכתו בדרכו אשר ידע כי טוב הוא לו, והחובה והמצוה על כל איש ישראל לשים עינו ולבו לדבר הגדול הזה למען ירים אחיו משפל מצבם ולהעלותם לבני האדם המעלה. אמנם על האנשים האלה לא רק להטיף לעמם, כי אם להקריב גם עתם ועמלם על מזבח אהבת עמם, כי הדבר הזה אינו תלוי רק בעם ישראל כי גם בעמים אשר בקרבם ישבו ולא בכל הארצות יתנו להם ידים לעשות הטוב והישר, ועוד תמצאנה ארצות אשר בבקר בבקר יחמסו מזמות לכסות פני דרך איש ישראל חרולים לבל ימצא הדרך הטוב ולבל יעשה נכוחה, למען תמצא ידם אחרי כן להעטות עליו חרפה ולאמר כי משחתו בקרבו, ובארצות כאלה לא נועיל מאומה אף אם נקרא בגרון נִחר כל היום: בחרו הדרך הטוב! כי איכה יבחרו בדרך טוב אחרי כי לא ימצאו המה בו טוב ואין שכר לעמלם בעשותם הטוב?[1]. ואם המתקנים האלה הדורשים טובת עמם יעשו גם שניהם, יכרו למו אזן לשמוע דעת ולדרוך בנתיבות עולם, וגם להושיע להם ביד נדיבה למען יצלחו למצוא את

---

1) Des droits sans devoirs et des devoirs sans droits, sont une égale injustice, une égale absurdité et dangereux vice d'organisation dans l'ordre social.

Mirabeau, sur le mariage de prêtres.

הדרך הנכוחה, אם כזאת יעשו הלא שלום אמת יהיה בישראל, כי גם העורים יביטו לראות כי שלומם וטובתם ידרשו וגם כל אלה אשר עתה הם ראש מריבי הדרכים החדשים יחזיקו בהם וידריכו גם את בניהם בראותם פתח תקוה טובה לפניהם. אמנם הדבר הגדול הזה לא חדש הוא עוד אתנו כי זה כשתים עשרה שנה התעוררו חכמי לב בישראל האוהבים עמם ויאגדו אגודה, אגודה אחת לכל העם בארצות פזוריו, למען הושיע לדכאי רוח, למען הרים את השפלים למרום, למען הביא חכמה בלב בני הנוער, גם עשו והצליחו הרבה בפעלם, ולפעולתם אין די באר. אין די תודה ואין די תהלה לאנשים המיסדים את החבורה הזאת אשר ברוחב לבם וחכמתם, באהבת עמם וצדקתם ישגו חיל, ואם על ידם יחרו יחזיקו גם בני ישראל מכל ארצות פזוריהם אז ירב כח החבורה הקדושה הזאת ותעמוד לנס עמים ועל ידה יושע ישראל תשועת עולמים. שם החברה הזאת היא חברת כל ישראל חברים.

ו.

חברת כל ישראל חברים.

לכל מפעל גדול ונכבד דרושים עמלים רבים בכשרון ידים, וכל מחשבה טובה אך בעצת רבים חקרי לב ובעמל החברה תכון: הרע יֵעשה על נקלה, יען כי החפץ לעשותו לא יבחר בכלי מעשהו כי אם בבָּא בירו יחזיק אם אך יהיה לכלי משחית, לא כן החפצים בטוב, המה יבחרו להם אך דרכים ישרים ואמצעים נכוחים להוציא מחשבתם לפעולה אשר על כן ירבה עמלם, ולכן דרושים להם עמלים רבים עמהם, ואם יחידים יהיו בפעלם יעמלו לריק, ועל כן יעלה בתהו לא לעתים רחוקות גם עמל חקרי לב וברי רוח, יען כי לא השכילו, או חפצם בידם לא הצליח, למשוך אחריהם לב רבים כי יתנו ידם להם לעשות אגודה אחת בחפץ לבם, ובצדק נוכל לגזר אומר כי ראשית דעת כל איש אשר יחפוץ לעשות חדשה, היא כי ישכיל פיו למצוא מסלות בלב שומעי בקולו עד כי ימצאו חפץ בחפץ לבו, ואזלת יד הנפרד מחברת האדם למען לכת בדרכי לבו כהעולה על רוחו להצמיח טובה לדורו אף אם איש גדל העצה וכביר לב הנהו, ורבים המה חכמי לב אשר חיו בדור

ודור וחכמתם לא עמדה להם לעשות גדולות מאשר כי לא השכילו לקחת לב בני דורם, כי חכמי דור ודור המה כראש לבני דורם לחשוב מחשבות ולמצוא תחבולות אך ההמון הוא הידים והרגלים בגויה הגדולה אשר בלעדן לא תצא כל מחשבה למפעל וכל חכם נפרד מבני דורו הוא כראש חי בגוית מת. לכן יבקשו כל חכמי לב בעם ועם לעשות אגודה בהפצם להתות דרך חדשה לבני דורם, או להרים מכשול מדרכם אשר כבר דרכו בה ימים רבים מבלי הבין וראות את המכשול הפרוש לרגלם. ועל כן כרבות אנשי הדעת בעם כן תרבינה מפלגותיו וחברותיו, ובעת אשר נראה עם אשר רבות הנה מפלגותיו כן נבין כי רבים המה חכמיו אשר ברוח פיהם, בקסם על שפתותיהם, ידעו למשוך אחריהם רב אדם[1]), ועל פי המפלגה אשר גדלה ועצמה על יתר המפלגות במספר מחזיקי בימינה נוכל לשפוט בכלל דרכי העם ההוא וחקותיו ומשטריו. מקור כל המפלגות הוא הרוח אשר לא ישוה בלב כל חכמי לב, ואיש איש לפי מעלות רוחו ידבר וישפוט, וכל עוד אשר יישן רוח הדעת בלב העם ולא התעורר להביא כל מעשה במשפט והשבון, לא יפרד בדעותיו ודרכי לבו יען כי לא ידע עוד מה דעה ומה דרך הלב, אך מעת אשר יתעורר הרוח ויברא ניב שפתים לאלה אשר קרא בשמם, מני אז איש מרעהו יפרד ויבקש להביא דעתו ורוחו גם בלב יתר בני האדם אשר לא שאר-רוח להם ואז תתלקח מלחמה בין בעלי הדעות השונות. ישנם אנשים אשר כל חכמתם אך לחדש חדשות וכל דבר ישן נבזה ונמאס בעיניהם, וישנם אשר רק בדבר ישן ישימו מבטחם ויבקשו להחזיק אשיותיו ולהלחם נגד כל דבר חדש כי לא יאמינו בו, אכן מהמלחמה הזאת לא תצא רעה ונהפוך הדבר כי טובה רבה תצמיח לבני האדם לעורר רוחם לחשוב ולפעול לבל יעזבו את הישן כליל ויהרסו את כל, ולבל יעלימו עין מכל דבר חדש וישבתו מפעולתם בחיים. כאשר כבר דבר על זאת בחכמה החכם הגדול כותב דברי ימי

---

1) כבר נגעתי בדבר הזה במאמרי „אבן ישראל" בשנה הראשונה כ„השחר", והחכם הגדול י"ל מאנדעלשטאם הרחיב לדבר בזה בספרו הנעלה Biblische Studien B. 1.

עם בריטאניה (Macaulay) בדברו על שתי המפלגות אשר קמו בארצו בשנת 1641, הלא הנה מפלגת האצילים (Tories) ומפלגת העם או בני החופש (Whigs) אשר מיום אשר קמו עד היום הזה שררו בארץ חליפות ושתיהן גם יחד העמידו הארץ [1]. אמנם רק אז תצא טובה משתי המפלגות גם יחד כאשר יפרדו כמו בארץ בריטאניה רק בדעותיהם ודרכי לבם ויבקשו לתת לדעותיהם מהלכים בארץ במשפט וצדקה על פי רוב דעות העם, ואם האחת תגבר חילים במספר מחזיקיה, יביאו גם מנגדיה אשר ילחמו נגד דעותיה את צוארם בעול החקים והמשפטים אשר נִתנו על ידה, וחלוקת הדעות לא תחלק לבם בפועל עד כי יפרדו כשני עמים שונים, כי אם כלם כאחד חברים יקומו לישע ארצם ועמם בעת צר, אף כי מלחמה תמיד להם בספריהם, בכתבי

---

1) ביום ההוא נולדו שתי המפלגות הגדולות אשר שררו בארץ חליפות. אף כי גם בתחלה היתה חלוקת הדעות הזאת וגם תהיה עד עולם רק כי עד היום ההוא לא נראתה לעין, כי מקורה הוא בדרכי לב האנשים השונים, ברוחם, בחפציהם, אשר נפרדו ויפרדו עד עולם בכל משפחות האדמה עד אשר יחדל רוח בני האדם לפלס לו נתיב על פי ההרגל אשר יעוררנו להחזיק בכל ישן, או על פי דהאוה לבקש אך חדשות אשר על ידיהם יפרדו לבות בני האדם מהקצה אל הקצה. לא לבד במשפטי הממלכה כי אם גם בספרי מדע, בחרושת מעשה, בכל חכמה, ברפואה, בחכמת הטבע, בשלוח בים אניות, בעבודת האדמה גם בחכמת החשבון תמצא חלוקת הדעות הזאת. בכל מקום ימצאו אנשים אשר בכל מאמצי כחם יחזיקו בכל ישן נושן וגם עת אשר יראו כי נחוץ הוא לחדש חדשות וטובה תבוא על ידן, ואכף עליהם לקבלן, גם אז יפחד לבם פן רעה תבוא עליהם בימים הבאים לרגלן. ולעמתם ימצאו אנשים בעלי תקוה אשר עוז בלבם לבחון ולנסות, ועיניהם תהדורנה עמוק עמוק להכיר את חסרונות הדברים הישנים, ולא יפחדו מפני כל: פן לא יצלח בידם להיטיב בפעלם או גם ירעו לנפשם, ולפעמים יחשבו כל חלוף ותמורה כטובות בהחלט. במחשבות שתי אלה המפלגות נמצא דברים טובים, אך האנשים הטובים והחכמים בשתי המפלגות לא יתרחקו איש מרעהו מהקצה אל הקצה, ומהאוחזים רק בשתי הקצות יהיו בעלי הקצה האחד גאים וסכלים, ובעלי הקצה השני קלי דעת וחסרי תבונה העושים מעשיהם בלי משפט וצדקה וחשבון. — כה ידבר החכם הגדול הזה ואחשוב למשפט כי לא אהיה כגנב אם אקח את הדברים אשר נאמרו על מפלגות עם בריטאניה ואתאר בהם את המפלגות בישראל אשר בדברים רבים ישוו.

עתיהם ובבית המחוקקים, ושתי המפלגות גם יחד תתחשבנה כשני בדים יוצאים מגזע אחד אשר אם יגע הגרזן בשרש אז יהיו שניהם עדי אובד, לא כן אם לרגלי חלוקת הדעות יפרדו וסר כל רוח אחדות מלב העם וחבורה חבורה רק למאויי לבה תביט מבלי דאוג להכלל ולחקי הארץ (כאשר היה בארץ צרפת בימי המרד הראשון, השני והשלישי) או אז ישחיתו לנפשם ולארצם, כי ירפו כח הארץ הנגזרת לגזרים ובאפס תהיה למשסה. כן המה בכל העמים למפלגותיהם אשר מוסרות חזקות וקימות מידי הטבע תקשרנה את כל המפלגות אחת לאחת, הלא המה הארץ והממלכה והשפה וחקי הממשלה, ורק בחקרי לבם יפרדו, ואם גם לב האחד או אחדים לא ילך אחרי עצת הרבים לא ישימו לבם אליו, כי לא יערב לבו להפיר חק, אחרי כי על פי רוב הדעות יקום משפט, וכל עמל המפלגה לא להפר משפט ביד רמה כי אם להרבות מספר חבריה למען יהי לאל ידה לתת משפטים חדשים או לתקן את הישנים לרוחה, ולכל חק אשר נתן על פי רוב דעות כח ועוז ואין ביד איש לבטלו, וכל מפר חק ענוש יענש כפושע לבל יהיו המשפטים לבוז בעיני העם, ולבל יבנה איש ואיש במה לעצמו למען נתק מוסרות הלאום ואגודת החברה.

ואל הדבר הגדול הזה גם עלינו החובה לשים עין ולב עת נחפוץ לחדש חדשות או לתקן תקונים בישראל.

הנה גזרתי אומר כי התקונים החיצונים (אשר בהם אדבר עתה) נחוצים כעת במאד מאד לישראל ברוב ארצות מושבותיהם, כי בארצות רבות אף כי כבר הגיעו למעלה וחופש, אך הרבים בהם לא יבינו את זאת ויחשבו את הטובה כרעה מיראה פן ירופפו על ידה עמודי האמונה, וישליכו את אבן החן, את החופש, כנצר נתעב מידם, כי על דעתם רק עניותא יאה לישראל, רק להיות נודד ונבזה בגוים זאת היא מנת חלקו מידי האל אשר בחר בו לעם. ובארצות אחרות עוד לא הגיעו למעלה זאת וגם לא יבינו חין ערכה, ושונאיהם יערימו לאמר: כאשר תזכו אז תמצאו משפט וזכיות כמונו אך לא עתה כי אינכם ראוים לכך. ועל כן על חכמי לב בארץ ואריך לצאת חלוצים לישע אחיהם ולעשות ככל אשר תמצא ידם להשכיל ולהיטיב, להכין בתי ספר ובתי מלאכה לבני הנעורים לבל ילכו שובב בדרכי לבותם בנעוריהם

ולבל יסלפו דרך כאשר יבואו בימים מעני ומהסור, לעשות בתי מקלט לזקנים ועניים ידועי חלי אשר אין כח בידם להחיות נפשם מעמל כפיהם לבל יהיו עדי אובד ביום צרתם ולבל ישלחו אנשים בריאים ושלמים, אשר כח בהם להחיות נפשם, בעולתה ידיהם לפשוט יד ולבקש עזרה, לעזור להחפצים לעבוד עבודת האדמה למען ימצאו לחם ביושר וכבוד. וכל ארץ וארץ תעשה לה אגודה אחת למען תמצא ידה להוציא את הדבר הגדול הזה לפעולות אדם, ואיש אשר ידו תמצא לעזור לעמו ישים לבו אל אחיו בארצו להושיעם, כי ידע את לבם ודרכיהם ואשר יחסר להם ויבין איך להעלות ארוכה למחלתם. ואם תקונים כאלה יבקשו לעשות לא רק בדבר שפתים בקרוא אספה אשר בה ישמיע איש איש רק עצתו וידיהם לא תעשינה תושיה, כי אם בפועל כפים, אז יעשו מעשה הצדקה בשלום ונחת,וכל העם יבין פעולתם ויוקיר מעשיהם, וגם בדור אהרון יבורך שמם.

אמנם אף אחרי אשר יעשו כל אלה דבר לא יחסר בכל זאת לא עוד תהיה פעולתם שלמה, כי עוד דבר גדול ונכבד יחסר אחרי כן לעם, דבר אשר הוא בעצמו גדול ונכבד ככל אלה אשר אמרתי ואולי עוד יותר, והדבר הגדול הזה הוא—אחדות-העם.

אחדות העם דרושה לפלגות העמים כאשר אמרתי ומה גם לישראל; אכן כל העמים יתאחדו ויתלכדו במוסרות אשר להם מידי הטבע וכל אלה יחסרו לישראל, ואם לא נשים לב לעשות אגודה אחת אשר תאגד את כל בני ישראל, הלא בני ארץ אחת מהשנית יקרעו ומי יודע אם יתאחו עוד לעולם!

האהדות היתה דרושה לישראל לעשותו לעם אחד גם בימים אשר הלפו ואף כי עתה, עתה דרושה האחדות עוד ביותר ויותר, ומה גם אחרי אשר יצלח הפצנו בידו להפוך אל כל ישראל שפה ברורה כי ידבר איש איש בשפת ארצו ובכל דרכי החיים ילך כיתר העמים.

הן עד הנה התקשרו בני ישראל בארצות פזוריהם בעבותות אשר אף כי לא מידי הטבע היו לו בכל זאת היו חזקים כי רב כח ההרגל ככח הטבע. אף כי ארץ וממלכה ושפה וחקי ארץ מיוחדים לא היו לו, אך עד הנה שמרו חקי אמונתם כלם יחד, לבשו בגדים שונים מיתר העמים, הגו בתורה אחת וכמעט בכל דרכי חייהם איש לרעהו שוו,

אך עתה אשר בארצות רבות רופפו עמודי הדת, גם שבת ומילה אשר היו המוסרות היותר חזקות רפו בארצות רבות, יודעי התורה ילכו ויצערו מיום ליום והתקוה בגאולה העתידה אשר החיתה את רוחם בימי צרותם יבקשו לשרש מלבם, ואם גם בשפתם ומלבושיהם ויתר דרכיהם לא עוד יכירום רואיהם, מי זה לידנו יתקע אם לא בדור שלישי לא יזכרו בשם ישראל עוד והדור הרביעי ישכח גם רחם ממנו חֻצב [1]).

ואם גם נבטח כי יזכרו עוד את אבותיהם גם בימים הבאים, אך זאת נדע נאמנה כי רוח בן ארץ אחת תהיה זרה לבן ארץ אחרת, אף כי שניהם לישראל המה. הן איש ואיש ידבר בלשון ארצו וילבש

---

1) אל ישיבוני כי ישנם מקומות אשר כבר הסירו אלה וכאלה וגם האמונה בגאולה העתידה כבר נגוזה ועברה מלבם ובכל זאת יכנו עוד בשם ישראל. כי בדברים האלה אין די באר את האמת בטרם ראינו כי שלשה או ארבעה דורות עברו והמה מחזיקים עוד באמונתם. ורוב המתקנים יאמינו כי להתשובה הזאת עוז וכח. ועל זאת יבנו מגדליהם בחפצם להסיר את התקוה בגאולה העתידה מלב ישראל, באמרם כי גם בלעדה יעמדו עמודי האמונה. והמה דומים בעיני לאיש אשר בקש להסכין את בנו כי יחיה בלי מזון ומחיה וישמח בלבו בראותו ביום הראשון כי לא אכל לחם כיום תמים וחי, גם ביום השני אף כי דל ופניו נפלו בכל זאת דמה כי חפצו בידו יצליח אחרי כי יחיה עוד, וגם ביום השלישי אף כי ראה כי בעצמותיו שלח רזון ואין בו עוד כח לעמוד על רגליו בכל זאת לא שת לבו אליו אחרי כי ראה כי עוד רוח חיים באפו ויאמן עוד אמונה אומן כי עוד ישוב וירפא גם בלי כל מחיה, אך כאשר כלו כליותיו מזלעפות רעב אז נפקחו עיני האב האויל לראות כי הוא בידיו המית את בנו. וכן הוא בחדשות כמו אלה. אם דור אחד או שני דורות יחיה העם בלי התקוה הזאת לא עוד נדע מה יהיה בדור השלישי. המחדשים הראשונים לא יכלו לדעת מה יקרה את העם, אך על המחדשים בימינו לשים לב איך דל ויחלה הדור הזה באהבתו לעמו לתורתו ולאמונתו ושפתו גם לזכרון אבותיו, וכל מגמת פני הדור החדש אך לבחר בדרכי העמים (במקולקלים שבהם), הלא בראותנו זאת נבין כי בדור השני לא יזכרו בשם ישראל ובדור השלישי גם בכתב בית יעקב לא יכתבו, אם יוסיפו לפלג לב העם כאשר המה עושים עתה. רק תקוה אחת תאמצנו, כי אף אם אחינו יאזרו כח להשכיח את שם ישראל הנה לא ינומו ולא יישנו שונאינו מהעמים ובהם נבטח כי יזכירונו בכל עת כי לישראל אנחנו ולא יתנונו לשכוח מקור ממנו חֻצבנו . . .

מלבושי ארצו וכל תהלוכותיו ומשפטיו יהיו לרוח ארצו ובמה יודע איפו כי לישראל הוא? ומה יקשרנו אל יתר אחיו? וכי תהיה מלחמה בין שתי ארצות והאחת תדכא את רעותה, ובני הארץ המנוצחת ישבעו להנקם מאויביהם ולחריש בלבם שנאת עולם להם (כאשר קרה עתה במלחמת האשכנזים בצרפת) הלא אז יצור יהודי את יהודי אחיהו ויבקש רעתו כל היום, גם בעתותי שלום.—בעת מלחמה החובה על כל בני הארץ לצאת לקראת נשק למען הגן בעד ארצם אשר ישבו בה מבלי שים לב לאמונתם, אך האם יקח גם הוא חלק בריב לשונות ושנאת משפחות (ראססענהאסס) והוא לא על אחת משתי אלה המשפחות יֵחשב? והדבר הזה היו יהיה אם לא נדאג לחזק אגודת בני ישראל בארצות השונות ולהביא אחדות שלמה בלבם בטרם יִקרעו איש מעל אחיו קריעת עולמים.

והנה רבים מהאוהבים עמם ותורתם ואמונתם בכל לב באמת בלי חונף ורמיה שמו זאת אל לבם בראותם כי בני הדור החדש התרחקו מעל אבותיהם במרחק עשרה דורות, ועל זאת ידוה לבם וידאגו לאחרית העם, ועל כן יתאמצו לקום לשטן בפני כל חדש ולהחזיק בכל ישן בכל מאמצי כח, לא רק מאהבתם לישן ושנאתם לחדש כי אם מאהבתם לאמונתם, על כן יגברו חילים לקום בפני המשחית, בפני רוח הדור החדש, לבל יבוא ויגזול בניהם מהם, ואף כי לא יצדקו בעשותם זאת אך במחשבתם יצדקו מכל וכל. בפעולתם לא יצדקו, באחת כי לא יצליחו במעשיהם, כי שוט שוטף הוא רוח העת ומדי עברו ישטוף הכל ואם יעשו שֶׂכר בפניו ירבה עצמה ויפרק הרים ויעקר עצים רעננים משרש וכמוץ ישאם, וכל אשר יוסיפו להקים שטן לו בדרכו כן יאמץ כח, ועל כן לא תעשינה ידי האבות תושיה ברצותם לשים מעצור לרוח בניהם בחוזקת היד, ואם גם יצלח בידם להסתיר את הדעת מפניהם אך קצרה ידם מההזיק האמונה בידיהם, ואם כן יותרו הבנים ערומים מחכמה ומאמונה, קרה מכאן וקרח מכאן, ולדאבון נפשנו חטאו רבים עד הנה בחטאת הזאת, ועל כן הרבים מבני דורנו אשר יתאמרו למשכילים ורוח העת אתם, המה לא אחזו בתורה וגם מהדעת הניחו ידם, וכל חכמתם היא כי יכינו להם מלבוש לרוח העת, כמו

חכמה גדולה ועצומה דרושה לדבר הזה, והמה ישפכו לעג וקלס על יודעי התורה על אשר לא שמעו את שמע הדעת בעת אשר נפשם רקה מכל, וזאת שנית כי ירעו לבניהם בפועל ויביאו עליהם קללה ולא ברכה מפי בניהם אשר המה כלאו רוחם ולא נתנום לראות אור הדעת, אשר על כן לא נוכל הצדיקם על פעולתם, אך בכל זאת עלינו להודות כי מחשבתם טובה וישרה, וחלילה לנו לשים אשם נפשם על על כי יאהבו את אמונת אבותיהם. ועל כן עלינו החובה בגשתנו לתת יד לדבר הגדול הזה לתת לרוח העת תוצאות למען הרים את העם משפל מצבו ולהפיח באפו נשמת חיים, להתאמץ בעת הזאת ביתר שאת ויתר עז לחזק אגודת כל העם ולתת לו אחדות שלמה, אשר תאחד ותאגד לב כל בני ישראל באשר המה שם. ולא רבה תהיה עבודתנו למען קנות את האחדות הזאת, כי לא בשמים היא ולא דבר רחוק היא ממנו אשר נפחד פן תבקש ממנו להקריב נפשנו ומאדנו בעבורה, כי אם קרובה היא לנו וביד איש ואיש לתת לה ידים לתמכה ולסמכה, וגם שמה הלא נדע, האחדות הזאת תקרא בשם חברת כל ישראל חברים.

ז.

התועלת בפועל אשר תצא מחברת כל ישראל חברים.

אמנם עד הנה דברתי והראיתי כי נחוצה לעשות אגודה אחת אשר תאחד את כל העם, לבל יפרדו בני הארצות השונות ולמען ידעו כי לישראל הם, גם אם בכל דרכי חייהם ותהלוכותיהם יתראו כבני הארץ, אך התועלת הזאת היא רק תועלת רוחנית, כי כל פעולתה רק למען רוח עם ישראל לבל יעלה בתהו ויאבד בעת אשר כל העם יבין דעת, והנבואה הזאת היא לעתים רחוקות, כי עוד יעברו ימים רבים בטרם תמלא כל הארץ דעה, ועל כן ידעתי כי ימצאו רבים אשר נבחר בעיניהם נתח בשר גשמי מכל שירות בן ישי בנות-הרוח והמה ילעיגו לדברי כי מה להם ולרוח? על כן אוסיף שנית ידי ואנסה להראות כי גם תועלת בפועל גדולה ונכבדה מאד תצא לנו מהחבורה הזאת, ולא בשנים הבאות כי אם לעינינו ובימינו יש לאל ידה לעשות

גדולות, להביא רב חכמה בלב העם ולהרימו משפל מצבו, וכמעט אחרוין משפט אשר אם לא נִתּן ידינו לעשות אגודה אחת וממנה תתפרדנה החברות הקטנות בארין וארין או גם בעיר ועיר אז נעמול להבל ולא נשיג חפין לבנו.

ואלה הם העמודים אשר עליהם בניתי בנין משפטי זה:

א) כי להפיין דעת בקרב העם ולהושיע לו בצרתו דרוש כסף רב והוא המניע לכל פעולה ובלעדו תקצר ידנו מעשות כל מאומה, ובמקומות אשר שם תחסר הדעת שם הנם היים במצור ומצוק ואזלת ידם להושיע לעמם, וגם אם יתעוררו אנשי לב מקרבם להושיע לבני עמם בארצם לא יעשו פרי כי הקומין לא ישביע את הארי, ועל כן עליהם לשאת עין אל אחיהם בארצות אחרות אשר עשו עושר למען יושיעו להם, אך למי יפנו בבקשתם? האם אל איש ואיש מאחיהם אשר השגה חיל? והיא לא תצלח! וגם אלה בארצות אשר כבר הצליחו להחשב כבנים ולא כעבדים ואשר יחפצו בכל לב לזרוע צדקות בקרב אחיהם אשר עודם בסתר המדרגה לא ידעו ביד מי יתנו את כספם למען תחשב נדבתם להם לצדקה, על כן דרושה חברה אחת רָאשית אשר אליה כל ישראל ידרושו, הנותן לה יתן והמקבל מידה יקח, וראשיה ידרשו ויחקרו לדעת למי ראוי לעזור ומה היא העזרה הדרושה לו.

ב) לא רק כסף דרוש למען העלות את ישראל מעלה מעלה, כי אם גם אנשים חכמים וידועים אשר עוז בידם וחכמה בלבם לנהל את צאן מרעיתם, ובמקומות אשר עוד בשפל ישבו מעטים המה האנשים אשר נוצרו לכך, ואל מי יפנו צמאי מדע? את מי יבקשו כי יבוא ויורה להם דרך הכמה? לכן נחוצה חברה רָאשית אשר המורים למשפטה יעמדו והמבקשים ללמוד לעצתה ייחלו וימצאו המבקשים את מבוקשם על נקלה.

ג) אם הֶעשינה אגודות קטנות בארין וארין או בעיר ועיר, וגבוה עליהם לא יהיה אשר יביא מעשיהם במשפט וחשבון, מי זה לידנו יתקע, כי אלה העומדים בראש החבורות יעשו מלאכתם באמונה? מי יודע אם לא ישאו פנים לאוהביהם וקרוביהם, או ימלאו כסף חוריהם, וידיהם לא תעשינה תושיה, הלא כאלה וכאלה קרו גם יקרו יום יום בארצות פולין

ורוסיא כי הגבאים וראשי העדה יאכלו בכל פה כסף העדה, יבנו ארמונות להם וינחילו נחלות בלי מצרים לבניהם אחריהם ועל עני ואביון יכבידו עֻלם מאד, יפשיטו בגד אביון, יגזלו עז אלמנה בבוא יום שִׁלום המס, אשר ברעתם ירבה מיום ליום, ומה רוב ראשי בתי-החולים וגבאי צדקה עושים בכסף הנדבות, הלא מודעת למדי, ולבי לא יתנני להעלות על לוח את כל אשר אדע, ואיך נבטח באגודות הקטנות ומנהליהן, כי המה ישכילו אך להיטיב, אם לא תהיה עין צופיה על מעשיהן? לכן נחוצה חברה ראשית אשר לה יגישו עצומותיהם אלה אשר ידעו דבר רע באחת החבורות הקטנות והיא תוציא משפט אמת לאור, או אז נבטח כי אך צדק ויושר תעשינה ידיהן.

ד) מי זה יבטיחנו כי בני עיר ועיר יאמינו בדברי מיסדי האגודה? מי יגיד לנו אם ימהרו הנדיבים להרים מכספם תרומה, והעניים לשמוע תורה מפיהם? ואם לא יתן העם אמונתו במפעליהם הלא תהיה פעולתם הבל וריק, ועל כן נחוצה חברה ראשית אשר ראשיה גדולים ונכבדים בישראל ואשר שמם נכבד בכל ארצות מושבותם, ואז יתנו יד גם לחבורות הקטנות, אחרי אשר ידעו כי בחברה הגדולה יסודן.

אדמה כי בדברי אלה הוכחתי למדי כי חברה אחת ראשית נחוצה לישראל מפאת הרוחני והגשמי, היינו למען אַחד לב כל בני ישראל גם בימים הבאים, ולמען עזור לשפלים להקימם משפל מצבם בימים האלה ולתת להם ידים למצוא דרך החיים בעמל כפיהם או בחכמת לבם. והתקון הזה יהיה התקון היותר נכבד מכל התקונים אשר יש בידנו לעשות, כי על ידו נושיע באמת לכל העם תשועת עולמים ומבלי כל מלחמה וריב ושנאה יש לאל ידנו להוציאו מן המחשבה אל המעשה, וכל איש לבב האוהב עמו באמת ואשר רק טובתו ידרוש ולא למען נחול כבוד-מחדש-חדשות יעשה מעשהו ישים לבו לדבר הגדול הזה ויתן ידו לעמול עם העמלים למען אחיהם, מבלי חכות ומבלי השחית את העת, כי לא עלינו להרבות מחשבות ולשאול בעצות: איכה ניסד חבורה ראשית כזאת? ומה יהיה משפטה? מקום שבתה ומנהליה? אחרי כי חבורה כזאת תמָצא בארץ החיים ותעבוד עבודתה לרבים זה שְׁתים עשרה שנָה, לראשה יעמדו נדיבי העם, בין הבריה יִמָנו נכבדי

ישראל ופעולתה רבה עד מאד ואין לנו לבקש תחבולות חדשות כי אם לכתוב ידינו אל החבורה הזאת, להרים לה נדבתנו למען נרים לה קרן ונתן לה ידים להרבות ולהגדיל פעולותיה בקרב בית ישראל. שם החבורה הזאת הלא ידעו כל הקוראים את דברי כי היא חברת כל ישראל חברים.

ח.

חברת כל ישראל אשר בפאריז.

אחרי אשר הוכחתי (לפי דעתי) במשפטים חזקים כי נחוצה לנו חברה כחברת כל ישראל אנסה להראות באותות כי היא ולא אחרת נחוצה, וכי רק אז עלינו לתמוך בידי חברות ארץ וארץ או עיר ועיר רק כאשר כלן תהיינה כבנות לה ועל פיה יעשו מעשיהן.

א) המשפט הראשון נראה לעין כרגע, כי אחרי אשר החברה הזאת תמצא בחיים והראה פעולתה במשך שתים עשרה שנה, ובכל הארצות נודע שמה ושם מנהליה נדיבי העם, אשר הראו אומץ רוחם ואהבתם לעמם בעתותי שלום ומלחמה, וגם בעת צר להם לא שכחו את אחיהם מרחוק, ואין איש אשר ילמד חוב עליה, לכן נחזיק בה ודיה לנו, כי מדוע נבלה ימינו בנסיונות לנסות אולי תמצא ידנו לעשות טובה מטובה אחרי אשר אחת אתנו כיום?

ב) כי ארץ צרפת נחשבה ימים רבים כאם לכל הארצות, בשפתה ידברו ובדרכיה יבחרו רוב העמים, וכל עין אליה צופיה, על כן אין מקום טוב להחברה הראשית בלתי בפאריז, ואף אם עתה שפלו ידיה במלחמה, לא עוד הורד כבודה, ולו אם גם הורד כבודה, בכל זאת אין מקום טוב למושב האגודה הראשית מפאריז. כי החבורה הזאת לא לקרוא מלחמה ולדבר בשער את המציקים לישראל תשגה חיל כי אם להושיע לישראל כל חפצה. ועיני כל ישראל תצפינה גם היום גם בימים הבאים אל הארץ אשר נתנה לבני ישראל היושבים בארצה המשפט והצדקה להחשב כבני הארץ ותרם רבים מהם לשרים נכבדים ולשופטים ומחוקקים, ואחרי אשר כל בני ישראל ישימו מבטחם בארץ הזאת ויתנו כבוד לאחיהם השרים הנכבדים היושבים בארץ הזאת נדע

נאמנה כי ישמעו לעצתם ויתנו להם ידים, ויש תקוה כי יצליחו במפעלם לא כן אם בארץ אחרת תשב, אשר מנהליה לא נודעו לכל בני ישראל או לא יאמינו בהם, אז מן הנמנע כי העוזרים יעזרוה ומבקשי עזרתם יתנו אזן קשבת לעצתם.

ג) כי כמעט אין עיר בתבל אשר היהודים אשר בה עשו עושר כיהודים אשר בפאריז, ואין עיר בתבל אשר היהודים העשירים אשר בה ירבו עשות צדקה וחסד את בני עמם ויאהבו את עמם בכלל בכל ארצות מושבותיהם כיהודים אשר בפאריז ועל כן אין עיר טובה ממנה למושב החברה[1]).

ד) כי הממשלה בפאריז תביט בעין טובה על היהודים ותדרש לשאלתם הרבה יתר מן כל יתר הממשלות, כאשר הראתה פעמים רבות, ועל כן ירבה כבוד החבורה, וגם יתרון כח ועוז יהיה לה אם בפאריז יהיה מושבה[2]).

ה) האות הזה האחרון אשר אתן להראות כי יתרון הכשר ליהודים אשר בפאריז לכונן ולנהל האגודה הראשית הוא חוק מכל הארבעה

1) אם גם בוויען יהודים עשירים רבים אך לא אחד מהם ידאג לטובת כלל ישראל. והאות על זה, כי לא לבד כי לא יעזרו לחברת כל ישראל חברים (לבשתם ולבושת מנהליהם) כי אם גם בתוכה לא נעשתה חבורה למען הרים מצב ישראל כמו בלאנדאן ברלין ופעטערסבורג ודומיהן (וגם דברי האדם הדגול מרבבה הרב אלבערט קאהן אשר הטיף בשני בתי התפלה אשר היו מלאים מפה לפה בדבריו ודבריו מצאו חן, גם הדברים האלה לא עשו פרי) אף כי לשלשת חלקי היהודים היושבים בארץ עסטרייך דרושות בכאב מאד עצות מרחוק ועזרת אחיהם בנוגע לתקון מצבם החמרי והרוחני. ואם גם בעיר לאנדאן רבים העשירים והנכבדים מבני ישראל אך מספר היהודים בארץ בריטאניה מעט מאד לעומת מספר היהודים בארץ צרפת, ועל כן מן הנמנע כי שמה תשב החברה הראשית. ובארץ אשכנז לא רבים העשירים מבני ישראל, ומעטים מן המעטים המה אשר בלב ונפש ידאגו לאחיהם בארצות הקרובות והרחוקות, ובארץ רוסיא רבים המבקשים עזרה מהעוזרים מאה פעמים והעשירים בהם אך מתי מספר, ועל כל אלה אין להם רשות לכל היהודים לגור בעיר המלוכה כי אם למתי מספר לכן אין מקום נבחר למושב החבורה מעיר פאריז.

2) אף כי לא נכחד ממני כי בדבר העלילה בדמשק (בשנת 1840) חטא הציר הצרפתי הרבה מאד, וגם טהיערס ראש שרי הממשלה אז וראש הממשלה

הראשונים אף כי לא נראה לעין כמוהם, והוא כי כמעט אין עיר גדולה בתבל אשר לעדת היהודים אשר בה יהיה שלום ואהדות, הן הלק לב בני ישראל ברוב הארצות אשר בהן השגו חיל, לרסיסים התבקעו, לאגודות אגודות התפרדו וכל אחת ואחת תקרא בשם האמונה לפי מעלות רוחה, ואשה רעותה תצור ותשנא, וגם בערים אשר כמעט שלום היה להאגודות הנפרדות בהן עד הנה קמו עתה מהרהרי ריב, אנשים אשר אין בלבם לא אמונה ולא יושר ולא אהבת עמם, ובזדון לב יבקשו להרבות הפרץ ולהפריד בין הנפרדים פרידת עולמים, ורק בעיר פאריז נראה עוד אהדות שלמה בין בני ישראל, כי כלם יחד יאהבו את עמם וידרשו שלומם וטובתם, כמחדשים כמהזיקים, ועל כן ישבתו מריב אשר הוא ראשית כל צרה ופגע, ועל כן אין מקום טוב מעיר פאריז למושב החברה אשר תכליתה היא אהדות ושלום וישע.

אך אל יתעה איש בדברי לחשוב כי מגמתי להלל רק בני ישראל אשר בפאריז ולא אכיר מעבדי יתר העובדים באמונה ולבב שלם לטובת אחיהם, זאת לא זאת! יודע אני מה רב טוב פעל ועשה החכם הגדול פראפעססאר ד״ר לאצרוס ראש חברת כל ישראל חברים בבערלין, כי לא ינוח ולא ישקוט במעשהו להשכיל להושיע לבאים מארץ רוסיא לבקש דעת וליתר המבקשים עזרה מהחברה, וגם רבים המה העוזרים על ידו. גם עיני ראו את אשר יעשה לאדם רב החכם הנכבד ד״ר י׳ שווארץ רב בעיר קאֶלן וראש לחברת כל ישראל בעיר ההיא. כמעט לא האמנתי למראה עיני בראותי את ההמון הרב אשר בקש עזרה מידו וירדפהו מנוהה, והוא ידרש לכל שואל ועינו פקוחה על כל מבקש עזרתו אף כי עבודה רבה עמוסה על שכמו, ובשמחה ומאור פנים יעבוד עבודתו לרבים, לנהל בלחם ובגדים את עוברי אורח מארצות רוסיא ופולין אשר ילכו לבקש מוצא ללחם מעמל כפיהם. גם לא נכחד ממני את אשר יפעל הרב החכם הנכבד ד״ר באמבערגער רב לעדת ישראל בקאֶניגסבערג כפי אשר ראיתי בספרי החשבונות אשר

כיום חטא ואשם בכסותו על פשעו (עיין גראֶטץ חלק אחרון). בכל זאת הרבתה הממשלה להיטיב את בני ישראל מיום אשר נתנה להם משפטי אזרחי הארץ עד היום הזה, עד כי העון הזה כאל נחשב מול הטובות אשר עשתה.

להברה היושבת על גבול ארץ רוסיא ומהם התבוננתי לפעולתו ולפעולת רעיו, וכבר ראו עינינו למדי את אשר עשו אחינו בארץ אשכנז למען העניים בארץ רוסיא וביתר הארצות ככתוב על מ"ע המגיד כפעם בפעם. כל אלה ידעתי גם ידעתי, אך בכל זאת יודו כל היודעים כי אלה אך יחידי סגולה המה ולא רבים יתחרו לעשות כמוהם, לא כן בפאריז שם רבים המה נכבדי העדה ואנשי השם אשר בכל לבם יעבדו עבודתם למען הכלל, ואם כן אף כי נהלל בשערים מעשי הצדקה אשר יעשו אחינו בארץ אשכנז בריטאניה ורוסיא בכל זאת לא נסור ממשפטנו כי לחברה הכללית אין מקום טוב מפאריז אחרי כי אין עיר שחִברו בה יחדו כל הדברים הדרושים לחפץ הנכבד הזה.

אדמה כי בדברי אלה הוכחתי, כי התקונים החיצונים, היינו להרים מצב העם כלו ולתקן דרכיו ביחוסו אל העמים ולהסיר ממנו מחלת העצלות ועניות הדעת, לא יוכלו להעשות בדרך אחרת בלתי אם תֵעשה אגודה אחת להוציא הדבר הגדול הזה למענהו, וכי האגודה האחת הזאת היא חברת כל ישראל חברים אשר בפאריז ובידה לעשות כל הגדולות האלה אם אך יתאמצו אנשי לב לפקוח את עיני כל ישראל לראות מה טוּבָה למען יתנו לה ידים להוציא לפעולת אדם כל אשר נטל עליה לעשות.

ועל פי זה נוכל לחרוץ משפט, כי אלה אשר יחפצו באמת ובלבב שלם טובת ישראל בבקשם לחדש חדשות המה יבקשו עצות לתת ידים לחברה הזאת אשר בידה לעשות את התקונים החיצונים מבלי כל ריב ומשטמה, ולהפך כי אלה אשר לא יתמכו בימין ההברה וקוראים אספות לחדש חדשות, המה אך להות נפשם ישאפו, תאות הכבוד או עוד תאוה נמבזה מזאת תתן בלבם רוח רעה לפ"ה מדנים ולהרהר ריב, ולא לבד כי אין לשמוע בקול אנשים כאלה אשר לא טובת הכלל ידרשו כי רק נפשם להם לקו, כי אם גם עלינו להתעודד לעמוד בפניהם ולהלחם נגדם כפי אשר תשיג ידינו, פן נפול שדוד מבלי משים תחת אויבינו אלה אשר יתחפשו באפר האהבה ופניהם לרעה, אשר שם ישראל נשא על שפתם ולהכרית לו כל זכרון יאמרו בלבם. בזאת יוָדע איפו מי לנו ומי לצרינו, אם ישים המחדש לבו לטובת הכלל

ויבקש להיטיב לו בפועל אז נאמין לו כי אוהב ישראל הוא ונשמע דבריו כדברי אוהב, ועלינו לשאת פנים לאלה המחדשים אשר ייטיבו לעם בפועל אף אם לא כלבנו ורוחנו יבקשו לחדש אחרי אשר מעשיהם יעידו עליהם כי טובת עמם המה מבקשים, וממבקש טובתנו עלינו לשמוע עצתו מבלי קצוף אם לא תישר בעינינו או גם אם ישחרנו מוסר; אך לא כן אלה אשר לא ייטיבו בפועל, וגם ירעו בתתם הרפה קבל עם על בני עמם אשר לא יאבו ללכת בדרכיהם, אם המה יבקשו לחדש נגד חפץ העם כלו או רובו, להם לא נאבה ולא נשמע, ואם המה יקראו לריב ומצה ויבקשו להפריד בין אחים נדע נאמנה כי מרוע לב יעשו זאת, ואם המה ישחרונו מוסר נבין כי מוסר אכזרי הוא ונשיב לאויבינו חרפתם אל חיקם. ועל כל איש ואיש לחקור זאת בטרם יטה אזנו לשמוע בקול מוליכיו למען ידע להבדיל בין אוהב לאויב.

אך אל ישכח הקורא כי כל דברי אשר דברתי עד הנה המה רק בתקונים החיצונים ועל כן לא הבאתי עוד במשפט מעשי המחדשים להראות אם כזאת עשו ונהללם על פעולתם או להפך, כי המה דברו על הרוב רק בתקונים פנימים, היינו להרחיק משפטים התלוים במחשבה ואמונה ולא במעשה, ואם כי לא נוכל לשים גבול בין התקונים האלה לאמר עד פה המה התקונים ממין הזה ושם המה התקונים ממין השני, כי רבים בהם יתאחדו והאחד יחַיה או יוליד או ימית את השני, ואם כן יכלתי למצוא גם פה מקום לדבר בפרטיות אדות התקונים, אמנם אחרי אשר אני הפרדתי בין תקונים לתקונים וחלקתים לשלש מפלגות ואחרי אשר המחדשים באספותיהם לא דברו בדברים הנוגעים לתקונים החיצונים וכמעט לא שמו אליהם לבם, ואת יקרת החברה כל ישראל חברים הכירו גם הם והשמיעו בקהל, לכן עלי להביא מעשיהם במשפט לא במקום אשר אדבר אדות התקונים החיצונים כי אם במקום אשר אדבר בתקונים הפנימים ובתקונים בדעות.

ט.

תקונים פנימים.

התקונים הפנימים המה לתקן דרכי העם בקרבו: בעניני העדה, בעבודת בית ה׳, בחקים ומשפטים אשר נִתנו בימים אשר עברו לשעתם

ועתה המה לא לעזר ולהועיל, גם בחקים אשר נִתנו לדורות אך רוב הצבור לא יכול עתה לעמוד בהם, וכהנה רבות. והנה כל איש אשר ידע דרכי התבל ומצב העם עתה לא יוכל, מבלי עשות שקר בנפשו, להכחיש כי תקונים כאלה לא למותר המה, כי אמנם החקים רבו עד מאד ברבות הימים, אשר בהם בקשו כל המורים אך להוסיף ולא לגרוע, עד כי עתה כשל כח הסבל לשאת אותם, במאכל ומשתה נמצאים עתה תלי תלים הלכות אשר לא שערום אבותינו ואת אשר היה מותר לאבותינו אסור הוא לנו ולבנינו, ועוד אסורים רבים כמוהו יכבידו עֻלם על צוארנו עד מאד, בעניני העדה עוד תהפוכות ולא סדרים, בבתי התפלה אין משטר וסדר ברוב קהלות ישראל, ומזה תפתח הרעה כי ירבו ריב ומצה והשנאה תגדל בין בעלי הדעות השונות, אשר על כן צדקו המבקשים לתקן המעֻות (אם יבקשו לתקן רק המעות) ולהקל מהעול ולעשות סדרים נכונים, וחלילה לכל איש ישר-לב מהקשיח לבו לבלתי תת אזן קשבת לדברי הדורשים טובת עמם במשפט ובצדקה, ומה גם לעמוד בפניהם לסכל עצתם ולתתם כמשחיתים כרם ישראל, כי נדע נאמנה כי לא על החקים לבדם יחיה העם, ואם גם יסירו חקים אחדים לא עוד יתערער יסוד האמונה, אם החקים האלה לא מיסודי האמונה המה, ועלינו רק לשים לב להביא את התקונים במשפט ולראות אם ישלחו יד רק בחקים אשר הזמן הולידם ולא עליהם תכין האמונה יסודותיה, נקרבם, ואם אין נרחיקם הלאה.

אמנם בטרם נגש להעביר את התקונים לפנינו למען נבחן אותם, עלינו להשיב על השאלות האלה:

א) מה נשתנה העת הזאת מיתר העתות, אשר עד הנה לא היו כמתאוננים באזני הרבנים על החקים הרבים, ועתה ילונו רבים עליהם גם יבקשו להסירם מעל פניהם בחזקת היד? הן גם אז רבו כמו רבו החקים, ואם נאמר כי רק עקת צורריהם השכיחה מלבם כל המדת החיים אשר על כן לא שמו לבם אל החקים המציקים, אבל הן גם בשנים אשר הלפו היו לא לעתים רחוקות ימים טובים לישראל, אשר הונח להם כמעט מעצבם ומרגזם, ובכל זאת לא היו החקים הרבים בעיניהם כנטל החול ולא קמו לפרוק העול הזה מעל צוארם.

ב) מדוע זה רק בארץ אשכנז התעוררו מבקשי חדשות ולא בארצות אחרות? ואם נאמר כי החפש אשר ינתן להם בארצם יעורים לבקש חפש גם באמונתם אך הן בארצות צרפת ובריטניה וארצות אחרות יצאו למרחב בטרם לדת החק בארץ אשכנז לתת ליהודים משפטים צדיקים, ובארץ הזאת עוד לא הורמו גם עד היום הזה לתור המעלה ככל אורחי הארץ[1], ובכל זאת לא מארצות צרפת ובריטניה יצאו המתקנים כי אם מארץ אשכנז. ואם נהשוב כי יען אשר בארץ אשכנז רבים המה יודעי התורה ועל כן יבינו משפט מה לקרב ומה לרחק, אבל הן בארצות רוסיא ופולין רבים יודעי התורה מאשר שמה וגם לא אלמנות הנה מחכמי לב, והאות הנאמן על זאת הוא, כי מרבית תלמידי מענדעלזאהן, אשר המה הביאו את הרוח החדש בקרב בני ישראל באשכנז, בני פולין המה, ובארץ מולדתם לא עלה על לבם לחדש חדשות כמו אלה, כי אם ארץ אשכנז היתה להם כארץ הפיץ להצמיח זרועיהם.

ג) למה זה ישימו המתקנים עיניהם ולבם על הרוב לתקן בעניני העדה ובתי התפלה? הן אלה לא יכבידו עֹלם על העם כמו הקים רבים אחרים אשר יפרשו רשתות לרגלי בני ישראל לבל יחיו כחפצם, ובכל זאת ראשית מלאכתם היא לתקן סדר העבודה והתפלה.

ד) מה זה היה להם כי כה יחגרו שארית כחם לעקור התקוה להגאל וכל זכרון ירושלים מלב אחיהם? האם באמת תשחית התקוה הזאת את לב בני ישראל, או תסיר לבם אחורנית מעל הארץ והממלכה אשר בצלן הם חוסים? אבל הן נראה בעין בעברנו על דברי ימי ישראל, כי בקשו בכל עת להיות כבנים נאמנים לארצם ויבקשו שלומה וטובתה ורבים היו שרי הממלכה מבלי אשר עלתה מחשבה על לבם להדול מצפות ליום גאולה.

בהשיבנו על השאלות האלה נבין למקור אשר ממנו יצא החפץ

---

1) וגם עד היום עוד מרבים שונאיהם לכתוב שטנה עליהם, למשל יראה הקורא את הספר הזה הנדפס בשנה הזאת ונקוב בשם, Das geheime Treiben, der Einfluß und die Macht des Judenthums in Frankreich seit hundert Jahren.

לחדש, אך בטרם נגש לחקור לרוח העת ההוה אשר הביא את החפץ לחדשות בכנפיו עלינו לשים עין לרוח החיים אשר החיה את העם זה שני אלפים שנה, כי בטרם נפתור לנו את החידה הגדולה איכה ישב ישראל בגוים בעתות צר ומצוק ויצלח בידו להחזיק באמונתו על אף כל שונאיו ומציקיו, לא נוכל להשיב על השאלות האלה.

י.

תקות ישראל.

הנה אחד מגדולי חכמי ישראל בזמן הזה, אשר לו רוחב לב ונפש טהורה, בכתבו תולדות ארץ הקדושה השמיענו כדברים האלה: „מכל העמים הקדומים אשר חלפו ועברו כענן כלה ואשר גם שמותיהם אתם נשכחו כצל עובר, יתיצב לנגד עינינו עם מהולל ונודע בגוים, נודע באשרו ומצוקותיו, ונודע עוד יותר בפעלו אשר פעל לרב אדם. אף כי העם הזה לא קורָא מבטן לכונן ממלכה גדולה ועצומה, לדכא עמים רבים בזרוע כחו, ולא יתהלל במלחמותיו העצומות, אף כי לא נשתומם על מעשיו הנפלאים בארצו, כי לא השאיר אחריו מצבות גדולות למראה אשר תגדנה חכמתו וכשרון מעשהו לדור, וגם חרבות לזכרון לא השאיר אחריו על אדמת מושבו אשר ישב בה אלף וחמש מאות שנה, בכל זאת ישאר זכרו חרות על לוח לב בני האדם. מצבת אות גדולתו היא ספר הספרים, ספרי הקודש, האור המאיר הזה אשר היה לאור עמים וגם עתה הנהו אור מאיר לתבל, הרבותיו המה בניו הנפזרים לצפון לתימן לים ומזרח אשר אחרי כל המצוקות אשר קראו לרגלם יחיו ויתאחדו ויתלכדו יחד בעבותות אשר לא תֵראינה לעין — בחבלי הרעיון והמחשבה. לא להציב לו יד בתבל הזאת שֻׁלח הנה אף כי הוא לא הבין זאת וישגה כפעם בפעם לחשוב ולשים כל תקותו וכבודו בטוב הארץ וממלכתו, אך קרן המלכים האחדים אשר הצליחו לעלות על מרומי הכבוד נשברה בִן-רגע, כי לא למען עשות מלוכה נִתּנה לו הארץ, כי אם למען ימצא מקום לשבת וימצא ידים להוציא תכליתו לפעולות אדם בדבר שפתים, למען ישמיע מחשבתו בלאומים ימים רבים עד אשר נפקחו עיניהם לראות מה טובה וישתאו וישתוממו

למשמע אזניהם, ולמען ירים נסו על חרבות ממלכות גדולות וקברות עמים כבירים.

תכלית הרומאים היתה להרבות כבוד כח הזרוע אשר בִּן-רגע ישוב לעפר; תכלית היונים היתה הרושת מעשה להרבות פאר הגויה — מעשה הבל, אך תכלית העברים נעלה מעל העפר ויפי הטבע, תכלית אשר ראשה לשמים תגיע ובמלים מעטים השמיעוה: השכל וידוע את ה׳, ולהודיע כבודו בעמים זה היה משוש דרכם, לא בשם חכמת מה שלמעלה מהטבע, כי אם בשם ה׳ וברוח האמונה. אבן מצבתם הוא אביהם הראשון, האחד בכל העמים עובדי אלילים ועצבים ומעריצים את היצורים, אשר החל לקרוא בשם אלהים בורא ויוצר, ואחרית תעודתו הוא המשיח: הלא הוא נצחון אמונת אל אחד על אמונת אלילים. ומעת אשר כל העמים הטו אזנם לקול האמונה הזאת, מני אז הדלה הממלכה והארץ אשר בה נולדה וגדלה האמונה הזאת, אך העם הזה יחיה עוד אף כי אלה נהרבו, ויעמוד גם עתה באמונתו, אף כי גם רבים בשמה יקראו, כי על דעתו לא חלפה עוד אמונת הבל ואמונת אמת לא עוד תשלוט בכל" [1]). כדברים האלה ישמיענו החכם הזה, וכאלה נשמע עתה יום יום, אך המה כלם יחד רק ישנו וישלשו את הדברים אשר השמיעו החוזים בבשרם ישועה ונחמה לעם רצוץ ממושך וממורט אשר נתן את רשעים קברו, אשר הקריב בניו ובנותיו וכל מחמדיו על מזבח אמונתו ולא סר ממחשבתו רגע ויוסף להשמיע כבוד אלהים בארץ ויפגיע לפושעים עת חטא רבים נשא. הדעה הנשגבה הזאת הכתה שרשיה עמוק על תלמי לבב העם הזה, ותהי לו לרוח חיים להחיות נפשו במוט גויתו עת המיטו עליו צריו צרות רבות ורעות. האמונה הזאת, היא אמונת המשיח או הגאולה העתידה, היתה לאבן פנה לו בכל מהשבותיו ומעשיו, בכל דרכיו ותקותיו, אנשי הרוח בצפיתם צפו לגאולה שלמה גאולת עולמים לכל בני האדם, גם למציקיהם ומנדיהם, כי תפקחנה עיניהם לראות מישרים ואז יביטו בהן ותחנונים אל העם אשר דקרו וירמסו כטיט הוצות, ואין נצחון גדול מזה לאיש

1) Palestine par S. Munk, p. 99.

דעת לראות את אויבו שב בתשובה שלמה אליו ומשמיע כי נתעה בשוא בחשבו רעה לו וישיש לדרוש שלומו כאשר שש לבקש רעתו, ויתר העם אשר לא על כנפי רוח המחשבה הנעלה ינשא, האמין בגאולת עמו, כי יבוא גואל לו ויפדהו מידי עריצים אשר דכאו נפשו, וישלם לו כפלים באבלו, כי יבוא יום אשר יביא לו שמחה ולאויביו אנחה, הוא ירון מטוב לב ומנדיו יזעקו משבר רוח, וזאת היתה כל תקותו כי יום הגאולה יהיה גם יום נקם ושִׁלֵם לצוררי נפשו. וחלילה לנו לשים אשם נפשם על בקשם בלבם נקמה כזאת, כי בני אדם אך בני אדם המה ולא מלאכי מרום אשר לא יחושו מכאוב ופגע, ובעת אשר אויביהם דמו כל היום איך להכריתם ולאבד שמם ויבקשו תחבולות לחדש צרותם בבוקר בבוקר, ובעת אשר ראו כי כל עמלם וכספם וקנינם נתונים לבז, פרי בטנם ומחמדי לבם מוּצאים להרג לחנק ולשרפה ולכל ענויי אכזרים, היעמוד לבם בעת הזאת לברך את צורריהם תחת רדפם אותם באף ולבקש כי יאכלו מטובם בבוא עת גאולה להם? האלה אשר אהבה בפיהם ותורת חסד על לשונם ירבו הרֵע וידכאו עניים מרודים בלי עון ולא יאשמו, ואלה המרודים הנרצחים על לא חמס בכפם יפשעו אם לא יברכו בלבם את עושקיהם? ובכל זאת נמצאו אנשים רבים בעם הזה, אשר גם בעת רעה להם בקשו טוב כל האדם, ואשר חכו ליום גאולה עת יגָאל העם השסוי מיד השוסים, והשוסים ימצאו פדות לנפשם מידי יצר לבם ותאותם אשר הדיחום עשות רֶשע ותמלא הארץ דעה ושלום ומשפט.

חיי כל האדם המה תקותיו וחזיונות לבו, האיש אשר חדל מקות חדל מהיות, כאיש אשר כל טוב התבל נִתַּן לו ולא יחסר עוד כל מאומה ולא יבקש ולא יקוה, כן האיש אשר סך אלהים בעדו וידכאהו עד עפר עד כי נואש מכל תקוה המה גם שניהם לא ידעו חיים אף כי עוד לא מתו.

החיים המה הפעולות וכל פועל לא יהיה בלי תקוה, אם למצוא עושר או נחת או כבוד או להיטיב לאחרים, אך בלעדי תקוה תשבת כל פעולה ויתמו החיים, רק בזה יש יתרון לאיש מחסור מאיש אשר מרוב שובע היו לו החיים לזרא, כי בלב איש מחסור, אף כי נדכה

ויָאש, בכל זאת תתגנב התקוה לפעמים אל לבו, כי יש לאל יד מקרה אחד טוב להחיותו ולחזק רוחו, לא כן האיש אשר יקוץ בחיים מרוב טובה, הוא לא ימצא עוד ארוכה למחלתו כי כל תקוה ממנו רחוקה. כחיי איש ואיש כן גם חיי עם; גם עם כלו לא יחיה בלתי אם תקוה תחַיה רוחו, כל עם ועם יקוה להגדיל ארצו, להרים קרן ממלכתו, להגדיל עושר כל העם, להרבות חכמתו ודעתו וכשרון מעשהו וכהנה רבות הן התקות אשר תחַיינה רוח עם ועם ותתנה להם אחדות וחיים, חיי-עם, אך אם יעלה עם עד מרום קצו בכל אשר שאלו עיניו ולא עוד יתאוה תאוה לעשות עוד למען כל העם והארץ, אז יחלו מוסרות העם להפרד, איש ואיש יחיה ויקוה אך לנפשו, וחיי העם כלו ילכו ויצערו באין מבין עד כי יפרדו ויקרעו לקרעים, וכן עת אשר צרות תבאנה על עם, חרב ומלחמה, וישפילו גאון עוזו וישברו זרועו ואפסה כל תקוה להרים עוד את העם אל מצבו אשר היה לו, אז יחלו חיי הלאום ללכת הלוך וחסור, ואם כי איש ואיש ילך למלאכתו ולפעולת חפצו, ואיש ואיש חי בה, אך חיי העם יתמו ודור יבוא לא ידעהו עוד, כי העם מת ואבריו התפרדו ונספחו על עמים אחרים, לא כן אם עוד תקוה חיה בלב העם כלו, אז לא ימות, לא מרוב עושר ולא מרוב צרות, גם אם יאפפוהו כל התלאות אשר בידי המקרה להביא על גוי ואדם, גם אז יש כח בתקוה אחת להחיותו באהדה את לבות כל בני העם לקות ולבקש דבר אחד. עמים רבים וממלכות עצומות היו עד אובד בהשבר עליהם חק ולא יספו לקום לפני רודפיהם, ועוד יכלו ויאבדו עמים רבים בבוא עתם עת קץ, וישראל יחיה, כי רוח חיים בו. בהגרשו מארצו, בהלקח ממלכתו והפשו מידו, בנודו לפני רודפיו לא אמר נואש, כי מקברות אבותיו, על חרבות ערי ממלכתו, על משואות ארצו ציץ ופרח רעיון חדש, תקוה חדשה, יום גאולה נולד ביום מפלתו וישים את גוו כעפר אך לבו נחושה לבל ירד ולבל יפוג במלחמה הנוראה אשר התעתדה לשלוה בו כל חצי השנאה והמשטמה הרעים.

התקוה הזאת היתה לו לרוח חיים עת כי שֻׁדד באכזריות, ואם אמנם גם מראש מקדם, בעת אשר הוליכו רועהו במדבר למען רשת ארץ נושבת, בעת ההיא כבר השמיעו את התקוה הזאת כי אחרי אשר

ידוד ימים רבים בגולה אז גם „אם יהיה נדחך בקצה השמים משם יקבצך ה׳ אלהיך״, ומראשית כזאת השמיעו ולא דבר חדש היתה התקוה הזאת, בכל זאת לא הכתה שרש על תלמי לבב העם, כל עוד אשר ישבו שאננים בארצם, ובטרם אשר ראו את המכה לא הבינו את הטוב הצפון ברפואת התעלה, אך בעת אשר עטרת גאותם הורמה ואויביהם הושיבום בשפל וירוום לענה אז זכרו את סם החיים אשר הנחילם רועם הראשון, ומטיפיו וחוזיו חזו בתקוה הזאת חזות הכל, חיי העם בהוה ועתיד, רפואה לכל מחץ לבותיהם, נחמה לכל מצוקות נפשותיהם ושִׁלומים לריב חרפתם מידי מחרפיהם. מני אז עשתה לה הדעה הזאת יד בקרב לב כל איש ישראל, איש איש חזה בה לפי מעלות רוחו, כמו בכל דעה ומחשבה, וכאשר איש איש יחזה לו את בוראו בדמות וצלם אשר יתן לו רוחו, כן בכל דעה ומחשבה, יחוה איש איש כלבו, צמאי מדע יהלו ליום תִגָלה עליהם החכמה ברוב עוזה ורעבים לבשר ויין בצפיתם צפו לשלחן מלא כל טוב, והעשוקים הזועקים מזרוע העושקים הכו ליום נקמה ושנת שִׁלומים. ואם כי התפרדו בדעותיהם המחקרים מן הבלתי מחקרים בכל זאת היתה התקוה והאמונה הזאת לאבן פנה לכל דברי נחומים אשר הטיפו להעשוקים בצר להם.

אמנם אף כי נִתַּן להתקוה הזאת את כל התוקף והעוז ונאמר בפה מלא כי היא שעמדה לאבותינו לחזק רוחם בעמים ולחיותם בהזורותם בארצות, עלינו להודות אף אם למרות רצוננו, כי לא היא לבדה היתה בכל אלה, כי אם עוד פועל גדול אשר אולי היה חזק בפעולתו עוד יותר ממנה, וכמעט נגזר אומר כי הפועל הזה נתן גם לה עוז ותעצומות, הפועל הזה היא שנאת העמים לבני ישראל. התקוה היתה הסבה הפנימית ושנאת העמים היתה התקוה החיצונית, אך על הרוב יתר כח ועוז לתקוה היצונית על סבה פנימית ומה גם בפעולותיהן בלב המון העם. אם כי לא נכחד כי בכל עת ובכל זמן מימי הנביאים האחרונים עד היום הזה נמצאו בישראל יחידי סגולה אשר רק התקוה הזאת, הלא היא הסבה הפנימית, עוררה את רוחם לחיות ולפעול, אך על המון העם פעלה הסבה החיצונית בלי כל ספק הרבה יתר מהסבה הפנימית והחיצונית אמצה גם את הפנימית והשרישה אותה על תלמי

לבב העם כלו. הן לא כל בני העם יהיו יחידי סגולה, אנשי הרוח, אשר רק ברעיון ומחשבה ימצאו כן להם, ודברי החוזה אשר אמר בשלהבת נפשו בשם ה׳ „חי אני אם לא ביד חזקה ובזרוע נטויה אמלוך עליכם״ (יחזקאל כ׳, ל״ג ל״ד) ראינו בדור ודור אשר בעת אשר הונח כמעט לישראל אמרו מצאנו מנוחה בארץ מגורינו ויתאמצו בכל עוז להיות כבני הארץ ואולי שכחו כמעט גם את ארצם אשר לה יחלו בכליון עינים בימי הרעה, וכרגע הפכו עליהם שונאיהם לילה וידכאום ויגרשום, ואז שבו בכל לב לתקותם ולאמונתם וישאו עיניהם אל ארצם ויוסיפו לקוות.

שנאת כל העמים לבני ישראל עשתה אותם לעם נפרד בדרכיו ומעלליו, בודד במחשבותיו חזיונותיו ותקותיו, שנאת כל העמים אשר היתה עבותה וחזקה ובנויה על מוסדות סבות שונות: על אמונתם ודתם, על כי זרים היו ולא באו בעמים, על כי גדלו והצליחו בכשרון מעשיהם, אף כי נבזים נדכים ושפלים היו, על כי „חטאת עולמים״ רובצת עליהם, ויותר מכל אלה על כי חיו ויוסיפו אומץ לשאת ולסבול על אף צורריהם אשר בקשו להשמיד כל זכר למו, ולא סרו מאמונתם ודרכיהם, השנאה הזאת אמצה לבם ביתר שאת להחזיק בדרכי אבותיהם ודתם, ועוד להוסיף עליהם משמר על משמר וגדר על גדר.

מי יודע אם לא שכחו כבר צור מחצבתם וכל תורת אלהיהם לו היו שתים או שלש מאות שנה בשלות השקט. הן עם קשה ערף העם הזה, וזה דרך כל קשה ערף להקשות ערפו בכל מאמצי כח בעת אשר יבקשו להכביד עליו להטותו מדרכו בחוקת היד, אך אם יאירו אליו פנים וידברו אתו באהבה אז נקל לקחת אותו לעבד נאמן. וכן נראה בכל דברי ימי ישראל, כי בימי שלותם שכחו את עמם וצרותיהם וישיבו אהבה ותודה בכל לבב למטיביהם. ולא לפלא תהיה זאת בעיני כל משכיל על דבר, כי המון העם לא יתוה לו דרך על פי מערכי הלב ותורת מוריו כי אם אחרי עיניו ילך לבו, ולכן בעת אשר יגורש יברח ויחבא ובעת אשר יקרבוהו יגש ויקרב, ולכן רק בעת אשר היה לו מגור מסביב אז החזיק בדתו להעלות חֵמה, וכאשר דברו שלום לו לא שם עוד לבו לזכור את אבן החפץ אשר הנחילוהו אבותיו לשמרו מכל

משמר, רק את נפשו זכר והיא הלא ראתה אז מנוחה [1]). אך העמים לא הבינו זאת וידמו כי כמשפט כל העמים יעשו גם משפטו וכאשר יעמיסו עליו צרה ומצוקה יזנח את דתו, ועל כן לא ארכו ימי שלותם, ועוד זאת כי הצליחו בכל עת מנוחה לעלות מעלה מעלה בימים מעטים עד כי הציתו אש הקנאה בלב מנדיהם, גם נתנו חתית בלב המושלים פן ירבו ויפרצו ויהיו לאדוני הארץ, לכן שבו בכל עת לדכאם ולענותם ואז שבו גם המה באין עוזר בצר לצור מעוזם, לאלהי אבותיהם ותקותם, ויוסיפו לשאת ליום אחרון עיניהם.

אשר על כן נוכל לגזור אומר בצדק כי שנאת העמים וקנאתם הושיעה לישראל להחיותו בחיי עם עד היום הזה עוד הרבה יותר מדברי חוזיו ומוריו [2]) ובזה היטיבו להם למרות הפצם ותֵהפך הקללה לברכה, כי המצות אשר עליהן נשאו צרות יקרו בעיניהם עד מאד[3]). אמנם גם רעות רבות וצרות הביאה לישראל, לא רק צרות חולפות, צרות המענות את הגויות, אשר מדי תעבורנה תשובנה ותֵרפאנה, כי אם צרות לדורות, צרות המשחיתות קרב ולב. השנאה הזאת הולידה שנאה ותאות הנקמה בלב הנדכאים, תאות הנקמה הרעה בכל התאות, אשר תמסוך רוח עועים בלב בעליה ותשחיתנו, התאוה להנקם מאויביהם הכתה שרשיה עמוק על תלמי לבב העם ותגדיל השנאה בלבם אולי עוד יותר מאשר בלב שונאיהם, כי שונאיהם בעלי הכח אשר ידם מצאה להניח כל חמתם בזעומי נפשם, שבו לפעמים מדרכם וישיבו אל לבם להביא מעשיהם במשפט, אך המה אשר אולת ידם מעשות נקמות באויביהם

1) מפני מה נתחיבו שונאיהן של ישראל שבאותו הדור כליה וכו׳ מפני שנהנו מסעודתו של אותו רשע (מגלה י״ב). הניחו דברי מרדכי והלכו לבית המשתה ואכלו ושתו ונשתכרו וקלקלו וכו׳ (מדרש אבא גוריון בביהמ״ד להרב ד״ר יעללינעק חדר א׳). והרבה מאמרים כאלה ודברי הימים יעידו כי כן עשו בכל עת מנוחה.

2) א״ר אבא בר כהנא גדולה הסרת טבעת יותר מארבעים ושמונה נביאים ושבע נביאות שנתנבאו להם לישראל, שכולן לא החזירום למוטב ואילו הסרת טבעת החזירתם למוטב (מגלה י״ד).

3) כל מצוה שמסרו ישראל עצמן עליה למיתה וכו׳ היא מוחזקת בידם (שבת קי״ל, ספרי פ׳ ראה), ועיין Zunz, gottesdienst Vorträge, 39.

הרבו להתאות תאוה, והנקמה ככל התאות הנה, רק עד אשר לא תצא לפעולות ידים תוסיף עצמה לבקש תאותה, אך במלאת ספקה ירפה כחה, גם תקוט בפניה לא לעתים רחוקות על עשותה רע ברגע באפה. ואחרי אשר קצרה יד בני ישראל הנדכאים מהוציא תאותם מהמחשבה אל הפעולה לכן גברה בלבם ביתר שאת ותועיל להותם, להרע לנפשם, כי כל נקמתם היתה בבקשם להפרד בתכלית מכל העמים, לבלתי עשות כמעשיהם גם הטובים, ואחרי כי העמים דרכו בדרכי החיים לכן בקשו להגזר מהם ולמאס בכל חפצי החיים ודרכיהם ופעולותיהם, ואחרי כי החיים היו מרים ומאררים והתבל היתה להם לבאר צרה לכן עזבו את ההוה וישימו רק אל העתיד פניהם ואל השמים עיניהם, והשנאה הזאת אשר היתה עוזרת על יד התקוה להגאל באחרית הימים לתת להם חיי לאום, היא קמה אחרי כן כמטה זדון בפעולותיה נגדה להשביתה מטהרה.

התקוה להִגָלות כאשר הטיפו נביאי העם היתה מחשבה נעלה ברה וטהורה, בה נראה החפץ העז הנטוע בלב כל איש ישר-לב להתנשא ולעלות מעלה מעלה במעלות הבינה ולהפיץ אור הדעת על פני כל הארץ כמים לים מכסים, לשפוך רוח חן ודעה על כל בשר למען יראו כבוד ה׳ אשר עשה אותם לדעת שמו, המחשבה הטהורה הזאת, אשר הרימה את כל האדם עָל, לישראל היא, מוריהם השמיעוה ויורוה לכל הארץ. כל חכמי העמים שמו ערפל חתולת חכמתם ויבקשו להסתיר דעתם מעין זר כי צרה עינם באחיהם להשביע גם אותם מבאר התורה והדעת, עד כי אסרו אסר על כל אלה אשר לא בסודם תבוא נפשם לבל ישלחו יד לגעת בעין הדעת. לא כן בישראל, בו נטוע החפץ להעניק מפתו וכספו לכל רעב ומוריו בקשו לאצול מהכמתם על כל בני האדם, כל חפץ וכל ישע הנביאים והחוזים היה להיות לאור עמים, למורים נאמנים מגלי סוד. אביהם הראשון הורה דעה לעמים ורועם הראשון נתן להם תורת אמת גלויה למען יראו כל העמים חכמתם ובינתם, והחוזים הנאמנים השמיעו תשועת כל הארץ, בשרו נחמה וגאולה לכל הגוים, אשר על כן היתה התקוה להגאל כמולדת בית החפץ ללמד ולהורות אשר נתן היוצר בלבם, והחפץ הזה הוא

תעודת ישראל בתבל, ואולי הגיעו כבר עד תכליתם לוּ מצאה ידם להורות, לולא חדלו נביאים וחוזים, שנאת העמים היתה בכל אלה! היא אשר המיטה רעות על גויתם היא דכאה רוחם ויחדלו חזון וחוזים מישראל ויקומו מחוקקים ומבארים תחתיהם.

יא.

החוזים והמחוקקים.

מה רחקו דרכי החוזים מדרכי המחוקקים! כרחוק התקוה להגאל מתאות הנקמה. החוזים הטיפו אומר אלוה, חזיון לבם ורוחם אשר היו טהורים ונעלים השמיעו בקהל, עינם חזתה חזות הכל, במרומי שמי החזיון הנעלה אין עם ולאום וגוי רק הכל ואחד, האדם בדמות יוצרו, בעיניהם נשתוו עמים ודורות כי עיניהם בכֹל, מה שש לבם בראותם ימים יוצרו, ימי גאולה לכל העמים, ימי שלות השקט ובטחה כי יחדל ריב לשונות ושבתה הרב ומלחמה וכלם יחד ילכו באור ה׳, ומה הָמה רוחם בהשמיעם צרה לגוי ואדם גם אם לא מעמם. אבל חזיונות כאלה ובני אדם המעלה כאלה יקומו רק בעתותי שלום לארצם ועמם, איש אשר לרוחו חופש ולפיו לא הושם מחסום ועל עפעפיו לא כסתה חשכת צלמות בבית האסור ומצר, הוא רק הוא ירומם וינשא לאהוב באהבה עזה כל ברואי בצלמו, לא כן בימים הרעים, בעת אשר היה ישראל למשסה, אז חדלו החוזים ה א ו ה ב י ם ויקומו מחוקקים ושנאה בלבם תחתיהם. מורים לא פסו מקרב בית ישראל בכל עת גם בעת אשר התעתדו למות על הורותם, אך המורים הראשונים היו מורי התבל אשר בצפיתם צפו לעת מאושרה עת תבוא פדות לכל בני האדם, והמורים בימי הרעה היו רק מורים לעמם, אשר נחמו רק א ב ל י ה ם, בשרו ישועה ונחמה רק לבני אמונתם ויורום להבדל ולהפרד פרידת עולמים בתקותם מכל העמים, אמרות אל אמרות טהורות חדלו וחקי בני אדם ירשו מקומם, ויהיו להפך בתכלית מהנביאים, הנביאים אשר קמו רק ב י ש ר א ל הטיפו על כ ל ה ע מ י ם ויהיו למורי ה ת ב ל, והמחוקקים אשר היו כמוֹרי עם ועם, כי לכל העמים היו כהנים ומחוקקים אשר הורום כמוהם, המה הורו רק לישראל וירחיקום מעל התבל, זאת היא

פעולת העת ויד המקרה, אשר ישנו פני כל, ואת אשר יכשר בעת אחת לא יצלח בעת אחרת.

אמנם אם יאמר איש כי המחוקקים שנו דרכי בני ישראל ותורתו ישגה מאד, כי המחוקקים אשר סרו מעל דרכי הנביאים בפעולתם לא סרו מעל דרכיהם ברוחם ובתכלית מעשיהם, מטרה אחת ותכלית אחת היו לנגד עיני הראשונים והאחרונים, המטרה הזאת היתה לחזק את לב ישראל באמונתו באל אחד והתכלית היתה כי על ידי ישראל יִוָדע שם אל אחד בלאומים, ותמלא הארץ דעה ואז יהיה שלום לכל בני האדם ומלחמות וחרב תשבתנה מקרב הארץ. אבל המקרים הכבידו אכפם על המחוקקים לעשות לא כמעשה הנביאים.

כי תהיה מלחמה בין שני אויבים אשר ישוו בכח זרועם והכמתם במלחמה ועל לב אחד מהמריבים תעלה מחשבה לשבת מריב, אז יש לאל ידו להוציא מחשבתו הטובה על נקלה, כי לוחמו היודע כי לו כח ועוז לערוך מלחמה לא ירבה לבקש ממנו גדולות במחיר השלום, לא כן אם האחד רפה ידים וללוחמו כח, אז נטל עליו להסתר במצודה ובחומה בצורה ולהלחם כל עוד אשר כח בו להלחם ולהנצל מיד אויבו כי אם יתרפס לפניו אז יקחנו המנצח לעבד עולם ולא יוסיף להרים ראש, ומה חפץ לו בשלום כזה אשר ישים אסורים על ידיו?

כן היתה מלחמת הדעת לישראל את כל העמים, אמונת אל אחד ואמונת אלילים לחמו בזרוע כח והנביאים אשר היו כשרי צבא מפקדי המלחמה לא יראו מדַבֵּר שלום לכל העמים אחרי אשר ישליכו איש איש אלילי כספו וזהבו, ולהבטיח לכל הארץ ימים טובים, גם לא פחדו בלבם פן יראה העם כי נביאיו יקראו שלום לכל הארץ ויתערבו בהם וילמדו ממעשיהם, אחרי כי בארצם ישבו ולהם היה כבוד ועוז כמו לכל העמים ולא נטל עליהם להתרפס לפניהם, לכן בטחו הנביאים בלבם, כי לא תרע הדעה הגדולה הזאת „אהבת כל בני האדם" לעמם ולא תדיחם מדרכם. לא כן בימי המחוקקים אשר אז היו בני ישראל עבדי מושלים ולא בידיהם היו עתותיהם, אז נטל על המחוקקים להבדילם בחזקת היד מהעמים, כי לוּ דברו גם אז שלום לכל הארץ ויתנו את היהודים לבוא בין הגוים ולהתערב במעשיהם כי אז שכחו על נקלה

את אמונתם ודתם ויהיו בכל העמים עובדי עץ ואבן. ולמען אשר ימצא ישראל עוז לו להחזיק באמונתו ולמען אשר יורה לכל העמים דעת אל אחד נטל עליו להבדל מהעמים בעת הרעה למען ישוב ויפקח את עיניהם כאשר יונח לו מצרותיו, ואם כן רוח אחד היה לנביאים ולמחוקקים אף כי בדרכי מעשיהם נפרדו בתכלית.

ואמנם כן הוא, כאשר נשים לב לחקר דורות קדומים לדרכיהם ומעלות רוחם נראה כי שלשלת אחת עבותה וחזקה תמשך מימי הרועה הראשון עד הדורות האחרונים, ומאד ישגו אלה אשר ידמו, כי אמונות ותקוות אשר עתה הן כיסודות האמונה נולדו ברוב הימים, כמו התקוה להגאל והאמונה בחיי-עד, אשר לפי דבריהם נולדו בעתותי התלאות אשר עברו על הארץ, גם המפלגות לדרכיהן לא בימי הרעה נולדו, כי אם מראש ומקדם קדמתה נראה אותן לוחמות בכל תוקף ועוז, האחת הולכת קדימה לברוא חדשות והשנית אוחזת בעקב רעותה להכשילה בדרכה למען תשוב אחור. המפלגות אשר נראה עתה בעם ועם, אחרי אשר התיצבו על דרכי הדעת, היו נחוצות בישראל מעת אשר נִתנה לו דת ותורה אשר תּוֹרֶה חכמה ודעת, המפלגות האלה אשר תפרדנה בפעולותיהן בעת אשר מקור מחשבתן ואמונתן אחד הוא, המפלגות האלה תולדנה בהכרח בכל עם ועם אשר בידו עתותיו, אשר לא רק על פי נוגשיו וכהניו יבור לו דרך בחיים.

כל עוד אשר העם נדכה תחת יד נוגש אשר יתוה לו דרך בפעולותיו ומעשיו, ילך בדרך אשר יסד לו נוגשו, לא כן בעת אשר הפשה תנתן לו לקבל עליו דת ומשפט, בעת אשר ישאלו את פיו אם יאבה או ימאן להביא צוארו בעול מוליכו, אז יֵחלקו בדעות, זה יאבה וזה ימאן, בעיני האחד יכשר הדרך הזה ובעיני האחר רק רע הוא.

כבמשפטי הממלכה כן גם במשפטי האמונה. הארץ אשר שלום בקרבה, אשר בה לא יתפרצו יושביה מפני אדוניהם ושריהם ומשפטיהם, בה לא יַרבו שומרים לפקוח עין על מעשי העם, גם לא ירבו משפטים על משפטים לשים עבותות על ידיהם לבל ירימו אותן בחזקה, איש ואיש יעשה מעשהו באין מפריע, יתאספו בעת אשר יחפצו, יעברו גְבולות כאשר יעלה עלֹ לבם, יתרועעו ישירו, ידברו ישמיעו מעלות

רוחם בכל רחובות באין מוחה בידם, לא כן עת אשר אנשי ריב יפיחו ארין להרבות מדנים ולקום בפני הממשלה, אז ירבו חקים על חקים, שומרים על שומרים על כל דרכים ועל כל גבול, וישבת החופש ותרב העבודה. כן גם במשפטי האמונה, עת אשר הדת והאמונה הכו שרשיהן על תלמי לבב העם ובאהבה וחפין לב ישא כל העם יחד עיניו אל אלהיו הנותן לו חקים ומשפטים, אז לא נטל על המורים להרבות משפטים אשר כגדרים וסיגים יהיו לבל יפרצו באמונה כי אין קם נגדה ועל כן ינתן לכל העם לעשות כחפצו, לא כן עת אשר אויבים יקומו על הדת והאמונה אם מבית או מחוין, אז יפקידו שומרים וירבו גדר וסיג לבל יבואו בה פריצים וחללוה [1]). ועל כן נוכל לשפוט, כי בעת אשר המורים הישרים ובעלי דעה יבקשו להרבות מנהגים ועבודות בבתי ה׳, כי בעת הזאת האמונה רופפה בלב העם, ובעת אשר האמונה חזקה אז יקומו המורים לבטל חקים רבים אשר ברבות הימים נשחתו ואין עוד לעם בהם חפין, ושתי מפלגות המורים גם יחד, אלה אשר יוסיפו ואלה אשר יבטלו, בדרך אחד ילכו אף כי במעשיהם יפרדו וגם שניהם ייטיבו לעם אם אך יבינו משפט עתם ורוח בני דורם, אך אם לא יבינו זאת ויעשו להפך אז יביאו רעה רבה לעם כלו.

אך בבני ישראל נמצאו מורים רבים אשר לא הבינו זאת ויעקשו דרכיהם בפעולותיהם, מוסיפים נמצאו בעת אשר לא היה חפין במו וגורעים בעת אשר החובה היתה להחזיק ועל כן הביאו תהפוכות ולא סדרים בדרכי כל העם, גם נמצאו מורים רבים אשר מבשרם חזו את בני דורם, המה סרו מעט מהדרך וישפיקו בחכמות נכריות ולמען הצל כבודם, לבל יֵחשבו כמפירי חק, עמלו בכל עוז להרבות אסר וגדר וסיג והמה הרעו יותר מכלם, ובהשקפה אחת קטנה על תהלוכות הדת והאמונה מראשיתה נוכח לדעת (לפי דעתי) כי המשפט הזה נאמן הנהו.

המחוקק הראשון נתן לעמו תורת אמת, תורת חיים, אשר יעשה אותה האדם וחי בה [2]). תורת חיים היא התורה אשר תורנו לבחר דרך

---

1) אלמלא חטאו בנ״י לא נתנה להם אלא תורה ויהושע (נדרים כ״ב:)

2) וחי בהם ולא שימות בהם. אין עץ חיים אלא תורה (ברכות ל״ב:)

לפי רוחו ותכונתו, אשר לא תבקש לעשותו למלאך אלהים, לבחל בתבל וחפצי החיים, ולא תורידנו מטה להשתקע ביון התאות והחשק משחיתות רוח ונפש, התורה הזאת תורה לאכול ולשתות ולחיות ולהיטיב לאחרים, להעניק לְכְפִי הזמן מטוב אשר יראה ישבע. יאסוֹף איש עושר וירבה הון כחפצו אך גם מאחיו האביון בל יקפוץ ידו, זאת היא תורת היים, ולכן כל יתר הדתות אשר ממקורה שאבו ותִפָּרדנה ממנה עשו מדחה לאחד משני הקצות הרעים. האחת שמה במרום קנה להשבית את החיים וחפציהם, בהורותה רק דרך השמים, והשנית הֵרעה בגולה מבני האדם כל אחרית ותקוה לימים יוצרו, האחת בקשה להשמיד כל רגש הכבוד וכל חפץ מלב האדם, עד כי הורתהו כי אם יֻכֶּה לחי יתן את הלחי השנית למורטים, והשנית למדה כי איש זרוע לו הארץ אחרי כי אין משפט וחשבון בשאול אחרי אשר יתמו החיים, המינים והצדוקים בחרו בשני הקצות, והפרושים בחרו בדרך הישר, בעמוד התוֶך. התורה הזאת היתה תורת חיים, ועל כן ידעה מראש כי לא כל הדורות הבאים יוכלו להתות להם דרך רק על פי דבריה, לכן השמיעה מראש כי להם לשמוע בקול השופט אשר יהיה בימים ההם, דור ודור יבקש תורה מפי שופטיו וזקניו אשר ידעו עת ומשפט, רק זאת היא תורת חיים, כי אם אמור יאמר מחוקק לתת חק ולא יעבור (דאגמא) בדרכי החיים, אז תהיה תורתו תורת מתים, כי ברבות הימים יהיו החקים כמתים אשר כל רוח אין בם, ואחרי אשר בקש לתת להם תורת חיים לכן שם לבו לרוח הדור אשר תורתו יתן בלבו לחנכו על פי דרכו, לבל ישמיעהו דברים נעלים מבינתו אשר קצר כח שכלו מבוא עד תכונתם ויבעט בהם מחסרון דעת, ועל כן בקש לבנות בנינו על עמודים נודעים להם מאז.

בימים הראשונים בטרם השכיל העם להבין ערך אמונת אל אחד בתכלית, אשר אך זאת היתה מגמת פני המחוקק, נטל עליו להרבות מנהגים ומשפטים בעבודת ה׳, אל אחד נתן להם תחת האלילים הרבים, אשר הוא יהיה גם אדונם ומלכם האחד תחת סבל האדונים הרבים אשר בעלום עד הנה, והאל האחד הזה המרומם מעל כל תהלה ואמר, האל הזה יקבל מנהה מידם לבל יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים כאשר

הסכינו [1]), המלך האחד הזה יכין לו משכן בתוכם ואת הקרוב יבחר לו כמשרתי המלך ורואי פניו למען ידע העם כי אלהים ומלך בקרבו ולא יוסיף לבקש לו אלילים אלמים ומלכי ארץ. תורת היים תבקש לעשות שלום בארץ לבל יקנא שבט בשבט ומשפחה במשפחה, לכן הוכרח לבקש משרתים בבית אלהים ומלך מקרב כל בית ישראל לבל תתנשא משפחה על משפחה, ועל כן הקריב אליו כל בכור למען יקרב לב כל העם אל העבודה, אחרי כי אין בית אשר אין בו כהן.

מנהג היה מדורות קדומים כי אבי המשפחה (פאטריארך) ינהל את כל המשפחה כרועה ושופט, את המנהג הזה לא הסיר ויקם להם את הנשיאים ואת ראשי המטות וראשי האבות והזקנים, להיות כמושלים בעם, אך לעבוד לה׳ לא בחר בהם, ואף כי בקש לעשות את כל העם לממלכת כהנים וגוי קדוש בכל זאת לא נתן את כלם לגשת לעבודת ה׳, כי העם לא עלה עוד במעלה נשגבה כזאת להבין את גודל הדעה דעת אל אחד והיה לו לירוא מרגע לרגע פן ישוב על עקבות אבותיו לעבוד עץ ואבן, כאשר כן היה אחרי כן. ולמען הקדיש בעיניהם יותר עבודת ה׳ הרחיקם למען ידעו כי לעבוד ה׳ דרוש קדוש מבטן, אבל איכה נדע מי הקדוש לכן יראו במי אשר בחר ה׳ להוציאו ראשונה לאור עולם (הבכור) הוא הנבחר. אך סדר כזה היה טוב רק לשעתו בימים הראשונים למען הקריב לבב העם לעבודת ה׳, אך הוא חק לא טוב ומשפט לא יחיו בו בימים הבאים. החק הזה לא טוב היה בחומר וברוח; בחומר, כי לא טוב היה לישוב המדינה, אחרי אשר בן אחד לכל אב יורם מהבית ויהיה קדוש רק לה׳ לבל יעבוד עבודת חול, ותשבת המלאכה, ומה גם אם בן יחיד יהיה הלא אז תבטל כל עבודת אדמתו ותשמם, ועוד זאת כי לא נכון הוא כי כל המלאכה תהיה עמוסה על שכם אחיו והוא לא יעשה כל מאומה ויקח חלקו חלק בראש, ומפאת הרוח, כי להיות נבחר לעבודת ה׳ ולדעת חקיו ומשפטיו נחוץ כי יהנכו

1) משל לבן מלך וכו׳ כך ישראל לפי שהיה ישראל להוט אחרי ע״ז במצרים והיו מביאים קרבניהם לשעירים וכו׳ (ב״ר פרשה כ״ב).

את הנער על פי דרכו, ואיך יחנך האב אשר לא ידע עד מה מכל אלה את בנו על דרך התורה והתושיה? וגם הבן אשר מעודו לא הסכין ומפי אביו לא שמע התורה לא יצלח בכל עת להיות לעבד לה, וכאשר כן היה כי אך רגע הסיר המחוקק את עינו מהם מהרו כלם לעשות להם עגל מסכה, ועל כן צעד צעד אחד הלאה ויבדל את עבדי ה׳ מיתר העם ויבחרם משבט אחד, ולו לא נתן אחוזה בארץ ואם כן לא ישבת ממלאכתו, והמה יורו איש את בנו מימי נעוריו בדעתו כי אחוזה אין לו בארץ ורק ה׳ הוא נחלתו. לתת את הלוים תחת הבכורים היה מעשה נכבד ויותר קרוב אל השלמות[1]. אם אמנם כי חלוקת בני אדם למחלקות (קאסטען) היה חק רע וממנו יצאו רעות רבות לעולם, אשר על כן שגו רבים לחשוב כי בהפרידו את בני לוי מיתר אחיהם לא טוב עשה, אמנם באמת שגו עד מאד, כי חלוקת בני האדם למחלקות לא רע היא במקורה, כי בני האדם נחלקים בנפשם לפי נטות לבם ומעלות רוחם, אך הרעה היתה בחלוקה כי הרימו את המפלגה האחת לאדונים ואת המפלגה השנית עשו לעבדי עולם, ויתנו צו על בעלי המפלגה השפלה לבל יזידו ללמוד ולרדוף לדעת את ה׳. לא כן בחלוקה אשר עשה המחוקק, הוא לא הרים את הלוים לעשותם לשלוי עולם, כי אם הורידם בתתו את כל הנחלה ליתר השבטים ולהם נתן רק שם אך לא טוב הארץ, ובמדה אשר הרימם בכבוד כן השפילם בעושר, ואספוק מאד אם לא נמצאו רבים בלוים אשר קנאו באחיהם היושבים לבטח על אחוזתם בעת אשר המה השתחוו לספחם אל אחת הכהונות למען ישבעו לחם, ולהמפלגה השנית לא לבד כי נתנה לה רשות ללמוד את תורת ה׳ ולעבדהו, והרשות היתה ביד כל איש להקדיש את בנו ולהזירו מיתר אחיו רק לעבודת ה׳[2]) כי אם המצוה היתה

1) ומה נאמנו דברי החוזה באמרו „וגם אני נתתי להם חקים לא טובים ומשפטים לא יחיו בהם בהעביר כל פטר רחם לה׳״, ובאמת דבר גדול וטוב עשה בשומו את הלוים תחת הבכורים, לא כמו שחשב שפינוזא וטעה בכל המאמר כאשר כבר העירותי על זאת (השחר שנה שניה בפתח דבר לאבן הראשה).

2) הנביא עמוס (ב׳ י״א) בהוכיחו לעמו צדקת ה׳ אשר עשה עם ישראל, ישמיע גם הטובה הגדולה „ואקים מבניכם לנביאים ומבחוריכם לנזירים״, כי באמת

לשנן את התורה לבנים, ועל הלוים להורותה לעם, ואם כן אין בזה אף שמץ דבר רע ונהפוך הוא כי הוא טוב מאד נגד החק אשר כל הבכורים יהיו עובדי עבודה, ועוד זאת כי לכהנים וללוים לא נִתנה משרה להשתרר על העם, רק הכבוד להיות מבאי בית ה׳, והמשפט והממשלה היו בידי השופטים והזקנים אשר לא משבט לוי, ואף כי בחק הזה היטיב לעם מהחק הראשון בכל זאת לא נתן אותו המחוקק בטרם אשר חטא העם חטאה גדולה, לבל ילינו עליו על כי לקח כבוד מבניהם, וגם בעשותו זאת אחרי אשר חטא העם ולא היה לו עוד פתחון פה, גם אז נמצאו אנשים אשר קמו נגדו (קרח ועדתו) לאמר: כלנו קדושים ובתוכנו ה׳. הדעה הזאת כי כל העם קדוש נעלה במאד מאד על הדעה אשר רק הנבחרים מבטן יהיו קדושים, כי המשרה אשר תנתן ביד איש וגם אם קטנה היא תגביה לב אנוש ותתן בלבו גאוה לחשוב כי נעלה הוא על יתר בני האדם, וזאת תביאנו לתעות מדרכי יושר, כי תאחז במשפט ידו ולא במשפט, כי יבקש להטות רב אדם לחפצו ולא ביושר, לא כן אם לכל העם משפט אחד ומעלה אחת אז לא יתנשאו איש על רעהו, גם בדברים כאלה הוכיח קרח למחוקק: ומדוע תתנשאו על קהל ה׳? ועל כן לקחו גם המה מחתות להקריב אל ה׳ למען דעת כל העם כי כעם ככהן יֵרצו לעבודת ה׳. אך הוא צדק רק בדעתו ולא במעשהו, כי התעורר להשמיע דבר בטרם באה העת אשר יבינהו העם. העם לא ידע עוד את ה׳ וקצר כח לבו אשר הסכין באלים לאלפים להבין את האחד, ומאות שנים היו עוד דרושות עד כי תמצא הדעה מסלות בלבבו והנה זה בא לפתע פתאום להשבית שלום העם ולהפיח מדנים, ראשית כל חטאת, לכן באשמתו יאבד הוא ותרבות האנשים החטאים אשר הלכו עמו וכל העם יהיה שלום. העד הנאמן כי העם לא היה עוד ראוי לכך הוא כי קרח בעצמו אשר השמיע את הדעה הנשגבה לא הבינה, כי הסית את כל העם להקטיר קטרת, כי לו ירד לסוף דעת המחוקק אשר נתן להם חקים ומשפטים

דבר גדול היה הדבר הזה אשר לא נעשה כן לכל עמי הארץ, אשר מחוקקיהם וכהניהם אסרו אסר על כל העם לבל ירדפו לדעת את ה׳.

איך לעבוד עבודת ה׳ רק למען לא יזבחו עוד לשעירים, כי אז הבין, כי אך טוב להזיר את העם מעל משכן ה׳ ולמעט את העבודה ודי אם רק שבט אחד יהיה לה׳ ומן השבט הזה יבחר רק משפחה אחת, בני אהרן, לבוא אל הקודש פנימה, ואחרי אשר הוא לא אמר להם: מדוע תתנשאו על קהל ה׳, הן כלנו קדושים ובתוכנו ה׳ והוא לא יבקש ממנו עולה וקרבן וקטרת רק לב נאמן לעשות משפט וצדקה ויושר, הוא לא כן אמר כי אם הסיתם כלם לכהן לה׳ לכן נכשל בשגגתו, כי להסיר את הכהנים והלוים כליל עוד לא באה העת, ולעשות את כל העם לכהנים כבר עברה העת, כי כבר הגיעו למעלה יותר גבוהה מזאת.

אמנם החלוקה הזאת היתה כאבן נגף לישראל כל עת היותו על אדמתו. כל עוד אשר חי הרועה הראשון, וגם בימי יהושע והשופטים, לא לקחו בני לוי הממשלה בידם, אך אחרי כן כאשר העם נדכא ונענה מרוב אויביו אשר סביבותיו, אחזה זרוע הכהנים בממשלה וכרגע שכחו את פקודתם כי עבדים המה לאלהים וידמו כי אדונים המה לעם הארץ, ומני אז עד הימים האחרונים לשבתם על אדמתם נראה מעת עד עת המלחמה בין הכהנים והעם מחדשת פניה, הכהנים מתנשאים על עם ה׳ והעם מתנשא לעמתם ויקרא להם: כלנו קדושים ומדוע תתנשאו על עדת ה׳? ולא רק נגד זובחי הזבח החלו אוהבי העם להלחם, כי אם נגד הזובחים, בדעתם כי כל עוד אשר תעלה מנחה לריח ניחוח לה׳ לא יחדל כהן וכל עוד אשר יהיו כהנים בארץ לא יחדלו מהתנשא, לכן קמו להשבית כל זבח ומנחה ולהורות את העם דעה, כי נבחר לה׳ לב טהור מזבח וצדקה ויושר מקטורת ונסך.

התורה אשר נתן המחוקק היתה תורת אמת, תורת חיים, אחרי אשר תורה היתה, המחוקק אשר יתן רק חקים ומשפטים הוא לא דת אמת ולא דת חיים יתן, כי החקים והמשפטים אשר ייטיבו לבני הדור אשר להם נתנו יהיו ככבלים להמית כל חופש לדור הבא, אך מחוקקנו נתן לנו תורה להורותה לכל העם, לשימה בפיהם, לשנן אותה לבנים למען ידברו בה בשבתם בצאתם בשכבם ובקומם, והיא לא תהיה כאבן מעמסה גם לדור אחרון אחרי כי במחשבה יסודה, אחרי כי איש איש ילמוד אותה ואיש איש יבינה כפי כח בינתו ומעלת רוחו. היא לא

תשתנה, אף כי הדורות משתנים ואִתם רוח האדם, אחרי אשר ב ר ו ח יסודה ולכן תהיה בכל עת כרוח חיים ואמת. אלהי אמת ותורת אמת נתן להם, אלהי אמת אשר רק במחשבה יסודו, אשר איש איש יחזה בו כלבו. לא באמונת אל אחד אשר נתן המחוקק לעמו עשה נפלאות, כי גם רבים עמים היו מלבד בני ישראל אשר האמינו באל אחד, אך בהסירו כל צלם ותמונה ופסל, בזה נתן אלהי אמת. התמונות והצלמים, פעולות בן אדם אשר ראשית ואחרית לו, לא יתארו את האל המרומם הנעלה מעל כל מהשבה, התמונות והצלמים אשר גבול וקצב להם לא יתארו את האל אשר מלא כל הארץ כבודו בלי גבול וקצב ומדה, התמונות והצלמים אשר נעשו בעת אחת לרוח החיים בעת ההיא יהיו בעת אחרת כצלמי מתים ולא יתארו את האלהים, הצלמים והתמונות אשר מ ע ש ה המה לא יתארו את המחשבה וימיתו את הדעת, יען כי לדעת אין גבול וקצב רק במחשבה אבל לא במעשה, דעתנו תתרומם עָל עָל ותציג לעינינו דברים אשר לא ראינום ולא שמענום וקצרה כל יד מעשות אותם ורק המחשבה תבינם, ואם כן אלה אשר התוו להם אלהיהם ב ת ב נ י ת הורידו אותו מהמחשבה אל המעשה, מאין סוף לקץ וגבול, מחיים אל המתים. ולהשמיע הדעה הנשגבה הזאת לדור נתן לכל העם תורה אשר תּוֹרֶה אותם דעת ומחשבה לדור ודור כרוחו וכלבו, ועל כן נראה בתורה את אשר לא נראה בדתי יתר המחוקקים, כי המחוקק יורה דרך מראש גם לדורות הבאים אשר ימאנו לכת בדרכי הדורות הראשונים. בעת אשר יוציאם מעבדות לנהלם לארץ נושבת ישמיע מראש אשר יקרה אותם אם יבגדו באלהיהם ובעונם יגורשו מארצם, כי ישוב את שבותם ושב וקבצם מכל העמים[1]). הוא כונן אותם לממלכת כהנים אשר רק ה' מלכם

1) לאמונת המשיח יש ויש יסוד בתורה (לא כאשר דמו אחדים, עיין דור דור ודורשיו צד 28, ויבקשו לתת טעם כי בימים הטובים לישראל לא יהכן כי תולד תקוה כזאת), כי המחוקק אשר ראה כי עם קשה ערף המה ידע מראש כי ילכו בגולה וכי יגאלו אחרי כן, ואם אמנם לא כמחשבת המחוקק בדבר הגואל היתה מחשבת המקוים אליו בימים האחרונים, בימי הרעה, כי המחוקק אשר נתן להם א ל ה י ם למלך הוא נתן אותו גם ל ג ו א ל, לא כן בימים האחרונים

והוא יצא ויבוא לפניהם, וימאן במלך בשר ודם אשר ישכיחם מלכות אלהים [1]), ובכל זאת הגיד להם את משפט המלך אשר אולי יעלה על לבם לבחר להם. הוא נתן להם תורה וחקים ומשפטים ובכל זאת לא חדל מהורותם כי בימים הבאים אם יפלא מהם דבר למשפט יגשו אל הכהנים הלוים ואל השופט אשר יהיה בימים ההם ועשו על פי הדבר אשר יגידו להם וישמרו לעשות ככל אשר יורום [2]) והוא בעצמו הורה דרך כי דברי התורה צריכים באור, ועל כן החל לבאר את דברי התורה למען ידעו הכהנים והשופטים אשר יקומו אחריו לבאר, ואם כן אלוה כזה ותורה כזאת יחיו עד עולמי עד, אחרי כי בלב העם כלו נִטעו וכל עוד אשר תשאר פליטה להעם הזה תשארנה הדעות הנעלות האל על הארץ. אך בני דורו והבאים אחריהם לא הבינו עוד זאת, כי טפש כחלב לבם מהבין מחשבה נעלה יען כי אחרי עיניהם זנה לבם אשר לא הסכין עוד באמת וחיים, ועל כן סרו כפעם בפעם מדרכיו וארחותיו לא השכילו, ולא לבד בתועבותיהם הראשונות דבקו כי אם גם דברי מחוקקם ומשפטיו השחיתו.

כל דבר בתבל ישחת ברבות הימים וגם דעה טובה ונשגבה תהיה לרעה אם לא יבינו או לא יחפצו להבין אותה כמו, ומה גם המשרה היא תשחית כפעם בפעם לב נושאה; הראשון אשר יורם משפל המצב ויִבחר להיות למנהל ונגיד לעם יזכור את מצבו בתחלה ולא יגבה לבו, אך בנו ובן בנו אשר נולד על ברכי הנגיד לא יזכרו

אשר רק לתשועת אדם יחלו, המה התוו להם את גואלם כבשר ודם לוחם מלחמתם ומנהלם בשבט הממשלה, אך ראשית התקוה תמצא בלי כל ספק בתורה.

1) ספרי דברים פסקא קנ״ו: שום תשים עליך מלך הקב״ה מדבר בגנותן של ישראל.

2) וגם המחוקקים אשר בדרכיו הלכו ויבינו תורתו השמיעו כמו כן: ירובעל בדורו כמשה ברורו וכו׳ (ר״ה כ״ה ב׳). כל מה שעתיד תלמיד ותיק לחדש הלמ״מ, ומה יפה ונמלץ המאמר התלמודי: תורה דכתיב בה אמת אין הקב״ה עושה לפנים משורת הדין (ע״ז ד׳.) ואמנם כן ראוי לכל שופט אמת לעשות; בתורה (טהעאריע) אין לנו לעשות לפנים משורת הדין כי אמת היא ולא תשתנה, לא כן בדין (פראקטיק) אשר ישתנה לרוח העת בו החובה לעשות לפנים משורת הדין.

עוד ולא ישיבו אל לבם כי גם המה בני העם ויחשבו בלבם כי המה הנבחרים במין האדם ולא כבשר ודם יתר בני האדם בשרם ודמם (ולפעמים ישחית גם הראשון את דרכו) וירדו בפרך באחיהם וישחיתו רחמיהם מבני עמם אשר כעבדים נחשבו בעיניהם, ומזה תצאנה צרות רבות לעם ולמלכם, מריבות ומלחמות ושפך דם ועצלות וכמוהם נגעי בני אדם יבואו עליהם, ולפעמים גם המה גם מלכם יִסָפוּ בעונו. המחוקק השכיל לראות זאת מראש ועל כן הסיר כל כבוד משפחות ויעשה את כל העם לממלכת כהנים וגוי קדוש, כלם בני מלכים בני אלהים אשר הוא מלכם, ולכלם נתן התורה למורשה לבל ירום לבב אחד מאחיו, וגם אם שום ישימו עליהם מלך דאג להם בתתו חק אשר המלך ישא על לבו ספר משנה התורה למען יזכור בכל עת כי כל העם כלם קדושים, ולא ירבה לו נשים ולא ירבה לו כסף וזהב לבלתי ירום לבבו מאחיו, כי כל אלה יעורו עיני המושל להכביד עולו על העם. ולכהנים הלוים לא נתן כל משרה, גם נחלה לא נתן להם כי אם לעבדי אלהים עשם ולא כמושלים לעם ואת המשפט נתן בידי השופטים והזקנים נבחרי העם ולא לירושת נחלה לשבט אחד או משפחה אחת כי המשפט לאלהים הוא, כי כל חפצו וכל ישעו היה לעשות אותם לעם חפשי אשר לא יעבוד מושלים רבים רק המושל האחד, הוא האלהים, והדעה הנשגבה הזאת תצלח רק בידי אנשים חפשים, כי עבדי מושלים אשר לא ידעו מה חופש המה לא יבינו מה הוא האחד, המה יחזו גם בשמים ממעל שרים ואצילים גבוה מעל גבוה כאשר הסכינו לראות בארץ, אחרי כי גם במחשבתו יחזה האדם כעין אשר יחזה בעיניו. אך לא ארכו הימים וכל אלה נעלמו מעיני העם, אשר התורה לא מצאה עוד מסלות בלבבו ואשר עוד לא בא אל המנוחה ואל הנחלה, ומלחמה היתה לו תמיד בגוים אשר סביבו, כל אלה הכבידו לבו לבל יבין תורת מורו ויזנה אחרי האלילים אשר הסכין בם ואשר היו קרובים ללבבו יותר מהאחד. כפעם בפעם קמו מושיעים אשר פדום מיד צר ובעת המנוחה שבו אל אלהי אבותיהם ואך הֻכּוּ אחור במלחמה החזיקו באלילים. הנסבות אשר הסבו את לבם אחורנית מעל אלהיהם לזנות אחרי האלילים היו שונות; באחת

כי דמו כי מהם יבוא עזרם, וזאת שנית כי בקשו למצוא חן בעיני הגוים בעשותם כמוהם, או מיראתם אותם עשו זאת, כי רק בזאת נבדלו מעמי הארצות ואחרי אשר עזבו את אלהיהם קוו למצוא מנוחה. אך בכל העת ההיא היו השופטים והמושיעים מאחד שבטי ישראל, ולא עלה על לבם לכונן מלוכה, ואף כי למען הראות תודת לבו לגדעון נגש העם אליו ויאמר: משל בנו גם אתה גם בנך גם בן בנך, אך הוא נער כפיו מִקבל המנחה הזאת מידם ויאמר: לא אמשול אני בכם ולא ימשול בני בכם ה׳ ימשול בכם. המענה הזה היה בצדק ויושר ולרוח המחוקק, כי איש מקרב העם היה ולא נשאו לבו להתנשא על כל העם, לא כן בקחת אחד מזרע אהרן שבט המשרה בידו הוא חפץ לכונן ממשלה ולהנחילה לבניו אחריו[1], עלי הכהן אשר חשב את משפחתו כנבחרה מה׳ להתנשא על כל, כי ברבות הימים שכחו הכהנים ולא ידעו את ה׳ ומשפט הכהנים את העם (שמואל א׳ ב׳) ויאמרו בלבם כי להשתרר על העם בחר בם ה׳ ויקחו בידם הכהונה והממשלה גם יחד, אשר כזאת לא דבר המחוקק ולא עלה על לבו, ועל כן החלו להכביד אכפם על העם עד כי קם אחד מבני העם, שמואל, ויִנבא לבית עלי לרעה ויסופו במלחמה ואִתָּם גם ממשלתם אבדה והוא לקח שבט המשרה בידו. שמואל האיר אור חדש לדורו אשר הלך חשכים ולא נוגה התורה לו; בימי עלי היה דבר ה׳ יקר אין חזון נפרץ (ש״א ג׳) אחרי כי שפתי הכהנים לא שמרו הדעת ויטו משפט וירבו הָרֶעַ ויקם שמואל להושיע את עמו ויתן להם מורים להורותם התורה, בתים למורים הכין וילמדם והמה בני הנביאים אשר מהם תצא תורה לכל העם למען ידע כי לא החקים והמשפטים עיקר כי אם למוד התורה והאות כי הוא בעצמו עשה כמה פעמים שלא כתורה[2])

1) מדברי איש האלהים אשר בא אל עלי נשמע מה היה בלבו הנביא השמיעו כי ה׳ בחר בבית אביו רק כי יהיה לכהן לשאת אפוד ולהקטיר קטרת, ויחתום בדברו: אמור אמרתי ביתך ובית אביך יתהלכו לפני עד עולם, ועתה נאום ה׳ חלילה לי כי מכבדי אכבד ובוזי יקלו (שמואל א׳ ב׳ כ״ז — ל״ז)

2) הוא הקריב עולת נקבה שלא כדת התורה (ש״א ז׳ ט׳), ובצדק יאמר

וישמיע אחרי כן בפה מלא כי אין חפץ לה׳ בזבחים ומנחה (ש״א ו׳).
אך גם אמר בלבו לכונן המשרה ביד בניו אחריו אחרי אשר ראה כי
כפעם בפעם במות השופט שב העם להכנע תחת אויביו ולבחר אלהים
חדשים ואיש הישר בעיניו יעשה, ועל כן שם את שני בניו שופטים
לישראל למען לא יִוָתר העם בלי מורה ומנהל אחרי מותו ואחרי כי
בניו לא כהנים היו לכן לא פחד פן ישתררו על העם, אך העם לא
בחר בהם, וגם בניו אמרו כי שופטים המה לעד ובידם לעשות כהעולה
על רוחם ויטו אחרי הבצע ויקחו שוחד ויטו משפט. אז התעורר העם
בראותו כי ברעה הוא כי השופטים בני שמואל נטו אחרי הבצע ונחש
מלך בני עמון התגר בם מלחמה ואין קם בפרץ להלחם בו, לכן גמרו
אומר לבקש להם מ ל ך לשפטם וללחום את מלחמותיהם. הדבר הזה
היה רע מאד בעיני שמואל וידבר אתם קשות וישמיעם מ ש פ ט
ה מ ל ך לא כתורה, כי בתורה כתוב לא ירבה לו עבדים וכסף וזהב
וסוסים ומרכבות והוא אמר להם כי המלך אשר ימלוך עליהם א ח ר י
ה ׳ א ל ה י ה ם יקח את בניהם לעבדים וישימם במרכבתו ובפרשיו ואת
בנותיהם יקח ואת צאנם וכרמיהם וזיתיהם יעשור והמה כלם יהיו לו
לעבדים. אך כל אלה לא הועילו וימאנו העם לשמוע בקול שמואל
ויאמרו לא כי מלך יהיה עלינו ושפטנו ויצא לפנינו ונלחם את מלחמותינו.
אם כי צדק שמואל בכל דרכיו, כי ידע מראש כי כן הוא משפט כל
המלכים ואם הראשון יהיה צדיק ולא יעשה עול יהיה בנו עריץ וידכא
את העם, אך גם העם צדק בשאלתו כי נלאה נשוא את עול האדונים
הרבים אשר בעלוהו, אדונים זרים, וגם השופטים אשר שפטום אשר
לא מלכים היו ולא לחמו את מלהמתם גם המה נטו אחרי הבצע, ואם
כן אין טוב להם כי אם לשאת משא מלך אשר אף כי יקח לו ככל
אַות נפשו אך תחת זאת י ע צ ר בעם לבל יעשה איש כישר בעיניו.
שאלתם נִתנה להם, מלך ממשפחה הצעירה בישראל לבל ירום לבו
נתן להם שמואל ויזהירם לבל ישכחו את ה׳ ויזכר להם חסדיו עמהם

התלמוד (ע״ז כ״ד) שהוראת שעה היתה כי כלל גדול היה בידם ע ת ל ע ש ו ת
ל ה ׳ הפרו תורתך (ברכות ס״ב), פעמים שבטולה של תורה זו היא יסודה
(מנחות צ״ט).

כי גם בלי מלך עורם פעמים רבות, ואם ימרו בו אז גם המלך לא יועיל להם אף כי אחרי ה׳ הוא. המלך הראשון נלחום נלחם באויבי ישראל ויכול להם, אך לא די היה למלך להראות כה זרועו במלחמה כי אם נחוץ היה לנסותו הילך בדרכי ה׳ לשמור מצותיו, ועל כן צוהו שמואל כי ילך להלחם בעמלק, אשר צוה המחוקק להכרית שמו מקרב הארץ, ובנסיון הראשון לא עמד, כי נכשל וישגה וימָאס ממלוך עוד.

ככל המושלים היה גם שאול; גם הוא חשב כי עבודת ה׳ היא במעשה, בעולה וזבח וקרבן ומנחה ולא בשמור תורת ה׳, וככל מושל בקש להרבות עולה ומנחה לה׳, כי זה דרך כל המושלים לבקש להתחשב כעובדי ה׳ למען יעריצם העם כי יחשוב כי אהובים המה לאלהים בהרבותם זבח, ולמען הראות לעם את גדולתם כי ידם תמצא להביא מנחה הרבה. שתי פעמים נסהו שמואל לדעת היצלח למלוכה לרוח התורה והמחוקק אשר צוה לבל ירום לבבו מאחיו ולבל ישלח יד במשרה אחרת רק כי ילחם את מלחמתם ושפטם. הן הוא הסיר את בית עלי יען כי שחתו דרכם, כי בעת אשר כהנים היו ולהם היה רק לדעת משפט הכהנים לזבוח זבח ולעבוד את ה׳ שלחו ידם גם במשרה למשול על ישראל ויבקשו לאַחד בידם את הכהונה ואת הממשלה למורת רוח המחוקק אשר בקש כי הממשלה תהיה ביד אחר, ביד יהושע, ולא בידי הכהן, לבל תמצא ידם לדכא את העם, אשר על כן הסירם שמואל ויבחר בשאול, באחד מבני העם ולא מהכהנים למען הפריד בין משרת הכהן ובין משרת המושל ועל כן נסהו לראות אם ימשול ברוחו. אך הוא שגה בשתי הפעמים ברצותו להקריב קרבן, ויהי להפך מבני עלי, המה בהיותם כהנים בקשו גם מלוכה והוא בהיותו מלך בקש גם כהונה. בפעם הראשונה לא חכה למועד אשר אמר שמואל ויקח העולה והשלמים להעלות לה׳ ובבוא שמואל ובראותו מעשהו השמיעהו כרגע כי ממלכתו לא תכון בידו אחרי כי לא שמר את פי ה׳, ובפעם השנית צוה על פי התורה להכרית שם וזכר מעמלק ולא לשלול שלל להקריב קרבן והוא לא כן עשה, ובזה הראה כי לא יצלח להיות לשופט על ישראל אחרי כי לא ידע משפט התורה. הן בצות אותו ה׳ להחרים את הצאן והבקר הלא זאת חפצו ולא בזבח, כי אחת היא לאל אם יגיר את

הצאן והבקר לפי חרב או ישרפם כליל על המזבח אך אם ישמע בקולו, אך הוא לא הבין את זאת ועוד כאשר הוכיחהו שמואל על שגגתו לא מהר להודות כי שגה כי אם טפל האשם על העם (ככל המושלים אשר אם ישכילו במעשם יתפארו וישכחו את העם אשר על ידו עשו מעשיהם וכאשר ישגו יטפלו החטאת על העם), בפעם הראשונה אמר כי ראיתי כי נפץ העם מעלי, ובפעם השנית הצטדק ויאמר: אשר חמל העם על מיטב הצאן והבקר... אשר שמעתי בקול ה׳ ויקח העם מהשלל. במענה פיו הראה כי לא יצלח להיות למושל, הן העם בחר בו כי יעצר בעד העם ועליו לצות עליהם את אשר יעשון ואיך יצטדק בטפלו חטאת על העם? עליו היה ליסר את העם מעשות מעשה אשר לא כן והוא לא כן עשה לכן לא הצליח למלוכה. בפעם הראשונה נשמע מפי שמואל המוסר הנעלה אשר השמיעו אחריו כל חוזי אל כפעם בפעם: החפץ לה׳ בעולות וזבחים כשמוע בקול ה׳, הנה שמוע מזבח טוב להקשיב מחלב אילים. ושאול לא כן דמה בלבבו כי אם לגבוה זבח היה כל חפצו כי עוד לא נקה מחטאת תרפים כאשר יעיד עליו סופו כי שאל באובות לקסם קסם, על כן שם שמואל פניו לבקש לו מושל אחר מאחרי הצאן, איש אשר לא יבקש יותר מאשר נִתנה לו, אשר יזכור מצבו ולא יבקש גם כהונה, וימצא איש כלבבו את דוד אשר לו יאתה המשרה כי אמיץ לב היה בגבורים, גם היה שפל בעיניו, ותקוה נשקפה כי ייטיב את דרכו אחרי אשר ראה כי ההולך לפניו כשל נפל בשגגתו. ולא שגה שמואל ברואה כי רועה נאמן היה דוד לעמו, הוא העלם עָל ויתן להם כבוד ועוז וַיַּדְבֵּר אויביהם תחת רגליהם ויעש טוב וישר, וכל האומר דוד חטא בדבר בת שבע אינו אלא טועה, כי לא דוד חטא כי אם המלך, המשרה עִוְּרָה גם את עיניו, כאשר תעַוֵּר עיני כל בעל משרה, אף כי טהר עינים היה, ודי היה כי שמע מוסר תוכחתו מפי הנביא המוכיח אותו חטאתו על פניו ויקבל מוסר ויודה וינחם על הרעה אשר לא רבים כמהו יעשו, ובכל עת שמע מוסר ולא התקצף ויבקש להיטיב דרכו, לא כשלמה בנו אשר בקש להרוג את ירבעם על כי הוכיחהו [1]), והעד היותר נאמן על

1) לפי דברי התלמוד זכה ירבעם למלכות שהוכיח את שלמה (סנהדרין ק״א).

יושר דרכו הוא כי שמו היה בפי העם למופת ויזכרו בכל עת חסדי דוד. אך גם הוא לא הבין אל רוח התורה ויחשוב בלבו כי אך בזבח ומנחה יבחר ה׳ וגם הוא הרבה עולה וזבחים ויבקש לבנות בית לה׳...

כל עוד אשר היה משכן ה׳ באהל ידע העם כי בתוכם ה׳ כלם קדושים וקרובים אליו, ויבן כי אין חפץ לה׳ באוצרות זהב וארמנות תפארה וזבח ומנחה, כי הוא מרומים ישכון ואיזה בית יבנו לשמו אשר את דכא ושפל רוח ישכון? אך כל עוד אשר לא יבנה בית לה׳ ידע המלך בלבבו כי ממלכתו לא תכון בידו ולא תמצא ידו למשול ממשל רב בכבוד והדר, כי איכה יבנה לו ארמונות, הוא אשר ימלוך אחר ה׳, עת אשר המלך הגדול המולך גם עליו ישכון בתוך היריעה? ואיכה תמצא ידו להראות לכל כי כביר מצאה ידו להביא מנחה לה׳ אם הוא ביריעה קטנה ולא יכיל את כל הזבח הרב אשר יאמר לזבוח? ואיכה יאמר להכין מלוכה במקום אחד בבית אחד אם המלך הגדול לא בחר לו מקום לשבת כי אם הולך הוא ביריעה ממקום למקום? לכן יעץ לבנות בית לה׳ בעיר ירושלים עיר המלוכה והוא בונה הבית יהיה גם לאבי בית המלכים כי יזכרהו העם גם בדור אחרון, כי הוא בנה הבית והוא יהיה המוציא והמביא בתוך הבית, וימלוך אחר ה׳! ואם יאמר העם להרים ידו במלך ישען המלך בבית ה׳, והמורד לא ימצא ישועתה בה׳ אחרי כי בבית המלך אוה לשבת. הנביא אשר בלי ספק הבין זאת אך ידע כי אין בידו להפיר עצתו, בקש להרחיק את יום בנין הבית ויסרהו מעשות זאת יען כי דמים רבים שפך והוא שמע בקול הנביא ויעזוב את המלאכה הזאת לבנו אחריו, כי אחת היתה לו אם הוא או בנו יעשה זאת אחרי כי חפצו יצא לפעולת אדם. גם בבית המלך הזה אשר אף כי היה מושל ביראת אלהים ואשר היה נקלה בעיניו ולא שכח כי מאחרי הצאן הביאו לרעות בעם ישראל ואשר עשה כל ימיו משפט וצדקה, גם בביתו נראה את משפט המלך לכל משפטיו כאשר נבא שמואל מראש; בניו השחיתו את דרכם, האחד (אמנון) עשה זמה ותועבה, השני (אבשלום) הרג את אחיו וירם יד באביו, השלישי (אדוניהו) הרים יד בממלכה ויבקש לשים כתר מלכות בראשו מבלי שאול פי אביו, והרביעי (שלמה) אשר ירש את הכתר הֵרע מכלם, הוא סר מכל מצות התורה, הרבה לו

נשים, הרבה לו עבדים וכסף וזהב הרבה לו, ויכבד עולו מאד על העם למען מצוא תאותו, ויבנה במות לאלילי העמים ויסף להם נסך ויחלק לב העם בגאונו ויערער יסודי ממלכת ישראל ויחריב את ארצו בטרם התחזקה, הוא ולא נבוכדנצר החריב את ארצו וידכא את עמו, כי מעת אשר עלה לשבת על הכסא סר מאחרי תורת ה׳ ויעש את ההפך מאשר בקש המחוקק לטעת על תלמי לבב העם. כל חפץ המחוקק היה לתת את התורה בלב העם, במחשבתם יעריצו את אלהיהם ולא בפועל ידים, והוא הסיר את המחשבה ויביא את המעשה תחתיה, ככל עובדי עץ ואבן אשר אך למראה עיניהם ולא למחשבת לבם יעבודו. הוא הרבה פאר והדר לבית ה׳ ולביתו ויכבד עולו מאד על עמו להכין כל אלה, למען יעלה אלף עולות ביום אחד ויראה כבוד עשרו וכח ידו למשול ממשל רב. מטרת המחוקק היתה לעשות את ישראל לעם חפשי לבל יהיו עבדים, לא לאלילים ולא לבני אדם, אשר על כן הסיר כבוד משפחות וישוה את כלם בכבוד ואת התורה נתן למורשה לקהלת יעקב לבל תתנשא משפחה על משפחה, והוא עשה שרים ואצילים ורודים בעם וישימם לעבדי עבדים וייסר אותם בשוטים (כעדות בנו רחבעם) ומי יודע אם לא הסתיר גם את התורה מעיני העם לבל יהגו בה פן ידעו משפט המלך ויראו כי סר מעל תורת ה׳, אשר על כן נסתרה התורה מעיני העם עד הימים האחרונים לשבתם על אדמתם, רק בעת אשר נשבר כח המלכים וקירות בית ה׳ החלו להתמוטט אז מצאו את הספר בבית ה׳. תכלית המחוקק היתה להבדיל את ישראל מיתר העמים עדי יגדל ויעשה חיל ואז יראו כל העמים כי שם ה׳ נקרא עליו ויראו מפניו, ואמרו רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה ויבקשו לצאת בעקבותיו, ועל כן היה לו להלחם כל עוד אשר לא נודע כחו וגדולתו בעמים, לבלתי הניח כלי המלחמה מיד פן בדרשו שלומם יונה לבו אחריהם ויהיה כמוהם. ושלמה הפך את הדעה הזאת משרש, שלום קרא לכל העמים ולעמו — עבדות! שלום כל העמים דרש ועל כן התחתן בהם למען ירבה לו אוהבים במלכים, ועל כן בנה במות לאליליהם למען יאירו פנים אליו ויהיו שלמים אתו בראותם כי גם הוא כמוהם אל אליליהם ידרוש. הן לא נאמין כי המלך החכם הזה התוכח

את נשיו על דבר אלהים והנה נצחוהו ותראינה לו כי אליליהן אלהים המה והוא נוכח לדעת כי כח בידם להושיע, אשר על כן נתן גם להם חלקם בזבח ומנחה, כי אם בדרכי המלכים אהז אשר יבקשו למו אוהבים ורעים וכבוד בדרך הזה, בקחתם בנות מלכים אחרים לנשים ובלכתם בדרכם ויעבדו לאלהיהם; וגם הוא חפץ להראות כי כאשר לא צר לבו מהכיל אהבת אלף נשים כן לא יצר מהכיל יראת אלהים רבים למען יהיה לשם ולכבוד בקרב הארץ. וכל העמים אשר שמעו התפלאו על רוב הכמתו ועשרו אשר בעמל עמו ובזעת כפיהם קנה לו, כי לא לעמו כי אם לעמים אחרים נשא עיניו, ועל כן לא שכח בתפלתו גם את הנכרי אשר יבוא להתפלל בביתו, כי כל חפצו היה לא רק לבנות הבית לעמו כי אם גם לקרוא לכל העמים כי יבואו ויאכלו מזבחו, וגם חפצו בידו הצליח, כי באו נכרים ביתו, לא להעלות עולה וכליל לאלהיו כי אם להקריב לטבח עם ה׳ בתוך ביתו. זה היה פרי ממלכתו [1]) וזאת היתה שִׁלומים לעם אשר עבר על מצות מחוקקו לבקש לו מלך! המלך הזה הראה להם חכמת מחוקקם אשר דאג להם בתתו חקים ומשפטים לשים אסורים על יד המלך ואשר אמר: שום תשים עליך מלך, לא כי תפול המלוכה לנחלה לבן מלך, ומוסר הנביא שמואל, כי שלמה הרע לעשות גם מאשר אמר שמואל ומאשר חשב המחוקק.

אם אמנם זכר עוד העם חסדי דוד הנאמנים, ואולי עִורו עיניו גם כל העושר והתכונה והכבוד אשר לשלמה, בכל זאת נלאו נשוא עול סבלו ויחכו ליום אשר יגאלו מידו ויפקדו עונו על בנו, ובמות שלמה מֵאֵן להביא צוארו בעול רחבעם בלתי אם ישפיל גאותו ויבטיחַ להם להקל מהעול אשר הקשה שלמה עליו. אך הוא היה מלך בן מלך בן בנו של מלך, ולאנשים כאלה נקל להשחית את כל המלוכה מתת לעם אף מעט מחפצו. בדור השלישי למלך הנה נראה את אשר נראה כפעם בפעם בכל העמים והארצות, כי יֵחלק

---

1) בשעה שנשא שלמה את בת פרעה וכו׳ ובו נבנה כרך גדול שֶׁבְּרוֹמִי (שבת נ״ו. סנהדרין כ״א: ילקוט מ״א פ״י),

לב המלך והעם, תחת אשר תעודתו היא לעשות משפט ביניהם יעשה בהם משפטים, ותחת ללחום את מלחמתם ילחם בהם והמה בו, ויתפרץ העם ויסיר מסבל שכמו, ולולא היה בית ה׳ אשר בנה שלמה ביהודה ובנימין כי אז בלי ספק בחלו בו גם המה. אך הבית אשר בנה המלך לה׳ נתן ניר לדוד עד עולם, בני יהודה ובנימין דבקו בבית ה׳ ובמלכם אשר ימלוך אחרי ה׳ ויתר העם יצא לחפשי.

אמנם בדבר הזה נראה כי אין רע מהלט בתבל, הבית אשר בנה שלמה למען כונן ממלכתו ביד בניו ולמען יהיה כמושל אחרי ה׳ אשר רק מפיהו יבקשו משפט ואיש לא ידע ולא יבקש עוד את התורה ולא יזכור עוד את אלהיו כי אם את מלכו אשר ימלוך עליו אחרי ה׳, הבית הזה אשר הרבה עמל ותלאה לעם ולא לרוח המחוקק נבנה, הבית הזה היה כבית מקלט לאמונת ישראל בימים הבאים.

ירבעם בן נבט איש גבור חיל אשר שמהו שלמה לפקיד לכל סבל בית יוסף ואשר הרים ידו במלך ויבקש להרגו ויברח מצרימה, אותו שם אחיה השלוני למלך אחרי שלמה ובמותו שלחו העם אחריו וישימוהו למלך עליהם. במדה כנגד מדה שִׁלם לשלמה על עונו, הוא עבר על מצות ה׳ ויקח את בת פרעה למען ירבה לו אוהבים במלכים ומבית פרעה קם שטן לו פעמים; הדד האדומי ברח מצרימה ויהי אחרי כן לשטן לשלמה, וגם ירבעם ברח מצרימה ומשם שב לקרוע הממלכה מעל בנו. ירבעם היה איש טהר-לב, זאת יעידו עליו הנביאים אחיה השלוני אשר שמהו למלך ושמעיה איש האלהים אשר לא נתן את רחבעם להלחם בו באמרו כי מאת ה׳ נהיה הדבר הזה, ומה גם אהבת העם אליו ובטחונו בו, ובלי כל ספק מאס ירבעם בתועבות שלמה ודרכיו ועל כן מצא חן בעיני ה׳ והעם, ובלי כל ספק בקש להוציא את העם מתחת סבלות המלך כי הוא היה ראש המדברים באזני רחבעם לבקש כי יקלו מעולו. אך כאשר נתנה המשרה על שכמו סר גם הוא מדרכו מיראתו פן ישובו העם אל אדוניהם בירושלים בראותם כבודו בבית ה׳ אשר בנו אבותיו ועל כן הוכרח לשים את העגלים תחת בית ה׳. הוא לא בחר באלילי העמים כי אם באלהי ישראל ועל כן קרא לעגלים אלה אלהיך ישראל אשר העלוך מארץ מצרים, ויבטל את

כבוד המשפחות בקחתו את הכהונה משבט לוי ויעש מקצות העם כהני במות כל החפץ ימלא ידו, כאשר בקש גם קרח לעשות באמרו כלנו קדושים ובתוכנו ה׳, ואולי היתה כונתו טובה כי בקש להשיב עבודת ה׳ אל כל ישראל לא רק על פי המלך יצאו ויבואו, אך מעשיו היו רעים מאד. אחרי כי קצרה ידו מהשיב את ישראל למצבו הראשון עת אשר ה׳ היה בקרבו באהל ויצא ויבוא אתו, אחרי כי כבר הסכין העם לחשוב את ה׳ יושב בתוך בית בנוי לשמו, לכן עשה גם הוא בתים לו וזה היה לפח ולמוקש לישראל עד גלותו מעל אדמתו, כי זנה אחרי האלילים וישכח את צורו וגואלו מארץ מצרים. לשוא קראו הנביאים להתועים להשיבם מדרכם, לשוא עשו אותות ומופתים לעיניהם, לשוא אחזו גם בחרב נוקמת להרוג ולהשמיד את הכהנים, כל אלה לא הועילו כי כל העם כלו סג יחדו ולא עצרה כח הזרוע להשיבם מדרכם עד אשר נמקו בעונם ויגלו מעל אדמתם.

בית המקדש אשר בנה שלמה, אשר בראשיתו לא היטיב לעם ישראל ואולי גם הרע בתתו למלך עוז וכח הרבה יותר מאשר בקש המחוקק ומאשר טוב היה לעם, וגם בגללו נפרדו בני יעקב לשתי ממלכות, ובעבורו סרו בני ישראל מאחרי ה׳ לעשות להם עגלים, הבית הזה היה אחרי כן למגדל עוז לאמונת ישראל ולרוח העם. אם אמנם לא היטיבו מלכי יהודה את דרכיהם ממלכי ישראל ועם יהודה מעם ישראל, וכמעט נראה זאת מדברי כותב ספר מלכים, אשר אף כי בקש להגדיל כבוד בית דוד, אך בכל זאת היה שופט נאמן אשר לא נשא פני אוהביו ולא חלל כבוד שונאיו, מדברי הכותב הזה נראה כמעט כי מלכי ישראל לא שחתו דרכם ממלכי יהודה. חטאת רוב מלכי ישראל היו העגלים וחטאת רוב מלכי יהודה היו הבמות; מימי שלמה עד חזקיהו לא סרו הבמות מיהודה ומימי רחבעם עשה יהודה הרע בעיני ה׳ ויקנאו אותו מכל אשר עשו אבותם בחטאתם אשר חטאו, ויבנו גם המה להם במות ומצבות ואשרים על כל גבעה גבוהה ותחת כל עץ רענן וגם קדש היה בארץ (מ״א י״ד כ״ב—כ״ד), וגם הישרים במלכי יהודה כאסא, יהושפט, עזריהו, יואש ויותם, אשר הכותב ירבה להלל יראתם את ה׳, גם המה לא הסירו את הבמות עד אשר בא חזקיהו

ויבער אחריהם ויסר את נחש הנחשת אשר עשה משה ואשר כל העם היו מזבחים ומקטרים לו, ועל יתר מלכי יהודה יאמר הכותב בפה מלא כי הלכו בדרכי מלכי ישראל, ולהפך נמצאו רבים במלכי ישראל אשר עשו הישר בעיני ה׳ כמו יהורם בן-אחאב אשר הסיר את מצבות הבעל ויהוא אשר הרג כל כהני הבעל ויהרס את כל מצבות הבעל, והושע בן אלה אשר לא עשה הרע ככל מלכי ישראל, ועוד נמצאו רבים כמוהם אשר כל חטאתם היו רק העגלים, ובמה יצדקו המזבחים בבמות מהמקטרים לעגלים? וגם נראה כי במדה אשר הרבו הנביאים להוכיח על חטאת העגלים בישראל כן הרבו להוכיח על הבמות ביהודה. כל אלה הן יעידו כי חטאת העגלים לא כבדה מחטאת הבמות אשר בה נוקשו ונלכדו גם הצדיקים במלכי יהודה, ואם כן שוו בצדקתם למלכי יהודה הצדיקים אשר עשו הישר רק כי הבמות לא סרו. אך לא זאת בלבד כי אם עוד דבר נפלא יגלה לעינינו בהעמיקנו להתבונן בספר מלכים, כי ביהודה היה דבר ה׳ יקר, אין חזון נפרץ, ולהפך בארץ ישראל רבו הנביאים ובני הנביאים. גם בימי שלמה לא נראה עוד נביא ומוכיח במישור למלך על מעשיו הרעים כאשר היה בימי דוד, וכאשר עשה שלמה הרע בעיני ה׳ ויגזור עליו לקרוע את הממלכה מיד בנו לא ערב הנביא אחיה השלוני להשמיע הדבר באזני שלמה, כי אם אל ירבעם דבר כזאת, ולבד מדברי שמעיה איש האלהים אשר אמר לרחבעם בשם ה׳ לבל ילחם בישראל אין עוד נביא ביהודה ומגיד למלך ולעם חטאתם על פניהם אף כי הרבו הרע. לא כן בישראל, שמה קמו נביאים כפעם בפעם, גם בימי המלכים אשר התעיבו דרכיהם עד מאד נבאו הנביאים ובני הנביאים באזני המלכים, וגם אחאב נכנע מפני דברי הנביא, ויואש מלך ישראל אשר עשה הרע בעיני ה׳ בכה על פני אלישע ויאמר אבי אבי רכב ישראל ופרשיו, ועוד זאת כי בני הנביאים רבו ויעצמו בישראל עד כי צר המקום מהכיל אותם (מ״ב ו׳), והנביאים משחו את המלכים. כל אלה יעידו כי לא השחיתו בני ישראל את דרכם מכל וכל ורק בחטאת ירבעם דבקו ולא עזבוה, בעגלים אשר לא כאלילים כי אם כצלמי זכרון לאלהים אשר הוציאם מארץ מצרים, ובעת אשר עבדו את העגלים

חשבו בלבם כי יעבדו אלהי אבותיהם[1], ואם לא היטיבו מעלליהם מבני יהודה אך גם לא השחיתו דרכם מהם, ובכל זאת הלכו מדחי אל דחי עד כי גלו מעל אדמתם ויאבד כל זכר למו. לא כן ביהודה אף כי גם המה זנו אחרי האלילים ויעשו כל תועבה בכל זאת נשארו על אדמתם עוד ימים רבים וגם כאשר הלכו בגולה לא אבדו ואמונתם התחזקה עוד בידיהם, ובצדק נגזר אומר כי בית המקדש עשה זאת יען כי הוא היה כעמוד ברזל אשר האמונה נשענה עליו. בבית ישראל היו העגלים עיקר והאמונה בה׳ טפלה להם וגם עת אשר הצליח בידי הנביאים להשיבם מדרכם הרעה גם אז אולת ידם מהעלות ארוכה שלמה להם יען כי בתי העגלים היו לאבן פנה לממלכתם ואמונתם, ולא נמצא בית לה׳ אשר יבואו בו לשוב אל אלהיהם בתשובה שלמה, לא כן בבית יהודה שם היה בית ה׳ עיקר והבמות היו טפלות לו, ועל כן בעזבם רגע את הבעלים היה לאל ידם לשוב בלבב שלם לאלהי אבותם, ואם כן היה בית ה׳ אשר בתחלה היה כצור מכשול לחלק את לב העם ולהביא עליו קללה אחרי כן לצור מעוזם ולמסתור ליתר הפליטה, כי המון העם לא יוכל לבור לו דרך רק על פי רעיון לבו ולא על המחשבה לבדה יחיה, כי דרוש לו מראה עין למען יראה ואז ידע במה יחזיק וישען, והבית הזה היה למראה עיניהם, בו בטחו וישענו וגם אחרי גנוב רצוח ונאוף והשבע לשקר וקטר לבעל והלוך אחרי

---

1) ועל כן הצליח בידי ירבעם על נקלה להטות את לב כל העם אחר עגליו, כי העם לא חשב זאת לו לחטאה, יען כי גם שלמה עשה בבית ה׳ שנים כרובים גדולים ושנים עשר בקר לשאת את הים, וכל אלה עשה מלבו, לא כמצוה מפי המחוקק: לא תעשה לך פסל וכל תמונה, ואם ה׳ בחר בבית אשר בו כרובים מדוע ימאס בבית אשר בו עגלים? ומה גם אחרי אשר שלמה בנה במות גם לעשתרות ולאלילים אחרים רבים. כל אלה היו לירבעם לכסות עינים על עשותו העגלים. וגם בשנותו מקום המקדש לא עשה רעה בעיני העם, יען כי עד היום ההוא שנו פעמים רבות מקום המקדש והארון היה מתהלך מאהל אל אהל, רק בימי דוד נבחרה ירושלים לעיר הקדושה ומדוע לא יבחר לו ירבעם בית אל אשר למקום ההוא קרא יעקב בית אלהים ושער השמים? ועיין Histoire de Juifs par Basnage, II, 51–72.

אלהים אחרים באו ועמדו בבית ה׳ ויאמרו נצלנו נצלנו (ירמיה ז׳) — ועל כן היה הבית הזה להם לישועה לבל יאמרו אבדה כל תקוה ותוחלת.

הבית הזה היה לאבן פנה לכל העם ולמחסה ומשגב למלכים לעשות שלום ביניהם ובין העם ולחזק לבם במלחמה, כי הוא היה מחמד לבם ומחמל נפשם וכל כבודם שמו בו, ואף כי הכהנים סרו מעל ה׳ ויורו ללא תורה וללא אלהי אמת ימים רבים, בכל זאת נקל היה לעם לשוב בתשובה שלמה אל אלהי אבותיהם כאשר בא החפץ הזה בלבם, כי הבית היה קדוש לה׳.

הנביאים הרבים ביהודה קמו שנים לא רבות לפני גלות ישראל מעל אדמתו ואחרי כן רבו ויעצמו, ונקל היה אז להם למצוא אזנים קשובות בבית יהודה אחרי אשר ראו משובת ישראל וענשו. וריב היה לנביאים עם הכהנים ותופשי התורה אשר לא ידעו את ה׳ ויתעו את העם בשקריהם בדברם דבר בשם ה׳ והוא לא צוה. הנביאים בימי חזקיה ואחריו עד גלות יהודה לא רק את הכהנים רבו ריבם כי אם גם את הזבחים ומנחה אשר הרבו הכהנים לבקש מאת העם למען ירדו בהם, ישעיה מיכה עמוס וירמיה וגם יחזקאל בקשו בכל עוז מדברותיהם להסיר לב העם מאחרי הקרבנות בדעתם כי כל עוד אשר תהיה נפש העם קשורה בקרבן ומנחה לא ינקו מעבודת האלילים ולא ינצלו מעול הכהנים, ועל כן קראו בראש כל חוצות כי אין חפץ לה׳ בזבח ומנחה, כי ה׳ לא צוה בהעלותו אותם מארץ מצרים על דברי עולה וזבח, כי קטרת תועבה היא לו, רק צדק ומשפט ואהבת ה׳ הורו לעם כחפץ המחוקק.

את כבוד בית ה׳ לא חללו, אחרי כי היה למשגב עוז לכל העם, רק נתנו לו תעודה אחרת, לא להקריב בו עולה ומנחה רבה, כי אם הר בית ה׳ יהיה נכון בראש ההרים ונשא מגבעות ונהרו אליו עמים רבים למען ילכו בדרכיו, כי מציון תצא תורה ודבר ה׳ מירושלים. בתורה ודבר ה׳ בקשו להעלות ארוכה ומרפא לשבר בת עמם. בתורה אשר היא כל אמונתם ועבודתם בה בקשו להחזיק ידים רפות, ועל כן הרבו להוכיח וליסר אותם על עזבם התורה הרבה יתר מאשר יסרום

והוכיחום על כל חטא[1], ובראותם כי ישראל גלה מעל אדמתו ואין זכר לו עוד ובראותם כי גם אשיות ממלכת יהודה החלו להתמוטט וייראו מפני יום עברות עת כי יעלה השודד גם על ארץ יהודה, לכן נבאו לימים יוצרו למען הביא תקוה בלב העם בטרם בוא הרעה ולמען הזק לבם בתורתם ואמונתם בה׳ ובצדק ומשפט, אשר רק בהם הכח לגאול את העם מיד נוגשיהם, ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה ועוזבי ה׳ יכלו. הנביאים אשר ראו מראש כי לא יארכו הימים ואבדה ממלכה וארץ מיהודה שמו לבם לטעת את המחשבה והתורה בלב העם, כי היא לא תאבד גם באבדן הממלכה, היא לא תחרב גם אם הארץ ובית ה׳ חרוב יחרבו. אך לא על נקלה הצליחו להביא את התורה והמחשבה בלב העם, העם אשר בעיניו יקר בכל עת מראה עינים מֵהלך-נפש לא הבין תורת מוריו אלה ולא שעה אליהם ולהפך תורת המורים אשר הורום למראה עיניהם מצאו מסלות בלבבם ביתר כח ועוז. ומני אז נראה מלחמה גדולה ונוראה בין שתי המפלגות בישראל, האחת (מפלגת הכהנים) נבאה לשלום ותשלה את העם לאמר כי שלום יהיה לו וחרב לא תעבור בארצו, והשניה (הנביאים) בשרה רע ויום עברות ותהגה אך נכאים, האחת אחזה בחרב לצאת למלחמה על אויבי הארץ אשר באו להלחם אתה, והשנית רִפתה את ידי העם לבל יצאו במלחמה ולא יגינו על ארצם, ובראותנו מעשי הנביאים נתפלא רגע לראות כי כבוגדים לעמם וארץ מולדתם דברו בכל עת. בבוא סנחריב לצור על ירושלים יסר ישעיהו את השרים על כי בצרו החומה ויעשו תעלות להגין על

---

1) ישעיה א׳ י׳, ב׳ ג׳, ה׳ ח׳, ט״ו ב׳, כ״ד ה׳, ל׳ ט׳ ; ירמיה ב׳ ו׳, ח׳ ו׳, ט׳ י״ב, י״ו י״א, י״ה, י״ח, כ״ו ד׳, ל״א ל״ג, ל״ב כ״ג, מ״ד י׳, כ״ב ; הושע ד׳ ו, ח׳ א׳ י״ב ; עמוס ב׳ ועוד מקומות רבים כאלה בדברי יתר הנביאים אשר בכלם פנת המוסר היא על עזבם תורת ה׳ והבשורות לימים הטובים הִנה כי ה׳ יתן תורתו בלבם ומה גם בדברי הימים אשר שם ירבה לספר ממלכי יהודה רבים כי הגו בתורה ושמרו חקי התורה, ואם גם נאמר כי הכותב יספר כזאת יען כי בעיניו היו מלכי בית דוד יקרים מאד ואהרי אשר בימיו היה למוד התורה חשוב מאד על כן הלל גם את המלכים כי למדו התורה, בכל זאת די בזה להעיד כי כל חפץ הנביאים היה לתת את התורה בלב העם.

העיר, וירמיה קרא כל היום בקול גדול לבל ילחמו את הכשדים כי לא יצליחו וירפה את ידי אנשי המלחמה, כמו נבוכדנצר הסיתו בעמו להומם ולאבדם, ולהפך הכהנים ונביאי השקר אמצו רוח העם לצאת למלחמה ולהציל כבוד עמם וארצם ובית ה׳. ואם במשפט כל העמים נשפט את ישראל אז נגזור אומר כי הנביאים אשר נבאו בשם ה׳ היו בוגדים לעמם ולארצם וממלכתם, אמנם אם נשים לב לשפוט את ישראל על פי דרכו אז נראה כי הנביאים נתנו בדבריהם רוח חיים בלב העם עד היום הזה לבל ימות לנצח גם אם כל תלאות התבל ופגעי המקרים יבואו כתומם עליו, גם אז יהיה ויעשה היל כי רוח חיים בו אשר אזלת יד איש מהמיתו.

הנביאים אשר ידעו והבינו כי לא לעולם חוסן וכי לא טובה ממשלת ישראל מממשלת יתר העמים הקטנים אשר היו עדי אובד בעת ההיא וייראו לעמם פן בגלותם מעל אדמתם ישכחו גם שם אלהיהם אחרי כי על תורתו פשעו גם בהיותם בארצם, לכן שמו כל מעינם לפקוח עיניהם כי לא רק בארץ וממלכה חייהם תלויים כי אם באלהיהם ותורתו, כי עיני ה׳ משוטטות בכל ובכל מקום אשר יזכירו שמו יִמָּצא להם בהדרשו, ועל כן החלו להרגיל את העם לאט לאט לחכות לימי רעה לבל יבואו עליו פתאום ויבהלוהו, ועוד זאת כי הכהנים ונביאי השקר שחתו את רוח העם עד לבלי מרפא, לכן ראו הנביאים כי אין טוב בישראל להשיבו מדרכו בלתי אם יוָסר על מעלו או אז ישוב אל אלהי אבותיו וידרשהו, ועל כן רִפּו את ידי העם מעשות מלחמה כי לוּ גברה יד הכהנים ונביאי האלילים במלחמה כי אז היו למושלים עד עולם, אך גם בעת אשר נבאו לחרב ומלחמה לא חדלו מבשר בשורות טובות לימים יבואו לעת תשוב ותִכּונן ממשלה חדשה על אשיות התורה והאמונה הטהורה.

אמנם בכל זאת לא שב העם אל אלהיו בכל לב, כי אף אם בימי מלך אחד (חזקיה) נראה כי רוח דעת ויראת אלהים היה שפוך על העם ויחלו לדרוש בה׳ ובתורתו גם הגו בחכמה ודעת ויעתיקו דברי הכמיהם הראשונים (משלי שלמה העתיקו אנשי חזקיהו ובלי כל ספק הרבו עוד חכמה ודעת), בכל זאת מעדו כרגע אשוריהם בימי בנו מנשה, ומהעת ההיא ירדו גם בני יהודה מטה מטה עד לבלי מרפא. בימים

ההם נראה את המלחמה בין שתי המפלגות בישראל מתלקחת ביתר עוז, בעלי המעשה הטיפו לעם: היו נהיה כגוים, ובעלי המחשבה והתורה הורום לשאת אל אלהי מרום, אלהי המחשבה והתורה, עיניהם. מדברי יחזקאל נראה זאת עין בעין; זקני ישראל באו אליו לדרוש את ה׳ והוא יוכיח להם כל חטאתיהם על פניהם ויאמר: והעולה על רוחכם היו לא תהיה אשר אתם אומרים נהיה כגוים כמשפחות האדמה לשרת עץ ואבן. הנה נשמע מהמענה כי בני המפלגה הזאת אשר באו לדרוש את ה׳ התיעצו להיות כגוים, כי אחרי אשר ראו כי כלה כחם ואבדה כל תקוה להעמיד עוד הממלכה כי עצמות יבשות הנה אשר לא תחיינה עוד, לכן יעצו לעשות שלום את העמים ולהיות כמוהם למען לא יתגרו בם מלחמה, אך הנביא אשר ידע את רוח העם ורוח העמים ויבן כי לא יועיל להם אף אם בכל דרכי הגוים יבחרו ללכת, כי גם אז יוסיפו העמים לצור אותם ולהתגרות בהם מלחמה, ענה אותם דבר בשם ה׳ כי ביד חזקה ובזרוע נטויה ימלוך עליהם. דברי זקני ישראל ומענה הנביא נשנו ונעשו מני אז פעמים רבות וכדבריו כן היה; רגע עלתה מחשבה על לבב בני ישראל להיות כעמים וללכת בכל דרכיהם באמרם בלבם כי בזאת ימצאו חן בעיני העמים ויעשו שלום להם, אך כאשר הצליח חפצם בידם רגע לשבת שקט ושאנן ההפך עליהם פתאם הגלגל והעמים אשר קרבתם בקשו נהפכו לאויביהם ויקנאו בהם וידכאום וישפתום עד עפר ואז שבו בצר להם אל אלהי אבותיהם ויראו עין בעין כי ביד חזקה ובזרוע נטויה ימלוך עליהם. בעת אשר נשברה זרוע יהודה אמצה המפלגה הזאת אשר בקשה להיות כעמים שארית כחה להוציא מחשבתה לפעולות אדם וזאת היתה להם כי החורים והסגנים והכהנים לקחו להם נשים נכריות וישכחו שפתם כי בקשו להיות כגוים אולי מהם תבוא עזרתם. ואף כי הצליח חפצם בידם להיות כגוים בעבודת אלילים ובשקוציהם, אך להיות שלוים ושקטים כמוהם לא עלתה בידם כי ירדו מטה מטה בגולה וימקו בעונם, עד כי התעוררו עוד הפעם אנשי לב להעיר את רוח העם לשוב לתורתם ואמונתם, והחפצם הצליח בידם למצוא מסלות בלב העם אשר בוש משברו ובראותו כי בצפיתו צפה הבל אל גוים לא יושיעוהו.

והנה מכל העתות השונות האלה נראה כי אחת היא שהיתה לישראל להשיב לבו אל אלהיו ולתת לו חיי עם, היא התורה, כל נביאי האמת אשר נבאו לאלהי אמת רוממו את התורה והמחשבה על שפתם לעמת כהני הבעל אשר רק אחרי המעשה זנה לבם, ודי בזה להעיד כי אמונת ישראל והרוח אשר יקבצנו לעשותו לעם אחד נוסדו על עמודי התורה, ובלעדה גם אמונתם גם רוחם אבוד יאבדו, כי בעזבם את התורה ולא ידעו אמונתם אז יבערו ויכסלו להאמין בדברי נביאים נבלים החומסים תורה ומעקשים הישרה לעבוד את ה׳ כאשר יעבדו הגוים את אלהיהם ויהיו כצאן אובדות בידי רועיהם וכהניהם אשר את הבריאה יאכלו ואת הנחלה לא ירפאו.

אכן כל עוד אשר ישבו בארצם והנביאים נבאו לימים רחוקים טפש כחלב לבם ואזניהם הכבידו משמוע בקול דובר בצדק ומגיד מישרים, אך ביום מפלתם נפקחו עיניהם לראות כי שקר היה בימינם כי הלכו אחרי מאשרים מתעים ודבר ה׳ היה אמת רק בפי הנביאים אשר בשם התורה דברו, ואז היו נכונים להשכיל ולהיטיב דרכיהם, ושרידי העם יהידי סגולה קמו בגולה לתת ליהודה שארית, וכאשר נִתנה להם החפשה לשוב אל ארץ אבותיהם ולבנות בית מקדשם אשר היה כאבן הפנה לאחדות העם, אז ראה הגדול בהם להחיות רוח העם כאשר עשו הנביאים בהחזיקו בתורה ובהורותו אותה לכל העם. עזרא הכהן הסופר המהיר בתורת ה׳ הוא פלאות עשה בחכמתו וכח לבו וישרו. כמשה איש האלהים אשר לא לנפשו ולא לבניו אחריו לקח המשרה כי כל חפצו היה לחזק מוסרות העם, וכשופט הנאמן גדעון אשר אמר לא אמשול אני בכם ולא ימשול בני בכם ה׳ ימשול בכם, וכחפיץ כל הנביאים אשר קוננו בלב נשבר על שבר עמם אשר נשברו מחטאת כהניהם, כן גבר עזרא בארץ ביושר לבו. הוא לא לקח לנפשו כהונה גדולה אף כי היה ראוי לכך[1]) כי מגזע פנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן יצא, יען כי ידע כי באשמת הכהנים סג העם מאחרי

---

1) מיטב שישמש עזרא בכהונה גדולה מלשמש יהושע בן יהוצדק וכו׳ אבל עזרא על ידי שהיה אדם צדיק לא היה ראוי לשמש בכהונה גדולה. מ״ר פ׳ פנחס.

התורה ויהיה עדי אובד ועל כן הכין לבו לדרוש בתורת ה׳ ולהורותה, ובעת אשר עמל גדולי בני דורו היה להחיות את העיר מערמות העפר היה כל חפץ לב עזרא להחיות את עמו על ידי התורה אשר הורה בקהל מפורש ושום שכל, ובצדק רוממוהו החכמים למעלת משה כי משה נתן את התורה והוא החזירה אחרי אשר נשתכחה מלב העם [1], ומימיו החלה להכות שרשיה על תלמי לבב העם ותוסף כח ועצמה מדור לדור עד היום הזה ותהי כרוח העם ואמונתו, כרפואה לכל מכאוביו ופצעיו אשר הֻכּה בבקר בבקר וכמגדל עוז לסוכך עליו לבל יהי עדי אובד מתגרת יד שונאיו מבית ומחוץ.

עזרא ירה אבן פנה ללמוד התורה ואנשי כנסת הגדולה הרחיבו גבולותיה ועליה כוננו עמודי דרכי התבל כאשר נשמע מפי שמעון הצדיק אשר היה משירי אנשי כנסת הגדולה: הוא היה אומר על שלשה דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים (אבות פ״א מ״ב) ותהי התורה כרגע כאבן החן בעיני כל העם אשר זכרו עוד את ימי מרודיהם בגולה ואשר ראו כי אך אמת דברו הנביאים אשר הוכיחום.

גלות בבל היא שהיתה לישראל להביא ארוכה ומרפא לו לטהרו מחלאת הבעלים ושקוציהם ולחזק לבו בתורה, כי אלה הישרים בלבותם אשר גם בשבתם בארצם נטו אחרי הנביאים בעלי התורה נשאו ראש על מנגדיהם אשר הלכו בדרכי כהני הבעל, אחרי אשר כדברי מוריהם ונביאיהם כן באה והיתה והכהנים ומורי השקר אשר השלו את העם לאמר שלום יהיה לנו בושו וחפרו ולא יכלו להרים ראש, וגם עיני הפוסחים על שתי הסעיפים נפקחו לראות כי רק התורה תהיה להם למגדל עוז בעת הצרה הזאת לבל יאבד כל זכר לעמם, אשר על כן עשו אגודה אחת לקרוא כלם בשם ה׳ ותורתו. וגם זאת היה להם להשיבם מדרכם כסל, כי ממלכות בבל פרס ומדי לא על אמונתם התגרו בהם מלחמה כי אם על ממלכתם וארצם הגיחו קרב וכאשר הוליכום בגולה לא הכבידו עליהם אכפם כי יעזבו אלהי אבותיהם,

1) סנהדרין כ״א, סוכה כ׳, ספרי עקב פ׳ מ״ח.

ורבים נמצאו בהם אשר האמינו כמוהם באל אחד ויתנו ידיהם לאמונתם, אשר על כן נקל היה אז למורי העם להשיב לב אלה אשר תעו עד הנה כצאן אובדות אל אלהיהם ותורתו בלבב שלם, ואחרי כי אלה אשר טפש כחלב לבם משמוע בקול מגידי מישרים התרחקו ויבדלו מהעם ויתבוללו בעמים, לכן החזיקו כל השבים לארצם אחרי אשר נתנה להם החפשה, בתורה בכל מאמצי כח, כי כלם היו מהשרידים אשר קראו בשם ה׳ ויכינו לבם ויטו אזנם לשמוע דברו וַיִּבָנוּ בתים לתורה ולתושיה ותהפך שפה ברורה אל כל העם הנותרים לקרוא כלם בשם ה׳ [1]).

אולם ימי השלוה והאחדות האלה לישראל לא ארכו כי בבקר בבקר קמו עליהם שונאיהם ומנדיהם מקדם ומאחור לעשות בהם נקמות, ממלכות סוריא ויון התגרו בהם מלחמה ימים רבים ויבקשו להשבית זכרם מני ארץ; אך לא כמלחמות הראשונות היו המלחמות האלה, המלחמות הראשונות היו על ארצם וממלכתם, והמלחמות האלה היו על תורתם ואמונתם, אשר עתה היו לאבן פנה למוסדות הלאום הרבה יתר מהארץ והממלכה, והרבה יתר מאשר הקריבו בתהלה את נפשם על מזבח אהבתם לארצם, השליכו עתה את נפשם מנגד למען הציל תורתם וכל כלי יוצר לא הצליח עליהם להסיר לבבם מאחריה, ואף כי נפלו כעמיר מאחרי הקוצר במלחמה ואף כי היו מוצאים יום יום להרג לחנק ולשרפה בידי שוביהם בכל זאת השגו חיל, וכמו רוח ממרום בא להם ורגע אחד התעודדו ויעלה בידי מתי מספר והמכבים גבורי ישראל בראשם ויסירו עולם

1) רבים מחכמי לב שאלו מבלי מצוא תשובה: איכה נהפכו פתאום אלה האנשים אשר הלכו אחרי ההבל ויהבלו ימים רבים בשבתם על אדמתם לאנשים צדיקים וחסידים ותורת ה׳ אתם בימים המעטים האלה ימי הגולה? (למשל עיין המאמר הנחמד „התלמוד" להחכם הנודע עמנואל דייטש) אמנם התשובה היא בצדה, כי גם בשבתם בארצם נפלגו למפלגות והמפלגה האחת הלכה אחרי הנביאים הנאמנים. ומה גם בגולה אחרי אשר גם מנגדיהם ראו כי כאשר נבאו כן היה להם, לכן שבו בלי כל ספק הרבה מהם להחזיק במעוזי התורה והיותר נבדלו מהקהל, ואם כן לא פתאום נהפך לבם לאהוב את התורה כי אם זרע דברי הנביאים אשר זרעו בתחלה כמו על אריך צחיחה החל לעשות פרי בימים ההם.

מעל צוארם וידכאו את אויביהם במלחמה ויטהרו את ארצם משקוציהם וקרן התורה והאמונה צמחה כבתחלה ועוד ביתר שאת. אמנם המלחמות האלה לא כענן כלה עברו, עקבותיהם נשארו עוד ימים רבים, כי אף אם גרשו את הצר הצורר על ארצם במלחמה אך האורב ישב בקרבם, הבוגדים בעמם התעוררו עוד הפעם להגדיל המבוכה ולהפריד בין העם ולהסיר האחוה מלבם בעת אשר היתה דרושה להם במאד מאד בימי הרעה האלה, בעת אשר כזאבי ערב ארבו עליהם שונאיהם מחוץ ויחכו לעת מצוא לעשות בהם שפטים.

כאשר קמו בישראל בימי ממלכתם הראשונה חבר כהנים להדיח את עמם מאחרי אלהיהם למען עבוד לאלילים ולהיות כגוים, כן קמו בעת ההיא חבר בוגדים ופושעים אשר כל קדשי אבותיהם ותורתם ודרכיהם היו להם לזרא ואך בשקוצי היונים ותועבותיהם ותאותיהם נפשם בחרה, המה קמו כמטה זדון בעמם להסיר לבבם מאחרי תורתם למען יתחקו על שרשי רגלי היונים, אלה אוהבי היונים ודרכיהם (העללעניסטען) הרבו הרע להפיר ברית אחים ויבנו למו בערי יהודה במות משחק לקרב כיונים, וכל ישעם וכל חפצם היה להיות כגוים, ורבים משרי העם וכהניו ועשיריו היו במעל הזה וידם רוממה ימים רבים וירדפו באף ובחמה שפוכה כל הוגה בתורת ה׳, ואם אמנם יד שומרי התורה הישרים בלבותם עלתה באחרונה במלחמה הרעה הזאת על יד הבוגדים ההם, בכל זאת לא נרפאו כרגע מהמכות האלה, כי צרות נוראות ומצוקות באו על כל העם לרגלי הזידונים האלה. הלא מודעת זאת לכל קורא דברי ימי ישראל [1].

---

1) פה אעיר את אזן הקורא כי לא אכתוב בזה דברי ימי ישראל כי אם כצופה ומביט עליהם למען אלה אשר כבר ידעו אותם לכל פרטיהם אדבר דברי, ועל כן לא אביא כפעם בפעם את הדעות השונות מחכמי הלב אשר נפלגו בדעותיהם בדברם על העת והמצב המסבות והמקרים, כי אם כישר בעיני אוציא משפט ועל הקורא לשפוט ולבחר, ועל כן לא שמתי לבי אל משפטי רבים מהמבקרים המאהרים את עת כתיבת התורה והבאתי ראיה ועדות ממנה, אף כי לפי דבריהם לא תהיה כל ראיה ממנה יען כי מאוחרת היא, כי כל קורא דבריהם ידע כי על הרוב המה רק השערות תלויות בשערה מבלי יסוד וסמך, ולפעמים

למוד התורה וחקיה מן הנמנע היה מבלי באור ותקון אחרי כי נשתנו העתים ומצב העם בימים האלה לא היה עוד כמצבו בימים הראשונים, וקצרה ידו מעשות כל המשפטים והחקים, והרבים בהם בטלו מאליהם, ותחתם הוכרחו חקים חדשים להנתן לפי המצב, אז ראו מחוקקי ישראל לבאר את התורה ולעשות לה אזנים, ובצדק ויושר היה בידם לעשות כזאת אחרי כי התורה תורה היא ולא חק אשר לא יעבור כחקי הגוים ואחרי אשר המחוקק בעצמו הורה דרך כי דרכי התורה צריכים באור, ועל כן הורו את העם את הדרך ילכו בה ואת המעשה אשר יעשון לפי רוח העת ההיא ולפי המצב ויסמכו דבריהם על דברי התורה אשר אמרה כי ישמע העם בקול השופט כאשר יורהו.

אך לא כל העם הבין את הדעה הנשגבה כי התורה תורת חיים היא, וכאשר בימים הקדמונים לא השיגו דעת אלהים חיים ויבחרו בצלמי עין ואבן, פגרים מתים, כן גם בימים האלה בימי דרישת התורה קצר כה לב הרבים מהבין את תורת החיים ויבחרו בתורת מתים, את הכתוב בתורה העריצו והקדישו מבלי הקור ודרוש, ותהי התורה אשר תורֶה

גם דברי הבל ורעות רוח. ולהפך נמצאו כבר רבים בגדולי החכמים אשר הוכיחו בראיות ברורות אחדות התורה, ואחרי כי אין די כח בהשערות המאחרים להראותנו כי צדקו בדבריהם, ולנגדם יוכיחו דברי הנביאים כי ידעו את התורה אחרי כי יזכירוה פעמים רבות, ובדעתנו את רוח עם ישראל אשר יחזיק בירושת אבותיו בכל מאמצי כח ולא יתן לנגוע בה יד להוסיף או לגרוע, כמעט מן הנמנע הוא להאמין כי חלו בה ידים בימי עזרא או לפניו אחרי כי הנביאים ידעו אותה ובלי כל ספק קמו בפניו לו ראו כי ערב לבו לשנות ברב או במעט. ונראה עין בעין כי יתר שאת ועז לדברי האומרים כי עזרא היה רק ס ו פ ר מהיר, כי ידע מלאכת הכתב אשר לא רבים כמהו השכילו אז לדעת את המלאכה הזאת, ועל כן לא נתפשטה התורה עד ימיו אחרי כי לא היו ס ו פ ר י ם בישראל, כאשר נראה מדברי כותב דברי הימים אשר יספר כי בשלוח יהושפט מורים בכל ערי יהודה (דה״י ב׳ י״ז) לקחו עמהם תורת ה׳ יען כי דבר יקר היה הספר ולא נמצא כי אם אחד עד אשר בא עזרא וירבה לכתוב ספרים רבים. ועל היסודות האלה נוכל להשען וללמוד סתום מן המפורש ואת דברי הבונים בניניהם על השערות תלויות בשערה ישא רוח ואין להשיב מהם. ועיין דברי פי חכם ז״ל מֶאנדלשָטאם בִפתח דבַר להעְתקתו אֶת התורה.

דעת, אשר לא צותה האמין, כי אם וידעת היום והשבות אל לבבך, רק כדבר חק ומשפט אשר אין לחקור בו ואין לשנות ממנו ברב או במעט. ולא ארכו הימים ויקם עוד הפעם שאון בישראל, נביאי שוא אשר הדעת מאסו ורק אחרי עיניהם הלך לבם, המה קמו לפלג לב ישראל ולהפיר האהבה והאחוה מלב העם ותולדנה מפלגות הדשות ואשה רעותה רדפו בחֵמה ובשצף קצף עד כי כשל כח כלם ויהיו למשסה לצר הצורר על ארצם ותשבת ממלכה וארץ מישראל וילכו שנית בגולה לרגלי המפלגות אשר היו עדי אובד בהגרש העם מארצו, ורק המפלגה האחת בעלי התורה הדורשים והמבארים נמלטה משוט השוטף, כי התורה החיה היתה בידם והיא היתה להם לרוח חיים, גם במצור ובמצוק.

אמנם המפלגות האלה לא כמפלגות באמונות אחרות היו, האמונות האחרות אשר נוסדו על החיוב ועל הקים באמונה אשר לא יעברו (דאגמען), בהן אם תפרדנה אגודות בדעותיהן אז תהיינה ברבות הימים לאמונות שונות, יען כי יבטלו את החקים הישנים ויקימו חדשים תחתיהם, לא כן באמונת ישראל הנוסדה על השלילה וכל הקק אשר-לא-יעבור זר לה, בה אם תפרדנה חבורות בדעותיהן תפרדנה רק בבאור החקים ולא בחקים, ועל כן לא תפרדנה לאמונות שונות רק כבעלי דעות שונות, ותאבדנה ברבות הימים מהקהל כאשר תעלה יד אחת מהחבורות על רעותיה בכח חכמתה ודעתה, וזאת היתה להמפלגות בישראל אשר היו בימים ההם.

אחרי כי התורה תורת חיים היא, וזאת נראה בכל דרכיה ומשפטיה, כי היא תובילנו באם דרך החיים, לכן כל נוטה מדרכה לצד אחד יעשה מדחה וישגה; במשפטי הממלכה ובחקות החיים ובדרכי האמונה תעמוד התורה תמיד כעמוד התוך. כמה מלחמות נלחמו וכמה דם נשפך בכל העמים והארצות מאז ועד היום הזה בין שתי המפלגות בדרכי הממשלה, בין אלה אשר אמרו לתתה ביד אחד כי ימשול כאות נפשו (מאנארכיע) ובין מנגדיהם אשר בכל מלוכה ומשפט ממלכה מאסו ויתנהגו כצאן בלי רועה (אנארכיע), אשר גם שתי אלה הקצות רק רע הנה כאשר ידע כל יודע דברי ימי העוֹלם, אך הממלכה על פי התורה היא תעמוד

הכן בין שני הקצות, היא לא נתנה לאיש הכח לרדות בעם בפרך, ובכל זאת הקימה ממשלה אשר תנהל את העם במשפט.—כמה רעות וצרות באו על בני האדם לרגלי המריבות בין אלה אבירי הלב אשר על כל אשר מצאה ידם ישימו בריח ודלתים ולא יחוננו עני ואביון ובין אלה אשר אמרו כיס אחד יהיה לכלנו (קאמוניסטען) או במלחמת העשירים והעניים (כי רק העניים ישמיעו התורה כיס אחד יהיה לכלנו) אשר גם שניהם ירעו; אלה יען כי אבירי לב המה ולא יעזרו לברואי בצלמם אשר יגועו לעיניהם ואם איש את רעהו לא יעזור אז תשבת חברת האדם, ומנגדיהם יען כי ישביתו כל מוסר וכל דרך הארץ וישבחו את העצלות ואי-מעשה, ראשית חטאת לאדם, לא כן על פי חקי התורה, היא צותה על העשיר לבל יקפוץ ידו מאחיו האביון, וכל מצות לקט שכחה ופאה ומעשר עני ושמטה ויובל הן הנה כחומות בצורות לסוכך על העניים והאביונים, ולעמתן נתנה חק ומשפט נגד הגנבים והשולחים ידם באשר לא להם למען ישמח איש בעשרו ולבל ימשכו ידם מעבודה.—גם בדרכי האמונה כמו כן לא נתנה הכח בידי אחד או אחדים כאמונות האחרות אשר נתנו כל הכח בידי הכהנים לצות ולרדות, אשר על כן רבו כמו רבו תמיד מורדים בם אשר בזו לכל אמונה ודת, התורה נתנה את האמונה בידי מורים וזקנים אשר יורו את העם ולא יצוו עליהם במפגיע. ואך זאת היא תורת חיים, כי תורה לעבוד ולחיות ולשמוח בחיים אך גם לעשות משפט וצדקה, לכן כל אלה אשר לא הבינו מה התורה שואלת מהם ולא לרוחה בחרו דרך ונבדלו ממנה ויחזיקו באחד משני הקצות המה אבדו דרך, אלה נפרדו את נלווים לסור מכל דרכי יושר וירעו לכל, ואלה מאסו בחיי התבל ויבקשו למו רק חיי נשמות ולא היטיבו לנפשם ולרעיהם, ורק אלה אשר החזיקו בתורה המה היו כבני אדם וייטיבו לנפשם ולעמם.

מפלגות כאלה היו בישראל מעת מלך-מלך בקרבו; ואלה כותבי דברי ימי בני ישראל[1]) אשר יאמרו כי המפלגות קמו בישראל בימי

1) עיין יוסיפון בדבר המפלגות והדעות השונות בקדמוניות ובכמה מקומות. מורה נבוכי הזמן שער י׳ חדשים לבקרים, Basnage, Histoire de

מלחמות הסורים והיונים המה ישגו מאד, מפלגות החסידים והפרושים ואוהבי היונים והצדוקים היו כבר בישראל רק שנו את פניהן בהמר העת.

כאוהבי היונים אשר רק דרכי העמים מצאו חן בעיניהם וידרכו ברגל גאוה על כל חק ומשפט עמם, ויפרעו כל מוסר בהתאותם תאוה כל היום ועל כן השליכו מעליהם מוסרות התורה, יען כי היא תשים מתג ורסן באף כל רודף תאוה, כן היו כהני העצבים ועובדיהם בימי הבית הראשון, גם המה הטיפו אך ליין ולשכר וזנות ויין ותירוש לקח לב שומעי בקולם, וכמנגדיהם החסידים או כאשר יקראו להם כותבי דברי הימים ה א ס י י ם אשר נזרו מכל תענוגי החיים ואך בעבודה ותפלה שמו כל מעינם כן היו הנזירים אשר היו בימי הבית הראשון, ונמצאה גם משפחה שלמה בקרב בית ישראל, משפחת יהונדב בן רכב, אש לא ב נ ו ב ת י ם ולא שתו יין, וכן היו דרכי יתר היראים אשר רבו בעת ההיא וימאסו בכל אחוזה בארץ ובכל חפצי החיים ותענוגיהם, כי הכינו נפשם ליום עברות[1]), ויתר העם היראים את ה׳ אשר שמעו

Juifs B. II. Geiger, Urschrift 110 .Vorlesungen über Judenth. Geiger's Zeitschrift, III Jahrg. Jost Geschichte des Judenthums und seiner Secten 197, Grätz, Geschichte der Juden B. III 2. Auflage 78.

דור דור ודורשיו בהרבה מקומות. ועוד ספרים ומאמרים גדולים וקטנים.

1) וע"ל כן דברו גם הנביאים על לב העם לבל ילחמו את ׳וחמיהם, כאשר נראה מדברי ישעיה אשר הוכיח את העם על כי בצרו החומה, וירמיהו יסר את העם לבל ילחמו את הכשדים, כי עשו זאת נגד עובדי הבעל אשר היו השרים והחורים אשר המה ירימו קרן רק בשבתם על אדמתם. ובגולה הלא המה ככל בני העם, ועל כן החזיקו המה בכל עת בארץ ויבקשו למו עזרה מרחוק, ממצרים ומאשור, והנביאים אשר בשם ה ע ם דברו ואשר ראו כי כל הארץ והממלכה נשחתה עד לבלי מרפא. אולי בקשו כי תשבת הממלכה למען ינחמו בגולה ממעשיהם וישובו לעשות משפט וצדקה. ועוד זאת כי העשירים גזלו להם כל הארץ והקריבו בית בבית שדה בשדה עד אפס מקום לעני ואביון, ועל כן לא היתה עוד כל תקוה ותוחלת לעם כי ישובו ויירשו ארץ בלתי אם תקרע הממלכה מעל בית דוד ובגאולה הבאה יקחו חלק כחלק בארץ אבותיהם, ועל כן החלו החרדים לדבר ה׳ המאמינים בקול הנביאים, להכין נפשם לגולה וְחדלו מִבְנות בָּתִּים וּמִמְסוֹך ביין את בְּשָׂרָם לְמַעַן יִסְכְּנוּ בְּמַחְסוֹר וְצָרָה ולא

בקול הנביאים המה היו כפרושים אשר היו אחרי כן, אשר בחרו בדרך הממוצע מבלי נטות ימין ושמאל, רק בימי המלחמות והרדיפות הנוראות הוסיפו בעלי הדרכים השונים להתפרד איש מרעהו עוד יותר. בעת ההיא כאשר רבו אוהבי היונים אשר על התורה פשעו ובכל קדש מאסו ולא רק לאמונה פשעו כי אם גם לעמם ולארצם ויבגדו בגד על בגד בבקר בבקר וימסרו את אחיהם בידי צורריהם, אז אמצו מנגדיהם האוהבים את עמם ואמונתם שארית כחם לעמוד כחומה בצורה נגדם למען הגין על עמם וארצם. וכאשר קמו למלחמה עליהם כן בקשו להנזר מהם ומדרכיהם בתכלית כדרך שני לוחמים, ועל כן הוסיפו אסר וגדר וסיג וינזרו מכל חמדות החיים ואף במותר להם התקדשו, אך למען התרחק מעל הפושעים בעמם אשר אך בתענוגי החיים נפשם חפצה, ואחרי כי הפושעים בנו להם ארמנות לכן חדלו המה לבנות להם כל בית, הפושעים זללו וסבאו לכן נזורו מבשר ויין, הפושעים הלכו אחרי עיניהם ויביטו על חמדת נשים לכן מאנו המה לגשת אל אשה, הפושעים בקשו למו כסף וזהב לכן אמרו המה כים אחד יהיה לכלנו, ואלה נקראו בשם חסידים להפך מן אוהבי היונים אשר נקראו בשם רשעים ופושעים, ובעת הרעה הזאת בעת אשר כל העם נרדף כל היום ויירא מפני חמת המציק, בעת אשר החיים היו עליהם למשא, לא לפלא הוא כי החסידים נחשבו כבני אלהים בעיני העם, אחרי כי המה

ידכאם המחסור בגולה, ועל כן צוה יהונדב בן רכב על בניו לבל ישתו יין ולא יבנו בית, ולכן לקח אותם ירמיהו למופת ויאמר כי רק להם יתן יד ושם בארץ ויכרות להם ברית עולם לאות לכל אלה אשר כמעשיהם יעשו. וכמוהם עשו גם הבאים אחריהם, החסידים הראשונים אשר לחמו נגד היונים והסורים. המה מאנו לבנות להם בתים לבל יפחדו שנית מהצר הצורר על ארצם. וימאסו בבשר ויין למען תמצא ידם במלחמה לחיות גם מבלי תענוגי הגויה, וכל אשר היה להם חלקו הלק כחלק את אחיהם, אחרי כי אין חפץ להם במותרות. והמה הצילו את העם מידי שוסיהם, כי רק בידי אנשי מלחמה כאלה תצלה לדכא אויביהם אחרי כי לא ידעו תענוג בחיים ואין להם כל אחוזה בארץ לכן לא פחדו ולא רהו מהמות. אך בימי יהודה המכבי אשר כונן שנית ממלכה, אז החלו גם החסידים ללכת הלוך וחסור, כי בממלכה מאסו וימאנו עוד לסוכך עליה וילכו למו בדרכי התבל כאשר הסכינו בלחם צר ומים לחץ, והשרים והסגנים הלכו בדרכם אחרי תאות לבם ותענוגי החיים.

סוככו עליהם בעת המלחמות והמה הורום להחזיק בתורת אבותיהם, אך כעבור ימי הרעה והפושעים דֻּכאו תחת רגלי החסידים ולא יספו להרים ראש, והעם שב לראות באור וחופש וחיים, אז החלו גם החסידים ללכת הלוך וחסור, כי לא היה עוד חפץ בסגופים וענויים אחרי כי נשברה יד מנגדיהם, ורוב העם שב לבקש ללכת על פי התורה על פי הדרך הממוצע בין שתי הקצות. אמנם לא בזמן מצער תאבדנה גם עקבות מפלגות אשר תקומנה בעם, כי עוד ימים רבים גם אחרי אשר תסור הסבה אשר הולידה אותן עוד ישאר להן שרש וענף גם אם לא עוד בתקפן הן עומדות. וכן נשארו עוד עקבות החסידים וגם מפלגת אוהבי היונים לא כליל חלפה, כי נשארו עוד רבים אשר בחרו בתענוגי החיים מתורה ודרכיה, אך לא נחשבו עוד כמפלגה כי אם כמפירי ברית ופושעי ישראל ואפיקורסים.

אחרי אשר שבתו המלחמות והמנוחה שבה לקדמותה החלו החרדים לדבר ה׳ להרבות את התורה אשר בלי כל ספק נשתכחה מלב העם בעתותי המלחמות ואלה דורשי התורה ומוריה נקראו מני אז בשם פרושים [1]). הפרושים לא התבדלו מן החסידים, כי אם לא החמירו עליהם ועל העם כאשר עשו המה, כי כן נחוץ היה בעת ההיא עת המנוחה, והחסידים היו חשובים גם בעיניהם גם בעיני העם גם אחרי כן, אך

1) אולי על כי פרשו את התורה, אבל יותר צודקת סברת הר״א גייגער אשר יאמר כי הם המה ה נ ב ד ל י ם הנזכרים בעזרא ונחמיה ובלשון ארמי פרושים (אורשריפט). וכן יכנה בתלמוד לנפרשים מדרכי העם „פרושים״ אמר רב אשי ואנן טעמא דפרושים ניקו ונפרוש (פסחים ע׳). ושארי ליה מאריה להחכם מוהרנ״ק ז״ל כי שגה בשגגה גדולה בספרו מורה נבוכי הזמן, בהביאו זה המאמר וישנה פניו ולמד ממנו שלא כענינו. בשער י׳ יאמר כי שם הפרושים היה אחרי כן לחרפות ורק הפרושים הראשונים היו נכבדים ויחפוץ להביא ראיה יען כי נמצא בתלמוד „ואנן מפרושים ניקום ונגמר״ אשר באמת לא נמצא בתלמוד כי אם כאשר הבאתי, והכונה שם על הנפרשים מן הצבור כאשר יראה כל מעין, כי יספר על יהודה בן דורתאי ש פ י ר ש מן החכמים, כמו כן לא צדק באמרו שם כי כל שבעה מיני פרושים הנזכרים בתלמוד (סוטה דף כ״ב) המה כ ל ם כ א ח ד ל ג נ א י, מה שאינו כן, כי לא השם פרוש הוא לגנאי, והמין הַשביעִי הוא אָהוב וחַביב ונחמד בעִיני האומר, רק עִל הצבועִין כעִס אשר לקחוּ

מספרם צער מיום ליום, אם מאשר כי רבים נבדלו מהם בראותם כי אין כל חפץ ותכלית במעשיהם או מאשר כי לא לקחו נשים ולא הולידו בנים וחדשים מקרוב מאנו להספח עליהם. ואלה שומרי התורה ראו כי לא די להם כי יחזיקו בכל משפטיה, כי אם כי יורו אותה ויבארו את דבריה לפי רוח העת כראוי לתורת חיים וכן עשו, ועל ידי זאת קמו שתי מפלגות חדשות בישראל הלא הנה מפלגות הפרושים והצדוקים [1].

להם קרנים ויקראו בשם הנכבד „פרושים״. ועינו הטעתו במה שראה בספרי השליחים אשר שם נתן שם הפרושים לשמצה מבלי אשר שם על לב כי אך שונאיהם דברו כזאת.

1) על דבר שלש המפלגות בישראל: הפרושים, הצדוקים והאסיים, כבר כתבו הרבה הרבה מאד, ואם כי גם רבים מכותבי דברי ימי ישראל בימים האלה הודו כי לא היו ככתות השונות אשר היו בקרב יתר העמים (לא כדעת יוסיפון ובאסנאגע ורבים כמוהם) בכל זאת לא נמנעו מלעשותן כלן לכתות חדשות אשר קמו בימי מלחמות הסורים והיונים ואחריהם, והכותבים האלה נפרדו בדעותיהם בדבר דרכי המפלגות והעת אשר בה נולדו, איש איש כפי חפץ לבו ומעלות רוחו יסד להן דרך. לפי דברי החכם גייגער (אורשריפט מן צד 100 והלאה ובמכתבו העתי שנה שלישית במאמרו פארלעזונגען איבער יודענטהום) נולדה כת הצדוקים עוד בימי עזרא והמה היו ממשפחות הכהנים והאצילים אשר זה דרך כל האצילים להחזיק בנחלה אשר הנחילום אבותיהם למען התפאר בה, ויהיו מחזיקים בכל הכתוב במדה גרושה (אורטודוקסען). והפרושים היו בני העם אשר כל ישעם וכל חפצם היה להסיר כבוד המשפחות וממשלת הכהנים ולהרים את כל העם למעלה אחת לבל יגבה לב איש על רעהו ועל כן הדשו גם פני החקים לרוח העת (רעפארמער), ואחריו נמשך גם בעל דור דור ודורשיו. לא כן היא דעת בעל מורה נבוכי הזמן שער חקר אבוה והחכם יאסט, געשיכטע דער יודען אונד זיינע סעקטען מצד 107 והלאה, כי המה יתנו להם דרכים אחרים וגם יאחרו את העת אשר בה נולדו המפלגות האלה. והחכם גראעץ חלק שלישי מצד 79 והלאה ובהערה 10 פוסח בזה על שתי הסעיפים כי יחרוץ משפט כי הצדוקים בקשו להקל מעול הדת אך ימאן להודות כי המה כפרו בתחית המתים ובהשגחה פרטית, וגם יתר הכותבים נפרדו לעבר הזה או לעבר השני. ואם אמנם כל קורא בעין בוחנת יתן עוז ותעצומות לדברי החכם גייגער אשר ברב חכמה דבר בכל המאמרים האלה וכמעט קלע אל האמת ברוב דבריו, וגם צדק כי המפלגות נמשכו עוד מימי עזרא, אך בזאת לא צדק בחרצו

אם אמנם אם נעמיק חקור נראה כי המלחמה הזאת היא המלחמה אשר היתה עד כה רק שנתה פניה, כאשר לחמו הנביאים נגד עובדי הבעל רודפי תאוה, וכאשר לחמו החסידים נגד הפושעים או אוהבי היונים ורודפי תענוגים, כן הוסיפו הפרושים ללחום נגד הצדוקים אשר מאנו לקבל עליהם עול הגזרות והסיגים אשר עשו החסידים בימי הרעה ואשר נקדשו אחרי כן ויהיו כדברי תורה, וכמעט נוכל לגזור אומר כי הצדוקים הם המה כת אוהבי היונים אשר שנו פניהם ולא הרבו לפשוע כמוהם כאשר כמו כן הפרושים המה החסידים רק כי לא הרבו לענות נפשם כמוהם, כי כאשר עובדי הבעל ולוקחי נשים נכריות בימי הבית הראשון ואוהבי היונים בימי הבית השני כלם מבני השרים והחורים היו

משפט כי כת הצדוקים החלה מהעת ההיא, כי אם המפלגות היו בימים האלה וגם אחרי כן והשם צדוקים לא נזכר בימים האלה, ועל כן לא יצדק גם באמרו כי הפרושים נבדלו מן הצדוקים כי אם להפך, הפרושים נבדלו בימי עזרא מאלה אשר התערבו בעמי הארצות והפושעים בעמם ומעובדי האלילים, והם המה אשר בימי הבית הראשון הלכו אחרי דברי הנביאים, ומנגדיהם היו על הרוב ממשפחות הכהנים והשרים והחורים, ידם היתה תמיד במעל הזה לפלג לב העם, ואם כן היו הצדוקים כהולכי בדרך הפושעים, אך לא בכל דרכיהם בחרו כי גם המה הוקירו את התורה. ובזה צדק החכם גראטץ באמרו כי בזמן מאוחר קמה מפלגת הצדוקים יען כי אין זכר למו בדברי החכמים הראשונים, ואם נשים לב לכל אשר יסופר בתלמוד ובמגלת תענית מהצדוקים יצא המשפט ברור כשמש כי ימי לדת המפלגה הזאת היו בימי התנאים הראשונים, בימי שמעון הצדיק או מעט אחריו, כי עיקר הריב היה על דבר תורה שבעל פה, לא שלא קבלו חקים אחרים לבד מאלה אשר נכתבו בתורה ולא שלא פירשו את התורה, כי אם קבלו רק שבכתב, כי בידם היו לבד מספר התורה עוד ספרי חקים אשר מהם למדו לשפוט והחמירו בדיני נפשות יותר מדאי (כדרך כל השרים והמושלים), והפרושים או התנאים המה למדו בעל פה ועל כן נקראו תנאים (עיין מכילתא להחכם מאיר איש שלום במבוא פרק ו') ויסמכו דבריהם על דברי התורה, ולהפך הצדוקים לא ידעו להביא ראיה מן התורה לדבריהם כאשר יסופר במגלת תענית פ"י ששמעון בן שטח נצחם יען כי לא יכלו להביא ראיה לדבריהם מדברי התורה, כי בתחלה כתבו את החקים המסורים על ספר כמו שיסופר במגלת תענית: „וכשהיו כותבין אדם שואל הולך ורואה בספר וכו'", כלומר בעת אשר הותר עוד לכתוב אז לא הוכרחו

כן גם הצדוקים מבני האצילים ולוחמי המלחמה היו, בכל זאת שנתה המלחמה פניה בימים האלה במאד מאד עד כי לא נכיר כרגע כי דרך אחד לצדוקים ולפושעים וכמעט תראה כמו הצדוקים בחרו ביראת אלהים גם יותר מן הפרושים. וזאת היא הנסבה: בימים הראשונים בעת אשר לא התחזקה עוד התורה בידי כל העם, כאשר נטתה מפלגה אחת מני דרך או סרה מכל התורה והדת, לא כן בימים האלה בעת אשר התורה נשרשה כבר על תלמי לבב העם עתה כאשר נטו הצדוקים מני דרך לא עזבו את התורה כי אם את רוחה עזבו ויעשו ההפך מחפצה, היא בקשה להיות תורת חיים אשר חקיה ישנו פניהם לפי מצב העת

ללמוד הרבה בעל פה יען כי כאשר שאל איש שאלה הלך וראה בספר והורה (החכם גראטץ מביא זאת בהערה א׳ 18 ומשבש את המלה „כותבין״ ומציג „יושבין״ תחתיה בלי כל טעם ודעת) אך רוח הפרושים אשר בקשו להרבות את התורה לא היתה נוחה מזאת כי תפצו כי ישננו את התורה לבנים ושבעון הצדיק עשה את התורה לעמוד העולם (אבות פ״א מ״ב) ואם ימצאו ספר כתוב הלא אז לא יחפוץ איש ללמוד לכן בקשו להסיר את כפר החקים (ספר גזירתא), ועל כן קמו השרים והכהנים נגדם יען כי פחדו פן יקילו בדיני נפשות כי ידעו את נפש הפרושים אשר קצה בשפיכת דמים ומזה יצאה המחלוקת, ואם כן אך שוא הוא כי הצדוקים החזיקו רק בתורת משה, כי היה להפך, כי הפרושים בקשו ראיה מן התורה והמה לא ידעו כל ראיה לדבריהם ובכל זאת בקשו לשפוט, ונראה כי הפרושים נשענים על עמודי התורה והצדוקים נבדלו מהם, וכאשר הצליח בידי הפרושים לבער את ספר החקים אז נצחום מכל וכל ויעשו את היום ליום משתה ושמחה. והחכם גייגער צדק מכל וכל באמרו כי הצדוקים החזיקו במקובל (אורשריפט צד 133, ולא בצדק טען נגדו הה׳ בעל דור דור ודורשיו צד 191), אך המה החזיקו לא במקובל איש מפי איש כי אם במקובל בספר הגזירות והמה קמו בעת אשר החלו התנאים הראשונים אשר חפצו ללמוד רק בעל פה.—זה הוא בדבר הפרושים והצדוקים אשר אודותם נדבר בתלמוד ובמדרשים, אך בדבר האסיים כתבו ספרים אין קץ ויעשום ככתה מיוחדת נבדלת משתי הכתות, ואם כי בתלמוד אין זכר לזה השם ולא לזאת המפלגה כי התלמוד יזכיר רק „חסידים״ והמה היו היראים והחרדים לדבר ה׳ אשר היו בכל עת ובכל מקום מבלי אשר נחשבו לנפרדים כי אם להפך להנבחרים בעם כאשר היו הנזירים והנביאים מימי קדם עד הימים האלה (הנזירים נחשבו בימי הבית הראשון במעלה כהנביאים כאשר נראה מדברי

והמה בקשו לעשותה לתורת מתים אשר כל רוח אין בקרבה ולא תשתנה ברב או במעט. חפץ הצדוקים היה כחפץ אבותיהם אוהבי היונים ואבות אבותיהם עובדי הבעל, הלא הוא להשתרר על העם ולמצוא תענוגי החיים בעולם הזה. וחפץ הפרושים היה כחפץ החסידים והנביאים לתת חופש לעם כלו ולסמכהו בעת צר בתקוה ונחמה, ועל כן כאשר נבאו הנביאים לימים יבואו ויבשרו תקוה ואחרית לבל יאמר העם בעת צרה אבדה תוחלתנו, כן הורו הפרושים לקות לימים טובים לימי המשיח ולחיי העולם הבא, וכאשר מאסו עובדי הבעל בכל אלה

הנביא: ואקים מבניכם לנביאים ומבחוריכם לנזירים... ותשקו את הנזירים יין ועל הנביאים צויתם לאמר לא תנבאו, עמוס א׳) וכל דבריהם ומשפטיהם בנו רק על דברי יוסיפון. ואם לא לפלא הוא כי זה האיש יוסף אשר הוחזק כפרן ברוב דבריו נעשה פתאום בדבר הזה כעד נאמן ועל פי דבריו יוציאו משפט! הן כל איש יודע דרכי יוסיפון כי את הבוגדים בעמם היה נמנה ולא על פי דרך עמו בחר לו דרך כי אם בדרכי הרומאים אחז ולא הרפה מהם וכל חפצו וכל ישעו היה למצוא חן בעיניהם, ובדבר הזה בדבר שלש הכתות הלא נראה עין בעין מדבריו כי הוא הרן וילדן בחפצו להשות את ישראל להרומאים אשר שלש כתות נבדלות היו להם לכן מהר לפלג גם את ישראל לשלש כתות למען ישוו אל הרומאים. ואם כן אין להביא כל ראיה ועזר וסמך מדבריו אם לא יקום גם התלמוד לעזרתו ובתלמוד לא נמצא כל זכר לזה ואם כן בטלה כל הכת הזאת ולא היתה בעולם כי אם ברוח יוסיפון, והחכם יאסט השמיע כבר בספרו געשיכטע דעס יודענטהומס אונד זיינער סעקטען, כי אך הבל ושוא המה דברי יוסיפון אשר התפאר כי ידע דרכי כל שלש הכתות ותורותיהן ויעשה את האסיים לבעלי החכמה היונית, אך בכל זאת יחשוב גם הוא את האסיים לכת, ומוהרנ״ק אשר לא יבדיל את האסיים לגמרי מן עדת הפרושים גם הוא יחשבם למפלגה וגם יתן תורת היונים בלבם ומהם תצמח לפי דעתו חכמת היהודים האלכסנדרונים, אך החכם גראטץ בא ויעשה אותם למפלגה מיוחדת לכל משפטיה ויקראם בשם רעליגיעזער ארדען, ובחרצו משפט כי לא לצדוקים ולא לפרושים יאתה שם מפלגה, לצדוקים לא יאתה יען כי המה לא באמונה נפרדו בדעותיהם רק בדרכי הממלכה (?). ולפרושים יען כי המה היו הרוב בעם, יאמר כי רק לאסיים יאתה שם מפלגה אך לא מכל וכל יען כי בראשיתם לא התפרדו מעל הפרושים, ובעיניו המה כזמורת זר אשר יצאה מגפן הפרושים (איין אויסוואכס) ויתן להם חקים מיוחדים ויאמר כי המה התבדלו מתוך העם יען כי נזירים היו ולא לקחו להם נשים וכהנה, ואף כי כל אלה אך דברי יוסיפון

ויבקשו בכל לבב להסיר כל תקוה לימים יוצרו מלבם ויבטחו רק בארצם ובחרבם, כן גם הצדוקים כפרו בתחית המתים ובגאולה העתידה, ורק בתורה הכתובה אשר היתה להם כארץ וממלכה שמו כל מבטחם, וגם המקור להפיץ שניהם אחד היה אחרי כי עובדי העצבים בקשו למשול בעם כי המה היו ההורים והסגנים, לכן חפצו להביא בלב העם רק אהבת הארץ למען ילחמו בעדה בכל לבם מיראה פן יתמו בההרב ארצם, וכן גם הצדוקים אשר היו עורכי המלחמה ושרי הצבא בקשו להסיר כל תקוה לימים יוצרו למען יגברו חיל במלחמה ביטי ההוה,

המה בכל זאת ימאן בטעם אשר נתן יוסיפון מדוע לא לקחו נשים באמרו כי לא האמינו בבור לבבן ועל כן מאנו לקחת להם נשים, ה׳ גראטץ ימאן בטעם הזה ויאמר כי הטעם האמתי הוא מאשר כי יראו מטמאת הנדה ואחרי כי התנהגו בטהרה כלוים לכן יראו פן יטמאו אם ישבו יחד את האשה, אך לא זכר כי גם הכהנים והלוים והנזירים לקחו להם נשים ולא יראו ולא פחדו מטמאתן, וכן המה כל ראיותיו אשר יאמר להביא מהתלמוד כלן אך השערות התלויות בשערה, כי בכל מקום אשר ימצא שם חסיד ימהר ויחליט כי על האסיים נאמר, וגם חסיד שוטה אשר עליו אמר ר׳ יהושע כי הוא ממבלי העולם גם התואר הזה נאמר רק על האסיים (ואחריו נמשך כמעט בכל דבריו בעל דור דור ודורשיו), אך אם נעיין היטיב בתלמוד נראה כי כל אלה השערות של הבל המה ואין בהם כל ממש, כי בכל התלמוד במקום אשר ישמיע דרכי החסידים יורה לכל העם להחזיק בהם, ואם יאמר כי החסיד השוטה יבלה העולם כון לכל חסיד שוטה אשר לא ידע מה טוב ומה רע (ובאמת אתפלא על הרב בעל דור דור ודורשיו איך נטה אל הדעה הזאת אשר אין לה כל יסוד ויקח גם הראיה מחסיד שוטה מדברי ה׳ גראטץ מבלי שים לב כי התלמוד בעצמו מפרש (סוטה דף כ״א): היכי דמי חסיד שוטה כגון דקא טבעה אתתא בנהרא ואמר לאו אורח ארעא לאסתכולי בה ואצולה, ובימים ההם לא היה כבר זכר לאסיים אף לפי דברי אלה אשר יעשום לכת בפני עצמה) אשר היו אז ונמצאים עד היום הזה בישראל, ולמען החזיק דעתו עשה אותם גם לטובלי שחרית הנזכרים בתלמוד ויצא לפרש השם אסיים על פי הארמי, ויען כי לפי דעתו הם המה טובלי שחרית לכן הוכרח להוציא את השם אסיים מן „סחה״ כלומר טובלים, ובעת אשר יביא דעות חכמים רבים ושונים בדבר השם וביניהם דעת האומר כי נגזר משם אסיא (רופא) הקרוב יותר מכל ההשערות והוא יביא אותם ויאמר כי כלם הבל ורעות רוח, בעת הזאת יגזור את השם אסיים מן „סחא״ ויוסיף „א״ בתחלתו וישמיט אות „ח״ מאמצעותו ואז ישוה אל אסיים,

ויבקשו למו גם המה רק תענוגות בשרים וחיים נעימים [1]) ועל כן הקלו בטמאת הנדה (נדה ל״ג) וילעגו על הפרושים אשר הצטערו בעולם הזה (אבות דר״נ פ״ה) והשתמשו בכלי כסף וזהב (אבות דר״נ וביוסיפון) ויחמירו בדיני נפשות כדרך כל האצילים והסגנים, ועל כן מאנו לשמוע בקול הפרושים אשר הצנע לכת והסתפקות היה משוש דרכם וכן הורו את כל העם לצניעות ופרישות ולבלי שפך דם. אך בדרכם נפרדו הצדוקים מאת הפושעים יען כי בתורה החזיקו גם המה כהפרושים רק בגזרות וסיגים, כבאלה אשר להקל כן באלה אשר להחמיר, מאנו שמוע. והמלחמה הזאת אשר בראשיתה קטנה היתה גדלה ועצמה אחרי אשר קמו קנאים בשתי המפלגות וירבו לתת חקים חדשים למרות רצון המפלגה אשר כנגדה, הפרושים גזרו גזרות למען הוציא מלבן של צדוקים ובלי ספק עשו הצדוקים כמוהם להוציא מלבן של פרושים, והשעה היתה משחקת לצדוקים ימים רבים עד אשר בא שמעון בן שטח והכניע אותם וישב עטרת התורה ליושנה (קדושין ס״ו) אך כרגע עלתה ידם שנית על הפרושים וידכאום תחת רגליהם, והמלחמה הזאת פשתה

מבלי התבונן כי כל ההשערות אשר השמיעו עד הנה אשר לפי דבריו המה אך הבל ורעות רוח, כלן קרובות יותר אל האמת מהשערתו, ואם בהשערות נבהר אז יש ויש לאל ידנו להשמיע עוד חדשות אשר יהיו קרובות הרבה מאד אל האמת מהשערתו, ונוכל לגזור את השם אסיים מן „אסא״, זקן (ג׳טין ס״ט. גירסת הערוך אשא) או עוד נוטה יותר לגזרהו מן השם אסיא בל״י (oysia) כלומר שדות (ויקרא רבה כ״ג) יען כי כלם ישבו בשדות ולא בנו להם בתים, או מן השם „אוכיא״ כלומר חור, נקב (חולין ס״ו) יען כי במע־ות צורים וכפים ישבו, ואדמה כי כל קורא יודה כי יתר שאת להשערות האלה על השערות ה׳ גראטץ, אך גם אותן אשמיע לא כמשפט אמת יען כי לפי דעתי ברור כי כת האסיים לא היתה ולא נבראת אלא יוסיפון הולידה ובתלמוד אין זכר לה ואם אקח מועד עוד אדבר בדבר הזה ועל העת הזאת ביחוד.

[1]) וקרוב מאד לשמוע עדות התלמוד כי הצדוקים התפרדו מעל ישראל בתחלה על ידי תורת אנטיגנוס איש סוכו אשר אמר אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב וכו׳, כי המוסר הזה לא כתורה הוא, כי היא אמרה בכל עת למען יאריכון ימיך. למען ייטב לך והארכת ימים והוא הורה את ההפך. והאנשים האלה אשר בקשו תענוגי החיים מאנו לעבוד שלא על מנת לקבל פרס.

כצרעת ממארת לרַפות כח העם אשר מלחמות היו לו תמיד עם שונאי ארצו ודתו מהוץ ובעת אשר רשעים ישבו על כסא הממלכה בארצם אשר לא לתורה ולא לאמונה היו עיניהם ועל ידי זה רבו כמו רבו גם בין הפרושים זרע מרעים הצבועים אשר עשו מעשה זמרי ויבקשו שכר כפנחס (סוטה כ״ב) כאשר יחשוב שבעה מינים אשר ששה בהם היו רעים, ולא נמצא עד היום ההוא איש גדל-כח ורב הדעת אשר את פניו ישאו כלם והוא יטה ידו עליהם לשפוט איש איש בריבו למען עשות שלום ביניהם, ומי יודע אם לא היו כלם עדי אובד בשנאתם לולא קם עוד הפעם מושיע ורב לישראל אשר לא בידו החזקה כי אם ברוחו הכביר השבית מלחמות ויטה קו שלום על הארץ ויפח חיים חדשים בלב העם כלו ואת התורה נתן בלבו, האיש הזה אשר החיה שנית את העם כעזרא בדורו הוא הלל.

יב.

הלל הזקן.

כל אשר כח בו לחיות יחיה, וגם אם יחלה ויחלש וריב עצמיו איתן ודמי עורקיו יעבטו אורחותם, בכל זאת אם עוד עזרתו בו, אם עוד לא תם כליל לשד חיתו אז ישוב לאיתנו ויחיה וישיש בחיים, כן הוא באיש וכן בעם כלו, גם עם כלו יחלה בנחות עליו מכות העת, אך כל עוד אשר תוכו לא נהר, עוד תקוה לו לשוב ולחיות, עת אשר מושיע ורב יקום מקרבו ויושיעהו. בעת ההיא היה ישראל כגוי אשר מחלתו אנושה מאנה הרפא, השנאה והקנאה ותאות הכבוד סכסכו מפלגה במפלגה ואיש באיש, ומושל עז מצח ואכזרי ישב לכסא אשר לא נשא פני זקנים ועל עמו לא חמל, ובכל זאת קם רגע מושיע ויושיעהו אחרי כי עוד לא נס ליחו, ויפח בו חיים חדשים וכח חדש לחיות עוד ימים רבים. כעזרא בדורו כן היה הלל בדורו, בענותו לא רדף אחרי הכבוד וירדוף הכבוד אחריו ויעלהו על ויתנהו כמושיע ורב לעמו [2].

[1]) כשנשתכחה תורה מישראל עלה עזרא מבבל ויסדה חזרה ונשתכחה עלה הלל הבבלי ויסדה (סוכה כ׳.), וכשמת הספידו עליו אי חסיד אי ענו תלמידו של עזרא (סוטה מח: ובירושלמי ותוספתא).

על דבר הלל ודרכו ורוב גדלו ומעשיו הגדולים כבר דברו הרבה מאד, וכל איש חזה בו כרוחו, המחזיקים בכל ישן חזו בו את המחזיר עטרת התורה ליושנה, והאוהבים לחדש חדשות[1]) בדת ראו בו את המחדש הגדול (רעפארמאטאר) לכל משפטיו וחקותיו, ובאמת יֵרָאֶה כמו צדקו שניהם יחדו, כי בדרכיו נראהו כמחזיק ומחדש גם יחד, אמנם לכן לא יצדקו גם שניהם, אחרי כי באיש אחד לא יתאחדו שני הקצות והפכפך לא היה הלל בדרכיו.

הלל לא היה מחדש חדשות, זאת נראה מכל מעשיו ודבריו, כי מה הוא מחדש בדת? המחדש בדת הוא איש אשר לו נִתַּן רוח כביר לראות את שגיאות בני דורו אשר טפלו על דברי הדת כהמה וכהמה לא לרוח הדת, ועל ידי החקים הנוספים השביתו אותה מטהרה ויעשוה כאבן מעמסה לכל העם עד אשר המחזיקים בה יכרעו תחת סבל משאה, ואלה אשר נלאו נשוא כי כשל כח הסבל יפרקו עולה מעל צואריהם וישליכו אחרי גום את הדת והנספה עליה, ועל כן יתעורר האיש אשר עינים לו לראות את הפריץ הזה ויתאמץ לחדש פני הדת כמקדם להסיר מכרמה זמורת זר לבל תהי עוד כאבן מעמסה ולא יברחו מפניה, ומחדש כזה ימצא לו אזנים קשובות בבני דורו אשר כמהו יחשבו וימשכו אחריו ויעשו אגודה אחת להוציא מחשבתם לפעלת אדם, אך לא כל העם ימשך אחרי מחדש כזה, יען כי לא יבינו זאת, כי לו הבין זאת

---

[1]) וזה לשון החכם גייגער במאמרו פארלעזונגען א. ז. וו. Hillel stellt uns das Bild dar eines – das Wort wird ihn nicht entweihen, es wird ihn adeln – eines echten Reformators ויהפוך להמשיל אליו גם את מיסד דת הנוצרים, אך נגדו דבר כבר הפרופ. דעליטש במחברתו Jesus und Hillel ואם כי גם הוא לא צדק במשפטו כי ישים דברים בפי הלל למען הראות על דרכו את אשר לא השמיע הלל מעודו ויחליף שם את בית הלל להלל מבלי שים לב כי בית הלל לחוד והלל לחוד, אך בזה צדק באמרו כי הלל לא מחדש היה וכי לא ישוה אל מיסד דתם, אם כי לא מטעמו. ואתמה על החכם גייגער איך עלה על לבו להשות את איש אשר מעשיו הגדולים חקקו בדברי הימים ונודעים בברור לכל יודע, לאיש אשר כל מעשיו אך ספורים (לעגענדען) ולא לדברי הימים המה, ואיש לא ידע לברר את הנעשה באמת מן החזיונות, ומי לידנו יתקע אם לא כלם הזיונות המה?

כל העם גם יחד עוד בטרם קם המחדש, הלא אז היה הוא אך למותר, כי אז עשה העם כבר את הפץ לבו. ועל כן יפרוץ תמיד ריב בקום מחדש, כי המחזיקים יקומו נגדו וילחמו בו, ורק אלה אשר כמהו יחשבו המה ינהו אחריו ויהיו למפלגה, כן היה לכל המחדשים בדת מימי ישו או פאול השליח עד לוטהער, אך לא זאת היתה פעולת הלל, הוא לא קם לבטל את החקים והגזרות אשר הרבו לפניו מימי עזרא עד ימיו, ולהפך הוא התאמץ בכל עוז להפיץ את התורה המסורה ולהרבות לומדיה, ואם כי הקל מעול העם בשני דברים אשר תקן תקנות חדשות, אך בדבר הזה לא הסיר כל חק ישן, כי אם להפך כי תקן בדברי התורה הכתובה, ומחדש בדת לא יעשה זאת כי הוא יחזיק בדת כאשר נִתנה רק יבטל את הנוסף עליה, וגם בתקונים האלה אחז בדרכי כל הפרושים אשר תקנו תקונים וגדרו גדר והעמידו דבריהם על דין תורה, גם הפרו את התורה משום עת לעשות לה׳, וכאשר דרש אחד לפניו עין תחת עין ממון אשר הוא רק דרש, כן דרש הוא כי שמיטת כספים היא רק כאשר יבקש המלוה מן הלוה אך לא הבית דין, ובידי הבית דין לבקש את החוב גם אחרי השמיטה, ומכל דבריו לא נראה אף שמץ דבר אשר יורנו כי בקש לבטל דברי החכמים כי אם לחזקם ולהכינם על עמודים חזקים. וראשית גדולתו החלה מיום אשר הראה כי ידע להורות הוראה והנשיאים בני בתירה לא ידעו זאת. כעני ודל עלה מבבל לארץ ישראל למען שמוע לקח מפי שמעיה ואבטליון[1] ואחרי כן כאשר שב לירושלים ובני בתירה אשר היו הנשיאים לא ידעו דין הפסח אם הוא דוחה את השבת או אין אז קם הלל ויהפוץ להביא ראיה מק״ו וגזרה שוה כי הוא דוחה את השבת, אך מאנו לקבל ממנו, ואך כאשר השמיע משפט חרוץ כאשר שמע מפי שמעיה ואבטליון אז קבלו ממנו וימנוהו לנשיא עליהם. הנה בזה לא כמחדש עשה

[1]) על שלשה דברים עלה מבבל לא״י למען דעת דיני טומאה וטהרה במצורע (ת״כ תזריע פ״י) ודין אכילת מצה מן החדש, ודין קרבן חגיגה (ירושלמי פסחים פ״ו ה״א) ועיין דור דור ודורשיו 157 כי שלשה אלה לאו דוקא.

כי אם כמחזיק בתורת מוריו, וכאשר לא ידע את הדין מה לעשות אם לא הביאו העם את סכיניהם, ענה כי שכח את הדין ובדבר כזה נסמך על מנהג העם, וזה היה לקו לכל החכמים (ירושלמי פ"ז ה"ו) והוא כאשר עלה על כסא הנשיאות הוכיח לבני דורו דרכם על פניהם על כי לא הרבו ללמוד התורה ויאמר כי רק יען כי לא למדו התורה על כן הוכרחו לקבל עליהם הבבלי[1]) לראש, ומכל אלה נראה כי לא אהבתו לחדשות הרימתהו על וכי גם לא אהב חדשות רק בדרכי מוריו אחז וכל חפצו היה רק להרבות התורה.

אמנם גם אלה אשר יחשבו אותו כמחזיק וידמו כי על ידי זאת זכה לגדולה ולשם עולם גם המה לא יצדקו, כי כמה וכמה היו לפניו ואחריו ובדורו אשר בקשו להחזיק יותר ממנו (כי הוא בריבו את מנגדיו היה על הרוב המקיל) וגם הרבו את התורה בכל ימיהם מבלי אשר גדל שמם ומבלי אשר מצאה ידם לעשות כאשר עשה הוא, וגם שמעון בן שטח אשר החזיר עטרת התורה ליושנה ויהושע בן גמלא אשר אלמלא הוא נשתכחה תורה מישראל (ב"ב כ"א.) או רבי חייא אשר התלמוד ידמהו להלל אשר יסד את התורה אחר שנשתכחה (סוכה כ׳.) גם המה לא עשו והצליחו כמהו. ומה זה עמדה לו להקימו על בדורו ועד דור אחרון אשר על פיו יצאו ויבואו כל עדת בני ישראל עד היום הזה?

עני ודל היה בבואו בתחלה לבית המדרש ללמוד תורה עד כי לא מצאה ידו לשלם לשומר פתח בית המדרש את המס אשר גבה מכל באי הבית, אך מאהבתו את התורה השליך נפשו מנגד וילך וישכב על פי הארובה ולא שם לבו לשלג אשר כסהו עד כי כפשע היה בינו ובין המות, עד אשר נגלה הדבר לבני בית המדרש ויקחוהו משם וירחצוהו ויסכוהו והושיבוהו נגד המדורה ויאמרו כי ראוי זה לחלל עליו את השבת (יומא ל"ה). ומני אז הלך הלוך וגדול בתורה ובדעת, עד כי מפיו בקשו תורה כל החכמים. והנשיאים בני בתירה ירדו מנשיאותן

---

[1]) שם בבלי היה לחרפה בעיני בני ארץ ישראל כמו שנאמר (ירושלמי פסחים פ"ו) כי אמרו אם יש תוחלת מבבלי (ועיין יומא ס״ו, מנחות ק׳.) ואולי זאת היתה לו לישועה לתת לו ענות לב יען כי לא הסכין מעודו ללכת בגדולות ובנפלאות ולפסוע בראשי עם קדש.

למען לתת את המשרה על שכמו, ובנשיאותו גבר בארץ עד כי גם הצדוקים ראשי מריבי הפרושים שמו ידם למו פיהם ולא הוסיפו לחרחר ריב, כי בכל ימיו לא נראה ולא נשמע שמץ דבר מהם, ואבן החן הזה אשר נתן בידו הכח למשוך אחריו כל העם הוא לא אהבת החדשות כי אם אהבת השלום.

בכל דרכיו בקש את השלום וירדפהו בכל לבו בדעתו כי אין כלי מחזיק ברכה כהשלום, הוא ראה כי כל עמל ישראל ותלאותיו באו לו לרגלי המריבות והמפלגות ושנאת חנם. על ידי המריבות כשל כח ישראל בהיותו על אדמתו ועל ידיהן הלך בגולה, ולרגליהן עלתה בכל עת בידי צריו לדכאהו ולשומו כעפר לדוש, ועל כן שם כל מעינו להסיר את המכשלה הזאת מעל דרכי עמו. הוא התבונן כי הרבים מהרועים את ישראל ומוריו שמו להם את תורתם לחרב גאותם למען ימשלו בעם ועל כן הלקו את לב בני העם, כי רק אז ימצא איש רודף אחרי הכבוד למשול כאות נפשו רק כאשר אין שלום בעם ואז ילכו בעלי המפלגה אחרי מנהליהם בעינים עצומות, אך הוא אשר ענות לבו גדלה כחכמתו ולא להשתרר בקש כי אם לעבוד לעמו למען תת לו אחרית ושארית, לכן התעורר בכל לבו להשבית ריב ומלחמה ולקרב את הנפרדים בזרוע למען ירבה כחו לעמוד נגד אויביו מחוץ, ועל כן היתה ראשית מלאכתו להרבות דעת התורה בקרב העם למען ידעו את התורה ולא ילכו כעורים אחרי מנהליהם, ובזה הלך בעקבות כל ישרי הלב אשר קדמוהו, הלא כה היו גם דברי הנביאים אשר הורו לתורה, בדעתם כי רק אז ישבת כל ריב רק כאשר כל העם ידע את התורה, ואז תקצר יד מורה אחד אשר באהבתו לכבוד יבקש להתרומם ולתת חקים חדשים ועל ידיהם יפלג לב העם, כי כאשר כלם ידעו את התורה אז ידעו מה לקרב ומה לרחק, וכן עשה גם הוא ולא עורר את תלמידיו כי יהיו קנאים ומרבי חקים כי אם להיות מתלמידיו של אהרן אוהב שלום ורודף שלום אוהב את הבריות ומקרבן לתורה, אלה היו העמודים אשר בקש כי הדת תשען עליהם, ואם על עמודים כאלה תשען אז יורמו כל המכשולות ותחדלנה כל המפלגות ואיש את רעהו יאהבו ויעזורו ויהיו כלם לברכה בקרב הארץ.

באהבתו לשלום גבר בארץ ולא נמצא איש כזה כמעט בכל חכמי התלמוד מימי התנאים הראשונים עד אחרון האמוראים, ובאהבתו לשלום ולבריות הנה הוכרח להקל הרבה מהעול ולבלתי פקוד אפו גם על אלה אשר לא יחזיקו בדת לכל משפטיה כאשר יעשו המקנאים, כי אם לקרבם בדברי נחומים ובמאור פנים עד אשר ישובו ויזכו ארחותם כאשר נתן עדותו: הרבה פושעים היו בישראל ונתקרבו לתורה ויצאו מהם צדיקים וחסידים וכשרים (אבות דר"נ פ"ה). ורק בזה נפרד מאת יתר חכמי הפרושים כי הוא עשה את למוד התורה עיקר ולא הביא במשפט דרכי איש אם יחיה על פי הדת לכל משפטיה וחקיה, ועל כן הצליח בידו לעשות את אשר לא הצליח בידי איש אחר.

הוא נתן אל לבו להסיר המפלגות מקרב ישראל, והמפלגה היותר חזקה נגד הפרושים בעת ההיא היתה מפלגת הצדוקים, על כן נתן להם יד בשימו כללים אשר התורה תהי נדרשת בהם לבל יאמרו הצדוקים כי הפרושים יעשו בתורה מה שלבם חפץ בלי כל משפט וחק[1]. אך יותר מכל אלה נראה מעשיו בספור אשר יספר התלמוד בשלשת האנשים אשר באו אליו להתגיר. אחרי אשר יספר רוב ענותנותו כי לא עלתה ביד איש להקניטו, אף כי מלא פניו קלון ויבזהו כאחד הריקים, יאמר: שוב מעשה במין אחד שבא לפני שמאי אמר לו כמה תורות יש לכם אמר לו שתים תורה שבכתב ותורה שבעל פה אמר לו שבכתב אני מאמינך ושבעל פה איני מאמינך גיירני על מנת שתלמדני תורה שבכתב גער בו והוציאו בנזיפה בא לפני הלל גייריה יומא קמא אמר א"ב ג"ד למחר אפיך ליה א"ל והא אתמול לא אמרת לי הכי א"ל לאו עלי דידי קא סמכת דעל פה נמי סמוך עלי. שוב מעשה במין אחד שבא לפני שמאי א"ל גיירני על מנת שתלמדני כל התורה כלה על רגל אחת דחפו באמת הבנין שבידו בא לפני הלל גייריה אמר ליה דעלך סני לחברך לא תעביד זו היא כל התורה כלה ואידך פירושא הוא זיל גמור. שוב מעשה במין אחד שהיה עובר אחורי בית המדרש ושמע קול סופר שהיה אומר ואלה

[1]) עיין גראעץ 175 ודור דור ודורשיו 164.

הבגדים אשר יעשו חשן ואפוד אמר הללו למי א"ל לכהן גדול אמר אותו מין בעצמו אלך ואתגייר בשביל שישימוני כהן גדול בא לפני שמאי א"ל גיירני על מנת שתשימני כהן גדול דחפו באמת הבנין שבידו בא לפני הלל גייריה אמר ליה כלום מעמידין מלך אלא מי שיודע תכסיסי מלכות לך למוד הלך וקרא והזר הקרב יומת וכו' לימים נזדווגו שלשתן למקום אחד אמרו קפדנותו של שמאי בקשה לטרדנו מן העולם ענותנותו של הלל קרבתנו תחת כנפי השכינה (שבת ל"א.) הנה מהספור הזה נראה למדי מה פעל הלל לעמו, כי אם נשים לב להתבונן היטיב לדברי הספור נראה כי לא רק מעשה שהיה ושקרה פעם אחת ישמיענו בו, כי אם דרכי הלל בדת נגד דרכי שמאי מנגדו, שמאי עשה לו לקו המדה (אמת הבנין) בדת: עשה תורתך קבע אמור מעט ועשה הרבה (אבות פ"א), הוא מאן לעשות שלום לאיש אם לא לשם שמים בקש ללמוד תורה ועל כן הרחיק ממנו כל איש אשר לא עשה הרבה, והלל אשר התורה היתה לו לאמת הבנין והמעשה נתן ביד איש ואיש לעשות כרצונו הוא קרב כלם. אמנם מתוך דברי הספור תגלה גם זאת לעינינו ונראה עין בעין כי לא מאנשים פרטים ידבר פה כי אם ממפלגות אשר נפלגו בדעותיהן בדבר הדת, ובכל זאת בקשו להחשב כיהודים.

שלש מפלגות רעות היו בעת ההיא: הצדוקים והפושעים והצבועים, ובשלשת האנשים אשר באו להתגייר נראה דרכי שלש המפלגות. הראשונה היא כת הצדוקים בקשה לקבל רק תורה שבכתב ולא תורה שבעל פה (כדברי המין הראשון) ושמאי גער בם והוציאם בנזיפה כי מאן לספחם על עדת ישראל, לא כן הלל, הוא הראם לדעת כי החובה על הלומד להאמין בדברי מורו, ואם לא יאמין בהם הלא אז תופר כל התורה, וכאשר יאמין בו בהורותו אותו היום א"ב ג"ד כן עליו להאמין בו בהורותו אותו להפך, וכן היא בתורה שבכתב אשר בלי תורה שבעל פה היא סתומה וחתומה בכמה דברים ורק מפי המורה נוכל לשמוע באור הדברים ועל כן החובה ללמוד בתחלה ואחרי כן לבחר כהעולה על רוחו [1].

[1]) הרב בעל דור דור ודורשיו הרגיש כי מספור הזה יש הוכחה כי

המפלגה השניה מפלגת הפושעים אשר מאנו להחזיק בחקי הדת ולשמור המצות כי אם בקשו להיות כבני ישראל אך על נקלה, על רגל אחת חפצו ללמוד כל התורה כלה, ואותם דחה שמאי באמת הבנין שבידו, אמת בנינו בדת היא עשה הרבה ועל כן גרשם מהסתפח בנחלת ה׳, אך הלל ידע לקרב אותם באמרי נחומים באמרו כי התורה תעמוד על רגל אחת על ואהבת לרעך כמוך והיותר רק באור הוא. המענה הזה נפלא מאד בכל פרטיו; באחת כי בזה הראה לדעת כי עיקר התורה הוא בדברים אשר בין אדם לחברו ולא בין אדם למקום, אשר המקנאים לא כן חשבו ולא כן עשו בכל עת, וזאת שנית כי הפושעים האלה אשר מאנו בחקי התורה, שנאו תכלית שנאה את עמם ויבגדו בהם פעמים אין מספר וימסרום בידי שונאיהם, ומה נמלץ המענה הזה אשר השיב להם: מה דסני עלך לחברך לא תעביד, די לנו כי לא תהיו כשוטנים לישראל ואז נקרבכם כאחים.

המפלגה השלישית היא הצבועים אשר נמצאו גם בצדוקים, אך על הרוב בפרושים כעדות התלמוד (סוטה כ״ב) אשר קראו אותם מכות פרושים, כי רוב הפרושים עשו להם את התורה לעטרת גאותם למען התפאר בה ולמצוא על ידה משרה כבודה ותענוגי החיים, המה באו לפני שמאי ללמוד למען יצלח בידם להיות כבהן גדול לובש בגדי השרד[1]). והוא דחף גם אותם באמת הבנין שבידו, אחת דבר: אמור מעט ועשה הרבה, אך הלל קרב גם אותם על ידי למוד התורה, בדעתו כי הרבה פושעים למדו התורה ונעשו אחרי כן לצדיקים וכשרים, כי הוא ראה והבין כי האיש אשר ישים לבו ללמוד הוא ימצא אחרי כן חפץ בה וילמדנה לשמה כמאמר התלמודי „לעולם ילמוד אדם תורה אפילו שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה״ (פסחים נ״א: סנהדרין

הלל בקש לעשות שלום לצדוקים, אך פה יראה כל קורא כי גם המספר בקש להשמיענו כי לכל המפלגות עשה שלום.

1) ואולי יכון ברמז גם על הירודוס אשר בביתו מצאו הצבועים האלה מסלות, והאות על זה כי ידע אותם ואת דרכיהם ויצו לאשתו אל תתיראי לא מן הפרושים ולא מן הצדוקים אלא מן הצבועים שעושים מעשי זמרי ומבקשים שכר כפנחס (סוטה כ״ב).

ק״ה: ערכין י״ז: סוטה כ״ב: מ״ז. הוריות י׳: נזיר כ״ג). ואלה כל בני המפלגות כאשר נזדווגו אחרי כן למקום אחד, לבית המדרש, אז ראו והבינו מה פעל ועשה הלל לעמו. והנה בכל אלה עשה לא כמחזיק בכל אשר קבל מאבותיו ורבותיו, אך גם לא כמחדש חדשות כי אם כמלאך השלום, אשר בעמוד התוך יאחז מבלי נטות ימין ושמאל, ועל כן בעת אשר דבר שלום לכל המפלגות למען תקרב התורה את לבם ומתוך שלא לשמה יחלו ללמוד לשמה, הנה לא שם מחסום למו פיו מהוכיח לכל אלה אשר מאנו לשוב אל הדרך הטוב ויאמר נגד כל שלש המפלגות גם יחד: נגד שמיה אבד שמיה ודלא מוסיף יסיף ודלא יליף קטלא חייב, נגד שמיה אבד שמיה לעמת המבקשים את התורה למען להיות ככהן גדול, ונגד הממאנים בתורה המסורה בעל פה, ודלא מוסיף יסיף, ונגד הפושעים אשר מאסו התורה ויחפצו ללמוד אותה על רגל אחת, ודלא יליף קטלא חייב. אך את המוסר הזה השמיע רק כמוסר למען ישמעהו כל איש ויבחן לבו, ולא עשה אותו לקו המדה לשפוט בו את בני האדם, כי זכר את המשפט הנעלה אשר השמיענו אל תדין את חברך עד שתגיע למקומו (אבות פ״א).

כמו כן בכל דרכיו ומעשיו ותורתו אחז הלל רק בדרך הממוצע, לא בקש ענות נפש, לדקדק במצות ולסגף הגויה כשמאי (יומא ע״ז: סוכה כ״ח, ביצה ט״ז) כי אם יום יום אמר לתלמידיו כי ילך לעשות חסד עם אורח אשר בביתו וכאשר שאלוהו התלמידים מי הוא האורח ענה להם היא נפשו העלובה (ויקרא רבה פל״ד) ויחשוב לנפשו לצדקה כי הלך לרחוץ לבית המרחץ יען כי בזה ייטיב עם גויתו אשר נתן לו ה׳ (שם) ולעמת זאת הוכיח מאד על תענוגות בשרים ואהבת המותרות (אבות פ״ב), וכן נשמע מכל דבריו כי רק בדרך הממוצע אחז, נגד אלה אשר אמרו להשליך נפשם אחרי גום ולעמול רק למען הכלל נגדם אמר אם אין אני לי מי לי, על כל איש ואיש לדאג בתחלה לנפשו כי האיש אשר לא יאהב נפשו הוא לא יאהב גם אחרים, אך לבל יאהב איש רק את נפשו אמר וכשאני לעצמי מה אני, אם האיש יחיה רק לעצמו אז הוא כאַל נחשב. וכן במאמרו אם אני כאן הכל כאן ואם אין אני כאן מי

כאן (ה׳ גראטץ יחשוב כי הלל אמר זאת על כנסת ישראל) כי באמת בלי אהבת עצמו לא תצא כל פעולה, כי יתם כל חפץ ושבתה גם האהבה גם השנאה ואין עוד מעשה וחיים, ועל כן הורה בצדק אל תפרוש מן הצבור (אבות פ״ג) ולעמתו במקום שאין אנשים השתדל להיות איש.

הנה אלה היו דרכי האיש הגדול הזה, דרכי החיים, דרכי התורה אשר המה לעם כלו, אשר בהם אחזו כל אוהבי עמם אשר הבינו מה הוא שואל מהם, ובזה גדל על יתר אחיו כי הבין אל עתו וישלך כבודו מנגד רק למען הצליח את עמו, ובדעתו כי רק בתורה יחיה רוח ישראל לכן שם אותה לאבן פנה לכל מוסדות הדת וחפצו בידו הצליח להשרישה על תלמי לבב עמו לאורך ימים עד כי גם המריבות אשר קמו בישראל אחרי כן גם בקרב הפרושים לא עצרו עוד כח להשכיח את התורה מקרבם, ואף כי גם אחד מיוצאי חלציו לא בדרכיו בחר ללכת, רבן גמליאל אמר כל תלמיד שאין תוכו כברו אל יכנס לבית המדרש (ברכות כ״ח: ירושלמי פ״ד מ״א) והוא ההפך מדברי הלל אשר הורה רק להרבות התורה אם לשמה או שלא לשמה, בכל זאת לא תש עוד כח התורה גם אחרי כל אלה, ועמל הלל לא עלה בתהו.

יג.

קנאת התורה.

עמל הלל לא עלה בתהו, כי מימיו החל למוד התורה להיות כאבן הפנה לכל מוסדי הדת והלאום גם יחד, ולו היה לב כל המורים אשר קמו אחריו כלבו, כי אז אולי היה שלום ושלוה בקרב העם עד עולם, אך אנשים כמהו אשר ענותם תגדל על גדלם ואשר כל ישעם וחפצם יהיה לקרב את כל אדם בשתי ידים מעטים המה בכל העמים ובכל הארצות וכן גם בישראל, וכאשר נמצאו מקנאים ורודפים באף את כל הנוטה מדרכם בעת אשר הארץ ובית המקדש היו כל גאון עוזם ומשוש תפארתם כן נמצאו אחרי כן מקנאים לתורה או לכבוד נפשם והתורה היתה למגן להם, והמה הביאו בקנאתם צרות

רבות על העם מבית ומחוץ, כי פלגו את לב העם וחדל השלום וגם הרבו חקים ומשפטים להכביד את הדת כאבן מעמסה על שכם נושאיה. מלחמות חדשות קמו בישראל אחרי מות הלל; לפנים לא נמצא איש אשר נדחה מקרב בית ישראל על דבר אשר למד חכמה ושפה אחרת מלבד חכמת ישראל, ולהפך התפארו רבים מגדולי ישראל כי יד ושם להם בחכמות (מסכת סופרים פט״ו, סוכה כ״ח, ב״ב קל״ד) ועתה היתה כל חכמה זרה מלבד למוד התורה לשכים בעיניהם, יען כי בימים הקדמונים היה עוד למוד התורה טפל למשטרי הממלכה והארץ, ולא קנאו לתורה אם לקחו צרות עליה, חכמות נכריות ושפות זרות, ומעת אשר יסודי הארץ והממלכה החלו להתערער ולמוד התורה היה לעיקר, לחיי רוחם ומשוש חייהם כמים לדגים (ברכות ס״ד, ע״ז ג׳), מני אז חשבו כל הוגה בחכמה ושפה זרה כבוגד לעמו ודתו ועל ידי זאת שנה גם למוד התורה את פניו.

הראשון אשר נפל ונלכד ברשת הקנאה הזאת היה אלישע בן אבויה אשר פי בעלי התלמוד בשם אחר יקבנו. עד העת ההיא נמצאו בעלי מחלוקת בישראל למדי, אך המה נחלקו רק בדבר חק ומשפט, ולא עלה על לבב איש לחשוב את איש ריבו כפושע באמונת ישראל, כמו בית שמאי ובית הלל אף כי התפרדו בדעותיהם מהקצה אל הקצה בכל זאת לא נמנעו מלאכול ולשתות יחד ומקחת את בנותיהם לנשים, וגם רבי אליעזר הגדול אף כי הדיחוהו מהקהל ורבי אלעזר בן ערך אשר נפרד מהם ועל ידי המריבות האלה נעשתה התורה כשתי תורות (ירושלמי סנהדרין פ״א מ״ה, תוספתא יבמות א׳ ועוד בכמה מקומות), אך כל אלה רק בדברי התורה היו, אך באלישע בן אבויה היה דבר חדש אשר לא היה עוד, כי אותו הדיחו בלי חמלה מקהל ה׳ ולא נשאו פנים גם לתורה ויתנו את שמו לשמצה וקלסה כמו באמת גדול היה עונו מנשוא.

חטאת אלישע בן אבויה כתובה פעמים רבות על לוח התלמוד מבלי אשר נראה מדבריו ברור מה היה עונו, רק ברמז ידברו אדותו ויתנוהו ככופר באלוה וכהנה, אך דבר ברור לא נשמע, וזאת היתה להוליך שולל רוב כותבי ימי ישראל להשבהו באמת כמומר ומין ופושע

בעמו [1]) איש איש כהעולה על רוחו ולא התבוננו כי משוגתם אתם תלין, כי אם נשים עין בוחנת על כל המסופר ממנו בתלמוד נראה כי לא כן היה, כי לא הוא בגד בעמו ותורתו, כי אם להפך כי גרשוהו בחזקת היד, ויד הקנאה היתה במעל הזה, ובני דורו והדור הראשון הבא אחריו ידעו כל כבודו והוקירוהו, ורק הבאים אחריהם אשר לא ידעו עוד בברור מה היה לאיש הגדול הזה המה הוסיפו על השמועה כדרכם וישליכו עליו שקוצים וינבלו שמו למען הצדיק את רודפי נפשו. אך ראשית המריבה אשר בעבורה נדח מבית ישראל היתה ה ק נ א ה.

שני גדולי ישראל בעת ההיא היו רבי עקיבה ואלישע בן אבויה, אך שני האנשים האלה היו שונים בדרכיהם בתכלית, אלישע למד תורה בעת אשר היה נער קטן ואם כן לא ברב עמל השיגה, ורבי עקיבה למד אותה לעת זקנה ויקריב נפשו וחייו למען התורה ובעבורה נשא וסבל עד מאד, אלישע למד גם שפות וחכמות נכריות כעדות התלמוד כי ספרי יונים היו נושרים מחיקו, ורבי עקיבה אשר בלה כל עתו למען מצוא דרכי התורה הוא לא מצא עת לו לרדוף לדעת גם חכמות אחרות, ועל כן לא לפלא הוא כי בעיני רבי עקיבה היתה התורה כסם חיים כמים לדגים אשר אם יעזבה איש אף רגע ימות, ויתאמץ למצוא בה רמזים וסודות, ולא די היו לו כל הדרשות שדרשו עד הנה על המלות הנמצאות בתורה, כי אם גם בתגי האותיות בקש למצוא סודות נעלמים, וכל החקים אשר לא ידעו עד הנה למצוא להם סמך בדברי התורה ויהיו רופפים בידי החכמים קם הוא ויחזיקם במסמרות הרמזים והדרשות [2])

---

1) החכם גראטץ יכנהו בספרו דברי ימי ישראל בשם „אפאסטאט", מבלי הביא כל עזר וסמך לדבריו, וה' דובש (החלוץ ה' 66) יאמר כי קבל אמונת הנוצרים, ואולי כד נייס ושכיב השמיע הדברים האלה אשר כדברי שגעון יֵרָאו בעיני כל מבין דבר. הן לו היתה כזאת מדוע החרישו אבות הכנסיה הנוצ־ית מהביאהו בשמחה בחברתם? ומדוע לא היה לאחר קדוש כיתר קדושיהם כמו שמעון־פטר או שאול־פאול ודומיהם? ואיכה השאירו מאמריו בתלמוד אחרי כן? ועוד דברי הבל כאלה וכאלה השמיעו ולא נמצא איש אשר דבר בזכותו לבד מבעל היוחסין אשר אמר „והעיקר שזה האיש מעולם לא החטיא לתלמידיו אבל היה מלמדם תורה אף לאחר שיצא לתרבות רעה והיה רוצה לזכותם".

2) שבת דף ס"ד, ר"ה י"ז, נדרים כ"ד, ב"מ ס"ב, בכורות ו', סוטת דף

כי כן דרך כל איש אשר ברב עמל מצא את מבוקשו ליקרהו ולכבדהו מכל חפץ, ועל כן בקש גם להרבות אותה בכל מקום ולמשוך אחריה לב כל בני דורו, כי רק בה ראה מקור החיים[1]; לא כן אלישע אשר בימי נעוריו למד אותה וידע גם חכמות אחרות, הוא ידע כי לא רק על התורה לבדה יחיה עם כלו כי גם בעלי מלאכה ועבודה דרושים לחפצו, ועל כן לא הרבה לספר בכבוד התורה, ובלי ספק בזה גם לדרכי הלמוד אשר בהם בחר רבי עקיבה כאשר נמצאו עוד בלעדו אנשים אשר מאנו לשמוע בדרשותיו[2]) ובזה עשה את רבי עקיבה למנגד לו, והוא בראותו כי גדול כבוד אלישע בעיני התלמידים ויפחד פן ישמעו לקולו ויעזבו את התורה (או גם לכבוד נפשו דאג כי גם הוא אך איש היה) לכן קם הוא נגדו להדיחו משאתו, אך במה יוכל להכריע את אויבו זה תחתיו? הן בתורה ידיו רב לו כמהו ואולי יותר ממנו אחרי כי בנעוריו למד וגם בדעת גדול שמו[3]), ואם כן לא מצא דרך אחרת בלתי אם לתת אותו כמחלל כבוד התורה, והמחזיקים בידו החרו החזיקו להדיחו מקרב העם ולבלתי תת לו עוד פתח פתוה לשוב, ומני אז רחב הפרץ ביניהם כדרך כל בעלי מריבה, עד אשר באחרונה הדל מבוא

כ״ז: והמדרש במדבר רבה פי״ט יאמר כי דברים שלא נתגלו למשה נתגלו לרבי עקיבה, ואמנם כן הוא כי על לב משה לא עלה את אשר עלה על לב רבי עקיבה.

1) וכן יהללוהו תמיד כי למד תורה בכל כהו (פסחים ק״ט, מועד קטן כ״א, שמחות פ״ח וע״ד בכמה מקומות) וכן הספידו לו ריב״ב ור״ח ב״ח (שמחות פ״ח).

2) כמו רבי ישמעאל, יומא ע״ה: ועוד.

3) ויהי למורה לרבים כאשר נראה מספור התלמוד (מו״ק כ׳) כשמת אביו של ר׳ צדוק בגינזק והודיעוהו לאחר ג׳ שנים ובא ושאל את אלישע בן אבויה וזקנים שעמו. וכן צריך להגיה גם במסכת נזיר דף כ״ד לא כאשר בקשו חכמים אחרים להגיה „רבי יהושע בן אלישע״ תחת „אלישע בן אבויה״ יען כי בנזיר נמצא רבי יהושע בן אלישע, כי משגה הוא אתם, כי עיקר המאמר הוא במו״ק ובנזיר נראה כי נפלו שגיאות בכל המאמר כי החת „רבי צדוק״ כתוב שם „רבי יצחק״ (השגיאה הזאת מורגלת היא להחליף רבי יצחק ברבי צדוק) ובמסכת שמחות פי״ב מביא גם כן אביו של רבי צדוק. ועוד זאת כי לא נמצא בכל התלמוד חכם אשר נקרא בשם רבי יהושע בן אלישע.

עוד בשערי בתי המדרש ובימים האחרונים שמוהו לאות ומופת לבני מרי ויספרו ממנו דברים זרים ומוזרים.

במקור המאמר אשר יספר מאלישע בן אבויה יציג אותו לפנינו כמנגד לרבי עקיבה, שם יספר מהארבעה שנכנסו לפרדס (הוא כרם הדת, כדרך התלמוד לכנות את בתי המדרש בשם כרם), המה באו בכרם הדת להתבונן על הנטיעים ורבי עקיבה נכנס בשלום ויצא בשלום, כל אשר מצא לפניו היה טוב בעיניו, לא מצא מגרעת בכל עמודי החקים והדרושים אף אם על קורי עכביש נבנו, ויצא בשלום מבלי נגוע בהם לשנותם או להסיר דבר מה מהם, לא כן אלישע הוא קצץ בנטיעות, הוא ראה כי זמורת זר עלתה בכרם ישראל ויבקש להסירה, והירושלמי ישמיענו ברוח פירוש הדברים האלה באמרו: מני אחר? אלישע בן אבויה שהיה הורג רבי תורה, אמרין כל תלמיד דהוה חמי ליה משבח באורייתא הוה קטיל ליה. אך לבל יאמר הקורא כי הדברים כפשוטם כי באמת הרג נפשות (מלבד כי הדעת לא תסבול זאת כי איש ילך ויהרג נפשות לעיני השמש ואיש לא ישלח בו יד) יבאר דבריו ויאמר: על לבי ווערא והוה חמי טלייא קומי ספרא ואמר מה אילין יתבין עבדין הכא, אומנותיה דהן בנאי, אומנותיה דהן נגר, אומנותיה דהן צייר, אומנותיה דהן חייט וכון דהוון שמעין כן הוון שבקין ליה ואזלין לון, עליו הכתוב אומר „אל תתן את פיך לחטיא את בשרך", הנה בזה נראה איך קצץ בנטיעות ואיך הרג לתלמידים, כי דבר על לב רבים מתלמידיו אשר לא לתורה נוצרו וישבו בבית המדרש רק יען כי לכבוד נחשב להיות מתופשי התורה, כי ילכו איש למלאכתו ולעבודתו ואל יבלו עתם להבל, ואם כן היה כל עונו כי קם נגד המשתבחים באורייתא, ואיך לא יחרה אף רבי עקיבה אשר השתבח בתורתו תמיד לראות כי זה ישפיל כבוד התורה. ואמנם כן הוא כי כל הטא אחר היה כי לא השתבח באורייתא, כי לא לבד מהמסופר בירושלמי כי הדיח טלייא דהוה משבח באורייתא כי אם כן נשמע גם מפי רבי: כאשר באה בתו של אחר לפני רבי לפרנסה קצף קצף גדול ויאמר: עדיין יש לזרעו בעולם והכתיב לא נין לו ולא נכד בעמו ולא שריד במגוריו וכו' מיד ירדה אש וסכסכה בספסלו של

רבי בכה ואמר: ומה למתגנין בתורה כך למשתבחין בה על אחת כמה וכמה. ובירושלמי יספר גם כן בשנוים קטנים ויתן בפי רבי הדברים האלה: „ומה זה שיגע בתורה שלא לשם שמים ראו מה העמיד, מי שהוא יגע בתורה לשמה על אחת כמה וכמה". הלא עינינו הרואות כי לא עונות וחטאות ידעו לספר ממנו רק כי לא השתבח בתורה או שלמדה שלא לשמה. אך עוד עדים גדולים יש בתלמוד המעידים כי לא כצעקת האחרונים על אלישע כן עשה. כאשר יספר כי רבי מאיר אמר: מתי אמות ואעלה עשן מקברו, הנה נשמע מפי ר' יוחנן (אשר לא נטה אחרי המינים והמומרים) כמיסר ומוכיח יאמר: גבורתא למקלייא לרביה בנורא מתי אמות ואכבה עשן מקברו. הנה בתוכחת מגולה הוכיח רבי יוחנן לרבי מאיר דרכו על פניו על כי ערב לבו גם הוא לדבר סרה ברבו ולאמר כי ראוי הוא להשרף באש תפתה[1]), ולו נמצאו באמת באלישע עונות כאשר טפלו עליו האחרונים איך הרהיב רבי יוחנן בנפשו עוז לאמר כי יצילנו מרדת שחת? ועוד זאת לו סג אלישע מאחרי עמו ויכפור באלהיו איכה נתנו לו זכרון בתלמוד ויחוקו דבריו לזכרון עולם בין דברי האבות (אבות פ"ד [2]), ולא זאת בלבד, כי אם גם הדברים הנאמרים בשמו באבות המה ישמיעו ההפך בתכלית מאשר יספרו ממנו, הן גם הראשונים יאשימוהו כי התגנה בתורה וידבר על לב תלמידיו לעזבה ככלי אין חפץ בה, ופה נשמע ממנו כי ידבר

---

1) וראוי להעיר כי זה האיש רבי יוחנן אשר פה הוא כמליץ יושר על אחר הוא אמר על רבי עקיבה שבקיה רבי עקיבה לחסידותיה (חלק ק"י:).

2) מלבד המאמר הזה מביא באבות דר"נ פכ"ד עוד שמונה מאמרים ממנו וכלם יפארו את האדם שיש בו מעשים טובים ולמד תורה הרבה, ויעיר אזן בכלם להרבות ללמוד התורה לבל תשכח מפיו. והמאמר בבבלי הגיגה ט"ו, ירושלמי שם פ"ב, במדרש רות פ' ליני פה הלילה, במדרש קהלת פ' טוב אחרית דבר אשר בכלם נאמר המאמר בשם רבי מאיר פה נאמר בשם אלישע בן אבויה, המאמר הזה הוא „קשים דברי תורה לקנותם ככלי זהב ונוחים לאבדם ככלי זכוכית שנאמר לא יערכנה זהב וזכוכית", ובאמת יותר מתקבל אל האזן כי אלישע בן אבויה אמרו כי מבשרו חזה כי כל כבוד תורתו לא הועיל לו אחרי אשר מנדיו נשו ידם עליו להריחו.

על לב בני הנעורים כי ילמדו בתורה. והנה מכל אלה נראה ברור כשמש כי לא גדלה חטאת אלישע כאשר יוסיפו המאוהרים בתלמוד לספר ממנו כי תבע בזונה וכי עשה רעות כאלה. אמנם המאמר הזה הנשאר לפליטה באבות יגלה לנו לא זאת בלבד כי אלישע לא היה מין וכופר וכי כבודו היה גדול בדורו כי אם עוד נצורות ישמיענו, סבת כל הרדיפות ומי היה הרודף הראשון יראנו המאמר הזה. הן בראותנו אותו נבין כרגע כי לא לחנם בחר המסדר את המשנה במאמר הזה (האחד מכל המאמרים מאלישע בן אבויה אשר השמיט או קראם על שם אחר) להציגו באבות ולקראו על שמו, הן במאמר הזה לא נראה לא חכמה יתרה ולא מוסר נעלה עד כי נאמר כי המסדר חס עליו יותר מעל יתר מאמריו, אבל הוא אשר אמרתי כי המאמר הזה נותר על שמו למען יגלה לנו סבת המריבה והשנאה אשר התלקחה נגדו.

ראש מריביו היה רבי עקיבה כאשר אמרתי וזאת נראה גם מכל המאמרים אשר יביאו בשם אלישע בן אבויה בדברו את רבי מאיר, ולא כאשר דמו אחדים כי יהלל בם את רבי עקיבה כי אם להפך, בהם יתאונן כי רבי עקיבה הדפו. במדרש רות וקהלת יספר: אלישע אמר לרבי מאיר ומה את אמרת וכו׳ טוב אחרית דבר מראשיתו יש לך אדם שלומד תורה בנערותו ומשכח וכו׳ א״ל אבל רבי עקיבא רבך לא כך אמר אלא טוב אחרית דבר שהוא מראשיתו, ובזה כון רבי עקיבא על אחר אשר לפי הספור במדרש וירושלמי חנכו אביו על ברכי התורה שלא לשם שמים כי אם למען נחול כבוד, וכן ביתר המאמרים אשר יאמר בהם אבל רבי עקיבה רבך לא כך אמר בהם נראה כי בקש להראותו כי רבי עקיבה אשם בנפשו, כמו בהמענה אבל רבי עקיבה רבך לא כך אמר אלא ברא צדיקים ברא רשעים ברא גן עדן ברא גיהנם וכו׳ זכה צדיק נוטל חלקו וחלק חברו בגן עדן נתחייב רשע נוטל חלקו וחלק חברו בגיהנם, וכן בהמענה אבל רבי עקיבה רבך לא כך אמר אלא תלמיד חכם אעפ״י שסרח יש לו תקנה לא להלל את רבי עקיבה אמר כי אם להפך כי אעפ״כ דחפו בשתי ידים, כי כן יאמר כבר שמעתי מאחורי הפרגוד, היינו מושב החכמים אשר רבי עקיבה היה

לראש עליהם, שובו בנים שובבים חוץ מאחר[1]). ורבי עקיבה זה בבקשו להשפיל כבוד אחר לא מצא דרך אחרת בלתי אם לאמר כי לא לשם שמים למד תורתו וכי יתגנה בה והאות כי ידבר על לב רבים מתלמידיו כי יעזבו התורה ויבקשו עבודה ומלאכה. ומה ענה אלישע על תוכחתו? אלישע ענה באחת: „הלומד ילד למה דומה לדיו כתובה על ניר חדש, והלומד זקן למה הוא דומה לדיו כתובה על ניר מחוק", אני למדתי התורה בעודני ילד ועל כן היא ברורה לי, ורבי עקיבה אשר למדה לעת זקנה היא בלולה ומעורבת לפניו, ואם לא נראה עין בעין כי נגד רבי עקיבה אשר למד בזקנותו אמר זאת? הוא בקש להראות לתלמידיו כי לא ישתאה על רבי עקיבה על כי לא יבין דרכו, כי איך יבינה? הוא, אחר, למד, בעודנו נער ותורתו ברורה לו, לא כן רבי עקיבה אשר למד זקן ודעתו מבולבלת כדיו כתובה על ניר מחוק[2]), ובלי כל ספק הניחו זאת למזכרת באבות אשר הניחו שם הרבה דברים נגד החכמים אשר שגו בדרכם כמו מאמר הלל לא הקפדן מלמד נגד שמאי, ומאמר רבי נהוראי הוי גולה למקום תורה ואל תאמר שהיא תבוא אחריך נגד רבי אלעזר בן ערך (עיין שבת קמ"ז: ערובין י"ג.) כן הניחו את המאמר

---

1) ועל המאמר הפשוט הזה „שובו בנים שובבים חוץ מאחר" הוסיפו אחרי כן דברים שונים, כי רכב על סוסו ביוה"כ שחל להיות בשבת, וגם בדבר הסבה מדוע נקרא בשם אחר הוסיפו אחרי כן ספורים נוראים. ובעת אשר בירושלמי יאמר מאי ניהו אחר וכו' על לבי ווערא וכו' יספר בתלמוד בבלי כי תבע בזונה ועל כן נקרא בשם אחר, וגם בדבר אשר הביאו לצאת להרבות רעה הוסיפו סבות זרות ושונות, בעת אשר במקור המאמר יאמר כי קצץ בנטיעות בבואו לפרדס יכפרו אחרי כן כי ראה אחר שקיים מצות שלוח הקן ונפל ונהרג, או כי ראה לישנא דהוצפית המתורגמן או של רבי יהודה הנחתום, או כי ראה את מטטרון יושב וכותב זכיות של ישראל וכאלה (עיין בבלי חגיגה ט"ו ע"א וע"ב, הולין קמ"ב. קדושין ל"ט: ירושלמי חגיגה פ"ב, מדרש רות פ' ליני פה הלילה, מדרש קהלת פ' טוב אחרית דבר מראשיתו).

2) הואר כזה על רבי עקיבה נמצא גם במקום אחר בתלמוד יכנה אותו בשם „אוצר בלום" (גיטין ס"ז) ובאבות דר"נ מפרש מה הוא אוצר בלום למה היה רבי עקיבא דומה לעני שנטל קופתו ויצא לשדה מצא שעורין קצר ונתן בה וכן פולים וכן עדשים וכו'.

„הלומד ילד למה דומה" לאות כי רבי עקיבה שגה באחר ברדפו אותו באף כאשר טעה בבן כוזיבא אשר בקש לעשותו למשיח.

מן העת ההיא והלאה נראה מלחמות נולדות כמעט בכל דור ודור בישראל, בחכמה החלו לקצות ובמחזיקיה שלחו ידם וחצי לשונם, ויהיו החכמים כמואסי התורה ובעלי התורה לא הלכו בנתיבות החכמה. וזאת היתה לרעה לכל העם, כי מחוקקיו לא ידעו דרכי החיים ולא הבינו משפט העת ויחוקקו כהעולה על רוחם ויחמרו חמרים חמרים חומרות עד כי רבו ועצמו מהכיל, והחכמים גדולי חקרי הלב אשר אולי מהם יצאה ישועה לכל העם המה נדחו מהקהל ויחשבו כפושעים וכופרים באלהי אבותיהם. אך לא זאת בלבד כי עוד רעה גדולה מזאת יצאה מהקנאה הזאת, והרעה היא כי רבים מגדולי התורה אשר גם בחכמה לא מאסו המה הוכרחו להתחפש ולהכחיד דעהם ומעלות רוחם בקרבם ולהצטדק בעיני תופשי התורה הרבה יתר מכל היראים אשר לא ידעו נתיבות הכמה, ועל כן הרבו להחמיר עוד יותר ויותר לבל יחשדו אותם כי החכמה הסירה לבם מאחרי החקים. בעלי התורה היראים באמת אשר איש לא חשר אותם, המה אם בקשו להקל בדבר חק ומשפט עשו חפץ לבם מבלי יראה, לא כן אלה אשר גם בחכמה בחרו המה יראו לנפשם פן יחשבו כפושעים אם יחפצו להקל מעט ועל כן הרבו להחמיר, לבל יאמרו עליהם כי חכמתם ודעתם היא שובבתם לסור מאחרי חקי הדת.

זאת נראה כבר ברבי מאיר אשר לקח תורה מפי א ח ר, ובמה יתרצה זה אל חבריו אשר לא בקשו ארחות חכמה? הלא אך בהוסיפו להצטדק יותר מהם, ודי לנו המשפט האחד אשר חרץ על א ח ר רבו להראותנו דרכו [1]; כאשר נדברו בבית המדרש אדות אחר אם לפתוח לפניו שערי גן עדן או להניחו תחתיו ולו הלא היה משפט הגאולה אחרי כי תלמידו הוא, ומה עשה? ג ב ו ר ה עשה כי יצא לדון את רבו ל ש ר פ ה, כאשר הוכיחהו רבי יוחנן בצדק, רבי יוחנן אשר לא שמע הכמה מפי אחר ואיש לא חשדהו כי נוטה הוא בסתר לבו

1) מלבד כי היה יותר כחמיר מהבריו כאשר נגעתי בזה כבר במאמרי „פתח דבר" בהשחר שנה שניה חוברת השיעית ועוד אדבר על זאת לעת מצוא כי לא פה המקום.

אחרי תורת היונים הוא לא פחד ולא רהה מקנאת המקנאים ויקם לפדות את אחר מרדת שחת, אך רבי מאיר אשר פחד פן יחשדוהו [1] כי עוד לבבו שלם עם אחר רבו הוא רחץ בנקיון כפיו ויתן את נפש רבו לרדת שחת כופר נפשו ועל כן עזבהו גם בעודו בחיים ויתכחש לו בעת צרתו [2] וידבק בכל עוז ברבי עקיבה מנגדו.

ומדי נוסיף להביט על קורות ישראל וחכמיו כן נראה מחזות לא נעימים כאלה כי האנשים אשר בידם היתה התורה והחכמה לא היו בעלי תורה וחכמה יחד, כי אם פעם היו בעלי תורה ופעם בעלי חכמה. כרבי מאיר היה הרמב״ם, הן מי לא ישתאה בשמעו מפי הרמב״ם הפילוסוף דעות נעלות והפשיות וכרגע יתהפך ויטה עלינו ידו החזקה ויחמיר בדת ודין כמקנא במקנאים. הראב״ד אשר לא בקש לדעת חכמה ורוח הקדש הופיע במדרשו כאשר יעיד בנפשו, הוא יתעורר ויקל כפעם בפעם כי לא ירא מפני כל, לא כן הרמב״ם אשר לא האמינו בצדקתו עליו נטל להחמיר יותר ויותר לבל יחשב כעובר על דת.

בדרך הרמב״ם אחז הרמ״א, אף כי הוא היה כרמש נגד ענק

---

1) וכן נראה מכמה מקומות בתלמוד שבתחלת ימיו לא האמינו בו ולא אמרו דבר משמו כי אם כנוהו בשם „אחרים" (הוריות י״ד) או „תלמיד אחר" (ערובין י״ג) ובמקום אחר (חגיגה ט״ו:) יאמר בפירוש כי הקב״ה לא יאמר הלכה משם רבי מאיר יען כי למד מאחר, ובערובין י״ג: נ״ג. יתן טעם אחר למה לא אמרו הלכה משום רבי מאיר יען כי הוא אמר על טהור טמא ועל טמא טהור ומראה לו פנים. וראוי לשום לב כי רבי יוחנן (אשר דבר טוב על אחר ורע על רבי עקיבה) אמר זאת על רבי מאיר.

2) מכל הספורים בבבלי וירושלמי ומדרשים נראה כי רבי מאיר לא ראה עוד את פני אחר רק פעם אחת. כאשר ראו את אחר בשוק התקלסו בו התלמידים ויאמרו: הלא אלישע רבך בשוק ואז יצא ויבקש להביאהו לבית המדרש בחזקת היד ואז ענה אותו אחר על כל דבריו „אבל רבי עקיבא רבך לא כך אמר" כמו בקש לאמר לו מה לך ולי, הן עתה רבי עקיבא רבך הוא ואותי שכחת. ועוד ראוי להעיר כי רבי עקיבה הוא אשר אמר כי חהומין דאורייהא (שבת ס״ט: ע׳. ע״ג. קכ״ג: ערובין ס״ט. סנהדרין ס״ו. סוטה כ״ז: ל׳) ואולי על כן אמר אחר לרבי מאיר שיחזור בו להזכירו כי תלמיד רבי עקיבה הוא.

לעמתו בחכמה ובתורה, אך אחרי אשר המהרש״ל הוכיח אותו על כי הגה בספרי חכמה, ירא גם הוא פן יחשב כאפיקורס בעיני בעלי התורה ואף הוא מהר ויצא להחמיר בלי טעם ודעת ובלי חנינה וחמלה. החכמים חסו על ממונם של ישראל, החכמים אמרו כי כחה דהתירא עדיף, והחכם הזה הראה גבורתו בפעם אחת כי יצא להטריף את אשר נחשב בעיני כל החכמים ככשר. הב״י אשר היה מקובל ומלאך דבר מתוך גרונו הקל בדיני שחיטה, והרמ״א אחת דבר: ויש נוהגין להטריף בין בבהמה בין בעוף בין במעוט קמא בין במעוט בתרא בין בשהיה בין בדרסה בין בהלדה בין בהגרמה בין בעקור. הישמע כזאת להטריף בעבור המנהג! בדרכי העבודה והתפלה, בדיני סוכה ולולב ואתרוג או כפרות ותשליך היה לו הצדקה לאמר כי המנהג הוא כה או כה, אך איך יערב איש את לבו להוציא ממון מחזקתו ולאבד את ממון ישראל רק בעבור מנהג? שערוריה כזאת לא נשמעה בכל הפוסקים כי יטריף איש בעבור „ויש נוהגין", ומי יודע מי היו הנוהגין אולי בבית משוגעים משכנם. כמה אלפים הפסיד במנהגיו מאז ועד היום, כמה עונג ימים טובים ושבתות הפך לנגע על כי הטריף את מאכל העניים משום המנהג אשר בדא מלבו, המנהגים בדא הוא מלבו או מפי איש שמע אותם, כי לו היו המנהגים כתובים על ספר לפניו הלא אז ידעו גם יתר החכמים מהם, ואל כל אלה לא שם לב, יען מה? יען כי קרא בספרי חכמה ועל כן נטל עליו להביא כפרה על העון הגדול הזה ויביא מנחה גדולה מאלפי אלפים בקר וצאן ועוף, וכלים מכלים שונים אשר נטרפו על פיו וזאת תהיה כפרתו, וכל אלה יען כי בקש להצטדק ולהסיר מעליו חשד האפיקורסות.

גם ברבי משה בן מנחם נראה כדבר הזה, כי לא כדעותיו כן היו מעשיו, כאשר ידע כל יודע תולדותיו, יען כי ירא לנפשו פן יפגעו בו בעלי התורה ויחשבוהו ככופר, ולו היתה לו יד ושם בתלמוד כי אז בלי ספק הרבה גם הוא אסר וגדר, אך לאשרנו לא היה מגדולי התורה ונצלנו מאסורים חדשים.

הנה הרעות האלה באו לרגלי הקנאה לתורה והשנאה לחכמות זרות, והרעות האלה לא קטנות היו, כי החומרות אשר החמירו בעלי

החכמה העיקו עוד יותר מיתר ההומרות, כי היראים החמירו בהם בכל עוז באמרם אם אלה אשר למדו חכמה יהמירו אנהנו על אחת כמה וכמה, ורודפי הכמה לא הרהיבו בנפשם עוז להרהר אחריהם אחרי כי מפי בעלי החכמה יצאו, ובין כך וכך נהמרו המרים הקים חדשים אשר לא שערו אבותינו ואשר לא ישער כל איש דעת כי תהיה כזאת בקרב עם אשר התורה נתנה לו למורשה ולא רק על פי כהניו ומוריו יבחר דרכו בדת. החקים רבו כמו רבו ואיש לא עמד נגדם, יען מה? יען כי התורה נחשבה כאמונה וארץ וממלכה לכל העם ולכן ירא כל איש לנגוע בה פן יהיה כפושע לעמו ובוגד לממלכתו וארצו.

אמנם גם אחרי כל אלה, אף כי גם היראים גם החכמים התאמצו בכל עוז להרבות חקים וגזרות ומנהגים, בכל זאת אם נבקש חשבון ומשפט צדק נראה כי לא נופל ישראל מהעמים בדעות הפשיות ובחיים חפשים, ובכל דור ודור עת אשר מצא רגע מנוחה מעקת אויב מסביב השגה חיל בחכמות, שפות ומדעים וחכמי ישראל אשר היו בספרד הן עדים נאמנים המה, ומה גם בדורות האחרונים האלה, ואולי עוד גבר ישראל מהם בדעת למרות כל החקים והמשפטים, ובעת אשר העמים ילחמו במלחמת תנופה עד היום הזה לבטל חק אחד מחקי הדת אשר שמו כהניהם לפניהם, הנה נראה כי בני ישראל יבחרו דרכיהם כהעולה על לבם ויעשו כהפצם מבלי פנות אל החקים והגזרות אם אך תתנם הממשלה אשר למשפטה יעמדו לעשות כחפצם. ומדוע היתה כזאת? מי נתן בלבו הכח לפרוק רגע העול הכבד מעל צוארו באפס יד ולצאת לחפשי בעת אשר יתר העמים ילחמו בזרוע כח ולא יצליחו כרגע לשבור עולם מעל צוארם? אכן גם בזה נראה יד התורה, התורה עשתה כל זאת, אחרי אשר איש ואיש למד אותה וידע הרבה או מעט מן החקים וסבותיהם ומחוקקיהם לכן שפט כל איש כרוח מבינתו, לו היתה התורה רק בידי המורים והעם לא ידע אותה אז אולי לא נועז להשליך אחרי גוו בן-רגע חקים ומשפטים אשר עליהם עברו מאות שנים, כי כן דרך כל איש ועם לקדש ולכבד יותר את אשר לא בידו הוא, לא כן בדבר אשר הסכין בו, ואחרי אשר כל העם הסכין בתורה לכן היתה בעיניו כירושתו אשר בידו

לעשות בה כחפצו. ואחרי אשר היא היתה לו כרוחו והרוח ישתנה לפי מצב העת והמקום, לכן חזו גם בה חפיץ לבם לפי רוח העת, ועת אשר היתה עת רצון להעם לדרוש חכמות דרש אותן מבלי שים לב כי רבים ממוריו יסרוהו מעשות זאת ויעשו אותן לרקחות ולטבהות להתורה, או למען הראות כי בתורה נמצאו כבר כל החכמות, אך בין כך וכך דרשו את החכמות, ואחרי אשר מצאו נתיבותיהן הוסיפו בהן חיל, וכל אלה רק בידי תורת חיים לעשות, בידי התורה אשר תחיה בפי כל העם ולא רק בפי המורים והכהנים אשר אז תהיה לתורת מתים, ובתורה הזאת אשר בה היתה צרורה המחלה להרבות חקים וגזרות בה היתה חתומה גם הארוכה נגד המחלה, ולא נטל עליהם לבקש עזרה מרחוק למען הֵרפא ממחלתם, כי היא מחצה ותרפא אותם גם יחד.

יד.

מה נשתנה הזמן הזה.

הנה מכל אלה נראה כי אבן הפנה אשר כל בית ישראל נשען עליה בכל העתים והזמנים היתה התורה, היא היתה לו לרוח חיים להחיות נפשו במוט גויתו, בה מצא ישועה ונחמה לכל צרות לבו, וכל אשר הוסיפו לגרש אותו מדרכי החיים ומנעמיהם, וכל אשר הוסיפו להקדיר עליו אוֹר החופש והמשפט כן הוסיף הוא למצוא בתורה עונג ונחת ואור וחופש, והיא היתה עליו סתרה כמבצרי עוז והיא אחדה לבו ורוחו כארץ וממלכה, ועל כן לא אבד מתוך קהל העמים גם בעתותי המצוקות הנוראות, כי בה מצא הכל את אשר ימצא עם ועם בארצו וממלכתו. לולא התעוררו הנביאים לתת לו את התורה למשגב תחת הארץ ובית מקדשו, ולולא קמו חכמי הדת בימי המלחמות בבית השני לתת את התורה בלב העם תחת אהבת הארץ ולולא הוסיפו התנאים והאמוראים ויתר החכמים עד היום הזה להרים נס התורה כי אז בלי כל ספק כבר אבד שם ושארית לעם הזה, כי גם תקותו בגאולה העתידה לא עצרה כח היא לבדה לאמץ לבו לולא היתה התורה שעשועיו, כח התקוה הזאת רפה בלי כל ספק אחרי אשר בושו משברם מאות שנים לולא הוסיפה התורה

לתת גם להתקוה רוח חיים, וגם הצרות אשר עברו עליהם השיבום עד דכא ויכבידו עליהם אכפם להתכחש לצור ממנו חֻצבו לולא היתה התורה מחמל נפשם, רק יען כי אותה שמרו מכל משמר לכן הוסיפו לשאת ולסבול למענה ותהיינה גם הצרות לעזור ולהועיל להזק רוחו במלחמה האיומה הזאת. ובזה נמצא פתרון להחידה הגדולה „איכה ישב ישראל בגוים בעתות צר ומצוק ויצלח בידו להחזיק באמונתו על אף כל אויביו ומנדיו", כי התורה היתה לו לרוח חיים, והיא החיתה רוחו וגויתו עד היום הזה. היא בנתה סביבו מצודות וסיגים למען הרחיקו מאויביו בעת אשר בקשו נפשו לקחתה והיא שבה ותפח בקרבו רוח חיים והופש בעת אשר הונח לו רגע מעצבו ורגזו, כן היה מאז ועד היום הזה.

ואם על פי זה נשפוט הלא נגזור אומר כי כל תקון וכל חדוש אך למותר הוא, אחרי כי העם יבור לו דרך לנפשו לפי העת אשר הוא חי בה, ובעת אשר תנתן לו חפשה הלא יסיר בידיו סבלו מעל שכמו בלי כל מעורר ומניע כאשר נראה בעינינו כיום הזה והחקים הרבים לא לבד אלה אשר הוסיפו האחרונים כי אם גם הראשונים הכתובים בתורה לא ישימו עוד מתג ורסן באף רבים, כי רבים מאד בסתר ובגלוי יצאו לפעולתם כחפץ לבם ויעשו כהעולה על רוחם מבלי פנות עוד אל הדת, ולא רק בדור הזה כי אם גם בדורות אשר היו לפנינו היתה כזאת, בעת אשר הונח לישראל רגע מאויביו מסביב. בעת אשר היתה הרוחה לישראל בספרד פרק עול התורה והדת מעל צוארו ויתחר לצאת בעקבות העמים אשר בקרבם ישב, ועדים נאמנים המה דברי המוסר אשר הטיפו הכמי ישראל בעת ההיא על הנלוזים מדרך דתם להעיד כי כן עשו כאשר יעשו הרבים בדורנו. כי בדברי המוסר האלה נשמע לפעמים דברים אשר נאמין כי על בני הדור הזה נאמרו [1]).

1) בספרים רבים נראה כזאת וכה גם באגרת מוסר לר' שלמה אלעמי אשר נכתב בשנת קע"ה (הוצאות הד"ר יעללינעק ווינא תרל"ב) למשל: צד 10 יאמר „מן המשכילים יכשלו להביא אז אל בית תפלתם ספרי תבונתם". צד 15 „המשכילים הנכשלים המקילים בדברי תורה ובדברי חכמים מזלזלים". צד 25 „אם כן לפי דבריהם הועילנו אפלטון וארסטו בחקירתו יותר ממשה רבנו

אמנם אף כי דרכי בני הדור הזה ישוו לדרכי הדורות אשר עברו, בעת אשר היה שלום על ישראל, בכל זאת רב הדרך ביניהם עד מאד, בדורות אשר חלפו כאשר בחרו אנשים בחיים חדשים מרוב שובע וטובה או עשו כחפץ לבם מבלי אשר בקשו לשנות פני הדת והאמונה ולהסיר החקים כליל מעל ספרי הדת למען תהיה חקה אחת לכל העם, להתיר להם את אשר היה אסור עד העת ההיא, העשירים והגדולים בעם עשו מה שלבם חפץ ונוכל לגזור אומר בבטחה כי לוּ קמו אז איזה רבנים להתיר בפומבי אחד האסורים, לו היה אף הקל שבקלים, כי אז קמו נגדו העשירים והגדולים אשר פרקו מעל צוארם כל עול הדת לסכל עצתו, כאשר גם ביום הזה ברוב ערי רוסיא ופולין, אשר העשירים אשר השליכו אחרי גום כל החקים והמשפטים ועושים ככל חפץ לבם בלי יראה הם המה יקומו תמיד כמקנאים לכבוד הדת לבל יפול ממנה צרור ארצה. המה יסירו עולם יען כי ע ש י ר י ם המה ולא להם לשאת בעול, אך אם הרב או המורה לנערים או אחד מאלה

בתורתו וכו׳, זה דרכם כסל למו החכמים בעיניהם ונגד פניהם נבונים. הנה בדבר ה׳ מאסו וחכמת מה להם, הביאו ראיות מן התורה לחזק את צדק סברותיהם״. צד 26 „ורע וּמַר מזה ברור הלזה הנבזה נמצאו בעמי רשעים שועלים מחבלים כרם התורה ויקריבו לפני ה׳ אש זרה, ויהי כקרוא יהודי שלש דלתות או ד׳ בספרי היונים יקראהו בתער לשונו עד תום כל המגלה, מ ל ע י ג ע ל ה מ צ ו ת ה ו ל ק ע ל ה ק ב ל ה״, „אחריהם החזיקו בתרמית רוב גדולי הצבור אציליהם וגאוניהם ורועיהם העומדים לפני מלכים בטירותם ובחצריהם ויגדלום המלכים וינשאום ויפקידום על מלאכת המלכות ויתנו בידם מפתח סגולת אוצרותיהם, וכל אנשי המלאכה יצאו ויבואו על פיהם, ויגאו בעשרם וגדלם ולא זכרו ענים ושפלם וישכח ישראל את עושהו ויבן היכלות ויקחו להם פרדות גדולות וטובות למרכבות וילבשו בגדי מלכות המחלצות והמעטפות, ותלבשנה נשותיהם ובנותיהם כשרות וגבירות, ותבאנה בעדי עדיים זהב וכסף ופנינים ואבנים יקרות ו י מ א ס ו ב ת ו ר ה וכו׳״. צד 28 „אבדה האמונה ונכרתה מפיהם ועל זה לא יקפידו ראשי העם ורועיהם, ו מ ח ל ו ל ש ב ת יעלימו עיניהם וכו׳ היו מצוים לצלות תרנגולות ביום השבת״. צד 29 „אם תתבונן לא תראה בנו א י ש נ כ נ ע ל א ב ד ן מ ל כ ו ת נ ו״. הנה כאלה וכאלה נשמע מפי רוב המטיפים בימים האלה, ואם לא יכונו הדברים האלה גם על בני הדור הזה?

התלוים בדעת אחרים יתיר לעצמו אף דבר קל אז יריעו עליו וידיחוהו ממקומו וישברו מטה לחמו, יען כי בעשרם לקחו להם קרנים וידמו כי כל התבל אך למענם נבראה ורק להם נתנה הרשות לחיות ולשמוח בחיים, ואיך יערב לב העני לבקש גם הוא חלקו? ולא רק בארץ רוסיא ופולין כי אם גם בארץ אשכנז ימצאו רבים אשר בשם מחזיקים (אורטודוקסען) יכֻנו ויקראו בגרון נחר כל היום: חרב לכל דעה הפשית, הרב להבקרת והדעת, והמה בדרכי חייהם ילכו בעקבות המחדשים ולא ישימו לב לכל חק ודת. וכל אלה יעשו מעשיהם רק מרוע לב, כי כאשר תרע עינם מתת לאחיהם האביון חלק מעשרם כן יצר להם לתת לדל הופש, וכן היו גם בדורות אשר עברו רק כי אז הלכו כל העשירים וכל המבקשים חופש לנפשם בדרך הזה, ועתה עת אשר רוח החופש עבר על כל התבל וגוי ואדם יחד יבקשו לנתק מוסרותיהם, ודעות האהבה והאחוה מצאו מסלות בלבבם לכן איש את רעהו יעזורו, כן ימצאו גם רבים בישראל אשר לא רק למענם כי אם למען כל העם כקטן כגדול, כעשיר כדל, יבקשו חופש ודרור, וזאת היתה להזמן הזה כי נשתנה מיתר הזמנים כי קמו מחדשים אשר יבקשו להסיר את החקים הרבים מעל פניהם בחזקת היד כאשר לא היה עד הנה. זאת ועוד אחרת; אחרי כי קטן יעקב ודל, מפוזר ומפורד בין העמים לכן אם יחפוץ או לא יחפוץ יצא בעקבות העמים אשר בקרבם ישב, יען כי מתיו מספר ויטה בעל כרחו אחרי הרבים, ועל כן בדורות אשר חלפו עת אשר העמים החזיקו באמונתם בכל מאמצי כח ואיש לא ערב לבו להביא במשפט דברי מחוקקיהם וכהניהם פן ישרף באש, אז לא עלה הרעיון גם על לב איש ישראל לחדש חדשות בדת, איש איש עשה חפץ לבו מבלי פנות אל חקי הדת אך בהם לא שלח יד לשנותם לעין כל ולאמר על האסור מותר, לא כן בימים האחרונים, מעת אשר בקרב אמונת העמים החלו לקום מחדשים כפעם בפעם ויתפרדו לאגודות וחבורות באמונתם ועד היום הזה ישנו את פני הדת בבקר בבקר, זאת ראו בני ישראל ויאמרו (כדרכם מאז) לעשות כמעשיהם. ואחרי כי לכבוד יחשב היום לחדש בדת לכן יבקשו גם המה חלקם בכבוד הגדול הזה לבל יאמרו עליהם כי המה בשפל ישבו ולא יבינו משפט העת. וזה

הוא מענה נכון על השאלה אשר שאלנו „מה נשתנה הזמן הזה מיתר הזמנים?" והמענה הזה הוא יע"ה גם על השאלה השניה: „מד"ע זה רק בארץ אשכנז התעוררו מבקשי הדשות ולא בארצות אחרות?" כי מארץ אשכנז יצאו רובי המחדשים באמונתם וגם עד היום רוב בעלי המלחמה נגד האב ברומא וחקיו מארץ אשכנז המה, ועל כן התעוררו גם היהודים שמה לעשות כמעשיהם. אך עוד מענה נכון יותר על השאלה הזאת.

זה כמאה שנה עברו מעת אשר החלו דעות החופש והדרור למצוא מסלות בלב בני העמים. ימי הבינים, ימי העבדות, הימים הרעים אשר בהם נחשבו כל בני האדם רק כעבדי מושלים, אשר לא נבראו רק למען לעבוד עבודת עבד למען המלכים, הכהנים והאצילים, וכל משפט וכל צדקה לא נשמעו בארץ, הימים הרעים האלה נגוזו ועברו מעת אשר החלו בני העמים לחדש חדשות באמונתם ולהסיר מעל צוארם עול הכהנים אשר רמסו עליהם ברגל גאוה, מהעת הזאת החלה אהבת החופש להכות שרשיה על תלמי לבב העמים ויאמרו להסיר מעליהם גם סבל האצילים והמושלים כאשר פרקו מעליהם עול הכהנים. ארץ בריטאניה היתה הראשונה אשר החלה להלחם להופש ודרור. במלחמת החופש באמעריקא גדלו ועצמו הדעות האלה ומאמעריקא באו גם עד ארץ צרפת, אשר נדכאה מאז לרגלי מושלים עזי נפש סרים למשמעת האב ברומא, ויצא משפט חרש לאור עמים „חופש ואחוה ומשפט אחד לכל עם הארץ" קראו בראש כל חוצות, ובעת המלחמה הזאת התבוננו רבים מאנשי לב, כי ביניהם ישב שארית עם בוזז אשר נדכא ונענה הרבה יתר מכל הנדכאים כי עבד לעבדים היה, ויתעוררו לחליץ גם נפשו מן המצר עת אשר שלחו ידם לשבור כבליהם מעל רגליהם, ועוד זאת כי ראו כי המלחמה כבדה נגד פניהם, הכהנים והאצילים יתגרו שארית כחם להלחם לבל יוציאו בלעם מפיהם ועת היתה לבעלי החופש לבקש להם אוהבים עוזרים במלחמה ותפקחנה עיניהם לראות כי רב כח היהודים לעזור להם, הן המה לא יאהבו ולא יכבדו את הכהנים והאצילים אשר שמום כעפר לדוש ובלי כל ספק יתאמצו בכל עוז עתה בעת רצון להלחם בכל מאמצי כחם נגדם למען יצאו לחפשי, והמה לא ישאו פני

הכהנים כאשר יעשו זאת רבים מבני העמים. רבים מהעמים אף כי ילחמו להופש ודרור בכל לבם בכל זאת ישיבו אחור ימינם לפעמים מדכא את הכהנים, יען כי ייראו פן יעלו עליהם אף אבותיהם ואמותיהם או נשות היקם אשר לבם ילך אחרי הכהנים, לא כן בני ישראל לבם לא ירך במלחמה הזאת בדעתם כי אם יצלחו בה אז יהיו לשלוי עולם ואם תמוט ידם ישובו להיות לעבדי עבדים, לבז ולמשסה כאשר היו יותר מאלף שנים, ובקרבם הן לא ימצא אף אחד אשר יאהב או יכבד את הכהנים אחרי כי לא כהניו המה. זאת היתה לבני ישראל לישועה בארצות רבות ויורמו על ככל בני הארץ ויחשבו כבנים נאמנים לארצם, וגם היו כבנים נאמנים לארצם, ומני אז עד היום לא חדלו בארצות אשר יראו באור החופש מעבוד בלבב שלם לארצם ויהיו לאנשי חיל במלחמה, למורים בבתי מדרש החכמות, ליודעי דת ודין, למנהלים במשטרי הארץ והממלכה ככל אחיהם יושבי הארץ ואמונתם לא קמה לשטן להם ויעשו ככל אשר בקשו מהם העת ומצבם, ועל כן לא היו גם חקי האמונה הרבים לשכים בעיניהם ולא בקשו לחדש הדשות בה, גם לא שמו לבם אליה אחרי כי לא בבית ולא בחוץ היתה להם לאבן נגף, בבית יעשה איש איש מה שלבו הפץ, אם לבו שלם את הקי האמונה יחזיק בהם ואם לא תישר בעיניו ישליך את החקים אחרי גוו אחרי כי אין מכביד עליו אכפו להביא צוארו בעולם, וגם מחוץ לעיני העמים אשר בקרבם ישב לא היתה לו כנטל החול, אחרי כי העמים לא שמו לבם ל א מ ו נ ה כי אם לאהבה וחופש, והלא זה הוא משפט האהבה והחופש, לתת לאיש ואיש לבחר לו דרך כחפצו ולבו. כה היה בישראל בארצות אשר הגיעו למעלת אזרחים כיושבי הארץ, ולהפך בארצות אשר עוד לא התנערו מתרדמתם ויישנו במנוחה, בארצות אשר כבתי כלאים גדולים נחשבו והמה לא ידעו ולא הבינו אחרי כי על עפעפיהם צלמות ולא ראו עוד באור החופש, שמה לא עלה על לב בני ישראל לשלוח ידם לנגוע בחק אחד מחקי הדת אחרי כי רק היא היתה נחלתם ונחלה אחרת לא היתה להם בחיים, וכדרך בני ישראל מאז להחזיק בדתם בכל מאמצי כח עת אשר צרות אפפום כן עשו גם בימים האלה אחרי כי עוד בצרה גדולה היו. אך לא כאלה

היה הלק היושבים בארץ אשכנז היושבת בתוך בין שני הקצות, בין העמים אשר לקחו להם את החופש ביד רמה ובין אלה אשר עוד תחת שבט מושליהם יאנחו ולא יערב לבם אף להרים קולם, בה התלקחה מלחמה כפעם בפעם בין המושלים והעם, אך העם לא עשה חיל במלחמה הזאת כי הכה אחור כפעם בפעם ומושליו הכבידו עליו עולם ביתר שאת, ועל כן לא חדלו המלחמות והעם לא השיג את חפצו, לכן לא קמה תשועה גם לישראל. ועוד זאת כי ברוב הארצות אשר לחמו לחופש היו סרים למשמעת האב ברומא והכהנים אשר ירדו על ידיו, וראשית המלחמה היתה נגדם ועל כן מהרו הנלחמים לתת חפשה גם לישראל למען יעזור להם, לא כן בארץ אשכנז אשר שם הוציאם לוטהער כבר מכבלי האב ברומא וכל מלחמתם היתה נגד הממשלה לא נגד האמונה ומוריה, בה נחשב ישראל ככלי אין חפץ בו במלחמה הזאת ולא נתנו גם לו ידים לקחת חלק במלחמה פן יבוא אחרי כן על שכרו ויבקש חלק כחלק בחופש ועינם צרה בישראל מאד. ואף אם נמצאו אנשים ישרים ובעלי לב כלעססינג ודאהם ודומיהם אשר אמרו לקרב גם ישראל באהבה אך המה היו כמר מדלי נגד שונאיהם אשר בקשו בכל לב להשכיח כל שם וזכר מישראל ותהי למלה בפי מנדי ישראל כאשר יאמרו תמיד שונאיהם מאז עד היום „היהודים אינם ראוים לחופש, ילמדו בתחלה להיות כמונו ואחרי כן נקרבם באהבה". ועל כן קם שאון גם בקרב בית ישראל, פה העיקו להם חקי הדת בבית והוץ, בבית כי כבר ראו מעט מאור החופש אף כי לא להם היה ויחפצו להקל גם המה מעול החקים באמונתם אשר הכביד עליהם, ומחוץ כי האמינו בדברי שונאיהם כי אם יבקשו להיות כמוהם אז יקרבום באהבה, וימהרו רבים מהעשירים להיות כמוהם ולא הרבו מחשבות כי מצודה פרושה לרגליהם, כי לא השכלה ודעת יבקשו מהם כי אם כי ימירו דתם, ובתתם רגע ידם לשונאיהם נמשכו אחריהם עד כי זרו לאמונתם ודתם על יד על יד ואחרי כן המירו את דתם אשר עד הנה שפכו דמם כמים בעבורה ועיני הישרים בלבותם רואות וכלות והועיל לא יכלו גם אם נסו פעמים רבות לעמוד בפרץ [1]), ומזה נולד החפץ החדש לתקן ברת, באחת כי

1) עיין דברי ימי ישראל להחכם גראטץ חלק י"א.

אוהבי עמם ודתם אמרו בלבם כי בזה יעלו ארוכה לשבר דתם, כאשר יסירו דברים רבים אשר היו לאבן מעמסה להעם וכאשר ישנו פניה לרוח העת אז לא יבוש עוד ישראל באמונתו ויוסיף להחזיק בה. וזאת שנית כי החכמים יודעי הדת לא מצאו להם דרך אחרת לעשות להם שם בלתי אם יקומו כמחדשים בדת. בארצות צרפת בריטאניה והולאנד ודומיהן שם אם ימצא איש כביר כח לב בחכמה בבני ישראל אז תקוה נשקפה לו להחשב כבן אדם המעלה, כי שערי בתי המשפט פתוחים לפניו יבוא שמה ויהי לעורך דין, או יהיה למורה ראש בבתי מדרש החכמות, או יעשה חיל במלחמה ויהיה לשר צבא, או יראה חכמתו במשטרי הממלכה ויהיה לשופט או שליח במלאכות הממשלה וכהנה משרות נכבדות אשר ביד איש גדול בחכמה להשיג אותן, אך מה יעשה החכם בארץ אשכנז? למשרה כבורה בממלכה או להורות דעה קבל עם לא יצלח אחרי כי יהודי הוא, ומה יעשה בהכמתו? הלא אך לחקור באמונתו ותורת אבותיו, ומדי יוסיף לחקור כן יוסיף למצוא דברים רבים אשר לא לרוח העת הזאת המה ועל כן ישלח ידו בהם לשנות פניהם ולחדשם למען עשות לו שם כשם אחד הגדולים, ועל כן רבו הספרים בחקירת אמונת ישראל וחכמתו ודברי ימיו רק בארץ אשכנז אחרי כי בארצות אחרות חנכו את בני הנעורים למצוא דרך בחיים ולהיות כעבד לארצו ובארץ אשכנז הסכינו מנוער לשים לב לאמונה ודת אחרי כי דרך אחרת אין להם להתנשא בלתי אם יהיו לרבנים ומטיפים בעדה. ואחרי אשר ביתר הארצות לא הרבו לחקור לכן לא עלה על לבם לחדש, ובארץ אשכנז אשר שם רב המחקר בדת, שם נולד גם החפץ לחדש.

ובמענה הזה נמצא מענה גם להשאלה השלישית „למה זה ישימו המתקנים את עיניהם ולבם על הרוב לתקן בעניני העדה ובתי התפלה?" כי אחרי אשר יאמינו כי העמים ימאנו לתת להם משפט אחים רק מאשר כי לא ראוים המה לכן יתאמצו לשנות פניהם לבל יכירום, ואחרי כי דרכי העבודה בבית ה' היו ללעג ולקלס בפי מנדי ישראל אשר בקשו תמיד אך תואנה להשליך עליו שקוצים לכן אמרו המתקנים בלבם כי כאשר ישנו פני בתי תפלתם ויעשום כבתי תפלת

העמים וינצחו בנגינות עם עוגב ככל משפטי העמים או אז ישובו המה ויאמרו להם: אחינו אתם אחינו אתם, וגם על כן יאמצו כל כחם לעקור התקוה להגאל הנטועה בקרב לב איש ישראל מלבם, יען כי התקוה הזאת תעשה את עם ישראל לעם אחד בארץ, כי יקוה עוד לשוב ולהיות לעם בארצו, ועל כן יפחדו המתקנים פן יאמרו העמים: איכה נתן לו משפט אזרחי הארץ והוא אל ארצו ישא עיניו? כאשר באמת נשמע כזאת בבקר בבקר מפי שונאי ישראל. ועל כן העמיקו המה עצה להסיר את כל התקוה הזאת מן התפלות והתחנות, ולא תזכר ולא תפקד עוד, וכאשר יעברו עדן ועדנים תשָׁכח ולא תעלה עוד על לב, או אז יסכרו פיות משטיניהם והיתה הרוחה לישראל. כן יחשבו המה למשפט, אמנם אם צדקו במעשיהם ואם יצליחו בדרכיהם ואם לא הרבו במחיר החופש אשר יבקשו וישלמו את המחיר בראש בטרם עוד נִתן להם חפצם זה, על זאת נשים עתה עין להביא במשפט.

טו.

משפט התקונים.

בארץ גרמניה נולדה הדעה הנשגבה אשר היא עתה לתפארת לכל ישרי לב, הדעה מאהבת בני אדם בכלל (הומאניזמוז). בה קמה חברה זה כארבע מאות שנה אשר הלכה אחרי הדעה הזאת (הומאניסטען) ויורוה בקהל וילחמו בעדה מאז ועד היום. מבני החברה הזאת יצאו גם המחדשים באמונתם, רייכלין דָרך דֶרך ללוטהער, לולא קם רייכלין להורות שפת עבר בקהל, ולולא קם למלאך מליץ על התלמוד נגד הכהנים ובראשם המומר פפעפערקארן אשר התגרו בו על הדבר הזה מלחמה ימים רבים וימררו חייו, ולולא החזיקו אוהביו בידו ויסמכוהו נגד הכהנים ואחרי כי סמכו אותו היו נאלצים גם לדבר טוב על התלמוד ואחרי כי דברו טוב על התלמוד נטל עליהם גם לעמוד לימין היהודים, למרות חפצם, לולא זאת כי אז לא מצא לוטהער אזנים קשובות לדבריו אף אם בלהבות אש השמיעם, אך אחרי כי כבוד האב ברומא וכהניו נשפל מאד בריב

רייכלין לכן מצא לוטהער דרך סלולה לפניו, ואף כי גם הוא שנא בלבו תכלית שנאה את היהודים ואת דתם וגם חפצו היה לקרב את היהודים רק למען ימירו דתם כאשר אמר לא בסתר, בכל זאת נאלץ לתת יד למליצים עליהם אחרי כי התגרו מלחמה את האב ברומא ואת הכהנים. והדעה הזאת, אהבת כל בני האדם, פרשה כנפיה בימים מעטים עד קצות הארץ. אף כי מורי בית מדרש החכמות בפאריז דנו את ספר רייכלין לשרפה בכל זאת החלו אחרי ימים מעטים ללמוד שפת עבר ולהתקרב אל היהודים אחרי כי רק ידם מצאה להורותם[1]) ותהי שפת עבר כאבן הפנה להדעה הזאת לאהוב את כל בני האדם בלי הבדל דת ואמונה, ולהרב גאותם עשו להם את התורה, תורת ישראל ושפתם, שפת עם עבר, וכאשר בימים הקדמונים עת לֵדת האמונה הנוצרית היו כתבי הקדש לאור עמים כן גם בימים האלה עת אשר החל אור חדש להופיע על יושבי אירופא אשר הלכו חשך ולא אור בהתנהלם אחרי מוריהם מתעיהם הכהנים אשר כל ישעם וכל חפצם היה לגרש כל חופש ואור ומשפט אדם, כן גם בימים האלה היו כתבי הקדש כשמש צדקה לתומכים בימינם ובהם רדפו את אויביהם חשך.

בארץ גרמניה נולדה הדעה הנשגבה הזאת ובצדק יוכלו להתפאר בה, אך המה הראו כי בידם להוליד ולא לגדל, הדעה הזאת נולדה אך לא גֻדלה על ברכי האשכנזים, כי לא יצאה לפעולות אדם על ידיהם, כבני הסינים אשר ידעו זה אלפי שנים מהכמת הדפוס ואבק שרפה ודומיהם ולא הבינו לעשותם לכלי חפצם, כן היו האשכנזים, המה הולידו הדעה ולא ידעו עשות בה נכוחה, כי זה העם כאשר גדול כחו ברעיון ומחשבה כן מטה ידו במפעל, כדרך כל בעלי המחשבות, לא כן בארץ צרפת ובריטאניה, עם צרפת אשר יקדים בכל עת נעשה לנשמע, ומבלי חשוב דרכו ואת אשר לפניו ימהר וירוץ אורה אשר בו יבחר לעשות כחפץ לבו, בה יצאה הדעה הזאת לפעולת אדם, זה כמאה שנים.

---

[1]) עיין בדברי ימי ישראל חלק שביעי להחכם גראטץ ובספר Johann Reichlin etc. von Dr. L. Geiger.

מבלי הרבות להלחם רק בדִבֵּר ובכתב כהאשכנזים יצאו למלחמה בפועל כפים וגם חפצם בידם הצליח עד כי המה נחשבו לאבות הדעה הזאת אשר המה הוציאוה רק לפעולת אדם. אך גם שני העמים האלה לא בחרו בדרך הישרה, בדרך הממוצע, אלה החזיקו במחשבה יותר מדאי, ואלה הפריזו במעשיהם על המדה, ועל כן לא הצליחו גם שניהם עד היום לכונן את הדעה הזאת על עמודים חזקים אשר לא ימוטו וביד מקרה אחד להשבית את כל פרי מעשיהם בִּן-לילה, כאשר ראינו למדי בשתי הארצות האלה מעת קם נאפוליון הראשון עד היום הזה.

האשכנזים יאהבו את כל בני האדם כאהוב דון קישאט את דולסינא אהובתו — רק בדמיון, והצרפתים יאהבו את כל בני האדם כאהוב איש כסף וזהב, אשר יעמול להביאם אל אוצרותיו. האשכנזים בהשמיעם תורת האדם, שכחו כי המה גם המה וגם יתר העמים אך בני אדם המה וכאדם יתאוו תאוה לכבוד ומשרה ועושר, ולא בן-רגע יֵהפכו כל העמים לבני עליון למאוס בכל אלה, ובהורותם לאהוב את כל בני האדם נטל עליהם להורות להשבית מלחמות מן הארץ למען עשות שלום בין כל העמים, אך לא השיבו אל לבם כי יתר העמים עוד ימאנו שמוע בקול התורה הזאת וכאשר תמצא ידם אז יגיחו קרבות עליהם למען דכאם. וכאשר רק בארץ אשר בה משפט ישב לכסא נוכל להחזיק בדרך הישרה, לא כן אם נתע בישימון ומערת פריצים אז עלינו לעמוד על נפשנו גם במרמה וכל מזמה, כן נוכל להשמיע אהבת בני אדם רק בעת אשר תמצא ידנו להוציאה לפעולות אדם בצדק ויושר, בעת אשר ישמעו לקולנו, אך המה לא הבינו זאת, ובזה רָפו רק ידי עמם לבל תעשינה חיל במלחמה ויקרעו את ארצם לקרעים, לממלכות רבות, ממלכות שפלות מכל הממלכות, ובעת צר אשה רעותה לא עזרו, וכאשר עבר ושטף נפוליון על ארצם נפלו בידו כבכורה על פי אוכל. ולהפך הצרפתים השמיעו קול גדול אהבה ואחוה ויצאו למלחמה על כל מושל אשר הכביד עולו על עמו, אך לא למען תת חפשה להעם הנאנח תחת עול סבלו, כי אם למען קחת אותם ואת מלכיהם לעבדים להם ולמען הרחיב גבולותיהם עד אפסי ארץ, ובעלותם למלחמה על ארץ

שכחו תורת פיהם וירבו מסים ויכבידו עולם במאד מאד על הארץ אשר לכדו בחרבם. וגם שני העמים האלה נשאו עונם ימים רבים, האשכנזים על אשר השמיעו דעה מבלי דעת לגדלה, כי לו אחזו בדעה הזאת כבני אדם היודעים עת ומשפט, כי אז שמו אל לבם בתחלה לחזק ארצם נגד צר ואז היה לאל ידם גם להשמיע שלום, אך אחרי כי בשפלות ידים השמיעוה לכן נקל היה לשואפים למשול בארצם לעשות כישר בעיניהם. וגם לצרפתים שֻׁלם כפועל ידיהם, כי בעת אשר שכחו תורת האהבה והאחוה ויצאו ללכוד ארצות שמו להם לראש את האיש אשר ידע לדכא עמים תחת רגליו בחרבו ובקשתו, ובשובו כגבור מנצח ממלחמה לא השיב החרב אל נדנה כי אם על פני עבדיו עופף אותה למען דכא גם אותם תחת רגליו כאשר דכא עמים אחרים, וזאת היתה שִׁלומת הצרפתים אשר גזלו חופש עמים אחרים כי גם חפשם נגזל.

רק עם אחד הוא אשר הדעה הנשגבה מצאה מסלות בלבבו גם הוציאה לפעולות אדם, העם הזה הוא עם בריטאניה, העם הזה בעל המחשבה והמעשה גם יחד, אשר יעשה מעשהו אך יחשוב בתחלה בטרם יעשה, העם הזה עלה מעלה מעלה בסלם הדעה הנשגבה הזאת עד כי עתה הוא בראש כל העמים, העם הזה לא בקש לחבק ולנשק את כל בני האדם במחשבתו כהאשכנזים ולא אהב להביאם תחת כנפיו ולמשול עליהם כהצרפתים, הוא ידע כי ראשית מעשה האדם הוא לדאג לנפשו ואחרי כן לעמו ואחרי כן למען בני האדם, כי אך בדרך הזה יגיעו בני האדם עד החפץ הנשגב להיטיב לכל בני האדם[1]). הבריטנים באהבם את נפשם ואת עמם בקשו להם חופש בארצם, הסירו עול המסים כאשר מצאה ידם ויעמלו בכל עוז להיטיב את מצב המסחר למען עשות עושר (המגין הגדול על ארץ וגוי ועם, כאשר הוכיח בחכמה החכם הגדול Buckle), משכו ידם ממלחמה כאשר היה בכחם, לא ללכוד ולא להלכד היה כל חפצם, אף אם שלח בהם צר ידו או הראו לו כי לא

1) עיין מאמר זה פרק ג׳ „אהבת ארץ מולדת״.

בהם ישלח איש יד ונקה, נפוליון הראשון אולי יספר גם באבדון כל מעשה תקפם, ולוּ עשו כל העמים כמוהם הלא אז כבר שבתו מלהמות ושלום היה בכל הארץ. הבריטאנים יאהבו ע מ ם ובאהבתם לעמם ייטיבו לכל בני האדם, והאשכנזים והצרפתים ישמיעו אהבת כל בני האדם ולא יועילו לכל בני האדם וירעו לעמם, ורק עתה בימים האחרונים החלו בארץ אשכנז לראות את מחלתם ולבקש להעלות ארוכה לה בחפצם לאחד את כל הממלכות למען תגבר ידם ואז ישבו בשלום מבלי פחד.

ואם נתבונן אל מעשי היהודים בארצות האלה נראה כי כמעשי עם הארץ אשר בקרבם הם יושבים כן גם המה עושים באמונתם ובאהבתם לעמם.

אך אל יאמר איש מה לדרכי הממלכות (פאליטיק) ולדרכי האמונה ? הן העמים האלה בדרכי הממלכה והארץ נפלגו והיהודים רק באמונתם, אל יאמר איש כזאת כי לא יצדק. הן גם בכל העמים אשר בארצם המה יושבים נראה כי האמונה ומשטרי הממלכה שלובי יד תלכנה, ואשה רעותה תעזורנה, ואף כי בישראל אשר אמונתו היא לו כארץ וממלכה ומשפט-העם, בו חקי הדת ודרכי הלאום ותורתו כלם אחד המה ולא יתפרדו, ואחרי כי מעת אשר נתנו לו מהלכים בין עם הארץ וילמוד שפתם ויראה דרכיהם החל לעשות כמעשיהם לכן נראה גם בין בני ישראל יושבי הארצות האלה את אשר נראה מהעמים.

היהודים בארץ בריטאניה מחזיקים בכל משפטי הדת במאד מאד, המה לא ירבו הגות ולא יבקשו הקר ומשפט בדת ודין ולא לבד כי יחזיקו בכל אשר בידם ויכבדו את חקי אמונתם לעין כל ולא יתבוששו כי אם בהם יתפארו כעם הארץ אשר כל מ ש פ ט קד״ש בעיניו ולא יעלה על דעתו לחללנו, לא כן היהודים באשכנז, המה התיצבו על דרכי עם ארצם להרבות מחשבות וחקר ולבקש משפט הדורות אשר חלפו ויביאו את התורה במשפט בבקר בבקר, וכאשר קמו מבקרים לבקר את כתבי הקדש וישלחו ידם לשבש את הכתובים, יען כי לא הבינום, כן מהרו המבקרים היהודים

להתהרות לעשות כמוהם ותהי המלאכה לשבש את הכתובים לכבוד ולתפארת וכל המרבה לשבש הרי זה משובח, אחרי כי דרך חכמי העמים היא. שחוק יעבור על שפתי פי כל מבין דבר בראותו את ההגהות וההשערות אשר ישמיעו המבקרים האלה בבקר בבקר מבלי דעת חקי השפה והלשון ומבלי הבין את אשר תראינה עיניהם, אך מה להם ולדעת אחרי כי לכבוד הוא לשבש ישבשו. ואחרי אשר בדרכי עם הארץ יבחרו לכן גם המה נמשכו אחרי תורת אהבת האדם, אהבת כל בני האדם ישמיעו, לבל ישים איש לבו לעם ודת, כי אם עם אחד יהיו כל בני האדם ודת אחת תהיה להם, וגם המה ירעו לעמם כאשר הרעו חכמי עם הארץ אשר בתוכה ישבו לעמם. גם המה שכחו כי עוד עמים אחרים ובני אמונות אחרות ימצאו בתבל אשר ידם רוממה והמה לא יחפצו להביא צוארם בעול הדת החדשה, הדת האחת לכל האדם, אשר יאמרו המה לתת לפניהם. ובעת אשר המה יקומו נגד דתם ואמונתם ותקות הלאום, הנה יתעודדו בעלי אמונה אחרת ויפזרו כסף כאפר וישלחו שלוחיהם עד אפסי ארץ למען הדיח את בני ישראל מאמונתו, לא למען עשות אמונה אחת בארץ כי אם להביאם בצל אמונתם. אל כל אלה לא ישימו לב ובהרבותם להשפיל כבוד דתם כן יעזרו על ידי המסיתים להדיח את בני ישראל מאמונתם ולבוא ולהסות תחת כנפי האמונה השלטת. לו קמו כל כהני עם ועם ומוריהם להורות לעמם כי יעזבו אמונתם למען עשות אמונה אחת בארץ, כי אז היתה להם הצדקה לאמר אנהנו לא נחפוץ לעמוד מנגד, אך עתה בעת אשר כל העמים עוד באמונתם יחסיו, וירבו לגדלה ולרוממה בכל כחם ואוצרותיהם ובכל אשר תמצא ידם, עתה אם מורי ישראל יורו לעזוב את הדת אז ימצאו אזנים קשובות, אך אלה אשר ישמעו בקולם לעזוב את הדת לא יבקשו דת חדשה לכל הארץ כי אם ילכו ויחזיקו בדת השלטת אחרי כי היא שלטת. הן לא כל בני האדם יהיו כבירי כח ולב ובעלי דעת אשר רק על חכמתם יחיו, לההמון דרוש מראה עינים ולא הלך־נפש, ואם נקח מההמון את האולת אשר החזיק בה מימי נעוריו לא יעזבנה למען בקש הכמה תחתה כי אם יבקש אולת אחרת תחתנה, וכאשר בדרכי

החיים לא ישמע איש לקולנו אם נאמר לו: מה לך לעדות עדי וללבוש בגדי תפארה, האין די לך בדעתך כי יש בכחך לעשות אלה ואלה, הוא לא ישמע בקולנו יען כי הסכין להראות עשרו בלבשו מחלצות, וכן גם באמונה, איש הדעת אשר הקר ודרש להבין הוא יכול לאמר לנפשו אני אדע כי לא המעשה הוא העיקר כי אם המחשבה, אך לאיש המוני אשר מהשבה אין בלבו אם גם נשיב ידו מהמעשה אז לא יותר בידו מאומה וילך לבקש לו מעשה אהר. ומה גם באמונה אשר בה ימצא און ועוז לו בעת רעה, בעת טובה נקל לאיש לשכוח את כל אמונתו ואלהיו ועמו, אך עת אשר צרות תבאנה עליו, חלאים רעים ומקרים אכזרים ידכאוהו, אז באין עזרה בארץ ישא אל השמים עיניו לעזרה ואז יאמין בכל, ואם חדל מהאמין באמונתו אז יבקש לו נחמה באמונה אחרת, וכן גם היה באמת בארץ אשכנז, מעת אשר קם רבי משה בן מנחם אשר החזיק בתורת אהבת כל בני האדם, ובני ביתו ושומעי בקולו החרו החזיקו אחריו, ומה היתה אחריתם? כמעט כלם המירו דתם, כל משפחתו והנלוים אליו אשר השמיעו תורת האדם, לא הכו עד אשר תנתן אמונה אחת למען כל בני האדם, כי אם בעזבם דרכי דתם בקשו למו האמונה השלטת, וזאת פעלה התורה אשר השמיע מורם בן-מנחם. הוא ולעססינג אוהבו גם שניהם דרשו תורת אהבת כל בני האדם, ובכל זאת לא התיהד לא אחד ממשפחת לעססינג ולא אחד מתלמידיו ואוהביו, ושומעי בתורת בן-מנחם המירו דתם. יען מה? יען וביען כי לאמונה השלטת מגינים וסוככים ולא יתנו את איש לנגוע בכבודה ועושר וכבוד בימינה לחלק לכל דורשיה ותעמוד הכן כחומה בצורה ועמודים חזקים יעמידוה, ולמולה אמונת היהודים אשר אין עוזר וסומך לה, אין מגין עליה ואין מחזיקה ומעמידה, וכל כחה היה ב ק ר ב ה, בחקיה ובתקותיה, ואחרי אשר באלה שלחו יד, אהרי אשר אלה אשר עליהם היה להחזיק בה פנו לה עורף והורו כי עת לבקש תורה חדשה, מה יעשו השומעים בקול המורים האלה אם לא למהר לעזבה ככלי אין חפץ בה? ולא רק ככלי אין חפץ בה כי אם כבאר צרה, הן כל עוד אשר כמקור נאמן היתה לדרכי חייהם ותקותיהם, כל עוד אשר בה בטחו וישענו, נקל היה להם לשאת ולסבול בעבורה אחרי

כי היא היתה משאת נפשם, ולא קנאו באושר בני אמונה אחרת והצלחתם, בחשבם כי בה ימצאו די שִלומים לאבלם בקותם כי בוא יבוא יום אשר גם להם יזרח אור יקרות, אך אחרי אשר התקוה הזאת היתה כתוחלת נכזבה ואחרי אשר התורה הזאת לא כמקור מים חיים טהורים היתה בעיניהם הן למה זה יבערו ויכסלו לכלות כחם להבל? ועל כן כה עשו כי עזבוה רגע ויבהרו בצרתה אשר תתן להם חיים טובים ושלום ומנוחה וכבוד.

כן הוא בארץ אשכנז מאז ועד היום, בעת אשר היהודים בארץ צרפת יחשבו מחשבות לאחד את כל היהודים בני הארצות השונות ולעשות אגודה אחת בכל הארץ ולעשות את כל בני ישראל לחברים, כדרך הצרפתים לבקש לאחד כל הארצות את ארצם ורק כי הצרפתים יבקשו להביא עמים זרים תחת שבט ממשלתם, ועל כן לא טוב המה עושים, והיהודים שמה יבקשו לאחד את עמם הנפזר וייטיבו מאד) בעת אשר היהודים בצרפת יבקשו לאחד את עמם הנה נשמע החפץ מפי המחדשים באשכנז לעשות אגודות אגודות ולהפיר האחוה ולנתק גם את הקשר האחד אשר יקשר את כל בני ישראל, היא תקותו בגאולה העתידה, יען מה? יען כי התקוה הזאת תשימם לעם אף כי אין להם ארץ וממלכה, ואהבת העם היא בעיניהם כמנגדת לתורת אהבת כל בני אדם, ועל כן יקומו נגדה להרחיקה.

אמנם העושים כזאת ישגו ויחטאו גם יחד: ישגו, יען כי כל פעולתם היא הבל וריק ולא יצליחו, כי אין ביד איש להשבית תקוה, כי רק בידי המקרים להשביחה מלב, והתקוה הזאת אשר הראתה עוז כחה עד כי גם יד המקרים לא מצאה די כח להמיתה, התקוה הזאת אשר היתה רוח ישראל בכל עת אף כי ראו בעיניהם כי בושו מישברם זה אלף שנים פעמַים, התקוה הזאת לא תסוף מקרב לב איש ישראל עד עולם, ואם גם יצלח בידם להסירה מלב רבים, אך הרבים האלה יסופו מקרב בית ישראל, כי ברבות הימים יעזבו גם את כל האמונה המה או בניהם ויפרדו מעדת ישראל וכל העם יוסיף להחזיק במעוזו ולבטוח בתקותו, ועוד יוסיפו עליה משמר וגדר ויוסיפו להחזיק בה בכל מאמצי כח, כאשר נראה גם

היום ברוב ערי אשכנז הדרומית, וגם בני ישראל ביתר הארצות אשר לא בדרכיהם יבחרו גם המה יעמדו לנגדם ויפרו מחשבתם אשר המה חושבים על התקוה הזאת. ואם כן שוגים המה בהשבם כי תצלח בידם להסיר התקוה מלב בני ישראל, אך לא לבד כי ישגו כי אם גם יחטאו חטאה גדולה בבקשם להמית התקוה הזאת אשר החיתה רוח עם ישראל בכל עת נדודו, ואשר גם עתה כח בידה לאחד את לב העם בכל ארצות פזוריו, ובלעדה מי יודע אם לא יבדלו משפחות משפחות מקהל ישראל ברבות הימים, כאשר הוכחתי בפרק העשירי ממאמר זה, כי כאשר חיי איש פרטי יתמו כאשר תסוף כל תקוה מלבו כי יחדל ממפעל ומעשה, כן גם לעם דרושה תקוה אשר תחיה רוחו, רוח העם כלו, והתקוה הזאת בגאולה העתידה הלא היא שהיתה לעם ישראל במקור נחמה וישועה בכל הזמנים שעברו עד היום בעתותי צרה ושלום, ואם כן היא נחוצה גם היום וגם בימים הבאים, וכעת היא דרושה עוד יותר מהימים אשר חלפו, כי עד הנה היו עוד מוסרות הדת חזקות, ללמוד התורה ודרכי ישראל היו די תוקף ועוז לאחד את לבבם ולעשותם לעם אחד, ועתה אחרי אשר רבים לא ישימו עוד לבם לא לבד למצות התורה כי אם גם ללמודה לא ישעו עוד ואחרי כי לדרכי בני ישראל כמעט אין עוד שם וזכר כי איש איש ילך בדרכי ארצו והעם היושב בה, הנה אם גם התקוה תשרש מלבם הלא אז אין עוד כל קשר אשר יקשרם ואיכה יהיו לעם אחד? ועוד זאת כי התקוה היא לא כחקי הדת אשר תכביד עלינו ותשים מכשולים על דרכינו, הן היא אך בלב ולא תבקש ממנו לעשות דבר מה למען החזיקה, היא לא תפריענו ממלאכתנו ולא תסיר לבנו מאחרי הארץ אשר אנחנו יושבים בתוכה יען כי אך תקוה היא ומסורה ללב ומה ממנו יהלוך אם נחזיק בה? וכל איש דעת מעם הארץ לא יאשים אותנו ולא ילעג לנו על החזיקנו בה [1], הן להפך כל איש אשר ישכח את ארצו ועמו לחרפה

1) רק אלה מהעמים אשר ימאנו לתת ליהודים משפט אזרחי הארץ המה יבקשו תואנות ויאמרו כי היהודים אינם ראוים לקחת חלק במשפט אזרחי הארץ, לא כן אלה אשר יחפצו זאת בלב שלם המה לא ירבו מחשבות ותואנות.

ולמשל הוא בעיני כל איש, ומדוע זה נשכח ארצנו? ואם גם אמור נאמר כי התקוה הזאת לא תצא לפעולות אדם עד העולם גם אז לא לנו להסירה מלבנו, הן כמה וכמה דעות טובות לא תצאנה לפעולות ידים ובכל זאת לא נחדל מהורותם בקהל ומדבר על לב בני הנעורים להחזיק בהן, מחשבה טובה, טובה היא אף אם לא תצא למפעל וכאשר לא נאמר לעני כי יחדל מרומם את מעשי הצדקה תחת לשונו יען כי קצרה ידו מעשות צדקה וחסד, כן לא נוכל לאמר לעם נדכה: עזוב תקותך לשוב ולהיות לעם בארץ וממלכה יען כי אולת ידך ממצוא חפצך, ולו גם אמת היו דבריהם כי מן הנמנע הוא כי עוד יושע ישראל וכי ישוב לארצו וממלכתו כמקדם, אף כי אין מן הנמנע בתבל, ישנם דברים אשר היום המה מן הנמנע ואחרי שנים אחדות יצאו כבר לפעולות אדם, לו נבא איש לפני מאה שנים כי העם הקטן היונים שארית הפליטה מעם יון מקדם, אשר גם המה מפוזרים ומפורדים בתבל, כי העם הקטן הזה ישוב ויכונן ממלכה, או כי עם סערביה, עם בזוי רועה חזירים, יתרומם וייסד ממלכה, או יושבי הרי חשך (מאנטע-נעגרא) עם שובב ופרוע יצלח למלוכה ורבים כמוהם, לו נבא איש זאת לפני מאה שנה כי אז כל השומע צחק לו ואמר אויל הנביא הזה, ובכל זאת בא הדבר ונהיה, יען כי העם בקש זאת בכל לב, ולו בקש ישראל למצוא את ארצו כי אז כבר מצא אותה כי בידו לקנותה בכסף מלא ולהושיב בה את הנרדפים עד צואר כל היום בארצות שונות, וגם הארצות אשר ירדפום עתה בלי חמלה חדלו מעשות זאת לו ידעו כי ארץ וממלכה להם אשר בידה להושיעם בצר, כי רק העני ורפה ידים יהדף כל היום, כי כן דרך האדם לכבד ולהוקיר רק את האיש אשר כביר מצאה ידו, ועל כן ירדפו את ישראל יען כי גרים המה ולו היתה להם ארץ וממלכה כי אז נתנו גם להם כבוד כאשר יתנו ליתר העמים. אך אם גם נאמר כי מן הנמנע הוא להשיב הממלכה לישראל בכל זאת החובה והמצוה עלינו להחזיק בתקוה הזאת, יען כי היא תחשב לנו בקשר האחדות, ואחרי כי התקוה הזאת לא

הצרפתים נתנו ליהודים משפט בטרם ידעו עוד היהודים את הטוב הנתון להם, וכן בבריטאניה הולנד ודומיהם, והתקוה בגאולה לא עמדה לשטן להם.

העורר אותנו למפעל ומעשה, לאזור כח למצוא את מבוקשנו ביד רמה, כי אם לחכות ליום אשר יעשה אלהים אות ומופת, הלא אין עוד כל מכשול בה ונוכל לשבת בטח בכל הארצות אשר אנחנו יושבים בהן כי היא רק כחלק מהאמונה ולא כחלק מהחיים, היא כהאמונה ביוצר ומנהיג, כהאמונה בתחית המתים, אשר איש לא יאמר להסירן מהתפלות, וכאמונת הנוצרים ביום גאולה אשר יקום מושיעם וכל הארץ תהיה שפה אחת ושלום אמת יהיה בימים האלה. כל אלה אמונה המה והמאמין לא ישים אל לב אם יהיה כזאת או מן הנמנע הוא, כי אם איש איש יהזה באמונתו כלבו, כאשר כל איש יחזה את אלהיו מבשרו, ולהתקוה בגאולה העתידה לישראל עוד יותר תוקף ועוז מיתר האמונות, כי היא תתן לנו עתה גם חיי לאום, ולא תבקש ממנו לא מס ולא משא מלך ושרים, ולא בנינו לחיל הצבא להגן עליה, ועל כן החובה והמצוה להחזיק בה עוד יותר. אך ידעתי את אשר יענוני כי ישראל חדל מהיות לעם מעת אשר הדלה ממלכה מארצו ורק בעלי אמונה אחת המה, אבל זה הוא שוא וכזב: ישראל לא חדל מהיות לעם וגם לא יחדל לעולם, ואם גם אנחנו נבקש זאת בכל לבב גם אז לא תעלה בידינו כל עוד אשר כבני אמונה אחרת נֵחשב, אם גם יבואו ימי חופש כאלה וכאלה, ואם גם יתנו לנו להיות כאזרחי הארץ בחמלתם עלינו גם אז נהיה כאזרחים ולא אזרחים, קנאת הדת לא תסוף עד עולם, ואם גם נאמר כי קנאת הדת לא תזכר ולא תפקד עוד, גם אז לא תמות קנאת איש באיש ועם בעם ואחרי אשר העמים יחשבו אותנו כבני עם אחר לא יחדלו בכל עת מקנאות בנו בראותם כי ימי אורה ושמחה באו לנו. ואם גם נאמר כי גם קנאת הדת והלאומים וגם קנאת איש מרעהו תכלינה כענן כלה גם אז לא לנו לשלוח יד לנגוע בתקוה הזאת, כי עוד להכות זמן כביר בטרם אשר יבואו הימים הטובים האלה, יקומו הדורות הבאים אשר יראו את הטוב אשר יתנו להם העמים ויעשו כחפץ לבם, אך עתה עוד לא באה העת הטובה, עוד ישמע ועקת בני ישראל מקרוב ומרחוק, וגם במקומות אשר הונח להם עוד לא נשכח מלב כי יהודים המה ורק כחמלה וסבלנות יחשבו זאת לנפשם אם יתנו ליהודי לחיות כחפצו. עדים המה כל מכתבי העתים ליהודים

ולאינם יהודים אשר ישמיעו כרגע אם תנתן משרה כבודה ליהודי, אות היא כי עוד לא יחשבו את היהודי כאזרח כי לולא זאת לא כדבר חדש השמיעונו כי יהודי זכה לגדולה, ומי ימנה מספר מכתבי העתים אשר ירבו לדבר עלינו עתק יום יום? אחת היא על כן אמרתי, כי אף אם היהודים יתכחשו לעמם ותקותם גם אז יחשבו כעם בין העמים, יען כי העמים יבקשו כזאת. ועוד זאת לו גם נאותו כל העמים יחד לקרב את כל היהודים באהבה ואחוה ויחשבום כאזרחים גמורים, אך מה הוא השם אשר נִתַּן אז לשארית ישראל? בעלי אמונה אחת? אך האמונה איה איפוא היא? האם בדרכי האמונה אשר ילך איש ווילנא ילך איש מבערלין? האם ישמרו כל הגרים בארצות האלה את יסודי חקי הדת? את שבת מילה מאכלות אסורות וכדומה? ואם אמת בפיהם כי היהודים אך בעלי אמונה אחת המה הלא אז נטל עליהם לשמור את האמונה מכל חפץ, אחרי כי רק היא תאחדם, ואם באמונה יבחרו איכה יסירו התקוה בגאולה העתידה אשר גם היא כעיקר באמונה? כן הפכפך דרך העושים אלה וזר מעשיהם, יערערו את יסודי הדת והלאום על לא דבר כי ירדפו קדים ויאמרו בלבם כי בזה ייטיבו לעמם, כי העמים יאירו פנים להם בראותם כי המה מקריבים להם לרצון אמונתם עמם ושפתם וכל יקר וכל קדש אשר נחלו מאבותיהם. דמיון מתעה הוא! כל כבוד ישראל עד הנה היה יען כי היה כסלע איתן, גם שונאיו ומנדיו כבדוהו לפעמים בלבם בראותם אומץ רוחו ולבו, ובעת אשר היהודי ישפיל גוו אז ירמסו עליו ברגל גאוה, כי כן דרך כל האדם; כאשר לא נכבד את הקוף יען כי יעשה כמעשינו בלי בינה והשכל וכאשר לא נתן כבוד לכלב יען כי ימהר לעשות ככל אשר נצונו, כן לא יאהבו ולא יכבדו אותנו העמים אם כקופים וככלבים נאמנים נמהר לעשות ככל אשר יעשו המה. רגע נשחק ונשתעשע בראותנו מעשי הקוף ונהללנו, אך אם יעיז אחרי כן למרות פינו לבלי עשות ככל אשר נצונו אז למהלומות נקרא ושוט נכון לכלב הממרה פי אדוניו, זאת תהיה גם שלומת היהודים אשר בלי בינה והשכל ימהרו לבחר בכל דרכי העמים, ימים אחדים יהללום וישישו עליהם ואחרי כן יניפו מקל חובלים אם ירהבו עוז בנפשם לבלי עשות ככל מעשיהם.

ובעינינו נראה כי לא לבד כי העמים לא ישישו באמת על כי היהודים יעלו מעלה מעלה בכשרון ודעת כי אם להפך כי תצר עינם מאד בהצלחתם. וכאשר יוסיפו היהודים להרים ראש, כן יחלו גם אלה אשר בתחלה דברו טובות עליהם לְהפך לאכזר להם וייראו לנפשם פן יגדילו עליהם עקב ברבות הימים, וגם אם יקריבו היהודים בעבורם כל אמונתם ודתם וזכרון אבותיהם לא יקרבום כאחים נאמנים כל עוד אשר שם ישראל נקרא עליהם. ואם כן אין דרך אחרת לקחת לנו לב כל העמים באמת בלתי אם לא לבד להסיר את האמונה והתקוה להגאל כי אם גם לקרוא לנו שם חדש ושם ישראל לא יזכר ולא יפקד, רק אז אם נתבולל בעמים וגם שם וזכר לאמונתנו ועמנו יסוף ואינו, רק אז אולי ישכחו כי גרים אנחנו, ואם כזאת ישמיע איש בקהל לא נקום להלחם אתו כי כאלה וכאלה ישמיעו המסיתים כל היום, אך אם איש האוהב עמו ולא יחפוץ להטות את לב בניו להמיר דתם אם איש כזה כן יאמר אז נקרא לו תשגה ותחטא, כי להרבות בזאת כבוד ישראל לא תצליח ורק לפלג לבם ולרופף עמודי האהבה והאחוה תעלה בידך, אשר על כן נחרוץ משפט כי החדוש הזה, להסיר את התקוה בגאולה העתידה מספרי התפלות, רע ומשחת הוא, רע לאמונה, רע לאחדות העם וכל טוב לא יצא ממנו למצב ישראל, ועל כל איש לבב האוהב עמו לקום נגד הדבר הזה ולהחזיק בתקוה הזאת ולהורותה לבניו אם יחפוץ כי יהיו בני ישראל.

אך לא כן הוא בתקונים אשר יאמרו לעשות בעניני העדה וסדרים בעניני התפלה, בדברים האלה התקונים נחוצים במאד מאד, יען כי המה נראים לעינים, ועל כל עם ועם לדאוג לכבודו לבל יהי לחרפה בעיני שכניו, ודרכי ישראל בבתי תפלותיו היו אבלות מאד עד היום, אם כי לא באשמתו, כי אם באשמת שונאיו אשר העיקו תחתיו וימררו חייו ויקחו ממנו טעמו וכל בינה להבין מה טוב ויפה, ועתה הן עת לעשות, עתה אחרי אשר בני ישראל לא ישבו עוד כאסורים בבתי כלאים כי אם יצאו ויבואו בין העמים ובני העמים המבקשים קרבתם יבואו בהם ויראו דרכיהם ומעשיהם ועת להם לשים לב על דרכיהם לבל יהיו לחרפה בעיני רואיהם, ועל כן החובה והמצוה לעשות סדרים נכונים

בבתי התפלות, לטהר אותם ולנקותם מבית ומחוץ, להציב לאיש איש יד לבל ירוץ כמשוגע על פני הבית, גם לשים עין על התפלות והמתפללים בעד העדה לבל ירבו בשירי תִפלה ולהג הרבה, כאשר עשו עד הנה, כי כל אלה לא לבד כי פגול המה לכל מבין דבר כי אם גם יבלו את העת להבל ויעשו את העבודה כמשא לעיפה על שכם נושאיה, אשר על כן יחדלו רבים מבוא בית ה׳, יען כי תארך להם העת לשבת ולשמוע בקול מנגנים כהלומי יין, וההום ישים מחנק לנפשם, ואם כן טוב מאד עשו המתקנים כי שמו לבם לדבר הגדול הזה, אך אם פעולתם רצויה, אם הדרך אשר בה בחרו היא הדרך הנכונה לזאת נשים לב.

אם אמנם לא נעשה שקר בנפשנו לאמר כי חטא הוא לפרוט על פי הנבל בבית ה׳ ולהתפלל או לשיר שירים בשפה אחרת, כאשר יעשו המחדשים, אך הדבר הזה הוא רק חדוש ולא תקון, כי מה היא התועלת אשר יביאו לנו אלה? רק לעשות כמעשה העמים ולא יותר. לו תקנו לקצר בסדר התפלה ולהעמיד שליח צבור אשר יבין מוצא שפתיו ולא ירבה לשיר בשירים, רק בקול נעים ישמיע את התפלות מלה במלה, וכל תפלת הבקר לא תארך יותר משעה אחת, ולו שמו אל לבם לפתוח את בתי התפלות לכל איש כעשיר כרש והבא לראשונה יקה מקומו, כי אז אמרנו תקון הוא, כי עת התפלה לא תארך ויוכלו לבוא בית ה׳ גם אלה אשר הדת יקרה בעיניהם, אך עתה אשר הסירו התפלות וישימו שירים ארוכים ודרשות ארוכות מפי המטיף תחתיהן והן הנה למשא על העם כאשר היו התפלות הארוכות למשא, וגם המה ימכרו את המקומות לכל המרבה במחיר, ובימי ראש השנה ויום הכפורים לא ינתן לזר לבוא בית ה׳ ויעשו את בתי התפלות כבתי מרזח ומשחק, ויעמידו שוטרי בית המשפט על הפתח לבלי תת לבוא בו בלתי אם בכסף מלא שלם מחיר מקומו, יען מה? יען כי כסף דרוש להם, כסף רב להכין כל התכונה, לקנות עוגב אשר אלפים מחירו, לשכור מטיפים והזנים אשר לא יעשו מאומה בלתי אם להוציא אלפים לשנה מקופת הקהל, ולזה תקון יֵאמר! ובזה הם אומרים לקרב את לב בני ישראל לעבודת ה׳! זה רק חדוש אך לא תקון הוא! המה ישמיעו בקול גדול כי אם נרבה לפאר את בית ה׳ ונשים בתוכו עוגב טוב ומזמרי משכיל

ומטיף נעים אז ינהרו כל בית ישראל אל בית התפלה, אבל שקר הדבר, כי הננו רואים בעינינו כי רק בתי התפלות אשר לא עוד היתה חדשה בתוכם המה מלאים מפה לפה ובתי תפלות המחדשים ריקים המה מאדם, ורק בר"ה ויוה"כ ימלאום עד אפס מקום, כי באמת יהיו שירי הנבל לגועל נפש לאיש אשר ישמעם תמיד, רק כל עוד אשר חדש הוא אז ישימו אליו לב ואחר אשר יסכינו בו אז יהיה בעיניהם כשיר הנבל הנשמע בכל רחובות[1]), וגם הדרשה האם היא תקח לב? האם לאמונה ודת יטיפו רִבי המטיפים? הן רבים לא ידעו עד מה לא מחכמת ישראל ולא מאמונתם ואיכה יטיפו דבר אשר לא ידעו? על הדרשנים בארצות פולין ורוסיא יריעו ויתנו שמם לשמצה יען כי בשפה בלולה ובדברים אשר אין להם שחר יבקשו לכרות אזן שומעי דבריהם למוסר, כי ישמיעו דיני פרה אדומה וכלאי הכרם ונגע צרעת בשבת תשובה ופסח וכהנה, ועתה באו המטיפים וישנו את פני הדרוש והם מטיפים לבית ישראל ביום שבת תשובה—דרכי נפוליון ומשטר ממלכתו, דרך ביסמארק ומלכו, ודברי המלחמות והמדינות, למי לתת צדק אם להקטולים החדשים או הישנים, או אם נצחו הפרוססים במלחמה על עסטרייך יען כי ילכו בתורת לוטער או יען כי להם קני רובה אשר ימלאום כדורים מאחור, דברי מוסר כאלה וכאלה נשמעו כמעט מפי כל המטיפים, אשר הרבים בהם לא ידעו דבר מה מתורה ודרוש, ואלה אשר מאחריהם שמעו דבר מה מדרוש המה ישובו וישמיעו דרשות מטיפי פולין ויתנום בכלי אחר בשפת אשכנז[2]) ואם לא ילעיג להם כל

---

1) בהאמבורג בהיותי בבית התפלה אשר להמחדשים ביום השבת התפלל החזן וירבו לפרוט על פי הנבל שירים ארוכים אך אזן שומעת לא היתה כי רק החזן והמטיף—ואני היינו בבית התפלה, ורק אחרי קריאת התורה כאשר חדל הפורט לפרוט על פי הנבל אז באו אנשים אחדים ונשים רבות אל בית התפלה, ואחר הדרשה נסו איש לביתו כמנוסת חרב ושיר הנבל לא משך לבם להותר בבית התפלה אף רגע.

2) עד עולם לא אשכח את ההספדים הרבים אשר שמעו אזני בפראג אשר נשאו המטיפים הרבים על מות הרב הג' רש"ל ראפאפורט, האחד לקח לו לנושא להספדו את הפסוק „המסכן תרומה עץ לא ירקב יבחר" ויבאר בדרך

שומע? או אם לא השחוק יהיה לכל שומע מבין בשמעו מפי המטיף, אשר לא על המדינות יטיף מלתו, עומד וקורא בקול גדול ומפיו גחלים תלהט „עלינו להיות כבנים לארצנו, עלינו לדעת רק שפה אחת, היא שפת הארץ, וכל חלק ונחלה אין לנו בעתיד בארץ אשר כבר הישמה, או בשפה אשר עליה אבד כלח, היא שפת עבר אשר לא תצלח עוד לכל!" כדברים האלה במלות שונות נשמע כמעט תמיד מפי כל מטיפי המחדשים עת אשר יחפצו להטיף מוסר ואמונה. אך אם לא השחוק יהיה, שחוק מכאיב לב, לראות איש עומד ומדבר כמשוגע קבל עם ולא ישימוהו בבית משוגעים?! הן אך כמשוגע ידבר איש הדובר כאלה בארץ אשכנז, באזני שומעים אשר אין גם אחד בהם אשר יבין אף קרוא עברית ועל לב איש מהם לא יעלה ולא יבוא זכרון ארץ ישראל ולא פקודת הגאולה אחרי כי לא ידעו עוד אף דבר מכל אלה, וידברו וישיחו וכל מאכלם ומשתם כבני עם הארץ, ולו עלתה בידם להסיר הוטמיהם מעל פניהם כי אז לא הכירם איש לא בבית ולא בחוץ כי לישראל המה, ולאלה יטיפו כדברים האלה כי יזנחו שפת עבר וכי ישכחו את התקוה בגאולה העתידה לבוא! [1]

הזה: „העיר פראג, אשר הסכינה מאז לבחור לה מורים חכמים בחרה לה עץ לא ירקב, הוא רש"ל ראפאפורט", דרשה נחמדה האין זאת? והשני קרא בקול גדול בהספדו ויראה לכל כי בקי הוא בדיני מים שאובים וכמה פוסלים את המקוה, ובאיזה יום בתולה נשאת וכהנה היו דברי הספדו, וכל בני פראג אשר היו בהספד הזה יעידו ויגידו כי כן הוא, ובני בית התפלה ההוא פערו פיהם כמו למלקוש ויקראו אין כמטיפנו אין כמטיפנו.

1) ואמנם אין בירם להשמיע מוסר אחר, האיש המאמין בתקות עמו, האוהב זכרון אבותיו, הוא יכול להשמיע דרכי אבותיו בדורות שעברו, דברי הנביאים ונחמותיהם, מוסר האבות, גם תקות ימים יוצרו, או גם להוכיחם על פניהם על סורם מדרכי אבותיהם, כי לאיש ישראל אשר אין היה לו, רק עבר ועתיד לו המה, לו אם נחפוץ לדבר על לבו ולנחמו ולהעיר אזניו למוסר, אין לנו דרך אחרת בלתי אם להראיתו את העבר ולגלות לפניו העתידות, אך המחדשים אשר יתאמצו בכל כחם להשכיח זכרון העבר ולהשבית כל תקוה לעתיד במה ידברו המה? בהוה? אבל אין הוה לישראל, ההוה נתן רק לעמים, ואם גם נחפוץ לעשות שקר בנפשנו ונאמר כי מאושרים אנחנו, בכל זאת יבואו המקרים ויזכירונו כי אין הוה לנו, ואם כן אין להם מה להשמיע ועל כן יפנו

ולזאת תקונים יאמרו, כי יסירו פצע ויעשו מכה טריה תחתיה, וכל אלה רק יען כי כמעשה העמים יחפצו לעשות, בבתי העמים יפרטו על פי הנבל והמטיף יטיף, לכן כה יהיה גם לישראל, אך גם בדבר הזה נוכל לאמר בדברי החכמים „וכמעשי הגוים עשיתם כמעשיהם המקולקלים״, כי מטיפי העמים יטיפו על הרוב לאמונה ויעוררו לב שומעיהם להחזיק בה. ורק בעת אשר ריב להם עם הממלכה אז ישאו מדברותיהם גם על דרכי הממלכה יען כי חפצם כי האמונה תשתרר על כל, הנה המטיפים העברים לא למען הטיף אמונה יפתחו פיהם, כי אם למען ערער יסודותיה או למען השמיע דרכי הממלכות ומלחמותיהם את אשר קראו מעל מכתבי העתים ביום ההוא. ואם לא ללעג הוא כי יקום מטיף לישראל בבית תפלה לישראל ויוכיח למושל או מלך עותתו על פניו כמו לפניו יעמוד וישמע שיחו, או כמו שרי הממלכה למוצא שפתיו ייחלו ויבקשו להיטיב דרכם אחרי אשר שמעו מוסר מפיו. ואם כן מעשיהם אך מעשי תעתועים המה, כי לא הדרשה ולא סדר העבודה יקרבו לב העם לעבודה ותפלה, אך לו גם תורת אמת היתה בפיהם כי בהרבותם פאר לבית ה׳ אז ינהרו רבים אליו אך מה הרויחו בזה? הן לא להתפלל כי אם לראות ולשמוע יבואו כאשר ילכו אל בית משחק ושיר, ובעינינו נראה כי גם ביום הכפורים יתאספו האנשים על הנשים בחורים ובתולות יחדו, אך

אל שיח שוא ותפל, ואלה אשר יבושו לדבר דברי הבל כאלה, המה ישובו וישחרו את בני עדתם מוסר ככל המחזיקים, ושנים מטיפים כאלה אשר יטיפו כמחזיקים גמורים בבתי תפלות המחדשים לכל משפטיהם אוכל לקרוא בשם, האחד הוא הרב ומטיף לעדת עיר מנהיים אשר בה כבר יתפללו אנשים עם נשים יחד, ובתוך המקהלה תשירנה בתולות ומן התפלות השאירו אך עוללות, והרב המטיף לעדה הזאת החכם ד״ר פריעדמאן אשר רבה ידיעתו בתלמוד יטיף באזני עדתו אמרי מוסר כאחד המחזיקים ובני עדתו יקשיבו לדבריו בכל לבב, והשני הוא המטיף לעדת המחדשים בעיר האמבורג החכם הר״ר זענגער אשר גם הוא יטיף כאחד המחזיקים, ובדברו עמי גלה לי את כל לבבו כי רק על זאת בחר בעדת מחדשים למען השיבם אל אמונת אבותיהם ודרכיהם, וכל שומעי דבריו ימצאו בהם נחת הרבה יתר מדברי המטיף השני אשר יטיף תמיד: אשכנזים אנחנו ואין לנו חלק ונחלה בשפתנו ודרכי אבותינו, כי כאלה וכאלה שמעו כבר זה כשלשים או ארבעים שנה וכבר יצאו מאפם ויהיו להם לזרא.

לא לבית התפלה כי אם להצר או אל הגן אשר על ידו ושמה יקריבו האנשים אשכר להנשים פרחים וסמי ריח בידיהם ובמו פיהם ידברו הלקות וחנף כל היום מבלי פנות אל התפלה והדרשה, ורק כאספת בהורים ובתולות יֵראה בית התפלה, כל אלה נראה פה בעיר הזאת בעינינו ומכתבי העתים ירבו לעג וקלס על המעשים הזרים האלה, זאת היא פעולת החדושים! הוא אשר אמרתי: החדושים האלה רק הדושים ולא תקנות המה ולוּ חפצו לתקן באמת כי אז גרשו הלאה ההזנים ומשורריהם עם הנבלים ופורטיהם מבית ה׳ והקימו תחתיהם אנשים יודעי התורה אשר להם גם קול ערב להשמיע התפלות בשפה ברורה, ותחת הדרשות המלאות סכלות ישמיעו המטיפים רק את פרשת השבוע מתורגמה בשפה ברורה ושום שכל, והיה החזן והמטיף איש אחד לבל ירבו על העדה מס חנם, ואת דלתות בתי התפלה יפתחו תמיד לכל בא, כעשיר כרש, הבא לראשונה הוא יקח מקומו, לוּ עשו כאלה כי אז עשו תקונים נאמנים, תקונים אשר תפארת המה לעושיהם ותפארת לעם אשר לו נִתּנו, אז היו בתי התפלה כבתי קדש לא כבתי מרזח אשר רק להתענג יבואו בהם, ובני הנעורים הסכינו לכבד את בתי תפלתם, ובעת אשר תעלה מחשבה על לבם לשפוך שיח יבואו בהם ואם אין יהדלו, אך לא יחשבום כבתי משחק. ומי יודע אם לא כבר היתה כזאת, אם לא כבר טהרו כל בני ישראל בתי תפלותיהם ויכינו בהם סדרים לולא נעשו החדשות האלה, כי עתה ייראו כל החרדים לדבר ה׳ מעשות כל חדש מדאגה מדבר פן בתתם יד למחדשים אז ילכו הלוך וצעוד הלאה ויעשו בתי תפלותיהם כבתי מרזה ומשחק, ועל כן בחרו בכל ישן ולא יתנו לשנות אף כמלא נימא, ומי יאמר להם שגיתם? אם גם המהדשים ישגו כמוהם, אלה מזה ואלה מזה גם שניהם לא יבהרו בדרך הטוב והנכון. ואם כן אף כי נודה בכל לבב כי תקונים דרושים בדברים האלה, אך לא נוכל להודות כי התקונים יֵעשו כדרך אשר יעשו המתקנים בארץ אשכנז.

אמנם גם כל אלה התקונים אף כי נחוצים המה בכל זאת יֵחשבו כאַל נגד התקונים הנחוצים להעשות בחקים הרבים, בדיני מאכלות אסורות ושבת וכהנה רבים, אשר יכבידו מאד אכפם על העם ויפריעוהו

ממלאכתו ועבודתו ולא יתנוהו לחיות לפי הפין העת והפין נפשו, החקים הרבים אשר רבו ועצמו במאד מאד במשך אלף וחמש מאות שנה, עת אשר כל החפין להוסיף הוסיף כהעולה על לבו, רב אחד מאס בחיים ומנעמיהם ויאמר לכסות פני כל דרכי החיים חרולים, ורב שני בקש כבוד לנפשו ויצא לדרוש ולהורות ולהוסיף, והשלישי קרא בספרי חכמה ולמען הצטדק הרבה להחמיר, ובין כה וכה פרו ורבו החקים וחק אחד הוליד לרבבות, ואיש לא הביא מעשיהם במשפט עד הנה, אחרי כי כדבר חק ומשפט קבלו דבריהם, וכל מורה נחשב כתלמיד ותיק אשר כל מה שחדש היא הלכה למשה מסיני, ואיש לא נגש למשפט לברר אם הפוסקים הרבים ובעלי השאלות ותשובות מן הרמב"ם עד הרמ"א ומן הרמ"א עד ר"ש קליגער וחתם סופר אם כלם תלמידים ותיקים המה או תלמידים שלא הגיעו להוראה והורו אשר עליהם אמרו החכמים כי רבים חללים הפילה (סוטה כ"ב.). משפט שוא שמו להם רבי הפוסקים לקו למען לתת תוקף לדבריהם „אין בית דין יכול לבטל דברי בית דין חברו אלא אם כן גדול ממנו בהכמה במנין ובהוראה (עדיות פ"א מ"ה, ע"ז ל"ו, גיטין ל"ו, מגלה ב׳, מועד קטן ג׳)[1] המשפט הזה היה לאבן נגף לישראל, כי לא השיבו אל לבם כי

1) המשפט הזה בראשיתו היה טוב מאד לבל ישלח איש איש ידו בכרם הדת להפוך גזעה משרש, ומה גם אז בעת אשר המפלגות לחמו בחזקה אשה נגד רעותה וכל אחת בקשה לתת חקי הדת אז נחוץ היה לחזק מוסדי החקים על פי משפט כזה, אך בתחלה הניחו עוד פתח פתוח לתקן ולחדש, כי בדברי המשנה יאמר בפירוש כי הבית דין האחד יכול לבטל דברי הרבים, רק אם יש לו על מה לסמוך, היינו על דברי היחיד, וכן יפרשו המשנה הר"מ והראב"ד בעדיות, כי הב"ד האחר יכול לבטל דברי הבית דין הראשון אם יש לו על מה לסמוך, היינו אם מצאו דברי יחיד חולק, וראה זה הרמב"ם ביד החזקה הלכות ממרים פ"ב יבוא ויפסוק דין חדש כי על כל גזרה וסיג ותקנה אשר תקן בית דין אף כי כבר בטל הטעם אין בית דין חברו יכול לבטל, אף כי בתלמוד נמצא פעמים רבות כי בית דין אחד בטל דברי בית דין חברו, והראב"ד השיג עליו בצדק והביא ראיה מר"י ב"ז שבטל דברי בית דין חברו אף שלא היה גדול ממנו. ובהמשך הזמן נהפך המשפט הזה לרועץ לקיים בו דברי כל רב מחמיר כיודע כאינו יודע.

הרמב"ם והטור ובית יוסף והרמ"א עד חיי האדם כלם היו איש איש אך דן יהידי ולא בית דין, כי מי עשה אותם לבית דין? ואם כן יש ביד כל תלמיד ותיק הבא אחריהם לחדש כרצונו, וכן עשו גם רבים מהרבנים הגדולים אשר היו חכמים באמת וישרי לב כי הקלו בכל עת כאשר נשאלה שאלה לפניהם ובזה שמו כל כבודם [1]) אך המחמירים גברו בכל עת על המקילים

1) גם היום מרגלא בפומיה של בני ליטא כי כל הגדול מחברו בתורה כן ירבה להקל, ורק אלה אשר לא יבינו משפט המה יחמירו, ואחשוב כי לא למותר יהיה אם אשמיע פה דרכי שני רבנים אשר כמאורות גדולים היו בישראל, כי מהם יוכל כותב דברי ימי ישראל בזמן הזה להוציא משפט על דרכי כמה וכמה מרבני ישראל. שני הרבנים הגדולים המה הגאון הגדול רבי גרשון אשר היה ימים רבים רב לעדת עיר שקלאוו ברוסיא והיה נודע לראש גאוני ישראל בזמנו, ובנו הגאון רבי זלמן אשר גם הוא היה גאון ומופלג בבקיאותו הגדולה ורעתו הרחבה ואחרי מות אביו היה הוא הרב בעיר ההיא עד יומו האחרון. גם שניהם נחשבו כצדיקי עולם לכל עדתם ולכל בני הארץ ההיא, ואת אשר שמעתי מפי הרב ר' זלמן (בהיותי בביתו שתי שנים) אודות אביו, ואת אשר ראיתי בעיני את אשר עשה הוא אותו אספר. רבי זלמן הרבה להלל תמיד את אביו על כי היה מיקל תמיד בדיני שחיטה וטרפות הריאה ובשר בחלב ודומיהם, פעם אחת באה לפניו שאלה (כה ספר רבי זלמן) בטריפת הריאה ושלשה מהפוסקים הורו בדין כזה לאסור ורק פוסק אחד הורה להתיר, אז אמר רבי גרשון: אחד יורה להיתר ואני וזלמן בני גם אנחנו פוסקים אנחנו ואם כן אנחנו שלשה כנגד שלשה, ואנחנו נראה בעינינו והפוסקים האוסרים לא ראו זאת לכן יש לאל ידנו להכשיר ואם יבוא אלהים במשפט את הפוסק האחד המכשיר אז יבוא גם אותנו במשפט, כשר!

לפני מותו באו אליו מגדולי העדה ויאמרו: רבנו, אולי תחפוץ להתודות? על זאת ענה אותם: אחי! אם הוריתי על טריפה כשר על זאת לא אתודה כי אדע נאמנה כי אלהים יסלח לי על כי חסתי על ממון בניו, ואם הוריתי על כשר טריפה הנני מבקש מכל העדה כי יסלחו לי על הגזל אשר גזלתי מהם כי בשגגה עשיתי זאת, וברגע ההוא מת.

החכם הנודע ר' משה בערלין בעל „מיטב הגיון" ספר לי גם הוא את אשר שמע באזניו מפי הגאון רבי גרשון, בהיותו פעם אחת בעיר מאהילוב צוה ביום השבת על המשרת אינו־יהודי כי יכין לו חמים לשתות מי־טהע, והאנשים הנכבדים אשר באו לקבל פניו השתוממו מאד ויאמרו לו: רבנו! הורנו מדוע העשה כדבר הזה? על זאת ענה אותם: כאשר הכל חולים הם אצל צנה כן

והעם נטה אזן לשמוע יותר דברי המחמירים מיראת העונש ועל כן עלה עתה מספר החקים למעלה ראש ועוד יוסיפו עליהם כהמה וכהמה מבלי שים לב כי בזה יערערו יותר ויותר יסודי הדת ולא יזכרו דברי ההכם רבי יוסי (אבות דר"נ פ"ב) טוב אמה ועומד ממאה אמה ונופל, ועל כן עלינו לשים לב לעצור בעד הרעה ולאזור חלצינו ללחום במלחמת מצוה הזאת כאשר תמצא ידנו וברכת הדור הבא אשר נוציא אותו מעבדות המחמירים לחרות תהיה שִׁלומים לכל עמלנו. והתקונים האלה המה יותר דרושים ויותר נחוצים לבני דורנו כי על ידיהם תקום תשועה להרובצים

הכל חולים הם אצל מהע בארצנו ונוכל לעשות את המלאכה הזאת על ידי אינו יהודי—אבל האנשים השיבו: לך רבנו מותר כי חולה אתה (כי חולה היה כל ימיו) אך הלא תוכל לעשות זאת בצנעה פן יראה העם ויעשה כמעשיך.

ורק בעבור זאת עשיתי בפרהסיא – ענה הרב—למען יראה העם ויעשה כמוני – הדברים האלה שמעתי מפי החכם הנ"ל, כאשר שמע באזניו.

אך דרכי הגאון רבי זלמן אשר בעיני ראיתי גם המה היו כדרכי אביו לכל משפטיהם, הוא הקל תמיד, עד כי כל הנשים אשר בעיר מאנו ללכת אל הרב השני רבי דוד לשאל ממנו כי ידעו כי הוא יטריף. ובכל עת כאשר באה שאלה לפניו אמר להאשה: הן לא עשירה את? – וכאשר ענתה: לא! אז אמר כשר משום הפסד מרובה, וכאשר נשאלה השאלה בערב יום טוב או שבת אז הכשיר אף לעשירים משום עונג שבת ויום טוב. ופעם אחת בא אחד מהלומדים לשאול אותו (ואני הייתי בחדרו) על אוז אשר נמצא מחט בקורקבן ויורה להתיר, ויען האיש: סלח לי רבי אבל לפי דעת הפוסקים היא טרפה? על זאת ענהו הרב בשחוק: האם כל הפוסקים למדת ואותי שכחת כי גם אני פוסק הנני, כשר משום הפסד מרובה – אבל בזה עוד לא הרגיע רוח האיש אשר ענה: אבל אני אינני עני.

– אין אנו בקיאין בשעור הפסד מרובה וכח דהתירא עדיף, ועוד זאת אם אמריף את האוז לא תמצא עוד יד אשתך להכין ארוחת הצהרים ובניך לא ימצאו ארוחה להם ואין לך הפסד מרובה גדול מזה.

פעם אחת באה אשה לפניו בערב פסח לשאול על אדות גרגיר שעורים אשר מצאה בהתבשיל ויכשיר והוא לא ידע כי כבר שאלה את הרב רבי דוד ויחמיץ, ולמחרת בבקר באו גבהרי העדה לשאול אותו מדוע עשה כדבר הזה להכשיר אחרי אשר הרב השני החמיץ? הן חכם שאסר אין חכם אחר רשאי להתיר! – על זאת ענה: אמנם לא ידעתי כי כבר הטריף כי האשה לא הגידה

תחת העול הכבד מבלתי יכלת נשוא המשא אשר עליהם, וגם נשיב לב רבים, אשר נטל עליהם לפרוין הק ביד רמה ויחשבו כפושעים, אל עמם בראותם כי לא עוד יחשבו כבנים סוררים אם הקלו מעט מהעול. אך איכה נעשה זאת? האם נבקש חנינה מאת הרבנים, או נאסוף אספות לברר וללבן את החקים הרבים? אך הלא ידענו כי לא זאת ולא זאת תביא תשועה, כאשר כבר דברתי במאמר הזה, כי הרבים ברבנים לא ידעו את עתם ולא ידעו מה טוב לעמם אחרי כי המה כלואים בבתיהם ומהתורה להמם נמצא ועל כן יבקשו אך להוסיף ולא לגרוע, והאספות לא תעשינה חיל, כי העם אשר הסכין עד הנה בחקיו לא יטה אזנו לשמוע בקול אספה אשר תקום פתאום לבטל את הקיו,

לי זאת. ראשי העדה התקצפו ויקראו: אם כן החובה לתת קנס על האשה על אשר עשתה כזאת. אבל הרב ענה במנוחה: לא! כי האיש אשר יורה להטריף לאשה עניה בערב יום טוב הוא לא חכם הוא ואם כן אין אסורו כלום ויכלתי להתיר אף לו ידעתי כי כבר אסר הוא. כאלה וכאלה קרו דבר יום ביומו.

כאשר פרצה המחלה חולי־רע בעיר צוה כי ישמיעו קול בכל בתי התפלה לבל יצומו ביום הכפורים—על זאת שאלוהו ראשי העדה אם בצנעה יאכלו ואם פחות מכשיעור?

- לא, ענה הוא, בפרהסיא וכשיעור—אבל ראשי העדה נבהלו בשמעם כזאת וירבו לשאול שאלות עד כי נלאה נשוא. אז ענה אותם: מה היה לו עלה על דעתי לגזור תענית ביום אשר איננו תענית הלא שמעתם לדברי?

— כדברך, רבנו, ענו האנשים.

— הידעתם כי היושב בתענית נקרא חוטא, ומדוע תיראו יותר לשמוע בקולי ולאכול פן תחטאו ולא תיראו לנפשותיכם לשמוע בקול הגוזר תענית אף כי תחטאו.

– אבל ביום הכפורים...ענו האנשים בחרדה.

– אם כן אין לי דרך אחרת בלתי אם להשמיע במו פי ולצות כי יביאו לי מאכל לבית התפלה למען יראה כל העם ויעשה כמוני—וכן עשה כי צוה ויביאו לו ביום הכפורים יין־דגן ולביבות דבש והוא טעם לעין כל ויצו כי כמהו יעשו.

וכן עשה תמיד. פעם אחת ישבתי, אני הכותב, אל השלחן (כי מפתו אכלתי) ביום השבת ואטעם אך מעט מהבשר, כי לא התאויתי לאכול, ואחרי רבע שעה באה פתאום תאות האוכל ומהמטעמים לא נותר עוד, ויאמר לאשתו

ועוד זאת כי אין בידינו לאסוף אספה מכל קצות התבל למען יהיו דבריה כדבר חק ומשפט בעיני כל בני ישראל בארצות פזוריהם, אחרי כי דרכי בני ישראל בארצות השונות שונות מאד ולא את אשר יבקש האחד ידרוש השני, ואם כן לו גם עלתה בידינו לאסוף אספה מאת כל הארצות גם אז תוחלת נכזבה היא כי כלם יהיו בעצה אחת, ואם כן מה לנו לעשות בדבר הזה להוציאו לפעולות אדם? הן כמעט נגזר אומר כי אין עוד כל תקוה לעשות תקונים בחקים הרבים. אמנם דברי ימי ישראל ותולדות חקיו ומשפטיו ותורתו המה יורונו בשפה ברורה מה לעשות.

טז.

דרך לתקונים נאמנים.

לכל חולה דרושה רפואה לפי מצב גויתו, ולכל עם דרושים תקונים לפי דרכיו, ואם כן עלינו רק לשים לב לדרכיו בימים אשר עברו ולהתבונן למחלתו למען נדע לגהות ממנו מזור, והתלמוד בעצמו אשר הוא מקור כל החקים הוא יורנו עצה איך לשנות פניהם ולהקל בהם מבלי אשר נהיה כמורדים בדת.

מכל אשר דברתי עד הנה ראה ראינו כי רוח החיים אשר החיה את עם ישראל בכל עת היתה התורה, בעת צרה אמצה את לבבו לשאת ולסבול ובעת טובה היתה בעזרתו לאהד את

כי תתן לי לחם וחמאה, היא עשתה כזאת אך אני יראתי מאכול חמאה אחר בשר כי אז הייתי כבן ארבע עשרה שנה, ויצוה עלי במפגיע לאכול ולמען הרגיע רוחי נתן טעם לדבריו באמרו: לילד תבוא בכל עת תאות האכילה בראותו מטעמים ואחרי כי לא אכלת מהמטעמים אות הוא כי חולה אתה ולחולה הכל מותר.

ועוד זאת כי כאשר באה הפקודה מאת הממלכה להחליף בגדי העברים בבגדי העמים מהר ויעשה לו בגדים כמצוה מאת הממשלה: מכנסים ארוכות ויורדות על המנעלים ומלבוש קצר וכובע ככובע בני העמים וכה לבש כל ימיו, כי דינא דמלכותא דינא, ואחרי כל אלה לא עלה על לב איש להרהר אחרי צדקתו ויחשב כצדיק תמים כל ימי חייו, ובמותו בכו לו כל בני העיר הזאת מקרב לבם, ואיש לא יבכה יותר במות אביו, ועד היום יזכירו זכרו לברכה, כי

לב העם הנפזר בכל קצות הארץ, ואם אמנם לא כלם הבינו אותה בכל זאת בה בטחו וישענו, ואחרי כי התורה הזאת לא כתורת כל העמים היא אשר תתן על פי הכהנים חק ולא יעבור ולכל זר לא יתן הכה והרשות לחות דעתו בה אף כי כשבים היא בעיני כל העם, כי אם תורה אשר יורה לכל העם וביד כל איש להשמיע מעלות רוחו, ולמודה גדול גם מקיום מצותיה[1], ועל כן נתנו החקים הרבים לא רק באספת מחוקקים ושופטים, כי אם כל איש אשר ידע התורה שלח ידו להוסיף ולגרוע ולשנות ולחדש בכתבו דעתו על ספר והחכמים הרצו אומר כי כל אשר עתיד תלמיד ותיק לחדש הוא כהלכה למשה מסיני ובזה הראו לכל כי התורה תורת חיים היא כי יש ביד כל תלמיד ותיק אשר יקום בכל דור ודור לחדש לפי ראות עיניו, ובזה בטלו כל דברי האומרים כי אין בידינו הרשות לחדש יען כי כבר אמרו החכמים: אין בית דין יכול לבטל דברי בית דין חברו אלא אם כן גדול ממנו בחכמה ובמנין ובהוראה, באהת כי לא כל החקים על פי בית דין נִתנו, כי תשעים ותשעה חלקים הוסיפו הפוסקים אשר לא בבית דין גמרו דבריהם, ועוד זאת הן רק לבטל אין ביד בית דין אבל לחדש ולשנות פני החקים לפי העת והמצב הלא הרשות נתונה לכל תלמיד ותיק, וכן עשו גם חכמי התלמוד, הן איש לא יאמר כי בית דינו של הלל היה גדול מבית דינו של משה רבנו ובכל זאת תקן הלל פרוזבול אשר יבטל דין תורה,

---

ענו־לב ושפל־רוח ואוהב כל האדם ומצר בצרותיהם ומיטיב לכל בכספו ככל אשר מצאה ידו לא נמצא כמהו בעיר, ורבים היו כמהו בארץ ההיא, אך הרבים ההמה אחרי אשר כלם היו ענוי לב ולא בקשו להתגדר בתורתם ולא רדפו אחרי הכבוד לכן לא הרבו עשות ספרים למען הקל מהעול, ולעמתם הרודפים אחר הכבוד ירבו לכתוב ספרים ויחמירו בכל, ועל כן ימשך העם אחרי מוריו מתעיו כר״ש קלוגער וחתם סופר וסיעתם, ודברי המקילים נודעו רק לבני עדתם בחייהם, ובמותם כאשר יקומו אחריהם אנשים אשר לא גדל כחם בתורה, אשר על כן יחמירו, תטה העדה שבמה לסבול עול חומרותיהם, אחרי כי נִתנו לרבנים על העדה.

1) כאשר יאמר בתלמוד בשם הקב״ה הלואי אותי עזבו והורתי שמרו. ויתר הקב״ה על ע״ז ועל מאסם בתורה לא ויתר (ירושלמי חגיגה פ״א). כל מצוות התורה אינן שוות לדבר אחד מן התורה (ירושלמי פאה פ״א), ורבים כאלה.

אמנם הוא הדבר כי הלל לא בטל את הדין כי אם חדש אותו, דין שמטה לא עקר רק מצא דרך להניח את הדין ולחדש חדשה למען בני דורו והבאים אחריו, יען כי לחדש הרשות נתונה, לא תוסיפו ולא תגרעו צוה המחוקק אבל לחדש ולשנות פני החק לפי העת והמצב צוה גם הוא כי ישמעו בקול השופט אשר יהיה בימים ההם, ועל זאת סמכו חכמי התלמוד ויאמרו כי יפתח בדורו כשמואל בדורו וגם המה חדשו כרצונם אך סמכו דבריהם על דין תורה, ולו הבינו כל החכמים לרוח התורה כהנביאים והלל ודומיהם כי אז לא באנו עד כה, אך הרבים קמו נגד התורה (כאשר כבר דברתי על זאת) מחסרון דעת או מתאות הכבוד והמשרה, ומה גם הפוסקים האחרונים אשר על הרוב לא ידעו את התורה, והרבים בהם לא הרבו הגות גם בהלמוד כי אם בפוסקים ובשאלות ותשובות (כנודע לכל) ואיך ידעו דרך התורה והתלמוד, ומזה יצאה הרעה הזאת כי רק להוסיף מצאו ידים ולא לחדש ולשנות, ובעת הרעה בעת מצור ומצוק עת אשר החיים ומנעמיהם היו לאיש ישראל לזרא מרוב תלאותיו ולא מצא חפץ כי אם בצום וענות נפש למען ינחל הלקו בעולם הבא תחת העולם הזה אשר גזלו ממנו, בימים ההם מצאו חפץ בחקים הרבים ויקבלום באהבה ורצון, אך עתה עת אשר זרח אור לישראל בארצות רבות ולא ישמח עוד בחקים הרבים, עתה עת לעזור לו להסיר סבלו. אך גם עלינו לבחור בדרך אשר דרכו הראשונים, בדרך התורה, היינו לא לאסוף אספות ולתת חקים חדשים, כי אם ללמד ולהורות, וכאשר עשו הפוסקים בהרבותם חקים כן נעשה גם אנחנו, המה כתבו דבריהם על ספר להחמיר ואנחנו נכתוב על ספר להקל, וברבות הימים תפקחנה עיני כל העם לראות נכוחה ולבחר כהפץ לבו, לא לבטל נצא חלוצים כי אם לחדש, לא לתת חקים חדשים כי אם להורות דעה, האספות ומחוקקיהן יעשו רק מפלגות בישראל, כי לא כל העם ישמעו לדבריהם, וירעו עוד יותר מאשר ייטיבו, כי מנגדיהם יוסיפו אומץ להחמיר עוד יותר ויותר, כאשר הרבו לפנים חקים להוציא מלבם של צדוקים כן יעשו עתה המחזיקים בארץ אשכנז להוציא מלבן של המחדשים, לא כן המורים אשר לא ישמיעו דבריהם כדבר חק ומשפט כי אם כתורה אשר תנתן לכל מבין לשפוט בה כלבו, היא תעשה גדולות, היא תקה לב

הקוראים ותעורר לבם לחשוב מחשבות, ושתים תהיינה הטובות אשר תצאנה ממנה, האחת כי תפקח עיני העם על דרכיו לראות מה טוב, והשנית, כי אלה אשר יקלו לנפשם לא יֵחשבו כפושעים ובוגדים ויהיו כאחים נאמנים לכל העם ולא יִפָּרדו מאחיהם כאשר עשו עד הנה בעלות מחשבה על לבם להקל לנפשם כי נדחו מהקהל ויֵהפכו לאכזר לאחיהם, כי אם יסכון העם לחשוב את דברי הרמ"א וחבריו לא כדברי אלהים חיים אז לא עוד יחשוב את הממרה את פיהם כבוגד באלהיו. והחובה והמצוה על כל יודע התורה להביא במשפט את החקים ולהתחקות על שרשיהם ולהראות מוצאם לכל העם ולהאיר נתיב על דרכי בני ישראל בעתות העבר וההוה למען ידע העם לבור דרך. כל ישר-לב יעשה זאת באמץ לב ורוח, לבלי חת מחמת המקנאים כי יריעו עליהם כעל פושעים, ולבלי נשוא פנים לא לראשונים ולא לאחרונים כי אם כטוב וכישר בעיניהם ישמיעו אך רק ישמיעו כתורה ולא יגזרו אומר ויחליטו ויכבידו אכפם על מנגדיהם לעשות כדבריהם, כאשר יחפצו לעשות וגם יעשו במקומות רבים המחדשים כי ביד חזקה ובזרוע נטויה יאמרו להוציא החדשות לפעולות אדם אף אם הרבים ימאנו בהם, כי אין חק לישראל כי אם תורה, וכאשר הפוסקים המחמירים לא ביד חזקה נתנו חקיהם כן לא יוכלו המבטלים לעשות חפצם בזרוע, ביד העם לבחר ולמאס וליודעי התורה רק להורותם ולהראותם מה טוב, ורק באמרי רצון ותבונה, לא רק כמחרחרי ריב ומתכבדים בקלון חבריהם, את האמת יבקשו כאשר תורם בינתם ואז יושע ישראל תשועת עולמים ולא יפלג לפלגות כי אם שלום אמת יהיה לכל העם. רק בדרך הזה ולא בדרך אחר נוכל לעשות תקונים כאלה כי כן הסכין ישראל מעת היותו עד היום הזה.

כאשר הביאו צוארו בעול החקים רק על ידי התורה, בכתב ובלמוד, כן עלינו לעשות בחפצנו להקל מעלו רק על ידי התורה בכתב ובלמוד, להוציא בתחלה משפט אמת לאור בלי משוא פנים, להביא כל דבר במשפט ולהאיר על כל למען ידע העם מה לקרב ומה לרחק, או אז כאשר כבר נכון יהיה לב כל העם לקבל חדוש או תקון, אז

נוכל לחדש ולתקן, והתקון לא יֵחשב עוד כחפץ איש אחד או אנשים אחדים, כמשפט היוצא מפי רבנים אחדים אשר כל הפצם כי אך בידם יהיו מפתחות האמונה והמה יפתחו ויסגרו כהעולה על רוחם, כי אם כתקון אשר מאת העם יצא, על פי דעת הקהל אשר ידע מה יבקש לעשות, ואז יוכלו כל בני ישראל להתאחד בתקון או בחדוש אחרי אשר כבר שמעה אזנם במה נדברו וכבר ראו בעיניהם דעות חכמי התורה אשר ידעו משפט, ואז יחשבו התקונים לא כפרצות בדת כי אם כסיגים וחומות בצורות סביבה לבל תפול בכבד משאה. ואז יהיו גם התקונים כתורת חיים, כי לפי מצב העת והדור יֵעשו, על פי התורה ולא על פי מחוקקים, ולא נירא עוד פן יהיו התקונים, אשר כעת יֵראו כטובים, כאבני נגף בימים הבאים, כי עתה עלינו לפחד אם נקבל את התקונים מידי המחדשים כדבר חק ומשפט, פן יהיו למשא בימים הבאים, כי מי זה לידנו יתקע אם לא יתקדש גם הנֵבל בימים הבאים ויכתבו עליו דינים רבים איך להתנהג בו? הן זה דרך העם להקדיש את אשר נחל מאבותיו, ובעינינו נראה כי הנוטים אחרי המחדשים אשר כמעט כל קדש לא יקדש בעיניהם, יבערו ויכסלו לחשוב את „הזכרת נשמות״ ככל התורה כלה, ועוד הבלים כאלה אשר בהם יחזיקו ויקדישום בעת אשר ידרכו ברגל גאוה על חקים אשר בהם תלוים יסודי הדת והלאום, וכל אלה הוא יען כי רבניהם ומטיפיהם היו ככהני העמים אשר רק על פיהם תנתן דת, ואת אשר השאירו מטיפיהם יקדישו בעשר קדושות, ואם כן עלינו לדאוג מאד, פן יהיו ההבלים האלה, אשר ינתנו היום, כאבני נגף בימים הבאים, ויהיו ככבלים חדשים לאסור ידי העם, לא כן אם לא בפועל כי אם באומר נחדש ונורה דעה, אז אין כל פחד, כי הדור הבא ידע גם הוא ויעשה לפי ראות עיניו. ל כ ת ו ב ו ל ה ו ר ו ת! רק באלה נבחר ולא במעשה לחדש בטרם אשר ידע העם מה יחדשו או מה יתקנו ויבטלו. אך על דבר הדרך אשר עלינו לבחֹר למען נבוא עד המטרה הזאת להורות דעה לכל העם, ועל אדות הטובות אשר תוָלדנה מהדעת הזאת, על זה אדבר במאמר מיוחד ויקרא בשם „עת לעשות״ ועתה די כי הראיתי כי תקונים נחוצים לישראל, וכי התקונים אשר יֵעשו כעת לא תקונים המה. ועל פי המשפט הזה בחרתי דרכי

בהשחר, באין משוא פנים למחדשים לאמר: יפה דנתם, יפה עשיתם, ומבלי שאת פני המחזיקים בכל, אשר ימאנו לתת מעבר לכל רוח דעת וחפש. לכתוב ולהורות נכון מוצא השחר, לקבל את האמת והטוב ממי שאמרו, מבלי הביט לאיזה מהמפלגות ישא עיניו, להאיר נתיב על כל דרכי בני ישראל אם לשבט או לחסד, וכה יהיה דרכו גם בימים הבאים מבלי נטות ימין ושמאל כי ידע את עתו כי היא עת לדבר ועת לעשות.

הערות אל עם עולם.

אחרי אשר כבר נדפס המאמר העירני אחד מאוהבי, כי בדבר האסיים כבר דבר החכם ד״ר גייגער במכתב עתו כדברים אשר דברתי בהערה.

בפרק י״ג „קנאת התורה״ נשמטו הערות אהדות אשר תתנה עוז למשפטי, ואלה הנה: עוד ראיה אחת כי רבי עקיבא היה מנגד לאלישע בן אבויה נראה גם מזאת כי הוא הוא הראשון אשר אמר כי הקורא בספרים חיצונים אין לו חלק לעולם הבא (סנהדרין פרק חלק) וזה נאמר בלי כל ספק נגד אלישע בן אבויה אשר קרא בספרי יונים.

עוד ראיה כי רבי מאיר התאמץ בכל עוז להסיר מעליו החשד כי הוא נוטה אחרי אלישע רבו הוא מדבריו אשר אמר בפרקי אבות (פ״ד) רבי מאיר אומר הוי ממעט בעסק ועסוק בתורה הוא נגד דברי אלישע אשר דבר על לב התלמידים כי יעסקו במלאכה. ואחרי אשר זאת היתה חטאת אלישע על כי למד תורה שלא לשמה (ירושלמי חגיגה פרק ב׳) על כן אמר רבי מאיר (אבות פ״ו) כל העוסק בתורה לשמה וכו׳ ונהנין ממנו עצה ותושיה בינה וגבורה וכו׳. אך כמו חפץ המסדר את המשנה גם הוא להוכיח לרבי מאיר על אמרו כזאת אשר רק מפי העוסק לשמה נהנין עצה ותושיה ולא מפי העוסק שלא לשמה, לכן הציג כרגע אחרי דבריו דברי ריב״ל הלומד מחברו פרק אחד או הלכה אחת או אפילו אות אחת צריך לנהוג בו כבוד כי כן מצינו בדוד מלך ישראל שקרא לאחיתופל רבו אלופו ומיודעו אף כי אחיתופל לא עסק בתורה לשמה, ואם לא כתוכחת מגולה יֵראו הדברים האלה?

עוד ראיה כי באבות ימצאו דברים הרבה אשר איש אחד אמרם נגד מנדיו. מלבד מאמר הלל לא הקפדן מלמד נגד שמאי ומאמר רבי נהוראי הוי גולה למקום תורה נגד רבי אלעזר בן ערך, עוד יעידו דברי רבי אליעזר הגדול, רבי אליעזר הגדול, אשר אותו רדפו חבריו באף ובחמה שפוכה וינדוהו ויתנו את כבודו לכלימה, יאמר (אבות פ״ב) יהי כבוד חבירך חביב עליך כשלך ואל תהי נוח לכעוס וכו׳ והוי מתחמם כנגד אורן של תלמידי חכמים והוי זהיר בגחלתן שלא תכוה שנשיכתן נשיכת שועל ועקיצתן עקיצת עקרב ולהישתן להישת שרף וכל דבריהן כגחלי אש. הנה בזה ציר את תכונת תלמידי החכמים אשר שלחו בו חצי זעמם ועקיצתם ולהישתם הכאיבו לו עד יומו האחרון.

עֵת לַעֲשׂוֹת.

א.

בספרי „עם עולם"[1]) שבו הוצאתי משפט התקונים ומשפטי היה כי תקונים נחוצים לישראל אך לא כתקונים אשר יצאו מאת האספות באשכנז, שם העמדתי את התקונים אשר עלינו לעשות על אחת: לכתוב ולהורות! ורבים מחכמי לב אשר קראו את משפטי נענעו לי בראשם, ואף כי הראיתי שם בטעמים מספיקים מדוע עלינו לבחר רק בתורה ולא במעשה בכל זאת ידעתי כי עוד לא יצאתי חובת באור ועל כן עלי לברר עתה את דברי יותר ולהראות כי רק בדרך הזאת יוכלו התקונים להעשות ולא בדרך אחרת.

על כל איש אשר יאמר לתקן בדת החובה לאהוב את אמונתו ודתו, כאשר על כל מתקן בדרכי עמו ומשפטי ארצו לאהוב את עמו וארצו, כי אם לא יהיה כדבר הזה אז רק משחית ולא מתקן יהיה, כי איך יתקן איש בדבר אשר ימאס בו? ואחרי אשר על המתקן לאהוב אמונתו ודתו לכן נטל עליו לשים לבו לבנות בעת אשר יהרוס, לטעת נטיעים חדשים בעת אשר יעקור נטוע, ובלעדי זאת לא יצלח חפצו בידו, כי העם לא יטה אזן לדבריו. העם כלו אשר הסכין באמונתו יחשבהו כהורס ולא כבונה ולא יאבה ולא ישמע לו. ואף אם גם ימצאו אחדים השואפים לחדשות רק יען כי חדשות הנה מבלי דעת וחקר אם טובות הנה, או פורקי עול אשר יִנָּהו אחריו, אך האחדים האלה יֵחשבו כנפרדים מעל עמם וכנבדלים מתוך הקהל, וגם יבדלו מהם ברבות הימים אחרי כי תופר האחוה ביניהם. וכל המחדשים והמתקנים אשר היו בכל העתות ובכל הדתות היה רוחם מלא מאהבת דתם ובאש קנאתם לאמונה דברו בלהבות אש וימשכו אחריהם לב שומעיהם. לא

1) השחר שנה שלישית חוברות א׳ ב׳ ג׳ ד׳ ז׳ ח׳ ט׳ י׳ י״א י״ב.

באמרי משפט וחשבון במנוחת לבב יצאו להלחם נגד הזרות אשר נספחו על האמונה ברבות הימים על ידי מורים מתעים, כי אם ברוח עז ובאש הקנאה לאמונתם ורק על ידי זאת הצליחו, כי כאשר לא נוכל להלחם נגד רוח קטב בחרב שלופה כי אם בסמי-ריח, כן לא נוכל להלחם נגד הרגשות במשפט וחשבון כי אם ברגש. האמונה ודתיה וחקיה לא על אדני משפט וחשבון נוסדו, כי אם הרגש הוא אביהם ועל כן אך ברגש נוכל לפלם נתיב חדש להם. ואחרי אשר על המתקן לבקש לבנות בעת אשר יחפוץ להרוס לכן נטל על המתקן היהודי לבחר רק בדרך אשר אמרתי, היא: לכתוב ולהורות.

אם אמנם גם בעמים כן יעשו, כי ילחמו בתחלה בעט סופר בטרם אשר יצאו לחדש דבר קטן או גדול, למען אשר ישכיל וידע העם במה יבחר ובמה ימאס, אך על מתקני העמים נטל לצאת אחרי כן למלחמה גם בפועל כפים, כי אחרי אשר אמונתם נתונה בידי רועים אשר להם העוז והכח להכביד אכפם על כל איש לעשות מצותם אם יאבו או ימאנו, ואחרי אשר הממשלה תסוכך בכל עת על האמונה ותחשוב אותה כסכת שלום לה, ועל כן אשה רעותה תעוורנה מדאגה מדבר פן כאשר תפול האחת תמעדנה גם רגלי השנית, לכן נטל על המבקשים לטהר את אמונתם מערמת החקים הרבים, אשר הוסיפו בה הכהנים כהעולה על רוהם, לצאת גם בזרוע רמה נגד לוהמיהם אשר כח בידם לדכא אותם תחת רגליהם. לא כן בישראל אשר אמונתו נתונה רק בידי הלומדים, וכהנים רודים בעם אין לו, כי ביד כל איש ללמוד ולהחשב כמחוקק, בישראל לא לבד כי אין לו חפץ במלחמות בזרוע נטויה ובמעשה, כי אם גם המלחמות האלה תביאנה את ההפך מאשר יזמו המתקנים לעשות, כי בעלי התורה יקומו נגדם וירבו אסר וגדר למען ינזר העם מאחרי המתקנים אשר לא כתורה ולא כדרך בני ישראל יעשו. דרך בני ישראל היה מאז ומקדם להלחם רק בפה או בעט סופרים: בתורה ולא בזרוע כח. ואם כן אין דרך אחרת לישראל לתקן בלתי אם בכתב ובתורה. אך לא זאת בלבד כי אם עוד יתרה נעשה בצאתנו לתקן רק בכתב ובתורה, כי בזה לא רק נעקור נטוע כי אם גם נִטע את האמונה והאחוה על תלמי לבב בני ישראל.

אף אם יקומו סופרים וכותבים אשר יחפצו לבטל כל חק ומשפט, אף אם ירבו לכתוב נגד כל דבר אמונה ודת לא ירעו לעם ולא ישביתו מלבם את אמונתם, ולהפך כי על ידי זאת יעוררו את לב הקוראים ללמוד ולחשוב ולשפוט כפי אשר יורם לבם [1]), כי בדברים התלוים ברגש ומחשבה, התורה היא החיים והמעשה הוא המות.

דברים המסורים רק ללב ולרגש כמו האמונה המה יהיו רק בתורה ובלמוד ובמחשבה, והמה יביאו לידי מעשה, ולא במעשה בלי תורה ולִמוד, באמונה אם נעזוב את התורה ונשים לב רק למעשה אז תהיה כגויה מתה אשר לא לעזר ולהועיל כי אם למשא ולנטל תהיה לנושאיה. ועל כן כלו כעשן עובדי האלילים ואמונותיהם ועצביהם, על כי עזבו את המחשבה ויבחרו רק במעשה, בהַהוֹתם להם בצלמי עץ ואבן כל רגשות לבם, ותהיינה הרגשות כעץ ואבן אשר אין כל רוח בקרבם.

העם אשר עיניו ראו את אליליו חדל מחשוב ויפנה רק אל מראה עיניו, וכל אשר למראה עין יֵראה הוא בן מות כי גויה הוא וכל גויה לא לעולם תהיה. הכהנים הראשונים אשר המציאו את הצלמים בקשו להראות בהם את מחשבתם בדבר האלהים וכחותיו בתמונה, אך המחשבה נאבדה אחרי כי לא לִמדו את העם לחשוב ותִוָתֵר רק התמונה ואותה עבדו, ועל כן שחתו גם את דרכיהם ויעשו את ההפך מאשר בקשו המיסדים בתתם להם את התמונה, אחרי כי לא הבינו עוד לתכליתה. והמעשה היה כמלאך המות להמחשבה ולהאמונה ותאבדנה מהארץ הנה והמחזיקים בהן. וכן גם באמונה השלטת עתה בארצות האלה, מעת אשר הקטולים בחרו בדרכי עובדי האלילים לתת את האמונה רק בידי הכהנים ולתת לפני העם רק תמונות עץ ואבן תחת מחשבה ורוח מני אז החלו לעקש דרכיהם ובעת אשר אמונה היתה על שפתם לא לאמונה היו עיניהם כי אם לתמונה ועל כן יצער גם כח האמונה הזאת מיום ליום, ומי יודע אם ימשכו עוד ימיה? (אמונת מנגדיה (פראטעסטאנטען) תרים עתה ראש, אחרי כי היא שבה אחור ותתקרב אל מקור ממנה חֻצבה, אל אמונת ישראל, ותסיר את הצלמים ותתן את התורה תחתיהם).

---

1) עיין מאמרי „עת לדבר" השחר" שנה שניה חוברת א'.

ולעמתה אמונת המחמדים עודנה בתקפה, אף כי גם לה חיים אין לה, אך גם המות על ידי המעשה רחק ממנה. המחמדים, אשר להם אין תורה לכל העם וגם לא צלמי מעשה, המה יעמדו באמונתם כדוממים, לא ישנו פניהם אחרי כי רוח חיים על ידי התורה אין להם, וכפי אשר חשבו והגו לפני אלף שנים כן יחשבו וכן יהגו היום, ואמונתם לא תמות אחרי כי לא יצאה לפעולות אדם. מצב כזה הוא מצב הדומם. הגויה אשר רוח חיים בה תחיה ותעשה חיל, הגויה המתה תשוב אחרי כן ותחיה בחיים חדשים כחק הבריאה, וגם אמונות עובדי העצבים כאשר מתו כן הולידו חדשות תחתיהן, ואמונת הקטולים בקרוב ימיה למות כבר יורש לה היא אמונת מנגדיה אשר נולדה על ברכיה, ואמונת המחמדים לא תחיה ולא תמות. אך לא כאלה חלק אמונת ישראל, היא לא מתה ולא נוטה למות, יען כי רוח חיים בקרבה, כאשר חיתה לפני שני אלפים שנה כן תחיה גם ביום הזה ולא לבד כל הקהל הגדול קהל ישראל יחיה על פיה, כי אם גם להמפלגות הקטנות אשר נפרדו מהם כמו כת הקראים והשמרונים ודומיהם עוד כח ועוז אף כי מעטים המה, ובעת אשר לאומים כבירים עלו בתהו ויאבדו, יחיו המה על אמונתם יען כי התורה בימינם ולא צלמי עץ ואבן. וכל אלה רק מאשר כי לא במעשה כי אם במחשבה ותורה יסודה, ועל כן תלך ותחיה מדור לדור. אשר על כן בהפצנו לתקן בה, אין לנו לעשות מעשה אחר בלתי אם ללכת בדרכה מאז, היינו ל ה ו ר ו ת, כי כל מפעל ומעשה בלי תורה המה כמנגדים לרוחה ולא יצלחו עליה.

אך גם לא שני אלה המשפטים בלבד יורונו להחזיק בדרכי התורה כי אם עוד משפט שלישי אשר לו עוד הרבה יתר כח ועוז מאשר גם לשני המשפטים האלה.

הדרך האחת להסיר לב כל העם מאחרי הבלי שוא ושטי כזב היא דרך הדעת. לשוא נדבר על עם לא בינות כי יעזוב דרכיו הנתעים ואמונותיו הנשחתות, הבל נפצה פינו בדברנו אל עם פרא, כי ישכיל לחשוב מחשבות כאדם נבון, לבל יחת מאותות השמים ובלהות צלמות ושדי שחת ומתי עולם, כי כל עוד אשר לא גברה הבינה בלבו לדעת בנפשו כי כל אלה הבל המה, לא יֵרעו והיטיב אין אותם, הן לא

יאמין בדברינו, אחרי כי עליו רק להאמין בדברינו, ואם כן למה זה ישלח את האמונה הישנה אשר קנגה בלבו וינחל אותה מאבות אבותיו למען קחת אמונה חדשה תחתיה מפי איש כערכו אשר עיניו יראוהו? אך לא כן אם נורהו דעה וידע ככל אשר נדע אנחנו ולא נטל עליו להאמין בדברינו כי אם להבינם אז יהיה כמונו וידע ולא יאמין באשר האמין עד כה.

כל זאת ראו העמים ויבינו כי רב כח הלמוד גם מכח הזרוע והחרב הנטויה ועל כן היה כל ישעם וכל חפצם בחפצם לצאת לחפשי מתחת יד כהניהם ומושליהם, אך להרבות את הדעת, ועל כן יפחדו ויגורו מפניה כל בעלי הזרוע בדעתם כי בידה לעשות נפלאות לכל הבוטחים בה. לוטהער בחפצו לשבור זרוע האב ברומא, אשר הכין כסאו תחת ה׳ אלהים בארץ וכל כהניו עמו, תרגם את כתבי הקדש בשפת עמו, למען ידע העם מה אלהיו שואל מעמו, כי עד העת ההיא אסרו הכהנים לכל המאמינים לבל יקראו בכתבי הקדש, ורק את העתקתם אשר בה שחתו את דברי הנביאים ויוסיפו עליהם ויגרעו מהם כחפצם, אותה נתנו לפני הקוראים, ורק בשפת רומי, אשר העם לא הבינה, וכל אלה למען תמצא ידם לדבר שקר בשם אלהים וחזיו ולתת לפני העם דבריהם הנלוזים כדברי תורת ה׳, לכן ראה לוטהער כי אין דרך אחרת לגלות תרמית הכהנים בלתי אם יבינם דברי הנביאים, ואז כאשר ידעו העם מקור האמונה לא יתנו עוד אזן קשבת למדברים כזב בשמה, וכזאת יעשו עד היום הזה ההולכים בדרך לוטהער כי ירבו להפיץ כתבי הקדש בכל השפות ובכל הארצות, והמה, כתבי הקדש, היו לכלי מלחמה, לכלי משחית לחַבל אמונת הקטולים. ואם לעמים הועילו כתבי הקדש להאיר עיניהם באמונה ולפלס נתיב לתקונים, לנו בני ישראל על אחת כמה וכמה! לנו אשר אין לנו כהנים ומחוקקי אמונה וכל איש ככהן בעיניו, לנו אשר כל אמונתנו רק בכתבי הקדש לנו נחוץ לדעת דברי האמונה עוד יותר ויותר למען הסר האמונות הטפלות מלב העם, ואם כן בטרם אשר יעלה על לבנו לעשות תקון גדול או קטן החובה והמצוה עלינו להשמיע מפורש קבל עם כל אשר נחשוב בדת ואמונה ולעורר לב כל בני ישראל, אשר לא יבינו דברינו

בכתובים כהיום הזה, ללמוד דברי הנביאים והמחוקקים, כי הלמוד הזה בעצמו הוא התקון היותר טוב והיותר נאמן מכל התקונים. ואם לא נעשה כזאת, אם לא נתאמץ להורות את בני הנעורים דרכי הדת ונגש לעשות תקונים בפועל אז שתים רעות נגד פנינו, האחת כי העם יבער ויכסל להאמין בהבלי שוא ולהאדיר ולהעריץ כל דבר הבל, כאשר יקרה לכל אלה אשר לא ידעו דברי אמונה, וגם לחכמים בדרכי התבל ובחכמות יקרה כי יהיו מהבילים בדברי אמונה יען כי לא ידעוה, ומה גם לעם כלו, אשר לא כל אחד ואחד מבניו יהיה הכם וחוקר ושופט, לעם כלו אם תחסר לו הדעת בדברי אמונתו אז יבחר בהבלי שוא, ומה יועילו לו התקונים לו גם טובים היו אם העם לא יבין משפט? ואז הלא נלך לאחור ולא לפנים, כאשר גם נראה בעינינו בהרבה ארצות אשכנז ובריטאניה במקומות אשר לא ידעו עוד דברי התורה כי שמה יחזיקו עוד יותר ויותר בכל דבר קטן (ואולי רק בדברים קטנים יען כי לא ידעו במה לבחר) מאשר יחזיקו בארצות ליטא ופולין אשר שמה ידעו התורה. וזאת שנית כי עלינו לפחד פן נהיה כעמים בימי הבינים.

הן אם תקום עצת המתקנים כי על פי הרבנים יצא משפט הדת והמון העם לא ידע עד מה ממנה, אז הלא נהיה כבני אמונת הקטולים אשר רק על פי הכהנים יֵעשה משפט ותנתן דת ואנחנו כלנו אבדנו. כל הטוב אשר היה בדתנו עד הנה היה כי כלנו היינו כהנים ולא נטל עלינו לשאת עול כהנים, כל הטוב הזה יעלה בתהו ויאבד. הרבנים והמטיפים יאספו אספות ויתנו חקים ומשפטים כהעולה על לבם למען ישתררו על העם, ואולי תתן להם הממשלה (אשר תדאג תמיד לכל בניה לבל יטו מדרך אמונה) גם כח ועוז לרדות בפרך [1], ואז תחת

---

1) לא מגורת שוא היא ולא השערה בעלמא כי באמת כן הוא גם היום למשל בברלין ובוויען כי להעדה נתן הכח מאת הממשלה ובידה לאכף את אלה המאנים ללכת בדרכיה להתפלל על פי הסדורים החדשים אשר יעשו המה ביד חזקה לשמוע ככל אשר יצוו לשלם מס ולהחזיק בבתי התפלות אשר ימאנו לבוא בהם להתפלל. ועתה הוא הדור הראשון להתחדשות, ועוד לא חזק כח הרבנים, ומי יודע אם לא יגברו כח בימים הבאים אחרי אשר לא ישאר שריד לעם מיודעי חקיו ומשפטי אמונתו, ואז תנתן כל הממשלה בידם.

אשר עד כה סבלנו עול הפוסקים, אשר בידינו היה להסירו, נשא עול הרבנים אשר בידם יהיה להכביד עלינו אכפם, תחת אשר עד הנה היינו חפשים באמונה נהיה מעתה עבדי הרבנים, תחת אשר כל העמים יסירו סבל כהניהם מעל שכמם נקה אנחנו עלינו עול חדש, תחת אשר כלם ירדפו לדעת, נשוב אנחנו אחור להיות חסרי דעת באמונה, ואם יעלה אז על לב הרבנים לתת חקים לטוב לנפשם, כי יביאו להם מעשר מכל, או כי תבאנה הנשים והבתולות להתודות לפניהם בחדר מיוחד על כל עונותיהן (כאשר יעשו כהני הקטולים) אז נכוף ראשנו ונעשה כמצוה, כי כן צוו הרבנים ואנחנו לא נדע אם כתורה וכמצוה עשו או אין. לא שררות יתנו לנו הרבנים בתקנותיהם כי אם עבדות!

מכל אלה יצא לנו המשפט, כי התקון האחד הראוי להעשות באמונתנו כיום הזה הוא לכתוב ולהורות. איש איש יכתוב דעתו על ספר בכל דבר חק ומשפט, והחקים אשר לא על אדני התורה והדת נוסדו יכלו מאליהם אחרי אשר כל העם ידע כי אין להם שרש וענף בדת. ולהורות לכל העם משפטי הדת והאמונה לבל יאמין בדברי כל מדבר בשם הדת דברי כזב.

ועתה עלינו רק לשים לב להתבונן איך נעשה הדבר הזה? איך נגש לשפוט ולהורות ובאיזה שפה נכתוב למען אשר יהיה לאל יד כל העם בארצות פזוריו לשמוע איש שפת רעהו ולמען נוכל להגיע עד המטרה אשר שמנו לנו.

ב.

שפת עבר.

כעם ישראל וכאמונתו ותקותו כן גם שפתו; כאשר כל דרכי העם הזה ואמונתו נוסדות אך על אדני הרוח והמחשבה והתורה, וכאשר תקותו בגאולה העתידה היא אך ברוח ומחשבה ותורה, כי איש לא יורהו להוציא תקותו זאת לפועל ידים וגם העם לא יחשוב ולא יקוה להגאל בכח ידו, כן גם שפתו היא אך ברוח ומחשבה ותורה, לא לעשות אותה לשפה אשר ידברו בה כל היום יורוהו מוריו, גם לא יבקשו כזאת וגם מן הנמנע הוא, כי אם כשפת התורה יחשבו

להורתה. כל העמים אשר ממשלתם לֻקחה מידם וינתנו בידי מלכים אחרים, כמו עמי פולין, באֶהמען, אירלאנד ודומיהם, יתאמצו בכל עוז להשיב ממלכתם לקדמותה וכח שפתם כמקדם, כי על כן מלחמה להם תמיד עם המושלים ועם העמים האהרים אשר אתם יהד יהיו לממלכה אחת ולא יוכלו להיות כבנים נאמנים להארץ אשר בקרבה הם יושבים ולא כאחים נאמנים ליתר העמים והלשונות יען כי ימאסו בשלום ויבקשו מלחמה, ימאנו בשפת הממלכה ועל כן יפיחו ריב ומדנים. אך לא כן בישראל, הוא אם יחזיק בתקותו בגאולה העתידה לא יעזוב בעבורה אהבתו לארץ מולדתו, אם אך היא תחשוב אותו כבן לה, כאשר לא יעזוב איש חפצי התבל ומנעמי החיים בעבור חיי נשמות בעולם הבא, אף אם יאמין ויקוה לחיי העולם הבא, כי יתן להרוח אשר להרוח ולגויה אשר לגויה, כמו כן בשפתו אם ילמוד ויבין שפת עבר לא יניח ידו בעבורה משפות אהרות, כי בכל דרכי חייו ומעשיו בתבל נחוצה לו שפת ארצו, ושפתו היא לו רק כמצבת זכרון וכעמוד נכון לרוחו. ואם כן הלא די בדבר הזה לבדו, אחרי כי תקותו ושפתו לא יפריעוהו מאחוז בדרכי החיים ככל יתר עמי הארצות ולא יעוררוהו לפיח מדנים וריב בעבורן, די בדבר הזה בלבד למשוך אחריהן לב העם כלו, ובאמת כן היה עד היום הזה. אך מה זה היה לרבים בני הדור הזה (וביניהם הרבה חקרי לב) כי קמו לשטן לשני העמודים האלה אשר רוח העם ואמונתו נוסדות עליהם? נגד התקוה בגאולה העתידה ונגד שפת עבר ילחמו בחזקה להשביתן מהארץ כמו רעות במגורן, כמו יבדילוהו בפועל מעם הארץ. האם טחו עיניהם מראות כי ברוח יבדל ישראל מן כל העמים גם היום הזה כאשר נבדל מהם לפני אלפים ושלשת אלפים שנה? או לא יבינו כי אם יהדל מהבדל ברוחו אז יסוף גם שם ושארית לישראל ואמונתו וזכרונותיו? או אולי יבינו זאת וזאת תאות נפשם? על השאלות האלה ישיב כל איש כלבו, אך אנחנו נראה גם בזאת כי התקוה והשפה הֵנה כאמונת ישראל וכרוח הלאום כלו, כי כגורל העם ואמונתו כן גם גורל תקותו ושפתו.

נגד העם הזה ואמונתו מעת היותו קמו עמים רבים להשמיד זכרו,

יען כי ראו כי לו כח ועוז ברוחו והמה ישימו בשר זרועם. המלחמה הזאת היא מדור דור בין המחשבה ובין המעשה, כל העמים אשר בחרו במעשה היו כבעלי ריב את ישראל ורוחו, אך בכל העתות והזמנים קצרה יד כל האויבים מחוץ להשפיל גאות רוחו ולשומו כאחד מהם, ותהי להפך כי מן המלחמות האלה יצא תמיד כגבור משכיל ויתגבר על אויביו, המה נגוזו ועברו והוא החזיק במעוזו, ומי יודע אם לא כבר שבתו המלחמות האלה וכל העמים ראו כי ישראל עושה חיל ויעזבוהו לנפשו אז גם ההלו לצאת בעקבותיו לולא יצאו מהרסי העם הזה ומהריביו מקרבו. כפעם בפעם נמצאו בוגדים בקרבו, אשר מחסרון דעת או מרוע לב התאמצו לטעת זמורת זר בכרמו. אלה בנו להם גב ובמה למשחק וקרב כהעמים, אשר באימים יתהוללו, בערי ישראל, ואלה על תורתם פשעו ויביאו בה דעות עובדי עצבים וישביתוה מטהרה, והבנים הסוררים האלה אשר עשו עצה ולא מן התורה נסכו מסכה ולא רוח העם, המה הרעו לעמם יותר מכל אויביהם מהעמים, כי אלה שלחו ידם אך בגויתם, ואלה נטו ידם על רוחם להשחית תארו. וכן קרה גם לתקותו ושפתו, כי יותר מאשר להמו נגרן האויבים מהעמים קמו לשטן להן המהרסים מקרב בית ישראל.

האויבים מהעמים בהלחמם נגד תקות ישראל ושפתו היו כאויבים משיבי מלחמה שערה במלחמת תנופה, אשר הנלחמים ראו וידעו ויבינו כי הצר לנגדם ויבקשו תחבולות להנצל ממנו או להכותו אחור אם תמצא ידם, והמהרסים מקרב העם היושבים בתוכם ומדברים שלום להעם ובקרבם ישימו ארבם המה היו כִרמה בפרי, כרקב בגזע, אשר בלי שאון ישחית ויחבל מנפש ועד בשר ואין שם על לב, ועל כן מצאה תמיד יד המהרסים מקרב העם להשחית הרבה יתר מאשר עלתה ביד האויבים מחוץ. בידי האויבים מהעמים היתה רק להשבית ממלכתו בפועל, אך לא להשבית התקוה מלבו, ידם מצאה להוציא לחרב להרג ולשרפה את שומרי התורה, אך אולת ידם מהסיר את התורה מלבם, ותהי להפך כי כל אשר הוסיפו אויביהם אומץ להסיר לבבם מאחרי תורת אבותיהם ודרכיהם כן החליפו המה כח להחזיק בהם, ואלה אשר מקרבם יצאו שלחו ידם להשבית את הרוח, את התקוה והתורה מלב העם, וגם הצליח

חפצם בידם כפעם בפעם, ואם גם לא לאורך ימים. כן עשו המחדשים בכל עת, כהכהנים והסגנים הסוררים אשר בקשו קרבת העמים וידם היתה במעל להביא תועבה אל בית ה׳, לקטר ולזבח לאלהי העמים ולקחת מבנותיהם לנשים למען ימצאו חן בעיניהם, וכאוהבי היונים אשר בקשו בכל לב להדריך את בני עמם בנתיבות אויביהם אלה, וכאלה הנתעים אשר אמרו להתאים את תורת אבותיהם עם הפילוסופיא היונית ויעשוה כשפחה לצרתה זאת, כן יעשו גם היום רַבּי המחדשים אשר גם המה רק אל דרכי העמים ישאו עיניהם וכל חפצם וכל ישעם להיות כהעמים, וישלחו ידם להשבית את תקותו אשר תאמין לבו ותאחד את כל הנפזרים לעם אחד ואת השפה אשר תורתו בקרבה לבל תהיינה לשטן להם בדרך אשר אליו תאות נפשם, ובכן ישלחו ידם להשבית שם ישראל, כי בלי שפת עבר אין תורה ובלי תורה אין עם ישראל, חיי העם הזה תלוים רק בתורתו וברוחו, ואם כן העושים כאלה המה כבוגדים לעמם וכסוררים לאמונתם, ואם גם לא נשפטם במשפט הרוזן כי מרוע לב יעשו זאת אך אין לנו דרך אחרת להצדיקם בלתי אם להחליט כי נתעים המה; כאשר נתעו רבים גם מגדולי ישראל כהרמב״ם וההולכים לו (אף כי אהבו עמם ותורתם בכל לבם) לאחד את תורת בני יהודה ובני היונים, אף כי רחקו דרכיהם איש מעל אחיו כרחוק צפון מתימן, כי אלה המה בני המחשבה ומנגדיהם בני המעשה, ובחפצם להלביש את תורת ישראל בבגדי היונים הללו יפעתה ויפיו כהה, כאשר יהלה ויחלש איש נולד בארץ חמה בלבשו אדרת שער ובגדים המים אשר ליושבי הצפון. המה לא הבינו זאת, כן לא יבינו עתה אלה אשר ישאו עיניהם לחכמות העמים ודרכיהם (אשר גם המה בדרכי היונים ילכו, כי בני אירופא אשר בשם משכילים יקראו המה יבחרו דרכם על פי תורת היונים) ברצותם לפלס נתיב לרוח ישראל על פי דרך העמים, ואשר על כן נטל עליהם להשבית את התקוה והשפה כי הנה תעמודנה כעמודים חזקים לסוכך על רוח ישראל. ולעושים כאלה, אם מרוע לב או בבלי דעת או מרדפם אחרי הכבוד, לא מתקנים להיטיב כי אם משחיתים לחבל יֵאמר, כי יפוצצו את אבן הפנה אשר כל עמודי האמונה והלאום עליה נוסדים, אחרי כי **בלי שפת עבר אין תורה ובאין תורה אין** גם

עם ישראל [1], אשר על כן נגזר אומר ונחליט כי אם באמת ובלב תמים נחפוין לתקן בישראל, למען היטיב לו ולמען אַחד לב העם כלו ולחזק לבו עתה בעת טובה כאשר חזק לבו בימי הרעה, לא רק למען למצוא חן בעיני העמים למען יהללונו כי מחדשים אנחנו, אז אין לנו דרך אחרת לנטות בלתי אם להחזיק בתחלה בשפת עבר ולבקש בכל לב להורותה וללמדה לכל העם כאשר תמצא ידנו, באחת כי בה נכתבו חקי אמונתנו, ואחרי אשר כל העם המה ככהנים אשר להם הצדקה לשמור את האמונה לכן נטל עליהם לדעת

1) דברי התורה והאמונה וגם חכמת ישראל יוכלו להכתב רק בשפת עבר ואחת היא לנו אם בשפת עבר צחה או אין, רק למען יבינו אלה אשר יבינו שפת עבר, כי כאשר יכתבו הדברים האלה בשפה הזאת אז לא תמצא יד איש לשבש את הכתוב כאשר יעשו עתה, וגם הפלפול של הבל בביאורי כתבי הקדש יצא רק מזאת מאשר כי יכתבו דבריהם בשפה אחרת ויעתיקו את הכתוב לפי מעלת רוחב למען יֵראו דבריהם בדברי משפט, ואם כי לא אכחד כי דברים רבים הנוגעים בנחלת ישראל כמו דברי ימיו ודרכי חיין ראויים להכתב גם בשפות עם ועם, למען יראו גם העמים את דרכיו ותולדותיו ולא יוסיפו לפריעו בשמצה, כי אמנה יש ויש ביד ספר כספר „דברי ימי היהודים" להחכם גרעטץ וספרים כמהו לתת כבוד ופאר להעם הזה הרבה יתר מאלפי מליצים ומדברים טוב עליו בשער, אך כל אלה רק בדברי ימיו ודרכיו ולא באמונתו והכמתו, כי אלה יתכנו רק בשפת עבר למען יבינום כל בני ישראל בכל מקומות מושבותיהם ועל ידי זאת תרבה הדעת. ואלה אשר ישוו את שפת עבר לשפת רומי, אשר רק למען החכמים המצוינים יכתבו בה ספרים, ישגו מאד, כי לא כשפת רומי שפת עבר, שפת רומי שפה זרה היא לכל העמים, ושפת עבר היא כשפה חיה לעם ישראל אחרי אשר כשני אלפים שנה יכתבו ויהגו בה כמעט כל בני ישראל אם רב או מעט, שפת רומי היתה רק שפת הכהנים, ועל כן רק על הכהנים לכתוב ולהגות בה ושפת עבר היא שפת העם אחרי אשר כלם כהנים המה בדתם. שפת רומי לא קדושה היא מראשיתה, כי אם הכהנים הקדישוה כי דברי אמונתם בראשיתם לא בה נכתבו, ושפת עבר קדושה היא להעם מראשיתה כי אך בה נכתבו ראשית דברי האמונה ודברי ימי העם וחוזיו ומוריו. בשפת רומי בחרו הכהנים רק למען להתום תורה ולמען הסתירה מעיני העם ואנחנו נבחר בשפת עבד למען השמיעה לכל העם ותמלא הארץ דעה. ואם כן תותר שפת רומי עד עולם רק כשפה לכהנים וחכמים מצוינים ושפת עבר תהיה כשפת כל העם. ואמנם היא גם היום כשפת העם, זאת נראה בעינינו

אותה, וזאת שנית כי אם לא ידעו את התורה אז תמצא יד כל מבקש כבוד להוסיף כהעולה על רוחו והעם יבער ויכסל להאמין בדבריו אחרי כי לא ידע שרש דבר, ובשלישית כי רק בשפה הזאת נוכל לדבר דבר אל כל בני ישראל בארצות פזוריהם, ואם לא נעשה כזאת, אם נכתוב ונורה דעת בתורה ואמונה איש איש בשפת ארצו אז יפרדו בני ישראל בני ארץ אחת מהארץ השנית ולא יתאחדו עוד לעולם והתורה תהיה למאה תורות, וברביעית כי למוד התורה הוא לישראל כשמירת החקים ועוד יותר ממנה, כי השמירה היא רק במעשה, רק להגויה, והלמוד הוא

כי ידי היודעים אותה תמצאנה לכתוב בה כאות נפשם כמו שפה חיה היתה וכל מלה וכל מבטא לא יבצר מהם, ועד היום הזה ידברו בה רוב בני ארצות הקדם כמו בשפה חיה אף אלה אשר לא יבינו בכרובים, ורק על ידה נוכל להתודע אליהם והם אלינו, וכל איש לבב האוהב עמו ובכבודו יתימר ישיש בראותו זאת כי שפת עבר תראה לנו: מה רב כח העם הזה לברוא יש מאין, כי גם בשפה מתה אשר מליה מספר המה תמצא ידו לבנות בנינים מפוארים. וזאת שנית כי השפה הזאת היא כמליץ יושר להעם הזה להגיד לו ישרו ולהראות כי שקר יענו בו שונאיו ומנדיו, הן תמיד שמענו וגם נשמע היום מפי כל שונאי ישראל כי יתנוהו לשמצה ויאמרו: אך עם רודף בצע העם הזה ועיניו רק אל שכר אמת ובמקום אשר לא ימצא להשתכר ימכור גם אמונתו ועמו בעד בצע כסף, והשפה הזאת אשר לא לבד כי לא תעשיר את העובדים בכרמה, כי אם תבקש מהם כפעם בפעם גם עמלם ועתותיהם חנם, ובכל זאת ימצאו רבים אשר אליה ידרושו ויקריבו את עמלם גם נפשם על מזבח אהבתה, השפה הזאת הן תעיד, כי לא כל בני העם הזה ישו אחרי הבצע, כי אם גם בחכמה מבלי כל שכר ותשלום גמול יבלו עתיהם. ובדבר הזה לבדו די לקרב לבנו אל שפת עבר אך הוא אשר דברתי הפכפך וזר דרך המישרים מסלה להשכלה בעמנו, הכמה ודעת יקראו במו פיהם ובידיהם יעשו את ההפך ויסירו לבב בני הנעורים מאחרי חכמת אבותיהם, כמו אך למען בתי אספת הסוחרים יולדו בנים לישראל, למען עשות שמה עושר במרמה ונלוז יראו חיים על האדמה, וכל דבר חכמה ודעת אשר לא יעשיר את בעליו כמו זר יחשב להם. ואם אמנם חלילה לנו מיסר את אלה אשר יחנכו את בניהם על פי דרכי התבל למען יראו חיים בעמלם, ולא יהיו ככלי אין חפץ בו במכונת החיים, ילמדו מלאכה וחכמה אשר תחיינה את בעליהן כחפץ לבם, אך גם חלילה להם מתת לשמצה את האיש אשר יאמר להקריב תענוגי החיים בעבור הדעת, כי כאשר לא כל איש נולד להיות חכם בארץ, כן לא נוצר כל איש אך לעבודה ומעשה, בכל עת היו

במחשבה ויחזק את הרוח[1]) ולמוד התורה יתכן רק בשפה אשר בה נכתבה, וזה הוא התקון האחד אשר עלינו לעשות בימינו אלה, ורק אז כאשר הרבים בעם ידעו את התורה אז תמצא יד החפצים להקן או לחדש לעשות כהעולה על לבם וימצאו אזנים קשובות.

ואם אמנם לא נעשה שקר בנפשנו לאמר כי יש לאל ידנו להפוך לכל העם שפה ברורה ולעשות אותו כלו לעם חכם ונבון, ידע כל דרכי הדת והקיה, כי לא בעת הזאת יוכל איש איש לבלות ימיו בלמוד תורתו ואמונתו יען כי על כל איש לבקש דעת חכמות וארחות התבל, אך זאת בידינו לעשות להורות לכל בני הנעורים כתבי הקדש ודי לנו אם כל בני העם הזה יקראו ויבינו בכתבי קדשיהם בשפה אשר בה נכתבו, ובעת אשר בני העמים ילמדו שעה בכל יום דברי אמונותיהם, ילמדו נערי בני ישראל כתבי הקדש, כי לנו אין לנו כל דבר אמונה בלתי אם כתבי הקדש, וכאשר ילמדו שלש או ארבע שנים שעה בכל יום או יבינום, אם אך המורים יביאו לב חכמה ויורום במשפט. הן גם עתה ילמדו נערי בני ישראל בכל בתי הספר דברי אמונה, אך מה היא האמונה אשר ישימו לפניהם? המורים כתבו אחדים מהחקים על ספר כאשר יעשו המורים בעמים וישימום לפני התלמידים, אך לנו אין לנו חקים ולא גזרות להורותם כי אם

וגם יהיו אנשי רוח ואנשי מעשה. ויבחר כל איש דרכו אשר יסד לו הטבע, וכאשר רוח בלי גויה לא יצלח לחיים כן גם גויה בלי רוח אך נבלת מת היא, כמו זאת כן זאת דרושות לחיים, לחיי איש ולהיי עם, ואחרי אשר כל רוח עמנו היא תורתנו והכמת אבותינו לכן אל יקומו לשטן להמית את הרוח ברצותם להחיות את הגויה, כי בזה אך ירעו וישחיתו והיטיב לא ייטיבו.

1) כבר אמרתי כי גם בעלי התלמוד הבינו זאת וגם המה נתנו יתר שאת להלמוד מהמעשה: העוסק בתורה מוחלין לו עונותיו (ברכות ה׳). כל מ צ ו ה הרויה אינן שוות ל ד ב ר אחד מן התורה (ירושלמי פאה פ״א), והלמוד תורה כנגד כלם (פאה פ״א), טוב יום אחד בתורה מאלף עולות (שבת ל׳), גדול תלמוד תורה מהקרבת תמידין (עירובין ס״ב), ויתר הקב״ה על ע״ז וע״ל מאסם בתורה לא ויתר (ירושלמי חגיגה פ״ח) ועוד הוסיפו להפליג בגודל למוד התורה עד כי אמרו כי גדול תלמוד תורה גם מהצלת נפשות, מבנין בית המקדש וכבוד אב ואם (מגלה ט״ז).

תורה לנו, רק כתבי הקדש המה אמונתנו ודתנו ובאלה די לבני הנעורים, ואם יִמָצאו בתלמידים אשר ימצאו חפץ להוסיף חקור וללמוד דברי אמונתם טוב ואם אין יחדלו, אך יוליכום בתחלה על הדרך הנאמנה המובילה אותם אל דתם, יורום בתחלה שפת עבר. ובזה נעשה תקון גדול וטוב לכל העם, תקון אשר אין ערוך לו, כי נוביל את בני הנעורים על אֵם הדרך, בין שני הקצות הרעים גם שניהם. בדורות אשר עברו (וגם ביום הזה ברוב מושבות בני ישראל) חנכו את הנער רק על התורה וכל חכמה ודעת ומלאכה ועבודה הרחיקו ממנו ויגדלוהו כעיר פרא, אשר לא יצלח לכל בהיותו לאיש רק לשאת ולסבול עול המחסור, ובימינו אלה שגו להפך ויסירו מעל פני בניהם כל דבר דת ואמונה בראותם את הרעות אשר הביאו אבותיהם עליהם לרגלי הלמוד הרב אשר העמיסו על שכם בניהם, ולא שמו אל לבם כי לא הלמוד כי אם הלמוד הרב היה בעוכריהם, לוּ למדו את התורה וגם משאר חכמות ושפות לא הניחו ידם כי אז לא היו בכל רע, ורק יען כי את הדעת מאסו ונזורו אחור מכל מלאכה ועבודה לכן נפלו בפח, את זאת לא הבינו ויחזיקו בקצה השני אשר גם הוא רע (אם יחפצו כי יהיו בניהם בני ישראל), ועל כן עלינו עתה לשים לבנו לסקל את הדרך, לסול את המסלה למען הבאים אחרינו, לתת בידם תורתם מבלי אשר יזנחו בעבורה את הדעת ודרכי החיים, רק שעה ביום יביאו קרבן לעמם ולזכרון אבותיהם ותורתם, רק שעה אחת במשך ארבע או חמש שנים יקריבו על מזבח אהבת עמם ודי להם לחזק לבם גם בימים הבאים להיות כבנים נאמנים לאבותיהם אשר נשאו נס האמונה והדעת לכל העמים וכל הארצות, לבל יתכחשו לצור מחצבתם, ולבל יתפארו בגאוה ובגודל לבב כי לא יבינו שפת עבר כאשר יעשו עתה בני הנעורים כמו רב חכמה וכח לב דרושים לבלי הבין השפה הזאת, ולבל ילכו כעורים אחרי מורים מתעים, רק זאת ולא יותר נבקש מהם עתה, וכאשר יצליח חפצנו זה בידינו אשר לא דבר כבד הוא מהוציאו לפעולות אדם, רק אז כאשר כל העם ידע כתבי קדשו ויבין שפת עבר, רק אז תקוה נשקפה לעשות גם תקונים אחרים באמונה ובדת אם השעה תהיה צריכה לכך ולכל העם יהיה שָׁלום ואחדות.

והנה מכל אלה יצאו לנו אלה המשפטים:

א) כי בעת הזאת אין בידינו הכח לעשות תקונים במעשה בדת ואמונה אם לא נחפוץ להכות את כל בית ישראל לרסיסים ולפלג לב העם למפלגות שונות, ואם כן אין כל צדקה לנו לעשות כדבר הזה, כי אחרי אשר בזה תופר האחוה, הן יהיה העושה זאת כפושע בעמו.

ב) כי כל התקונים בישראל לא יוכלו להעשות בדרך אחרת בלתי אם בכתב ולמוד ורק המה יביאו למעשה, כי כן היה דרך ישראל מאז ועד היום, ואם כן אם לא בדרך הזה יבחר האיש ויאמר לחדש חדשות, אז הוא כעוזב דרכי ישראל ומבקש לו דרכים זרים, ולא לישראל הוא וחדושיו.

ג) כי הכתב והלמוד בדת ואמונה יהיו רק בשפת עבר ולא בשפה אחרת אחרי כי התורה והדת נתנו לכל בני ישראל למורשה, ולא לאיש אחד או לעדה אחת לבנות במה לעצמה, ואחרי אשר רק בשפת עבר נוכל להשמיע דעתנו לכל בני ישראל בארצות פזוריהם, ואם כן אלה אשר לא כזאת יעשו יבדלו בחפץ לבם מכל הקהל והצדקה והכח בידי כל העם לחשוב את אלה הנפרדים כבני אמונה אחרת.

ג.

דבר בעתו.

אמנם אם ישאל איש מה נעשה בעת הזאת, הן שתים רעות נגד פנינו, מצד אחד נראה הזים שוכבים בחיק הבערות והעצלות וימאנו לפקוח עיניהם לראות אור ולהחזיק בדרכי כל בני האדם ויביאו רעה על בניהם וגם על יתר בני עמם בעבורם, ומצד השני נראה פורקים כל עול ומתכחשים לכל הוי עמם ביד רמה, ומה נעשה להם להושיעם, להקים את האחד מרבצו ולהשיב את השני אל רבצו? ומי יודע אם לא נאחר המועד אם לא נמהר נחיש מעשינו? על זאת נשים עתה לב להשיב.

אם אמנם בידינו לענות בדברים מעטים על השאלה העצומה הזאת ולאמר: אף אמנם שאלה גדולה ונכבדה היא אבל הן לא היום נוצר העם הזה וגם מצבו ודעותיו ודרכיו ומפלגותיו לא נולדו פעם אחת,

כי בעברנו על דברי ימי העם הזה מראשיתו נראה כי אין כל חדש בקרבנו, לא חדשים מקרוב באו המחדשים, לא עתה פתאום קמו אנשים האומרים נלכה בדרכי העמים וייטב לנו, גם לא זה עתה הרימו ראש המחזיקים בכל אשר בידם ואשר יקדישו כל אשר יחפצו כי לו קדוש יאמר. לא בדורנו נפקחו עיני האנשים לרדוף ולבקש חיים, גם לא בימינו עצמו עיניהם מראות בטובה וחיים וחופש אלה אשר אך לחיי עד יצפו. מימי עולם ובכל דור ודור (ומה גם בעת טובה) היו בעם הזה אנשים אשר תרו אחרי עיניהם ורק אל חמדות החיים הביטו ותאות נפשם הסירה מעל פניהם כל דבר חק ומשפט, ולעמתם אנשים אשר בחפץ לבב דכאו נפשם וינזרו מכל היים וחפץ וחשק. אנשים אשר בקשו הרבות כבוד ופאר לבית ה׳ ויבלו ימיהם בעבודה אך למען רומם בית אלהיהם מחוץ ורק בזבח ומנחה ובאלף עולות ליום דמו למצוא חן בעיניו, ולעמתם קמו אנשים אשר בכל כבוד ופאר מאסו זבח ומנחה תועבה היתה בעיניהם ויביאו רוח נשברה תחת עולות מחים, לב טהור תחת אבני שיש טהורים ויקוו כי באלה יתרצו אל אלוה עושם. אנשים אשר הרבו אלהים ויתנו להאחד עוזרים וסומכים, ובעבודתו להם עבודה וכמהו כמוהם יחד יעמידו ארץ על כן הרבו להקדיש כל פסל ותמונה, ולעמתם אנשים אשר אך כאחד ואין מלבדו הזו יוצרם וכסמל הקנאה היה בעיניהם כל מלאך וכל שרף. אנשים אשר דמו להצליח עמם בהרבותם להם חק על חק ומשפט על משפט למען ענות נפשם ובהסתירם מעל פניהם כל עמל ועבודה אשר יתנו חיים, חיי העולם הזה, דמו להרבות להם חיי נצח, ולעמתם אנשים, אשר אל הרוח והמחשבה שמו לבם ויתנו לרוח כל אשר הוא שואל מהם, ואל משפט וחק מעשי ידי אנוש, אשר המה אך כמתג ורסן להגויה, לא הביטו, אלה וכאלה היו בכל עת ובכל זמן, ואם כן את אשר עשו אז נעשה גם היום, הן מה עשו אוהבי עמם בקום חבר כהנים להטיף ליין ולשכר ורוב העם הזנה הזנו אחריהם ועל תורתם פשעו, אשר תורם לאכול אך לא לזולל, לשתות ולא לסבוא, לראות חיים עם האשה ולא להתנות אהבים, מה עשו הישרים בלבותם? המה הוכיחום על פניהם והשומע שמע וההדל חדל, ובכל זאת לא סג כל העם בעבורם, המה

אבדו והעם כלו יחיה. או מה עשו המורים בצדק עת אשר קמו הפושעים ויבנו גב ובמה בהוצות ירושלים כבני היונים למען הסיר לבב אחיהם מאחרי דרכיהם ותורתם? אנשי התורה שומרי האמונה הטיפו על בית יעקב לשוב מדרכם כסל, ואם כי רבים לא שמעו לדבריהם בכל זאת לא אבד שם ישראל בעבורם. או מה התעוררו לעשות החרדים לדבר ה׳ בעת שלום לישראל בארץ ספרד ורוב בני ישראל זנחו דרכי אבותיהם ודתם ויהיו כבני העמים? המה קראו בקול להגיד ליעקב פשעו, ואם אטמו אזנם משמוע בקול מגיד מישרים הנה המה חלפו ועברו והעם כלו עוד באמונתו יחיה עד היום, ואם כן למה נירא יותר מהם בראותנו כי נמצאו בארצות אשר בהן הונח לישראל אנשים אשר יסירו מעל פניהם כל קדשי אבותיהם ודרכיהם? אנחנו נוכל לאמר לנפשנו: הרגעי, כי כאשר לא אבדה אמונת ישראל ותורתו עד היום כן לא תעלינה בתהו גם בימים הבאים, כי ימי עולם לעם הזה, דור הולך ודור בא והעם הזה לעולם עומד, ואם לא מחפץ לבו ישוב לקרוא בשם ישראל, ואם גם דברי מוריו בצדק לא יועילו להשיבו מדרכו כסל, הן חצי הפגעים מאשפות המקרים עוד לא תמו והמה יורוהו להשכיל להיטיב, ואם גם ערלה אזנו משמוע בקול מורה צדק הן בקולם ישמע, ואם כן נעשה גם אנחנו כאבותינו: נורה למקשיב נדבר לשומע ואלה אשר יאטמו אזניהם יעשו כחפצם כי לא בהם תלוי בית ישראל. ולעמת זה גם בדבר העושים להפך, אלה אשר ימאסו בכל חפצי החיים וידמו כי רק בצום ותפלה וענות נפש יעשו הטוב בעמם ובמאסם החכמה יעריצו את קדוש ישראל והוא יראה וישש לבו, גם על אדותם נוכל להשיב בדברים האלה: הן מה עשו אבותינו בצאתם ממצרים ולבם מלא חלאה וטומאה וחוסר דעת? או מי פקח עיניהם בשובם מגלות בבל לדרוש ולתור בחכמה? או מי כרה להם אזן באלכסנדריה ובספרד ויקרא בשמם להיות לחכמים גדולים, למשוררים נשגבים, לבעלי חרשת מעשה ומלאכת יד, או מי העירם מתרדמת אולתם בדור האחרון מעת קמו הרמבמ״ן ותלמידיו לגולל חשך מפני אור ולבחר ברוח טהור תחת מחנק נפש, מי פעל ועשה כל אלה? הלא אך הרוח! רוח שואף דעת כאש עצור בעצמות העם הזה, אך עת אשר ישימו עליו סתרה, עת אשר יושיבוהו במחשכים ויכבידו נחשתו

אך אז תרפינה כנפיו וישכב כמת, ואז לא יועיל לנו אף אם נעירנו ונעוררהו בחזקת היד, כי האסיר בכבל לא ישא רגליו לצאת במחול, אך כאשר יורמו המכשולות, יוסרו הכבלים, או אז יתעורר ויתעודד ויבקש חלקו בחיים, אור וחופש. תנו חיים למרי נפש אשר משפטם נגזל לעין השמש, עשו ברכה את הנרדפים על צואר והיו עליהם סתרה לבל יכום יגזלום ויגרשום מגֵו לעין השמש, תנו להם משפט אדם, או אז תוכלו לשבת במנוחה בביתכם, וגם מבלעדי דברי מוסרכם יתנערו הישנים ויבקשו חיים כמוכם, ואולי עוד יותר מאשר יאתה להם. ואם כן אך חנם נדבר להם, כי אם יבואו ימי טובה אז יבקשו טוב ואם לא יבואו הימים האלה הן לשוא נשמיעם מה טוב אחרי כי רחק מהם. ואם כן גם בדבר הזה נעזוב את עתותי העם ביד הרוה אשר לא עזבם מעת היותם.

כדברים האלה היה לאל ידנו לענות, אמנם לא נכחד ממנו כי לא צדקנו בכל דברינו לו ענינו כזאת, כי אם אמנם הרוה הושיע בכל עת לישראל אבל הרוח לא יעשה מאומה בלתי אם יבוא באנשים ויעוררם למפעל ומעשה, העת אשר נהללה תמיד כי עוז בידה לעשות הכל היא אך בדמיון ופעליה יֵראו רק על ידי בחיריה אשר קראה בשמם להיות ככוכבים מזהירים לבני דורם, וכן קמו בכל דור ודור אנשי מעשה לעשות למען לגדור הפרץ, ואם כן גם בדור הזה חלילה לנו מֵחַבֵּק ידים בעצלתים ולאמר כי הרוה והעת יעשו את אשר בכחם, ובדור הזה עוד נטל עלינו יותר ויותר להתעורר למפעל אחרי כי הפרץ ירחב ויגדל מיום ליום, ובעת הזאת אשר כל מעשה ומפעל ירוץ כברק ובן-רגע יולדו עתה הדשות ונצורות, אשר לא נולדו בדורות שלפנינו במאה שנים, בעת הזאת ההובה גם על השומרים משמרת עמם למהר לחיש מעשיהם לבל יאחרו המועד. ואמנם יש ויש בידנו לעשות הרבה (על דעתי) להרים המכשולות ולהישיר המסלה למען היטיב לשני הקצות גם יחד.

ד.

תעודת ישראל.

בטרם אשר נגש להשיב על השאלה מה נעשה בעת הזאת למען

אַחד את העם הזה לבל ידח ממנו נדח בבגד בוגדים או בהשכּת הסכלות, עלינו לשים לב לתעודת ישראל לדעת מה היא, כי בטרם אשר נדע כי יש תעודה לישראל ואם ראויה היא כי נוסיף עצמה למען בוא עד תכליתה, הן אך כהבל ורעות רוח יֵחָשבו כל המעשים אשר נעשה למען החזיק בידי רוח העם, והדברים אשר נדבר אדותם.

לכל אדם אשר כאדם יחשוב דרכו ומעשיו יש תעודה ומטרה אשר אליה תשאף נפשו, רק האדם אשר כעיר פרא נולד וגדל כבהמה בלי דעת הוא לא יבקש תעודה לחייו, הוא יאכל וישתה ויצא לפעלו כאשר יסדו לו מוריו ולא יבקש חשבונות למי הוא עמל, ומה יתרון לו בכל עמלו, אך האיש אשר עמלו בכשרון ודעת והשבון ומשפט הוא יפלס נתיבו ויבור לו דרך בפעלו. להשכיל להיטיב! זאת תאות נפש כל איש אשר היטיב להשכיל ולדעת מה שכל ומה טוב. כי רק להדעת יאתה שם טוב ולא לכל יתר הפצי החיים, כי כל חפצי החיים במלאת איש ספקו יהי לו לזרא ומהדעת לא תמָלא הנפש, וכל אשר יוסיף איש להרות צמאונו בדעת כן תכלה נפשו יותר לדרוש ולחקור, ואך זה הוא מקור החיים, העבודה בלי תכלית! ואם אמנם גם איש הדעת יבוש מִשִּׁברו כפעם בפעם כי לא ימצא את אשר יבקש, או כי לא תשיג ידו להוציא מחשבתו לפעולות אדם, ואם גם על לב איש הדעת יעלה לפעמים הרעיון המר למי אני עמל? האם בידי לשנות חקי הבריאה, האם אצלה להפוך לכל בני האדם לב טהור ורוח דעת, ומה תהיה תכלית כל העמל הזה? אך אם כח בלבבו יענה לנפשו, חק הוא וכן יהי! האדם לעבודה יולד ואשרי מי אשר עבודתו בהכמה למענו ולמען כל בני האדם, ומעשהו הוא לתת לאחיו בני האדם ולא לגזול מהם, להיטיב אותם ולא להרע להם. וזאת יוכל להשיב לנפשו רק איש הדעת, כי רק הוא יעבוד עבודתו מבלי אשר יגזול ויקח, לא כן כל בעלי העבודה בלי דעת, המה איש מרעהו יוציאו בלעם מפיהם למען הרבות לנפשם, כבהמות יער וחיתו טרף. וזאת היא תעודתו ומטרתו והוא יבינה וישמח בה. תעודה יש לכל איש אך לא כל איש יבין את תעודתו רק איש הדעת, וכן הוא גם בעם, גם לכל עם יש תעודה ועל פי תעודתו יכין דרכו אל מטרתו, אך גם לא כל עם יבין תעודתו כאשר לא כל איש יבין זאת.

גם לעם כמו לאיש התעודה הנעלה היא להתיצב על דרך הדעת ורק עם כזה אשר רוח בקרבו הוא יחיה ויש תועלת בחייו גם לו גם ליתר העמים ואלה העמים אשר רק בחיי הגויה יבחרו המה כפגרים מתים, כי לא יאריכו ימים על האדמה, והמה וגם מעשיהם אתם יחד יתמו, כי בלי רוח אין חיים. ואם כן העם אשר יחיה ויאריך ימים אות הוא כי רוח בקרבו וכי ידע את תעודתו ואל מטרתו כונן רגליו. וזאת היתה גם לעם ישראל.

בעת אשר עמים רבים למאות כלו כעשן ואפס כל זכר למו, בעת אשר לאומים כבירים בעלי חרשת מעשה ומלומדי מלחמה אשר נתנו חתיתם בארץ חיים ושמם נִשא עד לשמים עלו בתהו ויאבדו הנה התהלך ישראל מארץ אל ארץ ומדחי אל דחי ושבע נפל וקם ויתגבר בכל עת על אויביו בעלי הזרוע ולא בזרוע כחו ויבנה משכנותיו על משואות המצדות אשר בהן ענו נפשו ולא באומץ לבו, רק מלאך מאת פני היוצר הוא הלך לפניו וסלל לו המסלה גם במאורות פתנים והררי נשף, והמלאך הזה היא תעודתו אשר למענה נוצר ומטרתו אשר אליה שאף בדרכו, ולפעמים גם מבלי דעת ומשפט, רק ברוחו אשר נהלהו אל מחוז הפצו.

כאיש מורם מעם יעזוב הבלי התבל למען אלה אשר אין לב להם והוא אך בדעת ובמחשבה חפצו והוא יהיה כמורה ומנהל וראש לאלפי אנשים להראותם הדרך ילכו בה, כן עזב עם ישראל מראשיתו כל חמדות החיים ותענוגי הגויה לאחיו בני העמים והוא בחר בחיי הרוח.

כל אשר להידים נתן יעקב לאחיו לעשו והוא בחר בהקול, יבנו המה מגדלים ומבצרים ועמודים למראה, יפסלו המה פסילים וימשחו בששר תמונות מרהיבי עין, יחיו המה על חרבם ויקנו להם שם גבורים והוא — על אמונתו יחיה, קול לו להורות תורת אמת לכל העמים והיא תפארתו, להקים מחוקקים ונביאים וחוזים אשר ידברו שלום אל כל הגוים וינבאו לעת אור עולמים, לעת אשר השלום יפרוש כנפיו על כל הארץ וישים דברו בפי כל בני האדם לקרוא כלם בשם אל אחד, אחד בתכלית, אחד לכל העמים, אחד בלי עוזרים וסומכים ויועצים בשמים, ובלי נציבים וממלאים מקומו על הארץ, ללמד אמונה אשר לא תוליך

הולכי חשכים בתהו, כי אם כאור שמש תזהיר ותגרש כל ענני הבלי שוא ושטי כזב אשר בהם התהוללו עובדי העצבים ובהם שמן חלק כהניהם, אמונת אל אחד אב לכל בני האדם, והמה כלם אחים המה, זאת ישמיעו לכל, ואחרי אשר כל בני אדם אחים המה לכן ביום אשר יבינו זאת ידעו כי לא למלחמה ושפך-דם נוצרו בתבל ואז יפרח השלום ואפסה כל מלחמה וחרב וחנית מן הארץ. זאת פעל ועשה ישראל מעת היותו עד היום הזה. הוא היה משמיע שלום ודעת גם בעת אשר רדפוהו מעברים ודעתו היתה לו כמכשול עון. זאת היא תעודתו אשר למענה נוצר, וזאת היא תפארתו כי הבין לתעודתו כפעם בפעם, וזאת היא גבורתו כי הצליח כפעם בפעם להרים קולו וכל העמים יֻכּוּ לרגליו עת ישא מדברותיו. ממדברות נביאיו, מאמרי מחוקקיו יצאה תורה לכל הארץ, ומהם פנה ויתד לכל אמונה אשר תקרא בשם אל אחד האב ובשם בני האדם בנים לאל האחד ההוא, ואחים איש לרעהו, ועל כן יוכל העם הזה בצדק ויושר לאמר על נפשו „אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו" כי למען התורה נבחר רק העם הזה, וכאשר איש הדעת המורה דעה לכל בני דורו נבחר הוא, כן נבחר גם העם אשר יורה תורה לכל העמים ואשר ממנו יצאו אמונה ודעת ומשפט אדם לכל הגוים ולכל הארצות, ואשר על כן החובה והמצוה להחזיק בידו למען יוסיף לכת בדרכו אשר בה הלך מאז ויוסיף להיות כמטיף לאמונה ודעת לכל העמים ולכל הארצות.

אמנם לאלה בני האדם אשר ימאסו בכל רגש ורעיון ורוח ובכל דבר אשר יעשו יבקשו רק תועלת לגויה ואשר ידמו כי רק תענוגות התבל המה קץ ותכלית החיים לאלה לא נדבר ולא נתוכח עמהם, אם המה יאמרו כי עמלנו להחזיק ברוח העם וחכמתו אך מעשה תעתועים הוא, כי המה לא יבינו רגשותינו כאשר אנחנו לא נמצא עונג באשר יתענגו המה, אך לאלה אשר יבינו מה רעיון ומה דעת, לאלה אשר ידעו כי זה כל האדם לבקש לדעת ולהורות, אף אם לא יְשֻׁלם לו בכסף על עמלו, להם נאמר: הביטו וראו אם לא זאת תעודת ישראל ואם לא עשה את אשר נטל עליו בלב נאמן ובחרף נפש? זכרו את המלחמה הגדולה אשר לחם מעת היותו, שימו לבבכם להתורה והדעת אשר נטע

הוא בתוך עמי הארץ והגידו: אם לא תהיה תפארתו על הדרך אשר הלך בה? ועתה שובו והתבוננו אל דרכי הדור כלו, אל מעשי כל העמים ומחשבותיהם ודרכיהם והשמיעו משפט אמת: האם בא ישראל עד המטרה? האם גְדלו כל תלמידיו ולא ימצאו עוד חפץ בו ובתורתו? שובו והבינו אל תהי עולה! האפסה עבודת עצבים כלה מן הארץ? הפסו דוברי שקר בשם אלהים ואמונה, ואשר בעת אשר יקראו בשם אב הרחמים יחבלו בניו מעשי ידיו? השבתה מלחמה וחרב וחנית נהפכו למזמרות ואיש את רעהו יאהב ויעזור בלב מלא אהבה? האם כבר באה ונהיתה העת המאושרה אשר בה יגור נמר אכזרי עם שה תמים? האם נהפכה אל כל העמים שפה ברורה לקרוא רק בשם אל אחד ואב אחד לכל בני האדם ולא יֵאמר עוד עבד ושוע, עובד אלהים ובן לא אמון בו, ולא נִכַּר בן עם אחד לפני בן עם אחר, כי כלם יחד ירדפו לבקש אך שלום ויושר? אם כל אלה באו ונהיו אז כבר בא בא גם ישראל עד קץ מטרתו ויגיע עד התכלית אשר אין תכלית אחריה, ולא נאמר עוד תורתנו ונביאינו ודרכינו, כי אם תורת האדם ונביאי התבל ודרכי כל העמים אחרי כי לא רק לנו המה עוד, כי הן המה היו כבר לאור עמים ואין אף אחד אשר יסור מהם ימין ושמאל, האין זאת? אבל אספוק מאד אם יִמָצא איש אשר יבער ויכסל להגיד כזאת ולא יקראו אחריו: משקר או משוגע! כי אף אמנם כבר היטיבו עמים רבים מהשבותיהם ומעלליהם אך הרבים בהם כמו בשנים קדמוניות כן גם ביום הזה עוד יסגדו למעשי ידי אנוש או לתחבולותיו, ועלילות מצעדי גבר לא על פי צדקתם יערכום כי אם על פי אונם, המלחמות לא תחדלנה, דמי נקיים ישפך כים באין מכלים דבר, איש זרוע ואוצרות לו הכבוד והמשרה ומלאו פני תבל מצה ומריבה, כי לא על פי רוחו ומהשבותיו ומעשיו יֵחשב אנוש כי אם על פי אוצרותיו וכח זרועו, כן היה וכן הוא ואולי גם כן יהיה עוד לאורך ימים, כי חק הוא בבריאה אשר היא מלחמת נצח, ואשר על כן נוצר מימי קדם עם הרוח לעמת העמים אשר בכח גויתם יתהללו, ועתה היקחכם לבכם לאמר כי אין עוד חפץ באנשי רוח?

הטבע אשר יצר את המות הוא יצר גם את החיים החדשים היוצאים ממנו, אשר הצמיח סם מות הצמיח גם סם חיים לעמתו, ואשר ברא

את הגויה והפציה ברא גם את הרוח וחפציו, זה לעמת זה למען יעמידו ארץ, וכה נועד גם העם הזה להיות כאוצר הרוח, ובעת אשר חפצי הגויה יגברו חיל בארץ אז יקום העם הזה ויזכיר כי גם רוח נִתַּן לבני אדם וגם הוא יבקש כי יעבדוהו וישמרוהו. זאת היא תעודתו מימי עולם וזאת תהיה תעודתו גם בימים הבאים עד אשר יערה רוח על כל יושבי תבל וזאת היא הגאולה הנאמנה, אשר אליה יקוו כל אנשי לבב, הגאולה השלמה, עת אשר עיני התלמידים תראינה את מוריהם ויבינו לדעת משפט ושלום. אך מתי יהיה כדבר הזה? הסוד הזה צפון וחתום באוצרות העתיד ואין מי יגלה פני לבושו, אך בראותנו מעשי הדור נוכל לאמר בצדק: עוד יארכו הימים בטרם אשר יבוא החזון הזה, ועד אז יש עוד חפץ בעם ישראל.

כי לא רק למען עשות מלוכה בארץ תכלית העם הזה, כי מטרה נעלה וגבוהה לו זאת יבין כל יודע משפט, כי לעשות מלוכה הוא מ ע ש ה אנוש ככל מעשי בני האדם, כתפארת חרשי פסל וחרשי צירים וכגאות אנשי מלחמה כן היא גם גדולת המלוכה, ואם כי לא נאמר כי לכסילות תחשב לבקש זאת ונהפוך הוא כי לו היה בידם לעשות מלוכה כי אז אולי מצאה ידם יותר גם להורות דעה, כי כאשר התורה אשר תצא מפי איש נכבד תמצא יותר מסלות בלבב השומע מהתורה אשר תצא מפי בזוי עם, כן גם יטו יתר העמים אזן שומעת הרבה יתר לתורת עם נכבד, מאשר ישמעו בדברי עם בזוי, ולו היו גם לעם הזה ארץ וממלכה ויתר העמים נתנו כבוד להם, כי אז נתנו גם אזן קשבת לדבריהם הרבה יתר מעתה בראותם אותם כעבדים נבזים ושפלים, ואם כן גם אלה אשר יקוו להגאל ולשוב לארץ אחזות אבותיהם גם המה לא ברשע כסל יאחזו, אך איש הדעת יבין כי הממלכה היתה לישראל רק ככלי מעשה, אך לא זאת היא ה מ ט ר ה, כי אם להיות כמורה משמיע תורת אמת בשער, כלוחם נגד כל ריב ומלחמה, כמוכיח לעריצים על גולת משפט אביוני אדם וכמצבה חיה אשר עליה הרות בכתב אלהים פעולת הרוח ועזוז כחו, כי לא רק על תענוגי הגויה לבדה יחיה גוי ואדם, כי אם הרוח הוא מקור החיים הנאמנים, ואשר על כן לא ישוה ישראל בכל דרכיו ומעלליו ליתר העמים, ולא יוכל להִדַּמות להם,

אמונתו היא אך ברוח ולא במעשה איש, מוסרות העם אשר תאחדנה אותו לעשותו לעם אחד המה אך ברוח ולא בממלכה על הארץ וגם שפתו היא אך ברוח, בתורה ולא במעשה. וזאת היא שעמדה להם להחזיקם עד הנה, יען כי הרוח לא ימות, ועל כן אחרי אשרי הראינו לדעת מה תעודתו ומטרתו וכי עוד יש חפץ בו ובעמלו בתבל, נדע ונבין כי רק אם על עמודים כאלה ישען בית ישראל אז יוסיף עצמה להיות ולעשות גם בימים הבאים את אשר היה ועשה עד היום, כי רק על אלה העמודים נשען עד היום ולא נפל שדוד תחת כל תלאותיו ומצוקותיו, על אמונתו ותורתו ותקותו להגאל נסמך והִנה אמצו לבו וחזקו רוחו, ועל כן עלינו לחזק אלה העמודים אם נחפוץ להעמיד הבית הזה על מכונו.

ה.

עמודי עולם לעם עולם.

אמנם התועילנה אלה השלש אם נחזיק בהן לרפא מחץ מכת העם משתי קצותיו? היש בהן די כח להשיב אל אחוזת אבותיהם את אלה אשר רק שם אלהי ישראל נקרא עליהם, ואולי למורת רוחם, ואל כל קדשי בני ישראל לא יביטו, והמה הלא ימאסו גם בשלש אלה ולא ידעו גם לא יבקשו לדעת אותן, או אם עוז בידן להרים את אלה אשר בשפל ישבו ועל עפעפיהם כסתה צלמות להתרומם ולראות נכוחות והלא שלש אלה היו להם לעינים גם עד הנה ובכל זאת הלכו חשך ולא אור? ואיך תעלינה ארוכה לשתי הקצות הרחוקות אשה מרעותה בתכלית גם יחד?

אמנם כן בידי אלה השלש לעשות את הנפלאות האלה, אם אך נהיה כרופאים נאמנים ונדע עת ומשפט איך לעשותן לצרי ומרפא.

שתי הרעות האלה אשר בהן נוקשו ונלכדו שתי הקצות בישראל במקור אחד יסודן, המקור המשחת הזה הוא רבוי החקים והמשפטים והגזרות אשר נולדו בימי הרעה, בעת אשר העם נרדף על צואר כל היום וישב במחשכים ולא הבין לרוח התורה וידמה כי אך במעשה ימצא חן וחסד בעיני אלהיו אשר ייסרהו על כל פשעיו ובהרבותו לענות נפשו

ולמאס בחיים יחננו וירחמנו וישוב להאיר פנים אליו. מעת אשר הדלו החוזים והנביאים אשר נבאו לרוח, לרוממהו ולהוקהו ויבואו המחוקקים והרבנים תחתיהם, אשר אך למעשה הטיפו, מני אז החל רוח ישראל להסתתר עד כי בימים האחרונים שמו חשך סתרו ויעשו את כל העם כעצמות יבשות אשר כל רוח אין בהן. שמירת החקים הרבים אשר נתנו לעמם אלה המחוקקים, אשר אחרים מהם לא ידעו מה היא התבל ומה חיים כי ישבו בבתי מדרשיהם כבבתי כלאים ולא ידעו את נפש איש חי אשר יראה אור שמש והיים ויהפכו את התבל לבאר צרה, לבית אסור לענות נפש, ורעיהם בקשו להתנשא לכל לראש ועל כן התאמצו להרבות חק ומצוה למען יראו כבחירי יה אשר שלחם לרדות בעמו כחפצם[1]), החקים הרבים האלה המיתו כל רגש וכל רוח חיים בלב העם, ויעשום גם אותם כעובדי העצבים אשר אך למעשה ולא לרוח גברו בארץ ועל ידיהם זנח ישראל גם תורתו ואמונתו הטהורה. לא ללמוד והבין תורת מחוקקיו ודברי נביאיו אשר אך בהם כל חיי רוח אמונתו, גם לא לדברי התלמודים הראשונים אשר בהם ימצא גם הרוח כן לו שם עוד לבו, כי אם בפוסקים הנותנים חק שם כל מעינו למען ידע את אשר יעשה, ולמוד הפוסקים האלה אשר כל רוח אין בם המית בלבו את הדעת והבינה לשפוט מישרים[2]) כי הסכין לשים מעינו אך במצות אנשים אשר אין לבינתו להרהר אחריהם ולבקש בהם משפט, כי אם לקבל אותם כמו שהם ולעשותם, והחקים האלה אשר רבו מיום ליום הכבידו כאבן מעמסה על לב העם להקשיחו מכל חכמה וחקר וחפצי החיים, כי אך המה היו כאבני חן בעיני כל העם, וכל אשר הוסיף איש להחזיק בהם כן גדל כבודו

1) עיין „עם עולם" פי' י"ג „קנאת התורה" כי שם הארכתי לדבר בזה ועוד דברים רבים פה לא יובנו בלתי אם כבר קרא הקורא את „עם עולם".

2) כמשפט הזה הוציא כבר אחד מגדולי התלמודים זה כשתי מאות שנה, המהרש"ק כתב (עיין בספר נחלת שבעה, וגריעטץ חלק עשירי) „מעלתו שם לבו אל הפוסקים האחרונים כספר ש"ך וט"ז ואני לא כן אנכי. עמדי עקר עסקי בפוסקים ראשונים ובש"ס ובעוד שאנו מגרמים גרמים באחרונים נאכל בשרא אפתורא דדהבא... כי האחרונים מבלבלים הדעת והזכרון".

וכן מצא ידים להשתרר ולהכביד אכפו גם על רעיו ללכת בדרכיו, וזאת היתה להם כי טפש לבם ימים רבים וילכו אחרי ההבל להתהולל כעמים ולהאמין בכל שוא ונתעה, אחרי כי את הדעת מאסו ובמקום אשר אין אור שם חשך, ובמקום אין דעת שם תקנן אולת. תחת הדעת אשר בה התפאר ישראל לפנים ואשר כלה גרשו אותה המחוקקים נולדה בת חשך אם כל סכלות ותרמית, היא הקבלה, היא מצאה קן לה בקרב העם הזה. הקבלה מולדת בית עובדי העצבים, תורת שקר ותרמית, אויבת התורה הטהורה וצוררת להאמונה הטהורה, אמונת אל אחד, היא היתה כקדושה בעיני העם הזה אשר נקרא להיות לאור עמים לבער אמונת תעתועים והבלי שוא, ממעין נכזב הזה אשר מימיו מי ראש שאבו להם לרות צמאון רוחם, ויעזבו את מקור המים הטהורים, באר חפרוה נביאי ה׳, עד כי דבר ה׳ היה לחרפה ודברי נביאיו לקלס להעם הזה אשר יתימר בשם אלהיו וחוזיו, והמורים המתעים האלה העיזו מצח לחשוב כעון וחטאה להוגים בתורת אבותיהם, כי תורה הדשה שמו לפניהם, תורתם המה נתנו תחת תורת ה׳ ויושיבו את העם במחשכים כמתי עולם ויכבידו נחשתם בגזרות ומנהגים וסיגים רבים, ועד היום הזה עוד יגששו באפלות אלה אשר עוד לא נפקחו עיניהם לראות כי תורת שקר בימינם, החקים הרבים ומחוקקיהם, ואחותם הקבלה והמהבילים בה המה היו בכל אלה, המה ישאו עון העם האמלל, אשר הלך חשך ולא אור ימים רבים ובחטאם עוד יִדַּמו רבים גם היום, אך לא רק חמס אלה הנתעים על קדקדם ירד כי אם גם באשמת הסוררים מאמונתם ודתם אשמו המה, החוקים והמחוקקים והקבלה ומחזיקיה.

רוח חיים להעם הזה, רוח אשר העיר מחוקק ונביא גם בין העבדים הנאנחים תחת עול מצרים, ואשר נתן דברו בפי חוזי אל אשר בחר בם מבין אלפי רבבה עובדי פסל, ואשר קרא בשם בחיריו בדור דור ויברא להם ניב שפתים, הרוח הזה התעורר גם בפעם הזאת ויבדל לו עושי דברו גם מקרב הרבבות אשר נשקעו ביון החקים ובאשפת הקבלה ויפח בקרבם רגש ודעת למען יהיו כמאורי אור להמגששים באפלות[1]).

1) בעת אשר כתב הרי״ק דברי שגעון בשם „המגיד״ בעת ההיא קם המאור הגדול רעמ״ה ויכתוב את ספרו מְאוֹר עֵינַיִם, להאיר לארץ.

אך אלה מורדי האור אשר אכלו צאן עמם בכל פה, אשר כבודו מעליו הפשיטו וישיבוהו עד דכא, המה מאנו להוציא בלעם מפיהם, אלה מאלת כי גם המה נתנו בשוא ויאמינו כי בדרך אלהים ילכו, והרבים בהם מרוע לב ומקשיות עורף ומאנת נפשם למשול בעניי הצאן, המה קמו כמטה זרון לשבור זרוע האנשים אשר אמרו להעלות אור, להראות להתועים את דרך אבותיהם ומשפט אלהיהם, וישלחו את כל חצי מגפותיהם אל לבם לבל ירימו ראש, ויתנו את כל מבקש תורת אלהיו כמפר ברית ואת כל הורש דעת כבוגד בעמו. ומזה נפתחה הרעה כי רבים החלו לתת עורף לכל דרכי עמם ואמונתם ויתבוששו לצור מחצבתם ויבושו בעם זה אשר היה לעם סכל ואין לב. יד המחזיקים בהחקים ובהקבלה היתה בכל אלה, המה הדיחו מהקהל אלפי אנשים ויכביחו עליהם אכפם לְהפך לאכזר להם. לו הלכו בדרכי הנביאים להשמיע מוסר אך גם לדבר שלום לכל העם, או לו אחזו בדרכי הלל אשר בקש שלום ורדפהו ויבקש לקרב בזרוע גם את מנגדיו, כי אז שלום אמת היה בכל העם וכבודו לא חֻלל בגוים בריבם ריב לאמונה, אך המה לא כן עשו, כי אם ריב כבודם היה בפיהם ריב לה׳ והרב גאותם היתה כהרב האמונה ויהי כל מקנא ומרבה חקים ושונא הדעת קדוש כרבי עקיבה וכל מבקש דעת ומשפט כאחר זעום נפשם ובכן הפילו הללים מפנים ומאחור, את אויביהם רדפו ויגרשום מגן, ואת אוהביהם שמו בכלא הסכלות, ואחרי אשר נמצאו אנשי לב אשר מאנו הביא צוארם בעול המקנאים האלה ויוסיפו להתגרות מלחמה ואחריהם רב אדם נמשכו, אשר לא מדעת יצאו למלחמה כי אם מהפץ לבם לחופש ולפסוע על כל קדש ודת, אשר היו כצנינים בעיניהם, לכן אזרו גם המקנאים חיל לדכא אותם והמה נאלצו להפרד מהם ולהנכר להם, ועל כן קמו תרבות אנשים אשר בקלון בית ישראל ישמחו, דברי תורתם היו להם להרפה ושם ישראל כמזכיר עון, אשר על כן אחרי כי שתי הרעות משתי הקצות ממקור אחד יצאו לכן נוכל לגזר אומר כי גם ארוכה אחת תועיל לשתיהן והארוכה הזאת היא התורה.

ההולכים בדרכי הפוסקים ימאסו ברוח ויבחרו במעשה, יזנחו תורה ויבחרו בחקים, ומנגדיהם בהשליכם החקים אחרי גום השליכו

גם את התורה מעל פניהם, לכן עלינו לאזור חיל להחזיר עטרת התורה ליושנה. אם אמור נאמר לבטל חק או משפט בפועל באספת אנשים נשגה מאד ונחטיא המטרה, כי לבטל משפט גם הוא חק הוא, ודי לנו הרעות אשר הביאו החקים הישנים כי עוד נשוב ונתן חדשים, ועוד זאת אם נבטל אחד או נתן בזה תוקף ועז להשני, ומי זה אשר לו לב כלב אלהים לדעת משפט מה לקרב ומה לרחק? לא להוסיף ולא לבטל נקום, כי אם להורות. וראשית תורתנו אשר נורה למען קבץ את הנפרדים לשתי הקצות והיה, כי נקום להורות בכתב ובפה כפי אשר תמצא ידנו להבדיל בין רוח העם ובין חוקי הדת לבל יראו כאחוזים ושלובים זה בזה אשר אם יפול האחד אז גם להשני אין תקומה.

העם הזה הנפלא בכל העמים אשר הוא עם בלי ממלכה, לו תורה ואמונה בלי כהנים, שפה מבלי אשר ידבר בה, העם הזה הסכין לערבב רוח העם עם חקי הדת והבוגד באחד כבוגד בשני יחשב. בכל העמים תחשב אהבת העם לבד ואהבת האמונה לבד, ואם יחטא איש לאמונתו לא יחשבוהו בעבור זאת כבוגד לעמו, ואם יפשע בעמו לא יועילו לו כל מעשיו באמונה, לא כן בישראל, הוא אשר הוא עם בלי ממלכה ורק רוח האמונה תקבצו ותעשהו לעם אחד, בו האמונה ואהבת העם שלובות זרוע תלכנה, ופושע באחת כפושע בשנית יראה, אך הוא רק יראה ובאמת לא כן הוא, כי אם אמנם רוח האמונה ורוח הלאום בעם הזה אחד הוא, אך רק הרוח ולא המעשה.

לא נוכל לכחד, כי אם יכזב איש ברוח ישראל, כי יחדל מקרוא בשם אל אחד ומקבל את התורה אשר נתן לאור עמים, כי האיש העושה זאת חדל מהיות ישראל, ולו גם היו ארץ וממלכה לעם הזה והוא היה נאמן את ארצו וממלכתו, גם אז לא לעם הזה יחשב, כי אחרי אשר אל רוח העם הזה פשע אשר כל כחו אך ברוחו, אז לא לעם הזה יתחשב, ולהפך אם גם יאחז איש בכל דרכי אמונתו וחקיו, אך יכחיש בתקות העם ובאחדותו, אז לא לבד כי פושע הוא לעמו כי אם גם לאמונתו, אחרי כי אחדותו ותקותו הנה כמוסרות הלאום וכאבן הפנה לאמונתו, אך אם

ימאן איש לעשות כדברי כל הפוסקים ובכל זאת לבבו שלם עם אלהיו ותורתו ועמו ותקותו, לקרוא לאיש כזה בשם פושע בעמו, זאת יעשה רק מקנא אביר לב, אשר לא יאהב את עמו ולא יבקש את השלום, ועל כן זאת עלינו לעשות: להפריד בין הדבקים האלה, אשר היו כאחוזים וצמודים בעיני העם אשר לא ידעו משפט ימים רבים, ולדבר על לב כל העם ולהשמיעם בלי חָשָׂךְ כי לא רק בחקים תלוי בית ישראל, השומע להם ישמע והחדל יחדל ובכל זאת נחשבהו כיהודי וכאח, אם אך שלם לבבו אתנו. לא נגד הפוסקים נלחם למען הסירם כי אם נדבר שלום גם לאלה אשר השליכום אחרי גום ונקרבם באהבה לבל יתנכרו לנו, ובזה תעלה ארוכה ומרפא לשבר שתי הקצות, אלה מקצה מזה לא יוסיפו להחזיק במעוזי כל החקים הרבים אשר לא בתורה ולא באמונה ולא ברוח העם יסודם וזה כל פרים רק כי ידכאום ויפרידום מבני אדם, ואלה מקצה מזה יוסיפו להחזיק במעוזי הלאום אף אם לא יביאו צוארם בעול החקים. עלינו לקרוא בקול גדול: אחים הננו בני עם אחד לא רק בני אמונה אחת, עם אחד הננו ואם גם יפשע איש לחקים לא יחשב כפושע בעמו, עם אחד הננו אף בלי ממלכה וארץ, ולו גם אבדה תוחלתנו ממצוא עוד ממלכה וארץ בכל זאת נהיה לעם אחד ברוח, ואלה אשר ישמיעו כי רק בני אמונה אחת אנחנו המה ישגו ויחטיאו, כי לדברי אלה הן אם נסור מחקי האמונה אף כמלא נימא הלא נבדלנו מהקהל, כי מי ישית ידו על שנינו לאמר למי הצדק אם למחזיקים או לעוזבים החקים? אלה אשר יאמרו כי רק בני אמונה אחת אנחנו, המה ירבו ריב ומצה ויגדילו הפרץ ויפריאו בין אחים, כי אז תהיה מלחמה תמיד למפלגה במפלגה וכל אחת תאמר רק אני אבחר בדרכי יושר, לא כן אם תפקחנה עיניהם לראות כי בני עם אחד המה, אז לא יהיו עוד החקים כאבני נגף ויבחר כל איש דרכו אם אך לא יפשע בעמו, בני עם אחד אנחנו ורק חקי האמונה אשר המה כמבצרים לאחדות העם, הם המה יהיו כאבני הפנה לאמונתנו ולאחדות הלאום, וחקי האמונה האלה המה רק האמונה באל אחד ואין מלבדו, למוד התורה בשפה אשר בה נכתבה כי היא עתה לנו כארץ ושפה, התקוה בגאולה העתידה אשר היא לנו

כממלכה, ואם בשלש אלה יחזיק איש אז לישראל הוא, ועל היותר יבוא אלהים במשפט עמו ולא אנו.

האמונה באל אחד והתורה נחזיק בקומנו לתת חק ולא יעבור כי כל בני ישראל ילמדו את כתבי הקדש, והדבר הזה לא יבקש ממנו לא עת רבה ולא מלאכה כבדה, כי אם יחנכו את הנערים מנוער ללמוד כתבי הקדש, והמה יהיו כמוסרות חזקות להחזיק את רוח ישראל לבל ירבו מורדים ובוגדים בקרבו, והמה יורו את בני הנעורים דעת לבל ילכו בעינים עצומות אחרי מוריהם, שפת עבר היתה מאז ועד היום למעוז הדת והדעת, בה נכתבו דברי האמונה והיא העירה תמיד את הנרדמים בחיק הסכלות להתעורר ולפקוח עינים ועד עולם תהיה היא כאור מאיר לכל מבקשי אור, ורק שונאי עמם יקומו נגדה. ואם לא נפלא לראות כי בני שתי הקצות הרחוקים איש מרעהו בתכלית כי בני שתי הקצות האלה יתאחדו בדבר הזה, כהמתקדשים אשר לא לאמונה ולא לאהבת העם עיניהם, כן אלה מהמהדשים אשר לא לטוב עמם ואמונתם יחשוב לבם כי אם להוַת נפשם, שני אלה יחד יקומו נגד שפת עבר להשביתה מהארץ! אך זאת היא לעדה כי שפת עבר היא **ע מ ו ד ה ת ו ֶ ך** לבית ישראל, אחרי כי העוזבים את הדרך הישרה משתי הקצות יעזבוה במדה אחת. ובאמת היא עמוד התוך להאמונה הטהורה, לתורה התמימה, לאחדות העם ושלומו, והיא אחת מאבני הפנה אשר העם הזה, עם עולם, נשען עליהן, כי ימי עולם גם להשפה הזאת, בעת אשר ספרים גדולים ורבי ערך עלו בתהו ויאבד זכרם ושם כותביהם הנה יהיו הספרים הכתובים עברית לעד לדור, ורק הכותבים בה ידעו נאמנה כי שמם לא ימות עד עולם, כמעט לכל החכמים מישראל אשר לא כתבו בשפת עבר או ספריהם לא העתקו לשפה הזאת, כמעט לכלם אין זכרון כיום, אך אלה אשר בשפה הזאת כתבו יִזָכרו היום וגם עד דור אחרון יִזָכר שמם, כי כח העם הזה גם לה, לחיות גם אחרי כל התלאות והמצוקות אשר סבוה.

אשר על כן נחשוב את התקון הזה, כי כל בני ישראל ילמדו כתבי הקדש בשפה אשר בה נכתבו, כתקון ראשי ויסודי אשר עליו תלוי קיום האומה והאמונה. ולא רק את בני ישראל כי אם גם את בנות ישראל עלינו ללמד תורה, ובצדק נוכל עתה לגזור אומר כי כל

שאין מלמד את בתו תורה מלמדה תִּפלות, ולא כמו ששפטו עד היום ויסתירו את התורה מעיני הבנות, כי הדבר הרע הזה היה בעוכרינו כי סנו לאלפים מעמם ויבושו בשם ישראל, יען כי אמותיהם לא תדענה דרך האמונה וכבוד בית אבותיהן מימים קדמונים. לו ידעו הנשים משפט אלהיהן ותורתו כי אז חנכו את הנער מנוער לאהוב ולכבד את עמו וזכרונותיו ולהתפאר בהם, כי הלא כן הוא בכל העמים, כי האם תיניק את בנה משדי האמונה ואהבת העם. בעודנו באבו תשיר באזניו שירי אמונה ואהבת הלאום והשירים האלה יכו שרשם על תלמי לבב הילד הרך עמוק עמוק עד כי כל סערות מקרי החיים וכל חקירה ותפונה לא ימצאו און להם לשרשם עד עולם. כאהבת האם אשר לא תמות בלבו עד זקנה ושיבה, כן גם דבריה אשר באו בלבו עם חלב שדיה לא יעזבוהו עד יומו האחרון, ואם גם יחדל מהאמין בהם בכל זאת יקרים ואהובים המה לו יען כי מפי אמו שמע אותם, וכן היה גם בישראל עד דורנו זה: האם בישנה את בנה שרה באזניו שירי כבוד לתורה ותלהיבהו לרדוף לדעת אותה כי בה שמה כל כבודה, רק בן יודע התורה היה כל חפץ לבה ותקותיה ואת האהבה הזאת נטעה על תלמי לבבו, ואז לא היה חפץ ללמד את הבנות תורה, אחרי כי לא ידעו מאומה מכבוד חכמות ושפות ורק כבוד התורה היה נוכח פניהן, אז היה כל לבבן מלא מכבוד התורה גם מבלי אשר ידעו אותה. אך עתה אשר כלם ילמדו את בנותיהם שפות וחכמות ודרכי התבל ובהן תתפארנה, עתה אם לא ילמדו אותן גם תורה, הלא הנה כנכריות תחשבנה, ובאמת נכריות הנה בנות ישראל לעמן ואמונתן ולא באשמתן, כי אם בחטאת אבותיהן אשר הסתירו מנגד עיניהן דעת אמונת אבותיהם ותורתם וחכמתם, ולא יפלא בעינינו אם נראה כי בנות ישראל לא תתנה כבוד לעמן, אחרי כי לא תדענה אם ראוי כבוד לאבותיהן, הן זאת תדענה כי לכל עם שפה ותורה וחכמה, כי אותן למדו ותדמינה בלבן, כי אבותיהן מימי עולם היו כפראים בלי שפה ולשון וחכמה, ועל כן בוז תבוזינה לתורת אבותיהן אחרי כי לא תדענה מה היא. ואיך תהיינה הנשים האלה בנות ישראל ואיך תגדלנה הנשים האלה על ברכי אמונתן את ילדיהן אם גם מעיניהן נסתרה? אשר על כן אבדו

דרך נשים רבות ותבגדנה באמונתן ועמן ביום מסה ובניהן בדרכיהן הלכו[1]), כי בידי האב להביא דעת בלב בנו אך בידי האם להביא אמונה ואהבת העם בלבו. ועל כן אליכם המצוה, אליכם כל אוהבי עמם ותורתם, אליכם אשר תדעו כל כבוד בית ישראל ואמונתו וחכמתו, אליכם אשר תאמינו אמונה אומן, כי ישראל נוצר להיות לאור עמים ולשאת נס האמונה הטהורה לכל הגוים, אליכם אשר תבקשו בלבכם כי שם ישראל לא יסוף ולא יכלה כענן כלה, אליכם רועי ישראל ומוריו ומטיפיו אשר הוקמתם על להיות כעינים לכל העם, אליכם הרבנים, אם לחדש חפצכם או להחזיק בישן כל מגמת פניכם, אליכם כלכם המצוה

1) אף כי נשים חכמניות אשר תדענה תורת אבותיהן ושפתן מעטות מאד היו בישראל, אשר מהן נוכל לראות עד כמה גדול כח דעת שפת עבר וכתבי הקדש ופעולתן בלב בנות יעקב. בכל זאת תמצא ידנו להביא עד גם מדברי ימינו להראות כי המשפט הזה, אשר אם נלמד את בנותינו כתבי הקדש נחזיק באמונה ורוח הלאום, חזק ונצדק הוא אשר אין להניעו ממקומו.

ונציג למופת שתים נשים אשר היו למופת לבני דורן בחכמתן ודרכיהן ואשר שונות היו בתכלית אשה מרעותה בדרכיהן ומחשבותיהן ומקרי חייהן, כמו קראה להן העת ותעמידן אשה מול רעותה להראות לנו באצבע מה בין אשה עבריה יודעת התורה ומכבדתה ובין אשה חכמה אשר אך בחכמת העמים ודרכיהם תשים כל כבודה. האחת היא העלמה שרה כפיא סולם (Sara Kapia Sullam) והשנית היא הענריעטע הערץ.

שרה נולדה בסוף המאה השש עשרה למספר הנוצרים בעיר ווענעדיג על ברכי איש עשיר אשר אהבה באהבה בלי מצרים ויתן אותה ללמוד שפות וחכמות כאות נפשה, עד כי עשתה חיל בלמורים ותדע שפות רומי ויון והישפאניה ומה גם שפת ארצה ותמצא ידה להתחרות את גדולי החכמים בעת ההיא, ויצא לה שם בחכמתה ויפיה אשר היה נעלה מאד עד למרחקים. אך חכמתה ויפיה לא שובבוה ללכת ארחות עקלקלות לסור מדרכי אבותיה, ותהי להפך כי גם בדעת התורה וחכמת ישראל ואהבתה לעמה הראתה עוז כחה עד להפליא ותכה אחור כל יד נוגעת באמונתה. אחד מכהני הנוצרים אנזאלדא צעבא שר שיר „אסתר" אשר מצא חן מאד בעיני שרה, יען כי הכהן בחר באשה עבריה לרומם ערכה קבל עם, ועל כן מהרה להשמיעהו תורתה ותהללהו בכל תהלה וכבוד, ומני אז החלו לכתוב מכתבים כאוהבים ורעים, שרה כבדה אותו בכל לבה, וכל מכתביה היו מלאים אהבה וכבוד והוא גם הוא אהב אותה בכל נפשו, ומה גם אחרי אשר ראה תמונתה, ואחרי אשר רחקה ממנו כל תקוה לראות עמה חיים יחד

לקום ולצאת ולתת ידים אל הדבר הגדול הזה, לדבר על לב כל איש ישראל, ולכונן בתי ספר אשר בהם ילמדו את בני ישראל ובנותיהם תורה, הלא המה דברי הנביאים בשפה אשר בה נדברו. אתם המחרישים הלא תתבוננו בינה, כי דבר ה׳ היה לחרפה לרבים מצעירי הדור הזה יען כי לא ידעוהו, ואם לא תחפצו להביא צוארם בעול החקים עשו כחפצכם, אך עליכם להחזיק לבם לבל יעשו מהרה ולבל יעזבו מקור

בעולם הזה, לכן בקש לשבת אתה יחד בגן עדן בעולם הבא, ועל כן החל לפתותה במכתביו כי תמיר דתה בדתו. בתחלה נסה לעשות זאת בדברי ובוח אך היא ברוב חכמתה בתורת אבותיה ידעה לענות בכל עת עד כי נצחה את המפתה בדברים ולא מצא ידים לקום כנגדה. ואז אחרי אשר נלאה בחכמתה, החל לנסות דבר באהבתו ויתחנן אליה בתחנונים, אשר יעירו גם בלבנו חנינה וחמלה להאיש הנתעה אשר האמין אמונה אמן כי נפש שרה הטהורה תרד למטה כרוח הבהמה יען כי לא זרק עליה מים, כמבקש על נפשו התחנן אליה בלי חשך כי תחוס עליו ואל תורידהו ביגון שאולה. כי מר לו מר בזכרו כי חמדת נפשו לא תחלוק אתו נחלת עולמים. אבל היא אף כי נדה להאמלל במאד מאד ואף כי בכל לב „הקריבה חייה לו אשבי למען השיב לו מנוחתו״ ואף כי „בלבה היה חרות זכרון האיש אשר כבדה אותו בכבוד אלהים וכל חפצה היה כי כל בני אדם יכבדוהו ויעריצוהו כמוה״ (כן כתבה לו במכתביה) בכל זאת היתה כסלע איתן אשר לא ימיש ממקומו. וגם נגד כל סערות המקרים הרבים אשר עברו אחרי כן על ראשה, כי קמו עליה חבר אנשי מרמה ויוציאו דבתה רעה כי לא שלם לבה את אמונתה, וכהן אחד כתב ספר אשר בו הלשין עליה כי היא לא האמין בהשארת הנפש למען תפול בידי האינקוויזיציאן, וכל אלה למען הכביר עליה אכפם כי תעזוב אמונתה, אך כל אלה לא הצליחו עליה להטות לבבה אף רגע, כי היא התעוררה כגבור משכיל ותכה אויביה אחור בספר אשר כתבה להראות צדקתה ואמונתה באמונת אבותיה לעיני השמש. בתפלה לאלהי אבותיה, אשר תמלא נפשנו רגשי קדש בקראנו אותה, פתחה ספרה ובחכמה רבה להוכיח צדקת האמונה בהשארת הנפש התמה דבריה, ותכריע את אויבה וכלם ראו צדקתה. לא הפגעים הרעים ולא הכבוד הגדול אשר פזרו לה מלא הפנים רוזני הארץ (כי היהודים היו אז בווענדיג ברום המעלה ויתהלכו כאחים ורעים את חורי הארץ) כל אלה לא הסירו לבה אף רגע מדרכי אבותיה ואמונתה, ועל כן יהיה שמה למופת עד דור אחרון. (תולדות ימי חייה ראה וביחוד Rio, les quatre Martyres, Wolf, Bibliotheca III. 1162 בדברי החכם פראפעסאר ד״ר מ. א. לעווי במכתב העתי Jahrbuch für die

מהצבתם, הן עיניכם הרואות כי אם לא תמהרו לעשות הדבר הזה, כי אז הלא ילכו ויצערו אלה אשר בשם ישראל יכנו ואפס כל זכר למו, כי מי יקרבם אל עמם? המצות והחקים השליכו כבר אחרי גום, ואם גם את התורה לא ידעו הלא בעבור דור אחד או שני דורות אז יתבוללו בין העמים ולא ישובו עוד עד עולם לקרוא בשם ישראל. ואם לא תעשו

Geschichte Der Juden III. 1863 וגם בספר דברי הימים להחכם גרעטץ חלק שלישי. ולא היא האחת היתה בעת ההיא בין בנות ישראל אשר ידעה שפת עבר ותאהבה, כי עוד שם אשה אחת נותר בדברי הימים (ומי יודע כמה היו עוד אשר לא נשאר זכר למו?) והיא דבורה אשכרעללי, אשר העתיקה שירי שפת עבר לשפת איטאלקי ואשר אליה אמר משורר בשפת איטאליא „ירוממו המשוררים שלל מלחמה ואת תפארי תפארת כבוד יעקב וגורלו“ (גרעטץ, שם), וגם לאשה הזאת היה יד ושם בין גדולי חכמי העמים והסגנים, ובכל זאת נותרו באמנה את אמונת אבותיהן, וכל אלה פעלה הדעת בכתבי הקדש ושפת עבר.

וכאשר שמה לבנו וימלא גאון בזכרנו שם האשה הזאת כן תכאב נפשנו ותכסנו בושה בשימנו לב לחשניה להענריעטע הערץ אשר עמה הרפתה ישא, גם לה חלק המבע יפי הפנים וחכמת לב עד כי עלתה על כל בנות בחכמתה ויפיה, ותתהלך את בני עם הארץ וחמה פזרו לה כבוד, אך הכבוד אשר נתנו לה הוליכה שולל לשבות עמה ודרכיו וכל כבוד בת ישראל (להצנע לכת) השליכה אחרי גוה, ובקרוב אליה השטן שלייערמאכער (כהן פראטעסטאנטי) משכה אחריו ותמר דתה ותתן חרפה על ישראל. לגול חרפה מעל עמה גולה ובידה היה לעשות גדולות, אך היא אשר לא ידעה מחכמת עמה ותורתו *) לא עמדה ביום

*) החכם גרעטץ יאמר כי בילדותה למדה גם היא מעט כתבי הקדש, אך לא נדע עוד בבירור אם כן היה, ואם גם למדה לא רבה דעתה בהם, כי לא נמצא כל זכרון לידיעתה בתולדות ימי חייה אשר כתבה היא בעצמה. וכי חכמת ישראל ותורתו לא לכבוד נחשב בעת ההיא, בעיר ההיא, זאת ידע כל יודע דרכי העת ההיא, וגם העתקת כתבי הקודש לשפת אשכנז לא למען הפיצם בישראל נעשתה, אחרי כי רק מעטים היו אשר בחרו בשפת אשכנז, כי אם למען ילמדו בני ישראל על ידיהם שפת אשכנז, ובכן עשו את התורה לשפחה לשפת אשכנז, לכן הרבנים אשר קמו לשטן נגד ההעתקה לא יאשמו בשימנו זאת אל לבנו. וגם כל איהב דעת ודורש שפות העמים, אם אך יכבד את תורתו, יודה כי בזה השפילו כבוד התורה ויסירו לב בני הנעורים מאחריה, אחרי כי לא למען דעת אותה למדוה, כי אם למען עשותה לכלי מעשה ללמוד על ידה שפה זרה,

כדבר הזה אז חטא עמכם תשאו ואתם תהיו הרועים המאבדים את צאן מרעיתכם! וגם אתם ההרדים לדבר ה׳ אשר בכל החקים והמצות ישמח לבכם, גם אתם ראו נא ראו, כי לא כדורות אשר עברו הדור הבא, כי לא עוד בהדרים יֻחבאו בני הנעורים ללמוד התלמוד והפוסקים, כי מספר בני הישיבות ילך ויצער, כי בני הנעורים יבקשו עבודה ומעשה ודעת, כי הבנות לא תשבנה עוד בבית אבותיהן ותהכינה ליום אשר יבוא השדכן ויתננה לאשר בחר בו אביה, נער בן תורה, כי גם הנה תצאנה ותלכנה אל אשר יהיה רוחן ללכת, ותבחרנה כהעולה על רוחן, כי תתחרנה בדעת חכמות ושפות את בנות העמים, ועל כן התאוששו ואל תקשו ערפכם, הצילו את אשר בידכם להציל, הצילו כבוד אבותיכם אשר שפכו דמם כמים על תורתם, תנו ניר לתורה אשר היא משוש תפארתנו, קומו ועשו ודברו על לב האבות כי ילמדו לבניהם ולבנותיהם תורה, ואל תאמרו כי החכמים אמרו כל המלמדה תורה כאלו מלמדה תפלות, כי עת לעשות היא ובעת לעשות לה׳ המצוה גם להפר דין תורה, ואף כי דבר אשר הוא לא דין ולא תורה רק מאמר בעלמא, ובעת כזאת עת אשר אנית האמונה תחוג ותנוע והגלים יסערו להפיצה והתהום יפתח פיו לבלעה כלה, בעת הזאת אם תעמדו מנגד, אם תחרישו ולא תשימו זאת על לבכם, אז תשאו אתם עון בית

מסה ותמר כבוד בית אבותיה בקלון. לו מצאה ידה להתוכח בדבר אמונתה כמו שרה כי אז אולי חשבה את אמונתה לכבוד לה, אך מחוסר דעת בזה גם היא לה בלבה וסופה הוכיח על תחלתה. על דבר תולדות ימי הייה כתבו החכם פירשט ועוד, וראה גרעטץ חלק י״א צד קנ״ה. וכמוה כן רוב יתר בנות ישראל בעיר ההיא אשר זכו לשם כמו דאראטעא בת הרמבמ״ן ורעותיה, אשר כלן השחיתו דרכיהן והעזבנה את עמן כבוגדות וסוררות אשר על כן נוכל לאמר בצדק כי לו ידעו תורת עמם כי אז התפארו בה והיא היתה עליהן סתרה לבל תמעדנה רגליהן. וכן גם היום, בעת אשר בנות חכמות יודעות שפה ולשון וגם שפת עבר בארץ רוסיה (אשר לא מעט מספרן) תאהבנה את עמן ותחנכנה את ילדיהן על ברכי היהדות, הנה על הרוב הן הנה הנשים ביתר הארצות אשר תשחתנה לב בניהן מנוער, כי יתכחשו לצור מחצבתם, כי תחת מנהגי בני ישראל במנהגי העמים תבחרנה, תפלין ציצית סכה וכמוהן היו להן לגועל נפש אך אילני נוצרי (קריסטביימע) תמהרנה לעשות לבניהן בידיהן, אוי לה לאותה בושה! ובכל זאת לא יוכיחו המטיפים על דרכי כסל אלה!

ישראל, כי העצמתם עיניכם מראות את דרך צאן מרעיתכם אשר נִתנו על ידכם, עשו! כי בידכם לעשות ואליכם המצוה לעשות!

ואף כי אליכם הצעירים, אשר נשאכם לבכם להיות לרועים לישראל, אליכם הלומדים עתה בבתי מדרש הרבנים, אשר תתעתדו להיות למדריכים ומאשרים לישראל בדור הבא, אליכם עוד יותר ויותר המצוה להכין לבכם לדבר הגדול הזה. הזקנים מהמחדשים והמחזיקים, אשר היו בעלי מלחמה תמיד, המה לא יוכלו לראות עוד נכוחות, כי המה איש לדרכו יפנו ובאשר יבחר האחד הוא בעיני מנגדו כסכלות או כרעה רבה, לכן אם המחדשים יקראו לשפת עבר אז תהיה כחטאת למחזיקים ואם המחזיקים יעשו זאת יניעו עליהם המחדשים במו ראשם כמו הבל ורעות רוח ידברו, לא כן אתם אשר לא לכם התגרות מלחמה, אתם אשר לכם נִתן לאַחד תורה וחכמה, אתם אשר לא נטל עליכם להתחבא חדר בחדר בבקשכם ללמוד חכמת יונית, ולא לכם לֵבוֹש בתורת אבותיכם, אשר בידכם להיות למורים חכמים ואדירי התורה, אתם אשר בכם תלויה כל תקות ישראל בימים הבאים, אתם זכרו זאת והיו לאנשים, אתם כוננו רגליכם על הדרך הזה, בחרו בתורה ובחכמת אבותיכם ותנו לבכם להפיצן ביעקב ואז תהיו כגואלים, כמלאכי ה׳ לדור יבוא לישראל ושמכם יבורך עד דור אחרון!

זה הוא העמוד האחד אשר עליו ישען בית ישראל, עמוד רוחני וגשמי גם יחד, כי הוא משענת לאמונה ואחדות העם, והעמוד השני הוא גם הוא דומה לו, כי גם הוא רוחני וגשמי, והוא התקוה בגאולה העתידה. ידברו החוקרים בדברי הימים ויוציאו משפט כהעולה על רוחם, אם מימי עולם נשרשה התקוה הזאת על תלמי לבב בני ישראל או בימי התלאות נולדה, אחת היא לנו, כי בדברים כאלה לא המחקר בדברי הימים יורנו מה לעשות כי אם דברי הימים עצמם, במחקר יכול כל איש ללכת בדרך לבו, ואת אשר יכשר בעיני האחד יהיה כמו זר בעיני השני ועל כן לא עליו יוכל כל העם לבנות יסודותיו ולא על פיו יכין דרכו, כי אם על אשר עינינו רואות, אשר נעשָׂה, וזאת נראה בעינינו מעת אשר ישראל החל להיות כעם והוא מעת הגלות הראשונה, מעת אשר החל גם למוד התורה להיות כארץ וממלכה ובית

ה׳ לכל העם. (וגם בזה נראה מה נפלאו דרכי העם הזה, כי בעת אשר כח כל העמים יֵראה רק בשבתו בארצו ומיום אשר תשבת ממלכתו כן ילך וידל, הנה היה בישראל להפך, כי כל עוד אשר ישב בארצו לא נראה כשרונו יותר מכל העמים, ורק מעת אשר התמוטטו אשיות ממלכתו וארצו מני אז נראהו לוחם כגבור משכיל באויביו מפנים ואהור ומקומו לא ינח, וכל זה יען כי הוא עם הרוח). מעת הגלות הראשונה ועד היום נראה כי התקוה הזאת אֲחדה לב העם ותעשהו לעם אחד, היא נתנה לו אומץ ועוז לשאת ולסבול, היא החיתה רוחו למען יוסיף לחיות ולא יאבד בעמים, היא והתורה גם יחד לווהו על כל דרכיו והֵנה יחד היו עליו סתרה נגד כל סערות המצוקות אשר סערו להפיצו, זאת נראה מדברי ימינו עד בלי די, ואיש לא יתעקש לאמר כי לא כן הוא, אם לא יחפוץ כי יֵחשב כמכחש באור שמש, ועל כן אחרי כי התקוה הזאת היתה כעמוד נכון לבית ישראל, ואחרי אשר אך טוב בקרבה וכל רעה לא תבוא לרגלה יען כי היא אך ב ר ו ח, כי היא לא תעוררנו למפעל ומעשה, לאגוד אגודות מורדים בארצם וממלכתם ולאסוף אנשי חיל למען לצאת ביד רמה ללכוד לנו ארץ, אשר על כן לא נירא מקנאת העמים בהחזיקנו בה ולהם אין כל פחד ממנה, כי אך שלום במגורה, רק רעיון המסור ללב ולא לידים, לכן עלינו להחזיק בה בכל מאמצי כח ולהשרישה על תלמי לבב בני הנעורים כאשר תמצא ידנו, כי היא כחומה בצורה למקדש הדת ואחדות העם, והיא תתן בלבנו את החפץ להוסיף להחזיק במעוזי ישראל. תקוה דרושה לעם באשר הוא עם כמו לאיש ואיש למען יוסיף למצוא חפץ בחיים, ובעת אשר כל העמים יקוו להרחיב גבולות ממלכתם ולשפוך ממשלתם גם על עמים אחרים ולהרים קרן לארצם, הנה אך התקוה הזאת לישראל, להגאל בימים הבאים, לכן החובה והמצוה על כל איש ישראל ומה גם על מוריו ורועיו המבקשים להדריכהו בנתיבות אמונתו, לעשות את התקוה הזאת כאבן פנה לאמונתם, והנוגע בה כנוגע בבת עין אמונת העם הזה. ולא ידברו אלה אשר ינבאו לרוח לאמר: „לא לארץ וממלכה עינינו נשואות להיות כעם קטן ודל בודד בארצו כי אם עלינו להיות נודדים בגוים למען נורם דעת אלהים בארץ, ויען כי רוב המחזיקים

בתקוה הזאת יקוו ליום גאולת הגויה, ליום תשוב הממשלה לידם בארץ ולא ממשלת הרוח, על כן עלינו להפכה משרש למען נשריש אחרי כן את התקוה הטהורה הראויה לעם הזה״, אל יאמרו כזאת כי רעה גדולה יעשו לעמם, התקוה הזאת אך תקוה היא ברעיון ומחשבה יסודה וככל רעיון כן גם הרעיון הזה, לא לכל איש נתן כח לב להנשא אל על, כי אם מבשרו יחזה כל דעה ומחשבה, וכאשר באמונת אל אחד לא ישוו בלבם כל המאמינים, ובעת אשר רוח האחד יתרומם אל עָל לראות את היוצר רק במחשבה מבלי כל מדה ותאר, הנה יהשבהו השני, אשר גם הוא אך באחד יאמין, כפועל ובורא בפעולות ידים, וכאשר יפשעו אלה אשר יאמרו נשבית את התורה יען כי ממנה ילמדו רבים לחשוב כי ידים ועינים ורגלים וחמלה ורצון וקצף ואף וכהנה מדות בני אדם להבורא הנעלה מעל כל מחשבה, כן יחטאו אלה אשר יאמרו להשבית את התקוה הזאת רק מאשר כי ממנה יקחו רבים תוחלת לממלכה בארץ. אם נשבית את התורה אז יסוף שם וזכר לאמונת ישראל, ואם נשמיד את התקוה אז ירופפו עמודי הדת והלאום ולא יוסיפו לקום. תוָהר כמו שהיא ויחזה בה איש איש כלבו, בידנו להורותו מה טוב, ולהעלותו מעלה מעלה כי יחזה נכוחות, אך לא לשרש דעה מקרב לבו בהזקת היד ולשים אהרת תחתיה, לכן זאת תעשו מורי ישראל אם מחדשים או מחזיקים אתם, החזיקו בתקוה הזאת ועשו אותה כעמוד נכון לבית ישראל, אליכם המהדשים המצוה לעשות זאת, אחרי כי תראו כי כל מוסרות הדת ודרכי הלאום, אשר עד הנה היו כחומות בצורות לרוח ישראל, רופפו עתה ואם לא תחישו לחזק את המוסרות האלה (ואף כי אם עוד תקומו לרפה כחן) אשר אך ברוח יסודן ולא תכבדנה עולן על העם ולא תפריענה אותו ממעשיו ודרכיו בחיים, אז תהיו אתם המבערים את הכרם וחרפת העם, אשר ישכח תעודתו, אתם תשאו. וגם אתם המחזיקים אם תשיתו לב, כי החקים הרבים לא יהיו עוד כאבני הפיץ להדור החדש, גם אתם מהרו לקדם פני הרעה למען תחזקו את הבית בעוד יש תקוה לחזקו, בטרם ערער יתערערו יסודותיו מבלי אחרית ותקוה להקימו עוד.

התקוה הזאת אם תוָתר בלב העם אף אם איש איש יחזה בה

כלבו, גאולה רוחנית או גשמית, אז עוז בידה לאחד את בני שתי הקצות ולעשות אותם לעם אחד ולחזק את האחוה בלבם ולחיותם גם בימים הבאים כאשר היתה רוחם עד היום ותובילם אל המטרה אשר יסד להם טבעם מעת היותם, וחלילה לנו מבקש לשנותה באחרת או להסיר זכרה מספרי התפלות, או זכרון ירושלים וזכרון הקרבנות, כי אך בהם תלויה התקוה[1]).

זה הוא העמוד השני אשר גם הוא רוחני וגשמי גם יחד, כהעמוד הראשון, ואשר שניהם היו לעמודים לבית ישראל מאז ועד היום ואין לנו לחדש בהם דבר רק להעמידם על מכונם לבל ירופפו.

1) כשחוק מכאיב לב יהיה הריב על דבר הקרבנות בעיני כל מבין דבר לאשורו, המה יריבו בחזקה אם להשאיר או להסיר את הקרבנות, כמו בית המקדש כבר בנוי וישראל יושב בארצו ואין לו רק לדעת אם ישובו להקריב קרבן כמקדם, או לשנות את סדר העבודה מזבח לרנה ותפלה. הן לו גם בקשו אחרים להקריב קרבן בפועל גם אז לא מעשי תעתועים היה, רק לא על פי ד ר ך ה א ר ץ בעת הזאת היה, כי אם נשים לב הלא נודה, כי אם נאמין כי אלהים שומע תפלה ומבקש תודה אז ירח לו גם מנחה, ואם בזבח וקטורת געלה נפשו, הן גם תהלת אנוש ותפלת שפתיו כאַל יֵחשבו בעיניו, ומה יתרון לתפלה על זבח? ובאמת ביחוס אל אלהים אין כל יתרון לזה על זה, רק אל עצמנו יש יתרון לתפלה מקרבן, המקריבים קרבן יוכלו לחשוב בנפשם, כי המה יחטאו ואחר ישא עונותם, לא כן המתפלל לאלהים במו פיו הוא ישיב אל לבו לשוב מחטאיו, ועוד זאת כי המקריב קרבן מגשים יותר את בוראו מהאיש אשר ישיר לו ברנה ותפלה, אך היתרונות האלה המה רק ביחוס אל הפעולה, היינו לו חפצו באמת להחל להקריב קרבנות, כי אז הצדק עם המנגדים לאמר: לא בעת הזאת נבער נכסל לשוב אל המנהגים הקדמונים, הלא גם הנביאים והחוזים מאסו כבר בקרבן וזבח ואף כי אנו בדור דעה הזה, אנחנו נדע כי עולות מחים לא לרצון לפני האלוה המרומם. אבל זכרון הקרבנות בספר התפלה מה מנו יהלוך אם נזכרהו, ונהפוך הוא כי עלינו המצוה להשאיר הזכר הזה, אחרי כי כן היה ואבותינו הלא הקריבו אשבר ומנחה ונדע איך עבדו אבותינו את-אלהיהם, ואם גם יתפללו על העתיד כי יקריבו קרבן גם בזה אין כל רע, הן המקוה לגאולה רוחנית הלא כאשר יבאר את הגאולה לא גשמית כי אם רוחנית כן יש בידו לבאר את הקרבנות לא גשמים כי אם רוחנים היינו רוח נשברה ונפש נכאה, ואם יאמין בגאולה גשמית יאמין גם בקרבנות גשמים עד אשר ידע איזה מהם יכשר.

אך לא שני העמודים האלה בלבד יספיקו עתה לדבר הגדול הזה, כי אם עוד עמוד שלישי, אשר אף כי לא היה עד הנה בישראל ועלינו לעשותו עתה, בכל זאת כח בידו להכין את בית ישראל ולאחד את שתי הקצות, להשיב לב הנפרדים מעל אחיהם אל עמם ולהקים את הנהלאים משפל מעמדם לעשות אותם לבני האדם המעלה ולתת להם אחרית ותקוה, העמוד הזה הוא ה ב ר ת כ ל י ש ר א ל ח ב ר י ם.

הן גם לכל העמים ובני האמונות השונות אגודות (אָרדען) אשר תכליתן לסוכך על האמונה, אף כי אין קם נגדה ואין מרדף אותה, כי הממשלות תהיינה עליה סתרה, ואף כי לנו דרושה אגודה אחת, אשר תאגד את כל בני האמונה למען יעזרו איש את רעהו בצר. אמנם גם בזה נִפְלא מיתר העמים כי בעת אשר אגודותיהן תֵעשינה על ידי חבר כהנים ונזירים אשר לא לבני האדם המבקשים חיים הנה ועל כן כרובן כן משחתן בקרבן, כי הנה תקומנה כמלאכי בלהות לשפוך ממשלתן על כל בשר למען תמצא ידן להשתרר על כל ובשם האמונה ירבו חללים בסתר ובגלוי וכל תכליתן וכל מגמת פניהן לגולל אור מפני השך, כי אך בחשך תמצא ידן לעשות חיל, הנה תהיה האגודה האחת אשר נעשה אנחנו לא לחרחר ריב כי אם לעשות שלום, לא להרבות חשך כי אם להפיץ אור, לא להשתרר כי אם להתחזק. אגודה אחת עלינו לעשות אשר היא תקרב את הנפרדים, למען ישובו להחזיק במעוזי עמם ויעזרו לאחיהם בעת צרתם, והיא תבקש להרבות גם הדעת בקרב אלה אשר עוד לא ידעו מה היא. האגודה האחת הזאת תהיה לתפארת לעם הזה ובידה לעשות גדולות, אם כל איש מבני ישראל ימהר לתת ידו לה אז תעלה בידה על נקלה להרים את אחיהם משפל מצבם, הרבה יתר מאלפי מטיפים ומורים, כי בידי המורים אך ל ע ו ר ר רוחם לדעת ומלאכה מבלי אשר תמצא ידם ל ה ו ש י ע להם, ובידי האגודה יהיה הכח והעוז לתת ידים לדורשי דעת למען ימצאו את חפצם, אשר על כן נגזור אומר ונחליט כי האגודה הזאת גם היא תהיה כעמוד נכון לבית ישראל, אף אם חדשה ולא מימי עולם היא. עד עתה מן הנמנע היה לעשות אגודה כזאת וגם כמעט לא היה חפץ בה, עד עתה אשר היושבים בארצות שונות היו רחוקים איש מרעהו ולא יכלו

להשמיע דעתם והפצם איש לרעהו בלתי אם בירחים ושנים, ועל כן לא יכלו להתאחד באגודה אחת, אך עתה אשר בידי בני ארץ אחת לדבר אל בני ארץ רחוקה ועד מהרה ירוץ דברם, עתה בידם לעשות זאת. ועתה תרבה התועלת אשר תצא מאגודה כזאת הרבה יתר מבימים אשר עברו, כי עד הנה כל עוד אשר כלם שמרו את החקים והוקירו את התורה אז היו המה כמוסרות חזקות לאחד את לב העם למען יצר לאיש בצרת רעו, אך עתה אשר רבים המה אשר לא ידעו התורה וגם בחקי ישראל ודרכיו געלה נפשם, עתה אם לא נעשה אגודה אחת אשר תאחד את לב כל העם אז ירבו הסוררים מעמם ובניהם אחריהם לא ידעו עוד כי לישראל היו, ועוד זאת כי עתה עת לעשות היא, עת להעיר את העצלים וההוזים בתנומת הבערות והבלי שוא למען יהיו לבני אדם, כי ירדפו דעת וכשרון המעשה, לבל יהיו ככלי אין חפץ בו במכונת החיים וירעו לנפשם ולעמם, עתה עלינו החובה והמצוה לתת יד לעשות אגודה אחת למען יפקחו הפקחים עינים לעור, למען יהיו המישרים ארחותם כרגלים לפסח, ואז ירבה כבוד ישראל וירבה עצמה ויחדלו סוררים גם שטים אחרי הבלי שוא מקרבו ויהיה לברכה בקרב הארץ, וכל אלה בידינו לעשות רק אם אגודה אחת תהיה לנו אשר תדבר שלום לכל העם כמחזיק כמחדש, אשר לא על מעשה איש באמונה תשים עיניה כי אם לצור מחצבתו, אשר תחשוב את כל בני ישראל כאחים ואז תצא ממנה שלום ודעת וברכה לכל העם.

ועל כן המצוה על כל איש אשר בשם ישראל יכנה ואשר יאהב עמו ואחיו לתת ידים להחברה הקדושה כל ישראל חברים (אחרי אשר כבר עשוה), לתת לה מהלכים בקרב כל בני ישראל ולהקימה על למען תעשה חיל ותגדל לטוב כל העם יחד, על כלכם המצוה, עליכם אשר ידכם תמצא לעזור בכסף ועליכם אשר כח בלשונכם להושיע בדבר שפתים, על כלכם, כמחדשים כמחזיקים, אם אך את שלום עמכם תדרשו, על כלכם המצוה להתעורר לצאת לעזר להדבר הגדול הזה ותהיו לברכה עד דור אחרון וקרא לכם גודרי פרץ, בוני בית ישראל.

הנה אלה המה שלשת העמודים החזקים אשר עלינו להחזיק למען יחזק בית ישראל, ואשר החובה והמצוה על כל איש להחזיק

בהם למען יוסיפו בלב ישראל עוז ועצמה גם בימים הטובים כאשר חזק לבם בימי הרעה, בדברים האלה די, והמה התקונים היותר טובים והיותר נאמנים אשר בידינו לעשות, המה ולא עוד, כי מן התקונים האלה תצא ארוכה ומרפא לשבר העם לשתי קצותיו. לא לנו ללחום נגד החקים הרבים אשר יכבידו עולם על העם, כי אם נפקח עיני העם ואז ידע מה לקרב ומה לרחק, גם חלילה לנו מהדיח מהקהל את אלה אשר פרקו העול ואם גם הרשו לעצמם יותר מדאי, כי בדברי האמונה המשפט לאלהים הוא ולא לנו, וכל ישראל ערבים זה בזה רק בדברים הנוגעים להעם כלו ולא לדברי האמונה, כי אל עושה משפט לנו אשר לא יעות משפט ואם בן לא ישא עון האב ואב לא ישא עון הבן, על אחת כמה וכמה כי איש לא ישא עון בן עמו, די לנו די להלחם בדבר אמונה ודת ולתת או לבטל חק, די לנו הספרים לאלפים ולרבבות אשר נכתבו על אדות החקים כי עוד נקום ונוסיף עליהם, לא עת לדרוש בדבר החקים העת הזאת כי אם עת לעשות לעם כלו, להפריד בין יראת שמים לאהבת העם, ודי לנו אם נשמיע בפה מלא תמיד כי גם אלה אשר לא ישמרו את החקים יחשבו כאחים לנו וכבני ישראל, אם אך יחזיקו במעוזי הלאום, הדבר הזה לבדו די, ואם יבקש איש להביא במשפט את החקים למען נדע לאיזה מהם שרש וענף בדת ואיזה מהם כמו זר נחשב, יעשה זאת כחפצו וישמיע דעתו כדבר תורה, ואם יקומו אחרי כן יודעי הדת ויבקשו לבטל חק או משפט יעשו כחפצם, אך לעת כזאת נניח את החקים והריבות אדותם ונחזיק במעשה, לחזק את לב בית ישראל בתחלה, ואם גם יפרו רבים חקי הדת ביד רמה לא לנו לשית לב, כי בזה לא ידל ישראל ולא ירפה כח האמונה, כאשר לא רפה כח האמונה בכל העתות המובות לישראל אשר בהן הפרו רבים את חקי הדת, אך חלילה לנו מתת חק לבטל חק, כי אין בידינו הרשות לעשות זאת וגם אין כל תועלת אשר תצא לנו מזאת. רק על העמודים שימו לבכם ועשו ברכה את כל העם ושלום על ישראל!

עֵת לְדַבֵּר.

אדם אין חכם בארץ אשר כה תרב הכמת לבו להגיד כל האותיות מראש ולהשמיע מתחלה, בבחרו לו דרך למעשהו, את כל המעשים אשר יעשה ואת כל המחשבות אשר תעלינה על לבו בימים הבאים, גם תכליתו ומטרתו אשר כבר גמר אומר בלבו ויהליט תקצר לשונו מהביע לכל משפטיהן בטרם התיצב על דרכו ובטרם החל במלאכה, כי לרגלי המלאכה יבואו מקרים שונים העוזרים לו והקמים לשטן לו בדרכו, רק אחרי אשר הצליח חפצו בידו לעשות אז ידע ויש לאל ידו להודיע משפט מעשיו והפיץ לבו. וגם אני בגשתי בתחלה למלאכתי, אף כי בחרתי לי דרך, הלא הוא לכונן מכתב עתי לחכמת ישראל למען הדעת בלי משוא פנים וזאת היתה מטרתי וחפצי, בכל זאת לא יכלתי השמיע כל מאויי לבי, כי לא נכחד ממני, כי רבות הנה המכשלות הפרושות ליד המעגל הזה. רבים המה הקמים לשטן לאיש ישראל אשר יחפוץ להשמיע מחשבות לבו ועוזריו מעטים המה, מעטים מאד, כי לא בדרך מיסדי מכתבי עתים להכמה בשפות עם ועם יוכל העברי ללכת, מיסדי מכתבי עתים בכל עם ועם יוציאו מחשבותיהם לפעולות אדם על נקלה, כי בהם מפלגות תבחרנה בדרך אחת ומחשבה אחת להן, ואם יתעורר איש מבני מפלגה האחת להשמיע מחשבותיה וללחום בעד דרכיה אז יבטח כי כל אלה אשר כמחשבותיהם מחשבותיו יחזיקו בידו ויעזרוהו, לא כן בבני ישראל אשר מספר הקוראים מפלגותיו המה: כל איש ואיש יבור לו דרך ואף שנים בעיר לא ימצאו אשר נוכל לאמר עליהם: ראו הנה המה בדרך אחת ילכו ומחשבה אחת להם, ואם כן תכבד מאד העבודה על מיסד מכתב עתי עברי להפיק רצון מאדם רב, אם בדרכי המחדשים יאחז והחדשות יבחר אז לא לבד כי מנגדיו יתגרו בו מלחמה, כי אם רבים מההולכים בדרכיו יקומו נגדו ויקראו כי לא יצא ידי הובתו, כי אמנם לא בקש לעקור את

הכל, ואם מקרב המחזיקים יצא ובדרכיהם יבחר גם אז לא יזכה את ארחו בעיניהם, כי צדיקים ממנו אשר יחזיקו הישנות יותר ממנו גם יוסיפו עליהן כהנה וכהנה יקומו לתת דפי במעשיו. ומה יעשה ילך באמצע? — אך לא! אז יקראו אחריו מלא מזה ומזה ובעת אשר אלה יתנוהו כמחלל קדש יחשבוהו מנגדיהם למתחסד וחונף. ואם ישאלני איש: הלא משפט אמת הוא מראש מקדמי ארץ, כי הדרך הממוצע הוא הטוב, ומדוע לא יצלח העברי בבחרו בו? על זה אענהו: אמנם כן הוא הדרך הזה טוב הוא, ולו היו דרכי בעלי שתי המפלגות בישראל שונות בתכלית, לו אמרו המחזיקים רק להחזיק בכל, והמחדשים רק להרוס את הכל, כי אז היה לאל יד איש הבוחר בדרך הממוצע לאמר: אני לא אבחר בכל ולא אהרוס הכל. אך בין המפלגות בישראל אין דרך ממוצע, ואלה שני הקצות כמעט קט יתלכדו. כי המחזיקים לא רק להחזיק נפשם חפצה, כי אם להוסיף ולבנות מגדלים על מגדלים, את הבנין הישן יקחו למו רק ליסוד מוסד לבנות עליו כמו רמים מקדשי הבליהם, והמחדשים לא רק יהרסו כי אם יבנו, המה יבקשו להרוס את הבנין אשר נותר לפליטה מימי קדם עד היום ויאמרו להקים אחר תחתיו לרוח בינתם מבלי שים לב כי אולי קצר כח לבם מהבין חכמת הבנין, ופן תקצר ידם מכלות את המלאכה ובניניהם נפול יפלו וכל מגדליהם יהרסו ברגע אחד ואז לא תשאר בידם מאומה, אחרי כי את הבנין הישן כבר הרסו בידיהם, לזאת לא ידאג לבם כי רק לבנות יחפצו, כאשר גם המוסיפים לא ישימו אל לבם פן יכבד המשא אשר שמו על הבית הישן ויחד יפלו ויהרסו, כי גם המה אך לבנות מגמתם, ואין עוד דרך ממוצע ביניהם אשר נוכל לאמר עליו כי הוא הדרך הטוב, כי אם יקום עוד שלישי ויאמר לא נבנה ולא נהרוס, רק נחזיק בכל אשר לפנינו, גם זה לא יצדק בעשותו כזאת, כי אמנם החובה עלינו להסיר הקוצים הרבים אשר עלו על אדמת ישראל באשמת כורמיו או בשגגתם, והדרך הזה (הלא הוא לבלי בקש לבנות מגדלים חדשים רק לשים עין על הישנים ולהסיר מהם הסבל הרב אשר שמו עליהם המוסיפים הראשונים, אשר בקשו להרבות אסר על אסר, ובכל דבר המוטל בספק גזרו אומר כי יש נוהגין להחמיר, מבלי

הקור מי המה הנוהגים ומי אבי המנהגים (דברי מהרש"ל בתשובותיו) ולא חסו על ממון ישראל להטריף בעבור יש נוהגין בין בקנה בין בושט, בין במיעוט קמא בין במיעוט בתרא, בין בבהמה בין בעוף, בין בשהייה בין בדרסה בין בחלדה בין בהגרמה ובין בעיקור, ולהביא במשפט דברי המחמירים אם רק ואם ישר משפטם למען הוציא משפט צדק לאור) הדרך הזה לא ממוצע הוא כי אם שונה הוא בתכלית משני הדרכים לשתי המפלגות גם יחד, ולבחר בדרך הזה יכבד עוד הרבה יתר, כי אם יקום איש ויאמר רב לכם לבנות ולהרוס די לנו די אלה אשר נותרו בידינו, נטהרם מערמות העפר אשר שמו עליהם עד הנה בונים בני בלי דעת, אז יתנפלו עליו מזה ומזה ויאמרו כי רעה נגד פניו, כי לא רק המתקדשים יקראו למלחמה בקנאתם, כי אם גם המחדשים ילבשו קנאה כמדם ויאמרו לכבוד עמם ואמונתם יעשו מעשיהם זר מעשיהם, ואלה כאלה רק בדבר שפתים ולא באמרי חכמה ומשפט ילחמו וכל לשון תקום אתם למשפט ירשיעו בלי משפט וצדק, לא יוכחו את איש ריבם ולא ישמעו מה בפיו אולי ישר משפטו, כי אם על נקלה בדבר אחד יכו אויבם אחור, המתקדש יקרא לאיש ריבו: גש הלאה כי מחדש אתה, כופר בה' ובתורתו, והמחדשים יענו גם המה בשאט נפש לאנשי מצותם: הן מתקדש אתה, בער ולא ידע עד מה וכל הדעת והחכמה אך לנו נתנו למורשה ומה תוכה תוכיח אותנו אתה אשר לא ידעת אי זה מקום בינה?! כה ילחמו ויוסיפו ללחום בשם האמונה והחכמה הקרובות בפיהם והרחוקות מכליותיהם ויפרעו פרעות ותרב המהומה, מהומה נוראה אשר עליה ישתומם ויאחז שער כל איש אוהב עמו בראותו שני הנצים אשר גם יחד ישליכו עטרת ישראל ארצה וירמסו עליה ברגל גאוה. מהומה ומבוכה בארץ וארץ, מהומה ומבוכה בעיר ועיר, גם בעדה ועדה חבורה וחבורה. וכל איש אשר עבר בארצות אשכנז ראה זאת בעיניו איך יצאו חוצץ למלחמה בדבר שפתים ובעט סופרים, זה יאמר מחדש אני מבלי דעת מה חדש ומה ישן, ורעהו יקרא מחזיק אני מבלי דעת מה יחזיק, ומעל לעם יעמדו על הריב הרבנים ויגורו מלחמות. לשחוק מכאיב לב יהיה להאוהב עמו השומע בקרב המחדשים יעמוד המטיף לעם ומה ישיף

לאלה, כי יחדלו מקות ליום גאולה, כי יהגו בשפת אשכנז בכל לב וישכחו שפת עבר אשר לא לעזר ולהועיל היא להם, כי יהיו ככל עמי הארץ, כאלה וכאלה יטיפו לאנשים אשר לא ידעו אף קרוא עברית ואשר כבר שכחו גם זכר דרכי ישראל ומרבית בניהם ובני משפחתם כבר עזבו גם אמונת אבותיהם, ואם לא לשחוק יהיה מטיף כזה אשר ישכח את המקום והזמן, לו הטיף כזאת לפני מאות שנה, או בארץ פולין ורוסיא, או אמרנו רק חוטא ובוגד לעמו הוא, כי יאמר להשבית מעמו זכרון אבותיו ונחלתו אשר הנחילוהו, הנחלה אשר בדמם קנו אותה, אך עתה אחרי אשר צאן מרעיתם כבר שכחו שדה מרעה אבותם ומבועי המים אשר מהם שתו הוריהם כרפש וטיט נחשבו בעיניהם, והנם אוחזים בדרכי עמי הארצות יותר מעמי הארצות, עתה אם יתעורר עוד מטיף ויטיף להם כי יבקשו נתיבות דרכי העמים, עתה לא בוגד רק משוגע איש הרוח הזה נאמר לו, ואלה היו בעמי ככהני עם ועם, אשר רק מפיהם יבקשו תורה, והמה טרם ידעוה. ולעמתם יעמדו מנגדיהם המטיפים לתורה ולתעודה ויכו חרם כל איש אשר יעיז לעבור גם על מצוה קלה מהקלה אשר הוסיף אחד מאחרוני האחרונים, וגם המה יטיפו לאנשים אשר לא ידעו עד מה בתורה וחקיה זרו להם, וגם המה לא יכרו אזן לשומעי דבריהם, כי ייטיבו דרכם וינהלו את בניהם על מבועי דעת התורה, כי יורום מנוער חקיה ודרכיה, למען ידעו להבחין בין דובר אמת למפיח כזבים, בין אוהב עמו לאוהב נפשו, המה לא זאת יבקשו, כי גם המה אך לכהן יחפצו, למען רק מפיהם יבקשו תורה, כה רחב הפרץ בעת הזאת והשנאה תגדל מיום ליום, שנאה איומה ונוראה, כשנאת החסידים את המתנגדים בארץ רוסיא ופולין כן ישנאו המחזיקים את המחדשים ולהפך, ועתה יבין כל איש כי האיש אשר יאמר לעבור בתוך לא ימצא לו אזנים קשובות על נקלה. ומה גם אם האיש העושה זאת בשפת עבר ידבר, בשפת עבר! השנואה להמחזיקים והמחדשים גם יחד כי... אך כל איש ידע את הסבה מדוע ישנאוה ומה לי להאריך לשון?

המבוכות רבו בעת הזאת אמרתי, אף כי לא נכחד ממני כי בכל עת ובכל מקום מעת אשר היה ישראל לגוי נמצאו

בו מפלגות שונות בדעותיהן[1]), אמנם בכל זאת לא היתה כזאת בישראל עד הנה, והסבה לזאת היא כי המפלגות נקבו בשמות, כי אין דבר מפריד ומפליג בתבל כהשם. גם אם יפרדו שני בני אדם בדעותיהם מהקצה אל הקצה לא יפרדו לעין רואה בלתי אם נקבו דרכיהם בשמות, צדוקים, ביתוסים, נוצרים וקראים כלם בשם ישראל נקראו וכישראל נחשבו עד אשר קראו להם שם חדש, וגם עתה נחזה בארצות פולין ורוסיא אנשים שונים בדרכיהם בתכלית: האחד יפר תורה לעין כל והשני יצטדק הרבה, ובכל זאת לא יפרדו איש מרעהו ולא ישנאו איש את אחיו. גם לא לעתים רחוקות יהיו שני אנשים כאלה ראשים לעדה אחת, גם בן ואב, איש ואחיו איש מרעהו יפרדו במעשיהם ובכל זאת לא ישנאו ולא יצורו איש את רעהו, בעת אשר בארצות אשכנז כמעט לא נכר המחזיק לפני המחדש, רבים מהמחזיקים יפרו תורה ורק כי על עדת המחזיקים יֵחשבו על כן בשם מחזיק יקראו, ולהפך, ובכל זאת איש את אחיו יצורו וישנאו בתכלית שנאה, יען מה? יען וביען כי קֹרָא להם שם „מחדש" או „מחזיק" ולדאבון נפשנו יתחרו רבים גם בארץ רוסיא לצאת בעקבותיהם, בהשבם כי כל אשר מארץ אשכנז יבוא טוב הוא, ובדמותם כי כל מכונה בשם דאקטאר חכם הוא, מי יתן ותפקחנה עיניהם לראות מישרים ולא ירבו עוד מפלגות חדשות אחרי אשר הראשונות הרעו להם עד בלי די...

והנה אף כי ידעתי זאת מראש ואדע כי לא למפלגה אחת ישים המו"ל העברי את דברתו אם יחפוץ באמת להיטיב לעמו כי אם לכל המפלגות, בכל זאת לא זאת מגמתי להיות לשופט ומוכיח בין המפלגות להצדיק את האחת ולהרשיע השנית או להרשיע גם שתיהן, כי לא בידי איש אחד גם לא בידי אנשים מספר להשבית המלחמה ולהתם כל ריב, גם זאת לא נכחד ממני כי המוסיפים לא יחדלו מהוסיף גם אם נראה להם במופתים כי ירבו הרע לאמונתם ובחפצם להצטדק הרבה ירשעו הרבה (Summum jus, summa injuria) כי

[1] עיין השחר שנה ראשונה במאמרי „אבן ישראל" (בחוב' ג' ד' ו' י"א י"ב) בו דברתי ברחבה על דבר המפלגות והסבות אשר הולידו אותן.

המה באחת יקוב הדין את ההר, ולא ישימו לבם ללכת בדרכי החכמים הקדמונים לתקן או לבטל משום עת לעשות לה׳, כי לא ידעו משפט העת ולא יחפצו לדעת, כי אך להוסיף חפצם, גם המחדשים לא ירפו מחדש ומהוציא כל ישן מפני חדש אף אם נשמיעם אמרי יושר ונראה להם כי יפשעו בהשביתם מפנינו דברים יקרים אשר כל יקר כל המדה המה לעם באשר הוא עם, ואשר עליהם ששו ימים רבים ועוד מצאו בהם חפץ גם עתה לו חזו נכוחות, המה בדרכם ילכו ולא ישובו, רק זאת שמתי לי למטרה לבער את הרעה אשר—על דעתי—ממנה יצאו המלחמות וחלוקות הדעות לבני ישראל, יראו אלה אשר עוד לא אחזה רגלם באשורי אחת המפלגות וירחקו מעליהן, וגם אלה אשר בדרכי אחת המפלגות אחזה רגלם, אם אך באמת ובתמים יבקשו את הטוב, ישמעו ויהדלו מפרוע עוד פרעות בישראל.

הסבה אשר הולידה תהפוכות כמו אלה — לדעתי — היא בלבול הדעות, כי ימים רבים עברו לישראל באין חוקר ומבקר, איש ואיש כתב העולה על רוחו דבר והפוכו וברבות הימים התקדשו כלם, גם זמורת זר אשר לא לבני ישראל המה נטעו על אדמת מטעו ויפריאו בין אחים, אלה הקריבו דעות העמים אף הרעות בהן[1] וישימו בכלי קדש, ואלה הרחיקו גם הטובות בהן, יען כי לא לבני ישראל הֵנה

1) כבר נגעתי בדבר הזה במחברתי בקורת תהיה ועוד אדבר בדבר הזה להראות כי חקי נזירות התאות ופרישות דרך ארץ ולעשות את העולם הזה ככלי אין חפץ בו לא לבני ישראל המה, ורק היעזואיטים יסדו עליהם תורת מוסרם תורת מות למען יצלחו בדרכיהם, ועיין בהספר הנפלא History of Civilization in England by Buckle, IV, V בדברו על דבר ארץ שפניה ושאטלאנד, ובהראותו את רעות הכהנים אשר שמו שמות בארצות ההן ובעת אשר המה אכלו ויפושו כעגלי מרבק מכסף העניים והאביונים הכבידו אכפם על שומעי בקולם כי יענו בצום ותפלה נפשם, ועיין עוד Spottiswood's History of the Church of Scotland vol III., and Calderwood's History of the Kirk vol. VII. ואיך השכיל פיהו התוכן רוחות הנעלה בשומו בפי אפאליע אלה הדברים: But, good my brother, do not, as some ungracious pastors do, show me the steep and thorny way to heaven, whilst like a pufl'd and reckless liber-

וגם מעשי אבותיהם היו להם לזרא אחרי כי גם עמים אחרים בחרו בהם, ויסכסכו דעה בדעה מחשבה במחשבה ודרך בדרך באין רואה נכוחות ומשמיע משפט, כי הרעה הנוראה היא בחינת דברי הסופרים (Censur), הרעה אשר התעתה שנים רבות גוים וארצות בתהו ותשבית הכמה ואמונה טהורה, כל יושר וכל צדק מעיניהם, הרעה הזאת מצאה מסלות גם בקרב בית ישראל וגם המה קמו לאסור אסר לבל יֵראה וימצא כל משפט וכל בקרת, וישימו מסגר לכל פה חוקר עד תכלית, עד כי נואלו ברבות הימים להשוב את החושב כהמדבר, והמדבר כהעושה, ויתנו את האיש אשר לא כמחשבותיהם מחשבותיו כעובר תורות ומפר ברית ולא דעת ולא תבונה להם לדעת מה רחוק הדרך ממחשבה למעשה.

מחשבה דבור ומעשה

מעשי האדם יובאו במשפט, חקים ומשפטים ודרכים נתנו לפניו, הקים כתובים על ספר, ומשפטים כתובים על לוח לבו, האדם מאשר כי הוא אדם, איש רעים להתרועע, ובלעדי חבורה ורעים קצרה ידו מהחיות את נפשו, לכן עליו החובה לבל יפר משפטי החבורה לרע להם, ואף אם על דעתו ייטיב לכל החבורה כלה אם יעבור חק חקקו המה, בכל זאת הצדק את כל בני החבורה להביא אותו במשפט אחרי כי בעיניהם הרע לעשות, ועל כל איש ואיש לעשות כחקי עמו וארצו ומשפטיהם לבל יפרד ויפיח מדנים, כי המדון והמריבה ראשית חטאת המה לבני האדם מאז כי המה יפריעום מפעולותיהם אשר לזאת נוצרו וזאת היא חייהם ותעודתם בתבל—לפעול ולעשות[1]), ואחרי אשר מעשי איש ואיש בידיו המה לקרב ולרחק, והאות על זה הוא כי יחשוב בטרם יעשה,

tine, himself the primrose path of dalliance treads, and recks not his own read (Hamlet). אכן אחי הטוב, אל תהי כהמוכיחים החנפים המדריכים את המקשיבים בקולם בדרך השמים אשר פניו כסו חרולים, והמה עצתם ישכחו וכפריצים רודפי תאוה בין שושני חמד על דרך התענוגים ללכת יבחרו.

1) L'homme ne peut que par le nombre, n'est fort que par la réunion, n'est heureux que par la paix. Mirabeau, des lettres de Cachet.

ואם כן הבחירה חפשית היא לו, לכן בו האשם והוא ישא עונש על בחרו במעשים רעים. לא כן המחשבה, בה לא ישלוט האדם כאשר יש לאל ידו לשלוט במעשיו, המחשבה נתונה בלבו ולא ביד לְקחה, המחשבה נעלה היא מכחו, והאות כי אם יאמר איש להסיר מחשבותיו כליל מלבו לא יעצור כח. ויוסיף להשוב למרות חפצו, ואם יאמר איש לשבות ממעשיו אז בידו לעשות כחפצו, כי יסוד המחשבה אחוז וסבוך בהכח הנעלה אשר ימשול בבריאה כלה כטבעת השלובה בשרשרת, וסעיפי מחשבותיו גם המה לא חפשים המה, כי אם יתחלפו לפי המקום והעת, לפי המעשים אשר ראה והדעות אשר שמע, ואם כן לא חפשים המה אחרי אשר מחשבות ומעשים אשר קדמו להם יפעלו עליהם ויורו דרך להם, ובזה נראה כי לא צדקו אלה אשר אמרו כי הידיעה והבחירה, או ההכרח והמקרה הפכים המה, כי אמנם בידי האדם לבחור מעשיו אך לא לבחור מחשבותיו, והידיעה או הכח הטבעי לא יבוטלו בעבור זאת, כי אם אמנם מעשי האדם בידיו המה, אך תכלית מעשיו בידי הכח הנעלה, והוא יהפך כחומר חותם כל מעשיו והתהבולותיו[1], ובכל זאת לא יצדק הרשע ברשעו יען כי חפץ להרשיע. אך אם נביא את איש במשפט אז הצדק אתנו להרשיעו רק

1) בדבר הידיעה והבחירה כבר לחמו רבים בהם ויפלגו לשתי מפלגות, אלה בחרו בידיעה ורעיהם בבחירה וכלם גמרו אומר כי שני הפכים המה, כי אם נאמין בידיעה אז תבוטל הבחירה, וגם הרמב״ם בפירוש המשניות נגע בדבר הזה וישאל את השאלה, אך תשובה לא השיב, כי התשובה כי אין ידיעתו כידיעתנו לא תספיק להשאלה הגדולה אשר שאל, וגם בימים האלה גמר אומר והחליט אבי החכמים אשר פקח עין לחוקרי דברי הימים הלא הוא Buckle בספרו הנפלא History of Civilization in England כי הידיעה או כאשר פיו יקבנה ההכרח Necessity גם הוא לא צדק בעיני בחרצו משפט כי מעשה האדם הפרטי ומעשי חבורת מין האדם נשתוו באמרו Are the actions of men, and therefore of societies, governed by fixed laws, or are they the result either of chance or of supernaturel interference, p. 7. כי באמת רב ההבדל בין מעשי הפרטי למעשי הכלל, ובצדק נוכל לאמר כי מעשי האדם בידו נתנו ובידו לבחור ולמאוס

על מעשיו ולא על מחשבותיו אחרי כי מחשבותיו לא בידו המה, והשופט אשר יאמר לתת עונש על איש על השבו מחשבות לא טובות בעיניו, הוא יהיה רשע עריץ. כמשפט המחשבה כן יהיה גם משפט הדבור, כי מה הוא הדבור? הדבור הוא המליץ בין המחשבה והמעשה, בין האיש והחבורה, בלעדי הדבור לא יתכן מעשה חברה כלה, כי אך הוא יהיה למליין בין איש ואיש לגלות מחשבות לבם למען ידעו חשבון מעשיהם ומה טוב — ואם כן גם הדבור לא חפשי כי אם הכרחי הוא אחרי אשר ממקור המחשבה יצא, ונוכל להוציא משפט צדק כי גם על דבריו לא נרשיע איש כאשר לא נרשיענו על מחשבותיו אף אם לא יישרו בעינינו אם אך דבריו דברי אמת המה. ואיש לא יקום להכזיב את המשפט הזה ולאמר כי הצדק אתנו להרשיע את איש על דברו דברי אמת, ואחרי כי האמת לא נודעה לנו ואין בידי איש לאמר: ראה זה דבר אמת הוא, ואחרי כי רבבות פעמים ראינו [1]) כי הדברים אשר כדברי אמת נחשבו בעיני עדה, עם, או דור כלו כדבר שקר נחשבו בעיני עדה או עם אחר או דור חדש הלא אין בידנו לשפוט את הדבר אם אמת הוא בתכלית, לכן לזאת יקרא אמת אם הדברים הנאמרים כמליצים להמחשבות המה, אם את אשר הגה רוחו דבר איש אז דברי אמת המה, ואחרי אשר אזלת ידנו ממצוא חקר דבר אם כלבו ורוחו דבר המדבר, הלא בהכרה נוציא משפט כי חלילה לנו להרשיע את איש על דבריו אף אם כדברי שקר ורשע יראו בעינינו. על אדני המשפט הזה נבנה משפט אחר, משפט

בעשותו, אך תכלית מעשיו נודעו בידיעה ראשונה אם יצליח או אין, לא כן מעשי בני האדם בכלל המה לא חפשים המה רק הכרחיים על פי חקי הטבע אשר קדמו להם, ואף קאנט בן יהשוב באמרו Also ist ein Wille, dem die blosse gesetzgebende Form der Maxime allein zum Gesetze dienen kann, ein freier Wille. (Kritik der praktischen Vernunft) כי החק הזה רק על האיש הפ־מי ולא על הכלל יאמר.

1) Was diese Nation ihrem Gedankenkreise unentbehrlich hält, daran hat jene nie gedacht oder hält es gar für schädlich. (Herder, Ideen zur Geschichte der Menschheit.)

אמת וישר, כי האיש אשר יביא את רעהו במשפט בפועל על אשר דבר דברים אשר לא ישרו בעיניו, האיש הזה עריץ ומרצח הנהו, עריץ הנהו כי יתן מסגר על שפתי איש אשר חפשה נתנה לו מידי הטבע לדבר [1]) ורשעתו תגדל עוד מרשעת העריץ אשר ישים כבלים על רגלי נקי כפים, כי נקל להאדם להשבת ממעשיו מחדול מחשוב ודבר, ומרצח הנהו כי יקבע אחיו ובני דורו, כי אולי תמצא הדעה, אשר ישמיע, חן בעיניהם ויראו כי טובה היא ויבחרו בה, והוא יסתירה מנגד עיניהם. והעון הזה היה למכשול לרבים לעם ועם מדור לדור, העון הזה אשר כמגן וצנה היה בידי עריצים בעלי זרוע לשים כזב מחסיהם בשומם מסגר לכל פה דובר אתם משפט, העון הזה פרע פרעות בעמים רבים וישים ארצות רבות לשַמה, הוא הועיל להעריצים לשום מסוה על מסוה ומסתר על מסתר למען הסתיר את האמת מעיני דורשיה, ושתים רעות הוליד העון הזה, הרעה האחת כי בעלי זרוע דכאו ארץ, עוו משפט ויעשו כהעולה על רוחם למלא הות נפשם, ברמיה סבבו את בני האדם

---

2) ומה ישרים ונכוחים בדבר הזה דברי מיראבא באמרו במחברתו הנפלאה (Sur la liberté de la presse) אשר בה הלך בעקבות הסופר המהולל הבריטאני מילטאן, אשר כתב בדבר חופש הדעות והדבור: רק החפשה אשר נתנה לחכמים הראשונים לכתוב כהעולה על רוחם היא הרבתה חכמה ומדע בתבל... האלהים אשר נתן להאדם להתענג במדה ומשורה על טוב התבל, הוא נתן גם להנפש להתענג על הדברים אשר יתנו עונג לה.. הטוב והרע לא נפרדים יבואו על הארץ כי אם יחד יעלו בקנה אחד, ידיעת האחד לא תתכן בלתי ידיעת השני, דעת הטוב והרע גם יחד היתה סגורה בתוך הפרי אשר טעם אבינו הראשון. וברגע אכלו ממנו יצאו יחד על פני חוץ כתאומים מבטן, ומי יודע אם גם בעת הזאת ידענו מה טוב לולא ידענו גם את הרע, כי איך יבין האיש אשר לא ידע עד מה, מה הוא הרע להזהר ממנו? ואחרי אשר קצר כל כח לבנו לדעת איך לבחר בדרך הישרה בטרם נדע מה הנה אורחות עקלקלות, ואחרי אשר לא נבוא אל האמת בלתי אם ראינו את השקר ונבחל בו, האם לא ייטב לנו לראות את הרע רק בעינינו בקראנו אותו מעל ספר, מאשר נבקש אותו בפועל ידים למען נראהו עין בעין?...

המה יפחדו פן יטו הספרים הרעים את לבות הקוראים אחריהם? ואם כן עלינו להשבית כל חכמה וכל לשון, כי השגיאה רובצת כחטאת לפתח כל הארם ואין איש בתבל אשר לא ישגה, וגם אלה הצדיקים והמחוקקים ישגו ומי

וישימו מתג ורסן על כל פה לבל תגלינה מזמות תרמיתם לעיני השמש, והאמת נעדרת מדור לדור, הבנים גֻדלו על ברכי רמיה, המורים הורום שקר מעל ספרי אנשי מרמה ובמרמה החזיקו עד כי קצר כח לבם להבין מה היא אמת, ותצלח בידי אנשי בליעל אשר זרועם מושלה להם לתת חקים חדשים, להורות תורות חדשות גם לבדוא אמונות חדשות בשקר. שער יאחזנו בעת אשר נשים לבנו לדרכי הדורות החולפים מדור לדור וממשפחה למשפחה, בראותנו את הרעה אשר הצמיח העון הזה להתבל כלה, כמה אלפים ורבו רבבות נהרגו נשרפו נגורו לגזרים, כמה דורות עברו מבלי השכיל והיטיב, כי איש זרוע שם חק למעשי בני דורו, כמה אנשי רצח היו למלכי ארץ, לראשי אמונה, למחוקקי משפט, וגם עד היום הזה עוד רבים עמים לא נקו מהפשע הזה, ביון השקר נטבעו ולא יאבו צאת ממנו, עד היום הזה יושבים אנשים כנירון וקאליגולה על כסא מלכים ועל פיהם יקריבו רבבות אנשים לשחת נפשם כי עודם בחיים ולא יתנו לאיש לפצות פה נגדם וטאציטוס לא קם אשר יביא זכרונם בספר לדראון עולם, העון הזה אשר בראשיתו היה כגרגיר חול הגדיל ברבות הימים ויהי כהררי עד [1]), הוא אך הוא הרים רשעים עריצים לשבת על כסא המלוכה, הוא נתן כתר כהונה על ראש אלכסנדר הששי אשר הרבה הרע מכל בני דורו וההולכים לפניו והבאים אחריו,

---

יצילנו מידם?... ואם כשומרים יהפצו לשמור על איש ואיש לבל יתגנב הרע אל חדרי לבו, הלא עליהם לבחון גם את השיר והזמרה, את היוצאים במחולות ואת ההולכים לשוח, לבל יפרעו חק מוסר, וגם על כל מבט עינים עליהם לשים מתג ורסן. אמנם איפו ימצאו שופטים ישרים כמו אלה אשר ידעו רק את הטוב ולא ישגו בעצמם? ואם גם אודה לכם כי תרחיקו רעה הרבה בהעבירכם את הספרים תחת שבט הבחינה, אך זכרו כי גם טובה הרבה תאבדו, אחרי כי חק הוא אשר בלעדי הרע לא יבוא הטוב. אלה וכאלה דברים ישרים דבר האדם הגדול הזה, אך הישמעו העריצים דברי יושר?—

1) האפיפיור מארטין (נבחר לאפיפיור בשנת 1417 וימת בשנת 1431) היה הראשון אשר גרש את הסופרים ההפשים מארצו ואת הספרים דן לגניזה ושרפה ואחריו האפיפיור לעאן העשירי, וההחוקרים (אינקוויזיטארען) החזיקו בכל מאמצי כח בהחקים האלה ויתנו חק לבל יבוא שום ספר או חוברת או אף גליון אחד ברפוס בטרם בחנו אותו שנים שלשה מ ה א ח י ם הבוחנים.

אלכסנדר הששי אשר לחרפה הוא לבני האדם, כי איש כבד עון והלאה כמהו מקרבם יצא, אותו הרים לכהן גדול ואבי האמונה הקאטולית ברומא, הוא הרים עוד למאות אשר בעקביו יצאו, הוא הוליד את היעזואיטים כלם וכל נגעי בני אדם, הוא נתן גם בימינו בדור דעה את השרביט בידי עריץ אשר כל דבר פשע כנקלה בעיניו, בידי נאפלעאן השלישי, ואת העזות על מצח הראש ברומא לאמר „אני לא אשגה וכל הבאים אחרי לא ישגו עד עולם", הלא ישומו שמים והארץ תשם תחת יושביה מפני רעים כאלה, ומי הולידם? העון הזה: החק לבחון דברי איש ואיש בטרם ישמיעם באזני אדם רב. זאת היא הרעה האחת והשנית גם היא לא טובה ממנה, כי האנשים אשר נסכר פיהם לבל יביעו מחשבותיהם חדלו מדבר וכאשר עלתה בידם הוציאו מחשבותיהם בלי דבור אל המעשה, גם המה אחדו את המחשבה והמעשה מבלי דבר ומבלי בקש חשבונות אם ישר משפטם ומבלי הטות אזן למנגדיהם ועל כן הרעו גם המה, ולכן לא הצליחו לגדע קרן העריצים, כי גם המה לא במשפט עשו. וכן שנו פניהם דרכי בני האדם מהקצה אל הקצה ודרך אמת — הדרך אשר במשפט והקר יצא לפעולות אדם — מהם נסתרה. החטאת הזאת היתה בעמים אשר בפקודת מלך ושרים סֻגרו מפתחי שפתותיהם, לא כן בישראל, נביאיו וחוזיו הביעו מעלות רוחם ליד שערים, בעיר השמיע איש איש משפטו, וגם אחרי אשר נסתם חזון ושריו לא קראו עוד מלוכה גם אז הביאו חכמי ישראל מעשי בני דורם, גם מעשי המתים אשר כבר מתו, במשפט, ולא נשאו פנים גם לראשונים אשר עליהם תלו כל בית ישראל את כבודם, אמרו על משה כי טעה, על דוד כי חטא, ועל שלמה כי הרבה לפשוע וכהנה וכהנה. אמנם מבלי משים מצא לו העון הזה דרך גם לבית יעקב; מעת אשר פרצו המריבות וחלוקות הדעות החלו לגזור גזרות לבל ילמדו ספרים זרים לרוחם, בפולמוס של טיטוס גזרו שלא ללמוד חכמת יונית משום מעשה שהיה[1]) והגזרה הזאת לא מן דתי האמונה יצאה כי אם מדתי

1) סוטה מ"ט וב"ק פ"ב ומנחות ע"ב. הגזרה הזאת אשר גזרו לבל ילמדו את בניהם חכמת יונית גזרו רק לשעתה ולא לדורות והעד על זה כי חכמים שאלו אחרי כן אם מותר להם ללמוד חכמת יונית כגון בן דמא בן אחותו

העם, אחרי כי השפה והחכמה הזאת הרעה לעם לכן גזרו עליה, וגזרה כזאת היא רק לשעתה, ואחרי כן בא רבי עקיבא אשר שנא את אחר בתכלית שנאה, ובראותו כי מפי אחר לא פסק זמר יוני או הומירוס, נתן את כל קורא בספרים החיצונים כמכחש בה׳ ויגזול נחלת שדי ממנו [1]), וברבות הימים ציץ ופרח העון הזה על תלמי בית ישראל, כי אחרי אשר לא מלך ושרים נתנו להם הפקודה הזאת כי אם המה מלבם וכלם בני מלכים המה, גזרו איש איש על דעות חבריו, אנשים אשר נבוכו נתנו להרם את המורה נבוכים ואת הנבוכים אשר יבקשו מורה להם, איש בורא גלמים באין עינים נתן בקולו על איש אשר מאור עינים לו, ובכל דור ודור קמו ויתעודדו מהמירים כאלה לגרש כל חכמה וכל מדע מקרב בית ישראל, הרחיקו כל משפט וחקר למען לא יביאו דבריהם ומעשיהם במשפט וירע לכל העם בעבורם, כי תחת אשר מראש היות ישראל לגוי נתנה לו תורת אמת ונביאי אמת אשר לא נשאו פנים ולא אבו בשחד, החלו בימים ההם הכזב והשקר לשלח שלוחותיהם עד קצוי ארץ, מזיפי התורה ובוראי הבלים קמו ויקדישו הבליהם ויקראו להם חכמה נסתרה וקבלה, והמה בלבלו את הדעות וירבו מוסר הבלים, וישחיתו כל נטעי נעמנים, והדבר הזה היה למוקש נורא לבית ישראל, כי אלה אשר פרצו החק וילמדו ספרי העמים מצאו בהם טעם וחן הרבה יתר מאשר נמצאו בהמה, כי מים גנובים היו להם ותמתיק בפיהם גם רעה, וחכמת חכמיהם נסרחה בעיניהם, לא כן אם היו לומדים את חכמת חכמיהם וגם מחכמת העמים לא הבדילום אז היה להם הכח להשות אחת לאחת ולשפוט מישרים ואז ראו והשכילו כי חכמת חכמיהם תענדם עטרת כבוד, אך בלמדם חכמת חכמיהם במצות אנשים מלומדה וחכמת העמים לקחו להם מחפיץ לבם ומעלות רוחם, לכן הוקירו את החכמה אשר מחפיץ לבם לקחו להם מהחכמה אשר העמיסו עליהם, וגם רבים רבים

של ר׳ ישמעאל. מנחות צ״ט. ושאלת התוס׳ והירוצם בריש ר׳ ישמעאל ד׳ ס״ד ד״ה ארור אך למותר המה.

2) סנהדרין דף צ׳.

מאד המירו גם את דתם בעבור זאת[1], המחלה הזאת פשתה מדור לדור ובימים האחרונים הגיעה עד מרום קצה, בימים האלה יעיזו מצח לא לבד החכמים ויודעי התורה בישראל לאסר אסר כי אם גם חסרי דעת אשר לא ראו באור התורה מימיהם ובמה יזכו אלה את ארחם? במה יצטדקו ויהיו צדיקים? באסרם אסר, בתתם לחרם וגדופים כל הוגה בחכמה ומדבר משפט, ומנגדיהם אשר נלאו לשאת את העול הזה, פרקו כל העול מעל צוארם, נתקו כל מוסרות האחוה ויתנו לגדופים כל חכמה ודעת אשר לבני ישראל, ולא לבד באומר ודברים כי אם גם בפועל כפים יבקשו לתת חקים חדשים ודתות הדשות, ורבים המה אשר לא ידעו התורה ויקומו לצחק בה, ורבים המה אשר ידעוה וידברו דבר בשמה בשקר, ותרב המהומה והמבוכה בעת הזאת בקרב בית ישראל כמעט בכל ארצות פזוריהם. ועוד רעה חולה גדולה מאד יצאה מהעון הזה, כי אלה אשר בקשו משפט וחקר בראותם כי בשפת עבר לא יתנום הוציא חפצם לפועל ידים החלו לכתוב דברי משפטיהם בשפות עם הארץ, ובני ארץ אשכנז הגדילו לעשות, לכתוב בקרת ומשפט בשפת אשכנז אשר רוב היהודים היושבים בה לא יבינו דברי התורה ויתר היהודים לא יבינו השפה ועל כן יש לאל ידם לכתוב כהעולה על רוחם, אם בצדק או בפשע, כי לא רבים המה יודעי התורה אשר יקומו בפניהם, והנקל להם לחדש חדשות אחרי כי מרבית העם לא ידע תורה. את זאת ראיתי ושמתי אל לבי בגשתי למלאכתי להרים המכשול הזה מדרך עמי, לכונן מכתב עתי אשר בו יהיה לאל יד הכותבים להשמיע דבריהם כהעולה על רוחם בשפת עבר, ידברו ישיבו, יחקרו וישפטו, לא למען הורות הלכה למעשה, לבטל ולחדש כי רק בידי כל מורי ישראל הכה לבטל ולחדש, אך הרשות נתונה

---

1) הקיסר יוליאן בחפצו לשים דלתים ובריח לדת הנוצרית לבל תכה שרשיה על תלמי לבב שומעיה גזר על הנוצרים לבל ילמדו ספרי עובדי אלילים למען לא יראו כי תורתם טובה היא מתורת האלילים וכן היה גם בישראל, הגזרה אשר גזרו לבל ילמדו ספרי העמים לא החזיקה אמונתם בידם כי אם להפך, כי לו השוו דברי תורת העמים לדברי הורתם אז ידעו והבינו כי נעלה תורתם על תורת הזרים.

לכל איש לחקור ולדרוש, וברבות הימים יראו מה טוב ויבחרו בו. יקומו נא חכמי ישראל הישרים בלבותם האוהבים עמם באמת וישימו לבם להביא במשפט דברי הקודמים להם למען ידע העם כי באמת יבקשו מנהליו להורותו דעת ודרך תבונות, ודברים כאלה רק בשפת עבר יכתבו, כי היא השפה אשר כל חכמי ישראל מקצה העולם ועד קצהו יבינו וידעו להשיב דבר, ורק בה יוכלו להשמיע משפטי התורה והדת לבית ישראל. ומי יתן והיה את לבב הרבנים ויושבי על מדין בישראל לשים לב לכבוד עמם ויקומו נגד אלה הפוערים פיהם לחלל כבוד ישראל בגאון אפם ונגד אלה אשר יכבידו עבטיט על עמם בהוסיפם חקים על הקים מלבם, וירימו קרן לעמם ויתנו שלום על ישראל.